ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

XVIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

29-30 травня 2026 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ
XVIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

29-30 травня 2026 року

Львів
2026

УДК 005
ББК 94.3(0)

Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 травня 2026 року. – Львів: Львівський науковий форум, 2026. – 255 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти», організованої Львівським науковим форумом. В збірнику висвітлюються концептуальні шляхи розвитку науки та освіти, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. Автори несуть безпосередню відповідальність за повноту, їх цілісність та дотримання норм академічної доброчесності.

Львівський науковий форум, 2026

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ.....9

Attila Bende, László Bozó ВИМЕРЛИЙ НА СЬОГОДНІ ТОНКОДЗЬОБИЙ КРОНШНЕП (NUMENIUS TENUIROSTRIS) У КАРПАТСЬКОМУ БАСЕЙНІ В XIX–XX СТОЛІТТЯХ.....9

Bende Attila, Bozó László, Bagó Bálint, Vass Gábor ЖУРАВЛІ (GRUS GRUS L.) У КАРПАТСЬКОМУ БАСЕЙНІ НА МЕЖІ XIX–XX СТОЛІТЬ У СВІТЛІ ЕТНОБІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ МИСЛИВСТВА.....15

Gábor Vass, Attila Bende ПОЛЮВАННЯ НА ГОРНОСТАЯ (MUSTELA ERMINEA L.) ТА ЛАСКУ (M. NIVALIS L.) І ДАНІ ПРО ВІДСТРІЛ У КАРПАТСЬКОМУ БАСЕЙНІ В XIX–XX СТОЛІТТЯХ.....23

Луговий О.В. REGIONAL VARIABILITY OF PARKINSON'S DISEASE PREVALENCE IN UKRAINE (2017).....31

Люльчак Я.О. CRISPR/Cas9-ОПОСЕРЕДКОВАНЕ РЕДАГУВАННЯ ГЕНОМУ: МЕХАНІЗМИ, ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В СУЧАСНІЙ БІОЛОГІЇ.....33

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ 37

Коц А.А. СПЕЦИФІКА НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В «ЧЕРВОНІЙ» ТА «ЖОВТІЙ» ЗОНАХ.....37

Куліш В.О. ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ВДОСКОНАЛЕННІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦІЇ 40

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ 43

Гаврилюк В. ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ 43

Конончук Б.Р. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК ЗГІДНО ІЗ КОНВЕНЦІЄЮ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК 45

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ.....48

Конончук Б.Р. ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ 48

Москаленко В.В., Шевченко В.М. АНАЛІЗ КРЕАТИВНИХ РЕКЛАМНИХ КАМПАНІЙ ПІДПРИЄМСТВА 50

Повх І.М., Белей Н.П. ПСИХОЛОГІЯ «ТИХОГО ЗВІЛЬНЕННЯ»: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ТА МЕНЕДЖМЕНТ 53

ІСТОРИЧНІ НАУКИ 55

Гладун Л.І. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖИТТЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «РАССВЕТ» 1881 РОКУ 55

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО 59

Дубова-Страшевська М.Ю. СЕМІОТИЧНІ МЕХАНІЗМИ SITE-SPECIFIC МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 59

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА.....61

Криваль Р.В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ МАГІСТРАЛЬНИХ НАФТО- ТА ГАЗОПРОВОДІВ.....61

Плазова Т.І. ОСНОВНІ НАРАТИВИ ТА МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. 64

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ.....68

Кондратенко Є.В. ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ 68

Корольчук Ю. ГРА ЯК КОМПЕНСАТОРНИЙ МЕХАНІЗМ У СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ ДОПОМОГИ ДОШКІЛЬНИКАМ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ 72

Масло І.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА 74

Овчинников М.О. РОБОТА З КРАЄЗНАВЧИМИ ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ 76

Піддубна А.Д. ВИКОРИСТАННЯ YOUTUBE-КАНАЛУ «ENG FOR UARMY: АРМІЙСЬКА АНГЛІЙСЬКА» У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 79

Процик В. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА 81

Смілянська Ю. КОМУНІКАТИВНІ ВМІННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ.....83

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ.....86

Дібікова Ю.С. ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИКО-СИМВОЛІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА.....86

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 88

Осипюк Н.В. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З РІЗНИМ РІВНЕМ ІНТЕРОЦЕПТИВНОЇ ЧУТЛИВОСТІ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ 88

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ 91

Дашко О.В. СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БРИГАД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ 91

ТЕХНІЧНІ НАУКИ 93

Trofymenko M., Honcharuk O. THE PRAGMATIC POTENTIAL OF RECURRENT STRUCTURES IN CYBERFRAUD TEXTS 93

Іванчук Н.А. ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОГРАМНА РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ САНКЦІЙНИХ РИЗИКІВ 96

Кострікова А.Ю. RETRIEVAL-AUGMENTED GENERATION (RAG) ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ 98

Кострікова А.Ю. КОНТЕЙНЕРИЗАЦІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ТА РОЗГОРТАННЯ ЗАСТОСУНКІВ 100

Крисак І.А. ПРОЄКТ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ КОРПОРАЦІЇ ELEKS 102

Ровков О.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КЛІЄНТСЬКОЇ БАЗИ НА ОСНОВІ ВІДКРИТИХ ДАНИХ 104

Франишина Д.Р., Кренцін М.Д. УНІВЕРСАЛЬНИЙ САЙТ-ШАБЛОН ДЛЯ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ МАЛОГО БІЗНЕСУ 107

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ 111

Hnatik K., Lizak K., Fodor K. DIGITAL MEDIA AND THE TRANSFORMATION OF READING PRACTICES IN THE MODERN INFORMATION ENVIRONMENT 111

Василюк А. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ SUBJONCTIF У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: БАЖАННЯ, СУМНІВ, НЕОБХІДНІСТЬ 114

Воропай Н.В. АДВЕРБІАЛІЇ МІСЦЯ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ЗА МЕТОДИКОЮ CLIL 120

Гарастовський А.С. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ НА РИНКУ ДИТЯЧИХ ТОВАРІВ (НА ПРИКЛАДІ МАГАЗИНУ «CUBI», М. ЖИТОМИР) 122

Доліновська В.О. ЛІНВГІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ 124

Житар І. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ КРАСНОМОВСТВА».....127

Калініченко В.В., Богуславський О.В. СТАН РИНКУ ФОТОПОСЛУГ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ ФОТОСТУДІЇ «LUNA».....130

Мхітар'ян Л., Кресан Т. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ІМАЖОНІМІВ, УСКЛАДНЕНИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИМИ МАРКЕРАМИ 134

Романенко Н.В. АНГЛОМОВНА МУЗИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА 140

Терлецька С.–М.М. РОЛЬ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ. 143

Шарко В.В., Гончарук О.М. ANAPHORIC STRUCTURES AND SYNTACTIC PARALLELISM IN THE DISCOURSE OF NEWS TELEGRAM CHANNELS (THE URGENCY EFFECT).....146

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ 149

Ковальчук О.А., Кривошина Б.М. ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОЇ УКРАЇНИ: СВІТОГЛЯДНІ ВИМІРИ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПАДЩИНА КИЇВСЬКОЇ РУСІ .149

Пузир Ю.В. ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ФРЕЙДА В УКРАЇНІ .153

Скоропада М.С., Кривошина Б.М. ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ЛЮДИНИ У ПОГЛЯДАХ ІММАНУЇЛА КАНТА ТА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ 157

Троян А.А., Кривошина Б.М. ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ СОКРАТА В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....159

Яринич С.Р. ДО ПИТАННЯ фІЛОСОФІЇ ЩАСТЯ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ 162

ЮРИДИЧНІ НАУКИ 165

Буров Д.О., Декусар Г.Г. THE POWER OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN CRIMINAL INTERROGATION. 165

Волянюк Д.В., Резворович К.Р. ЗАХИСТ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ 167

Гіркало Д.К., Резворович К.Р. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ, ЯКЩО ПЛАТНИК ОФІЦІЙНО ПРАЦЕВЛАШТОВАНИЙ ЗА КОРДОНОМ 170

Гіркало Д.К., Резворович К.Р. СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ У МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕННЯХ ВАНТАЖІВ 173

Говта М.Є. ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ, МЕТА ТА СИСТЕМА ВИДІВ 176

Гуменнік І.Р. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА.....178

Казанчук Д.В. ЛІЦЕНЗУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ 182

Кіріченко А.М. НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ (КОМП'ЮТЕРНИХ) СИСТЕМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....184

Конончук Б.Р. ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.....187

Конончук Б.Р. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПРИНЦИП ВИНИ, ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА РОЛЬ ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 189

Коц А.А. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ 191

Коц А.А. МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 194

Кравченко В.В. ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА 197

Кравченко В.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ 200

Мотуз А.В. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА 203

Мотуз А.В. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ СІМЕЙНІ СПОРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....206

Осіпік К.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ (БПЛА) 209

Павликовський В.О. ІСТОРІЯ, КОНСТРУКЦІЯ ТА ПРИЧИНИ ПОЯВИ ШУМОВИХ ПАТРОНІВ 213

Паншин В.О. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО У СПОРАХ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ.....215

Паншин В.О. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИХОДУ ДЕРЖАВИ З МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ДЛЯ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН.....218

Сабакар А.Г. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....220

Сіренко М.Р. ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ.....223

Сококренко Н.В. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ВИДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....226

Степаненко Б.О. КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ БАТЬКІВСТВА.....228

Ткаченко К.О. МЕЖІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ДОПИТУ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....231

Ткаченко К.О. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ПРАВА СУДАМИ УКРАЇНИ.....234

Ткаченко К.О. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ТАБЕЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....237

Ткаченко К.О. ТРАНСКОРДОННИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....241

Циктор К.А. ГАРМОНІЗАЦІЯ НОРМ ЄС ТА УКРАЇНИ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ.....244

Циктор К.А. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....247

Ченчик І.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....250

Шаповал С. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....253

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

***Attila Bende**[1] & **László Bozó**[1]*

[1]Університет Шопрона, Лісогосподарський факультет,
Інститут мисливського господарства та біології диких тварин,
H-9400 Шопрон, вул. Байчі-Жилінського, 4, Угорщина;
Дослідницька група історичної та прикладної зоології,
Угорщина
**[1]bende.attila@uni-sopron.hu*
[2]bozolaszlo91@gmail.com

ВИМЕРЛИЙ НА СЬОГОДНІ ТОНКОДЗЬОБИЙ КРОНШНЕП (NUMENIUS TENUIROSTRIS) У КАРПАТСЬКОМУ БАСЕЙНІ В XIX–XX СТОЛІТТЯХ

1. ВСТУП

У Карпатському басейні полювання на водоплавних птахів має давні традиції (Bende & Bozó, 2025), що були тісно пов'язані з обширними водно-болотними угіддями. Однак їх антропогенна трансформація спричинила суттєве скорочення чисельності пов'язаних із ними видів птахів (Szép et al., 2021). Три види роду Numenius у XIX–XX століттях ще були регулярними мігрантами в регіоні (Chernel, 1899). Серед них уже тоді найрідкіснішим був тонкодзьобий кроншнеп (Numenius tenuirostris) (Beretzk et al., 1959; Sterbetz, 1992, 1999; Szécsi, 1892). Вид траплявся в Угорщині ще до 1990-х років (Hadarics & Zalai, 2008), проте невдовзі остаточно зник, і у 2025 році був оголошений глобально вимерлим (BirdLife International, 2025). Ймовірно, колапс популяції тонкодзьобого кроншнепа був зумовлений сукупною дією втрати середовища існування, полювання та малої чисельності популяції (Buchanan et al., 2024). Узагальнюючого дослідження його поширення в масштабах Карпатського басейну досі не існувало (Bende & Bozó, 2026).

2. МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ

Для оцінки полювання на види кроншнепів у XIX–XX століттях у Карпатському басейні було опрацьовано дані угорської мисливської та орнітологічної наукової літератури (журнали, монографії, інші публікації) (Anonim, 1904, 1905, 1914; Beretzk, 1935a, 1935b, 1935c, 1944, 1950, 1955; Boross, 1942; Kaufmann, 1896; Lakatos, 1891; Zsótér, 1890). Оцифровані періодичні видання було проаналізовано в базі даних Arcanum Digitális Tudománytár за допомогою пошуку за ключовими словами (1857–2025), а релевантні дані (місце, час тощо) занесено до бази даних. Основні орнітологічні журнали (Aquila, Madártani Tájékoztató, Partimadár, Túzok) були додатково опрацьовані з інших баз даних (matarka.hu, mme.hu), з доповненням матеріалами мисливських та орнітологічних монографій (Chernel, 1899; Illés, 1895; Lakatos, 1903; Szécsi, 1892). Після збору даних

узагальнено відомості про поширення та випадки відстрілу тонкодзьобого кроншнепа у 1845–1995 роках. Динаміку спостережень проаналізовано за роками та місяцями, а всі підтверджені дані відображено на карті за допомогою програмного забезпечення ArcGIS 10.3.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

3.1. Полювання, мисливський сезон і природоохоронний статус

Kaufmann (1896) розглядав полювання на види кроншнепів як спортивне полювання, тоді як інші автори описували його як приємну діяльність (Beretzk, 1935c). Найпоширенішим методом було полювання з укриттів (мисливських ям) під час весняної та осінньої міграції цих птахів (Anonim, 1905; Beretzk, 1935a; Lakatos, 1903). Важливу роль відігравали приманки: спочатку у вигляді висушених, пізніше — штучних опудал (Beretzk, 1935a), іноді із застосуванням свистків для приваблення птахів. У першому мисливському законі (Закон XX від 1883 р.) (Anonim, 1883) на водоплавних птахів поширювалася загальна заборона на полювання, що включала й види кроншнепів. Полювання на ці види в період гніздування було заборонене; загальний період заборони тривав із 15 квітня до кінця червня. У першому переліку видів, запропонованих до охорони (FM 24 655/VII/1/1901) (Anonim, 1901), кроншнепи ще не фігурували. Переліки 1904 р. (19 384/I.4. FM.) (Anonim, 1904) та 1912 р. (16 946/IV.26 FM.) (Anonim, 1912; Rakonczay, 1989) також не згадували види роду Numenius серед птахів, що підлягають охороні. Відповідно до мисливських розпоряджень 1923 та 1925 років, період заборони тривав із 1 лютого до 15 серпня, що фактично припинило весняне полювання на кроншнепів (Nagy, 1923; Inkey, 1934). З 1950 року (16 074/1950 /VI.27./ FM.) було запроваджено повну заборону на полювання на ці види (Anonim, 1950), а в 1954 році, згідно з природоохоронним законодавством, вони отримали охоронний статус (Rakonczay, 1989). У 1971 році тонкодзьобий кроншнеп і великий кроншнеп (N. arquata) були віднесені до категорії суворо охоронюваних видів, тоді як середній кроншнеп (N. phaeopus) отримав статус охоронюваного виду (Rakonczay, 1989), який зберігається й донині (Anonim, 2001).

3.2. Тонкодзьобий кроншнеп у Карпатському басейні

З XIX століття відомі дані з Трансильванії (Frivaldszky, 1891; Schenk, 1920), а також з території сучасної Угорщини (Сегед, Ганшаг) (Lakatos, 1891; Beretzk et al., 1959; Faragó & Sterbetz, 1985). 28 жовтня один екземпляр був відстріляний поблизу Кішкунфеледьгази (комітат Пешт–Піліш–Шольт–Кішкун). За словами Отто Германа, це був перший типовий самець тонкодзьобого кроншнепа на захід від Трансильванії (Herman, 1894). 20 та 27 березня 1890 року по одному екземпляру було відстріляно в Сегеді (Zsótér, 1894). За даними Kosztka (1894), у певні роки та в окремих місцях вид не був рідкісним. Між 10 і 15 квітня 1893 року в Абадсалоку, на затоплених територіях Тиси, щоденно спостерігали зграї чисельністю 30–60 особин. 15 квітня з такої зграї було відстріляно чотири екземпляри. За його спостереженнями, вид пересувався зграями, не змішувався з іншими видами кроншнепів і був поширений поблизу водних поверхонь (Kosztka, 1894). Після цього присутність виду була підтверджена в кількох пунктах рівнинних територій Карпатського басейну (узагальнено див. Bende & Bozó, 2026). За даними Beretzk та співавт. (1959), на озері Фехер-то біля Сегеда у 1930–1940-х роках вид не був рідкісним. Навесні, однак, попри інтенсивне полювання, він не спостерігався (Beretzk, 1944), а пізніше відмічався лише восени. Кількість спостережень зменшилася на початку 1950-х

років після припинення полювання (Beretzk, 1955). Цікавим є факт, що в січні 1948 року один екземпляр перебував на цій території протягом цілого місяця (Beretzk, 1950; Beretzk et al., 1959). Останнє місцеве спостереження виду також було зафіксоване тут у 1982 році (Sterbetz, 1992). Починаючи з 1950-х років, завдяки діяльності Іштвана Стербеца, вид неодноразово документували біля озера Фехер-то в Кардошкуті (Sterbetz, 1975, 1992). Тут зазвичай спостерігали поодиноких особин, хоча згадуються й більші зграї, що було поставлено під сумнів Konyhás (1993). З 1970-х років, унаслідок діяльності Габора Ковача, інтенсивність орнітологічних спостережень на Гортобаді зросла, і вид неодноразово реєстрували (Hadarics & Zalai, 2008; Kovács, 1981, 1984a, 1984b, 1988, 1990, 1991). У 1990 році він повідомив, що вісім із дев'яти його спостережень були здійснені біля осушених рибних ставків, і лише в одному випадку (19 вересня 1988 року) було зафіксовано три особини (Kovács, 1990). Sterbetz (1992) навів звідси три власні спостереження. Від середини XX століття вид також спостерігали в інших частинах Великої Угорської низовини (Anonim, 1981, 1982; Réthy, 1977; Sterbetz, 1992, 1999), а також у Ганшазі (Beretzk et al., 1959; Faragó & Sterbetz, 1985). У 1990-х роках було відомо вже лише шість випадків спостереження (Ecsedi & Szilágyi, 1996; Hadarics & Zalai, 2008; Szimuly, 1993). Останнє спостереження виду відбулося 15 квітня 2001 року в Апайї (комітат Пешт–Піліш–Шольт–Кішкун), однак цей запис офіційно не підтверджений (Oláh & Pigniczki, 2010; Gál, pers. comm.).

3.3. Оцінка даних спостережень

Із 124 відомих випадків спостереження з Карпатського басейну за період 1845–1995 років у п'яти випадках точний рік не зазначено, однак у 119 випадках дата подана щонайменше з точністю до року. У 118 випадках спостереження опубліковано з точністю щонайменше до місяця. Вид у регіоні траплявся протягом усього року, за винятком червня, однак більшість даних припадає на період із вересня по листопад. Весняні спостереження зосереджені переважно в березні та квітні. Із 20 весняних (лютий–травень) випадків 13 належать до періоду 1845–1925 років. Із 90 осінніх (липень–листопад) спостережень 90,2% припадає на період після 1925 року. На основі відомих місць спостережень (n = 124) встановлено, що 24,8% даних походить із Сегеда, 19,2% — із Гортобадя, тоді як 16,8% — із Кардошкута (рис. 1), що чітко окреслює ключові місця зупинок під час міграції.

Рис. 1. **Географічний розподіл спостережень тонкодзьобого кроншнепа в Карпатському басейні у 1845–1995 роках**

4. ОБГОВОРЕННЯ

У деяких районах Великої Угорської низовини, зокрема це добре ілюструють дані із Сегеда, полювання на ці види мало винятково важливе значення, де воно перетворилося на народну традицію та становило важливе джерело засобів до існування (Sterbetz, 1988). Разом із браконьєрством полювання могло локально чинити значний вплив на популяції (Bende & Bozó, 2025, 2026), хоча масштаби цього впливу залишаються невідомими, а кількість незаконних відстрілів, імовірно, була ще більшою (Liang et al., 2023, 2025). Із зменшенням чисельності тонкодзьобого кроншнепа навіть незначні обсяги відстрілу набували більшого значення (Ushakov, 1912; Turrin & Watts, 2016). Водночас скорочення популяції, ймовірно, було зумовлено сукупною дією кількох чинників, передусім антропогенних впливів на місцях гніздування та під час міграції (Bende & Bozó, 2026). Історичні дані мають важливе значення для реконструкції поширення виду. Згідно з окремими припущеннями того часу, вид міг навіть гніздитися в регіоні, однак це не було підтверджено (M. O. K., 1907). Визначальна роль Тисазакарпаття є очевидною: близько двох третин даних походить саме звідти, що вказує на важливість східної частини Угорщини з точки зору міграційних шляхів (Csörgő et al., 2009). З 1970-х років зростання кількості спостережень частково пояснюється розвитком методів дослідження, тоді як глобальна чисельність виду вже істотно скорочувалася (Buchanan et al., 2024). Основні періоди міграції припадали на весну та осінь, однак зменшення весняних спостережень і збільшення осінніх може свідчити про реальні зміни, ймовірно пов'язані з модифікацією міграційних шляхів.

ЛІТЕРАТУРА

Anonim (1883): Act XX of 1883 on hunting.

Anonim (1901). 24 655 (VII. 1.) 1901. számú körrendelet a mezőgazdaságra hasznos állatok oltalmazása érdekében.

Anonim (1904): Erdészeti rendeletek tára. Erdészeti Lapok 43: 700.

Anonim (1905): A szélkiáltó-vadászat őszszel. Vadászat és Állatvilág 5: 205.

Anonim (1912): 16 946 (IV. 26) FM. körrendelet a mezőgazdaságra hasznos madarak jegyzékének kiegészítéséről.

Anonim (1914): A szélkiáltó vadászata. Vadászat és Állatvilág 14: 58.

Anonim (1950): 16 074/1950. (VI. 27.) FM rendelet.

Anonim (1981): Adatok a faunisztikai szakosztály irattárából 3. Madártani Tájékoztató 5: 163–169.

Anonim (1982): Adatok a faunisztikai szakosztály irattárából VI. Madártani Tájékoztató 6: 252–256.

Anonim (2001): 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet.

Bende, A. & Bozó, L. (2025): Madárvadászatok a történelmi Magyarország területén. Magánkiadás, Sopron.

Bende, A. & Bozó, L. (under review): Possible contribution of hunting to the decline of the Numenius-species and the past occurrences of Slender-billed Curlew Numenius tenuirostris in the Carpathian Basin. Bird Conservation International

Beretzk, P. (1935a): A Numeniusok (gojzerek) előfordulása és vadászatának módja Szeged környékén. (Folytatás.) Nimród 23: 549–552.

Beretzk, P. (1935b): Madárvilág augusztusban a szegedi Fehértóban. Nimród 23: 408–409.

Beretzk, P. (1935c): A Numeniusok (gojzerek) előfordulása és vadászatának módja Szeged környékén. Nimród 23: 531–534.

Beretzk, P. (1944): A szegedi Fehértó madárvilága 10 éves megfigyelés alapján. Aquila 50: 317–344.

Beretzk, P. (1950): The avifauna of the Fehértó near the town Szeged. Aquila 51–54: 51–80.

Beretzk, P. (1955): Újabb adatok a szegedi Fehértó madárvilágához. 1949–1953. Aquila 59–62: 217–227.

Beretzk, P., Keve, A., Nagy, B. & Szijj, J. (1959): A pólingok gazdasági jelentősége és a hazai populációk rendszertani helyzete. Aquila 65: 89–126.

BirdLife International (2025): IUCN Red List for birds.

Boross, P. (1942). Terepszemle a szikeseken. Nimród 30: 75.

Buchanan, G.M., Chapple, B., Berryman, A.J., Crockford, N., Jansen, J.J. & Bond, A.L. (2024): Global extinction of Slender-billed Curlew (Numenius tenuirostris). Ibis 167: 357–370.

Chernel, I. (1899). Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségökre. Budapest: Magyar Ornithologiai Központ.

Csörgő, T., Karcza, Zs., Halmos, G., Magyar, G., Gyurácz, J., Szép, T., Bankovics, A., Schmidt, A. & Schmidt, E. (2009). Magyar madárvonulási atlasz. Kossuth Kiadó, Budapest.

Ecsedi, Z. & Szilágyi, A. (1996): Vékonycsőrű póling Numenius tenuirostris a Hortobágyon 1996 tavaszán. Túzok 1: 83–85.

Faragó, S. & Sterbetz, I. (1985): Vékonycsőrű póling (Numenius tenuirostris) a Fertő-tájon. Madártani Tájékoztató 9: 27.

Frivaldszky, J. (1891): Aves Hungariae: enumeratio systematica avium Hungariæ cum notis brevibus biologicis, locis inventionis virorumque a quibus oriuntur. Typis Societatis, Budapestini.

Hadarics, T. & Zalai, T. (2008): Magyarország madarainak névjegyzéke. Nomenclator Avium Hungariae. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest.

Herman, O. (1894): Numenius tenuirostris, Vieill. Aquila 1: 62.

Illés, N. (1895): A vadászati ismeretek kézikönyve. 3. kötet. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest.

Inkey, P. (1934): Észrevételek a vadászati tilalmi időket szabályozó rendelethez. Erdészeti Lapok 73: 772–786.

Kaufmann, E. (1896): A szélkiáltó és vadászata. Vadászlap 17: 117–119.

Konyhás, S. (1993): A vékonycsőrű póling Numenius tenuirostris magyarországi kutatásairól és helyzetéről. Partimadár 3: 14–15.

Kosztka, L. (1894): Numenius tenuirostris Vieill. Aquila 1: 159–160.

Kovács, G. (1981): Faunisztikai adatok az 1981-es nyári árasztásról – HNP – Nagyiváni puszta. Madártani Tájékoztató 5: 204–206.

Kovács, G. (1984a): A hortobágyi halastavak madárvilága 10 év megfigyelései alapján. Aquila 91: 21–46.

Kovács, G. (1984b): Az árasztások hatása a Hortobágy madárvilágára. Aquila 91: 163–176.

Kovács, G. (1988): Faunisztikai adatok a Hortobágy 1987-es nyárvégi-őszi madármozgalmából. Madártani Tájékoztató 12: 35–37.

Kovács, G. (1990): Parti madarak fészkelése és vonulása a Hortobágyon. Aquila 96–97: 65–80.

Kovács, G. (1991): Vékonycsőrű pólingok (Numenius tenuirostris Vieill., 1817) újabb előfordulása a Hortobágyon. Aquila 98: 183.

Kovács, G. & Ecsedi, Z. (2004): Vékonycsőrű póling Numenius tenuirostris (Vieillot, 1817). In: Ecsedi, Z. (szerk.): A Hortobágy madárvilága. Hortobágy Természetvédelmi Egyesület, Balmazújváros – Szeged.

Lakatos, K. (1891): Vadászati és madarászati emlékeimből. Magánkiadás: Szeged.

Lakatos, K. (1903): A vadászmesterség könyve. Szakvadász a gyakorlatban. Szeged: Endrényi Imre Könyvkereskedése.

Liang, D., Giam, X., Hu, S., Ma, L. & Wilcove, D.S. (2023): Assessing the illegal hunting of native wildlife in China. Nature 623: 100–105.

Liang, D., Mu, T., Yang, Z., Wang, Y., Li, J., Huang, M., Liu, Y., Song, L., Cai, S., Zhang, X. & Wang, Y. (2025). Direct mortality due to humans threatens migratory shorebirds. Nature Ecology & Evolution 9: 2080–2091.

M. O. K. (1907): Tschusi zu Schmidhoffen, Victor 1907. Felhívás a Numenius tenuirostris Vieill. magyarországi fészkelésének megfigyeléséhez. Aquila 14: 330–331.

Nagy, L. (1923): A szárnyas párzása és lövése. Vadászati Útmutató 1: 20.

Oláh, J. and Pigniczki, Cs. (2010). New Hungarian record of Slender-billed Curlew (Numenius tenuirostris) in the Kiskunság (Hungary). Aquila 116–117: 49–53.

Rakonczay, Z. (1989): Vörös könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Réthy, Zs. (1977). Jegyzetek Szabadkígyós madártani vizsgálatához. Békés Megyei Természetvédelmi Évkönyv 2: 87–101.

Schenk, J. (1920): Erdély madarai. Zeyk Miklós hátrahagyott kézirata. Aquila 27: 71–243.

Sterbetz, I. (1975): A Kardoskúti Természetvédelmi Terület madárvilága 1952–1973 időközében. Aquila 80–81: 91–120.

Sterbetz, I. (1988): Csalmadarakkal, lesgödörből. Nimród 108: 26.

Sterbetz, I. (1992): A vékonycsőrű póling Numenius tenuirostris Vieill., 1817 Magyarországon, 1845–1989. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1989–1990: 75–86.

Sterbetz, I. (1999): Megfigyelések a vékonycsőrű póling (Numenius tenuirostris Vieill., 1817) magyarországi vonulásáról. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Természettudományi Tanulmányok 1: 403–415.

Szécsi, Zs. (1892): Hazai vadak természetrajza. 2. kötet. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest.

Szép, T., Csörgő, T., Halmos, G., Lovászi, P., Nagy, K. & Schmidt, A. (2021). Magyarország madáratlasza. Agrárminisztérium, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest.

Szimuly, Gy. (1993): Ritka partimadarak Magyarországon 1992-ben. Partimadár 3: 28–30.

Turrin, C. & Watts, B.D. (2016): Sustainable mortality limits for migratory shorebird populations within the East Asian–Australasian Flyway. Stilt 68: 2–17.

Ushakov, V.E. (1912): More on the slender-billed curlew in Tara District. Nasha Okhota 17, 27–32.

Zsótér, L. (1890): A szélkiáltó vadászata tavaszi húzáskor. Vadászlap 11: 105–107.

Zsótér, L. (1894): Numenius tenuirostris és Haematopus ostralegus. Aquila 1: 157–159.

Bende Attila,[1] Bozó László[1], Bagó Bálint[2] & Vass Gábor[1]
[1]Університет Шопрона, Лісогосподарський факультет,
Інститут мисливського господарства та біології диких тварин,
H-9400 Шопрон, вул. Байчі-Жилінського, 4, Угорщина;
Дослідницька група історичної та прикладної зоології,
Угорщина
[2]Győrський зоопарк імені Яноша Ксантуша, Угорщина,
9027 Дьйор, Кішкут лігет
bende.attila@uni-sopron.hu

ЖУРАВЛІ (GRUS GRUS L.) У КАРПАТСЬКОМУ БАСЕЙНІ НА МЕЖІ XIX–XX СТОЛІТЬ У СВІТЛІ ЕТНОБІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ МИСЛИВСТВА

1. Вступ

У Карпатському басейні історичне використання журавля (*Grus grus* L.) простежується ще в періоди, що передували поширенню вогнепальної зброї. У ранній період економічне значення цього виду було насамперед пов'язане з торгівлею пір'ям: журавлине пір'я вже до османського панування вважалося цінним товаром, а його збирання, що ґрунтувалося на пошуку місць гніздування, також було об'єктом міжнародної торгівлі. Передумовою цієї діяльності була наявність значної гніздової популяції в межах Карпатського басейну. Однак на межі XIX–XX століть унаслідок масштабних гідромеліоративних робіт чисельність гніздової популяції виду суттєво скоротилася. Паралельно традиційні методи збирання пір'я поступово занепали і згодом повністю зникли.

У цей період більшого значення набуло добування журавлів із застосуванням вогнепальної зброї. Водночас, за наявними даними про мисливські відстріли, полювання на цей вид було помітним лише у другій половині XIX століття та в перші десятиліття XX століття і навіть тоді не набуло широкого поширення. На межі століть на території Королівство Угорщини повідомлялося лише про кількасот особин у річному мисливському добутку. Із подальшим зниженням чисельності популяції можливості полювання також істотно звузилися. Відповідно, у цьому дослідженні детально представлено різні методи збирання пір'я, проаналізовано динаміку природоохоронного статусу виду, а також охарактеризовано застосовувані прийоми полювання на журавлів. Крім того, подано нові, раніше не узагальнені дані щодо мисливських відстрілів.

2. Матеріали та методи

Оцінка історії ловлі та полювання на журавлів ґрунтувалася на опрацюванні поодиноких повідомлень, опублікованих в угорській спеціалізованій мисливській періодиці (Vadász Lap, Kárpáti Vadász, Nimród) (Lovassy, 1887; 1931; Óvári [Sibrik, K.], 1889; Anonim, 1891; 1894; 1897; 1899; 1902; 1924a, b; 1928a; 1937; Meszleny, 1901;

Esterházy, 1902; Bársony, 1924; Beretzk, 1936; Müller, 1948; Homonnay & Saly, 1983). Окрім цього, було зібрано та узагальнено етнографічні (Takáts, 1917; Bálint, 1971; Gunda, 1977; Szűcs, 1977, 1992) і мисливсько-історичні (Lovassy, 1887, 1931; Lakatos, 1891; 1910; Bertóti, 1948; Fintha, 1974; Sterbetz, 1989; Oroszi, 1996) праці, що містять синтетичні огляди відповідної тематики. Ці дані було доповнено статистикою мисливських відстрілів за 1879–1913 рр., опрацьованою та опублікованою Faragó (2009). У дослідженні переважно використано дані з території колишнього Королівства Угорщина, яке охоплювало більшу частину Карпатського басейну. Середні показники розподілу відстрілів у межах Карпатського басейну було візуалізовано за допомогою частотних (хороплетних) карт, створених із використанням геоінформаційної системи ArcGIS 10.3.

3. Результати

3.1. Історична практика ловлі журавлів і використання пір'я

Найдавнішою організованою формою використання журавля в Карпатському басейні була так звана ловля журавлів, яку передусім можна охарактеризувати як діяльність, спрямовану на здобуття декоративного пір'я. Ця практика сформувалася ще до широкого поширення вогнепальної зброї та являла собою своєрідний перехід між здобувним полюванням і напівдомашнім використанням.

Одне з перших історичних свідчень значення цих птахів походить з 1405 року — з наданого королем Сигізмундом шляхетського диплома, на якому журавель зображений на гербі Тетені (Sterbetz, 1989). Надалі журавель регулярно з'являється в символічній системі шляхетської ідентичності, адже цей імпозантний вид уособлював аристократичність у тогочасному суспільстві. На це також вказує той факт, що ці птахи були поширеними мешканцями як замкових парків, так і дворянських маєтків (Takáts, 1917; Gunda, 1977; Sterbetz, 1989). Крім того, журавлине пір'я вважалося справжнім символом статусу і, відповідно, мало високу цінність (Takáts, 1917; Bertóti, 1948; Sterbetz, 1989).

Рисунок 1: **Журавляр у трясовині (Szűcs, 1977)**

Водночас здобуття декоративного пір'я було непростим завданням. Майстрів із його збирання в народі називали «журавлярами»; вони, окрім знань етології журавлів, володіли також відмінною обізнаністю щодо місцевості — очеретяників, мілководь і прихованих гніздових ділянок (Takáts, 1917). У період до появи вогнепальної зброї основу цієї діяльності становили пошук гнізд і збирання яєць, а також відлов дорослих птахів. Пошук місць гніздування припадав на кінець квітня — початок травня і вважався досить небезпечним через необхідність пересування болотистими, трясовинними територіями. Згідно з етнографічними джерелами, для цього використовували спеціальні тригорі жердини («паказькі палиці») та широкі плетені з рогозу пристрої для пересування (Takáts, 1917; Szűcs, 1977, 1992) (рис. 1).

Зібрані яйця часто висиджували за допомогою домашніх гусей. Вирощених пташенят спочатку утримували біля господарства, згодом, підрізаючи їм крила, випускали напіввільно, після чого регулярно, щорічно, збирали їхнє цінне пір'я. Таким чином, збирання пір'я не обов'язково призводило до загибелі птахів, хоча умови відлову та утримання, безперечно, супроводжувалися значним стресом (Lovassy, 1887, 1931).

Для відлову дорослих особин використовували петлі, виготовлені з кінського волосу. Їх кріпили до кількаметрового дроту, який, у свою чергу, фіксували до кілків. На визначеній території розміщували кілька таких петель, а журавляр, перебуваючи в укритті, очікував на появу обережних птахів. Спійманих дорослих особин забирали додому, приручали та утримували заради їхнього цінного декоративного пір'я (Gunda, 1977; Szűcs, 1992). У період абсолютизму, коли діяли обмеження на використання вогнепальної зброї, для успішного відлову птахів застосовували також пастки, призначені для дрібних ссавців (Lakatos, 1891, 1910).

У XV–XVIII століттях журавлине пір'я мало виняткове важливе економічне та соціальне значення. У цей період на території Угорщини його використовували навіть як засіб оподаткування: селяни сплачували ним данину поміщикам, а в часи османського панування — і турецькій владі. Високу цінність журавлиного пір'я добре ілюструє той факт, що у XVII столітті в Кьорьоші (нині Крижевці) лоша коштувало 3,5 форинта, корова з телям — 9–10 форинтів, тоді як за одне журавлине перо платили 1 форинт (Takáts, 1917; Szűcs, 1992). Пір'я, звичайно, обмінювали не лише на гроші, а й на продукти або м'ясо (Szűcs, 1992).

Пір'я виконувало не лише декоративну функцію, але й слугувало символом статусу: воно стало невід'ємним елементом чоловічого вбрання, особливо військового та шляхетського. Капелюх без пір'я міг сприйматися як ознака нижчого соціального стану. Бідні молоді чоловіки, за відсутності кращого, прикрашали головні убори півнячим пір'ям; значно ціннішим вважалося пір'я дрохви, ще більш цінним — пір'я квакви та чапель. Дорогі пера чепурів і журавлів були, як правило, недоступними для селян, тому їх носіння залишалося привілеєм заможних і знатних верств (Lakatos, 1891, 1910).Пір'я продавали журавлярі або так звані «торговці пір'ям», розміщуючи його на спеціальних перфорованих круглих дерев'яних підставках (т. зв. «тарілках для пір'я») або закріплюючи навколо стрічки капелюха. Найціннішими вважалися друге й третє махові пера крила (Szűcs, 1992; Bertóti, 1948). Згодом представники знаті, за можливості, надавали перевагу ще дорожчим і екзотичнішим пір'ям чепурів, які, однак, часто називали «білими журавлиними перами» (Takáts, 1917; Gunda, 1969). До XIX століття

журавлине пір'я вже перестало бути виключною привілеєю аристократії та стало доступним і для нижчих соціальних верств (Chernel, 1899).

3.2. Полювання на журавлів у XIX–XX століттях

Унаслідок регулювання річок у XVIII столітті та ліквідації незайманих водно-болотних угідь, що зникали, гніздові популяції журавлів також зникли з Карпатського басейну. Відтак до другої половини XIX століття період традиційної ловлі журавлів остаточно завершився. Паралельно з цим журавлине пір'я вже не мало такої цінності, як раніше, і відповідно полювання на мігруючих птахів опинилося в центрі уваги. Полювання на журавлів у класичному розумінні набуло більшого значення лише в другій половині XIX століття, коли вогнепальна зброя набула широкого поширення, а спортивне полювання інституціоналізувалося (Lakatos, 1910; Szűcs, 1992; Bende, 2023a, b).

3.2.1. Мисливський сезон і охоронний статус

На території Угорського королівства, що охоплювала більшу частину Карпатського басейну, журавель не згадується серед видів, перелічених у §9 Закону XX від 1883 року про полювання, який регламентував мисливські заборони. Отже, для цього виду не було встановлено окремого мисливського сезону. Водночас це не означає, що на нього не полювали, оскільки щодо журавля застосовувалися загальні правила, чинні для водоплавних птахів. Журавлів інколи відстрілювали під час весняної міграції (Anonim, 1897), однак найчастіше полювання відбувалося восени (Anonim, 1891, 1894; 1937; Meszleny, 1901; Esterházy, 1902; Beretzk, 1936; Anonim, 1937), хоча відомі й окремі випадки літнього відстрілу (Lovassy, 1887). Загальний мисливський сезон тривав із 16 серпня до 31 січня. Поза цим періодом полювання було заборонене; закон також забороняв розорення гнізд і збирання пташенят. Після рубежу століть почало формуватися природоохоронне мислення. У його межах за дорученням міністра сільського господарства Королівський угорський орнітологічний центр уклав список видів, рекомендованих до охорони (усього 132 види), однак журавель до нього не увійшов (циркуляр № 24 655 VII/1 від 1901 р.). Цей перелік неодноразово доповнювався у 1904 (19 384/I.4 FM), 1906 (80 644/I.B.3 FM) та 1912 (16 946/IV.26 FM) роках, проте журавель і надалі не отримував правового захисту. Щодо регулювання полювання, у 1936 році Inkey (1936) у мисливській фаховій пресі запропонував окремо згадати цей вид, оскільки він підпадав лише під загальні положення як «водоплавний птах». Відповідно до них, заборонений період для водоплавних птахів, а отже й для журавля, тривав з 16 квітня до 30 червня (Anonim, 1930a; Inkey, 1934). Суттєві зміни відбулися лише з виданням у 1950 році нового нормативного акту (16 074/1950 [VI. 27.] FM), який визначав мисливські сезони та заборонені періоди. У цьому документі журавель не був включений ні до переліку видів, дозволених до цілорічного полювання (§2 [1]), ні до тих, на які полювали в сезон (§2 [2]). Крім того, було встановлено, що всі види, не зазначені серед дозволених, підпадають під загальну заборону полювання (§3 [1]). У 1954 році вид отримав офіційний природоохоронний статус (Oroszi, 1996). Це рішення було прийняте вже в той період, коли гніздова популяція журавля в Угорщині зникла, і вид траплявся переважно як перелітний. Таким чином, запроваджений охоронний статус був спрямований не на збереження чисельної популяції, а на захист уже значно скороченого виду.

3.2.2. Способи полювання

Журавля сучасні йому мисливці характеризували як надзвичайно обережний і великий за розмірами вид птахів, для якого найуспішнішими способами добування вважалися полювання «на перельоті» та із засідки (Meszleny, 1901). Методи полювання на журавлів загалом адаптувалися до міграційних і поведінкових особливостей виду. Найпоширенішим способом було засідкове полювання під час осінньої міграції, коли птахів відстрілювали «на перельоті». Безперервно прибуваючі зграї журавлів, що, подібно до гусей, летіли клиноподібним строєм, обстрілювали з укриття. Для цього часто використовували рушниці 12-го калібру та дріб №2. За несприятливих погодних умов журавлі пролітали на великій висоті (приблизно 300–400 кроків), поза межами ефективної дальності пострілу, що унеможливлювало їх добування (Gömöry, 1869; Meszleny, 1901). Більш трудомістким, але водночас надійнішим способом було полювання на зграї журавлів під час їх відпочинку (Lakatos, 1891; 1910; Chernel, 1899). Цей метод застосовували переважно навесні, коли птахи могли затримуватися на місцях відпочинку, зокрема на посівах ячменю, протягом кількох днів; крім того, у цей період, у зв'язку з підготовкою до розмноження, їхнє пір'я мало більшу цінність.

Мисливці зазвичай діяли групами (2–4 особи): ще до заходу сонця вони визначали місця нічлігу птахів. Під покровом ночі, з зарядженою зброєю, дотримуючись тиші та достатньої дистанції один від одного, вони наближалися до місць ночівлі. На світанку мисливці відкривали вогонь по зграях журавлів, що злітали (Lakatos, 1891; 1910; Chernel, 1899). Відповідно до маршрутів міграції цих птахів, Chernel (1899) зазначає, що полювання часто розпочинали на території Румунії й завершували на Ечедському болоті; ранньою весною мисливці також очікували перелітних журавлів на рівнинах Воєводини (нині Сербія), після чого, слідуючи за ними до місць відпочинку, завершували сезон у районі болота Серне (Fintha, 1974). Ще одним відомим способом було добування журавлів із використанням нарізної (кульової) зброї.

На великих відкритих рівнинних територіях, де не було можливості ні для полювання «на перельоті», ні для підкрадання до птахів описаними вище методами, їх відстрілювали з великої відстані саме таким способом (Nagy, 1936).

3.2.3. Дані про мисливські трофеї

На підставі наявних даних про мисливські трофеї з території Карпатського басейну можна встановити, що журавель не належав до видів, яких відстрілювали у значній кількості. Настільки незначними були обсяги добування, що, за винятком 1884 року, протягом двадцяти років його показники об'єднувалися зі статистикою відстрілу дрохви. Окрім згаданого 1884 року, дані щодо трофеїв цього виду доступні ще за період 1907–1909 років. На їхній основі можна зробити висновок, що в об'єднаних із дрохвою показниках беззаперечно домінувала саме дрохва, а й без того незначні річні обсяги добування журавля, імовірно, ще більше скоротилися в перші десятиліття XX століття. Згідно з відомими даними, лише в комітатах Торонтал, Бігар, Шопрон, Сіладь, Темеш і Арад середній показник за чотирирічний період перевищував 50 добутих особин (рис. 2).

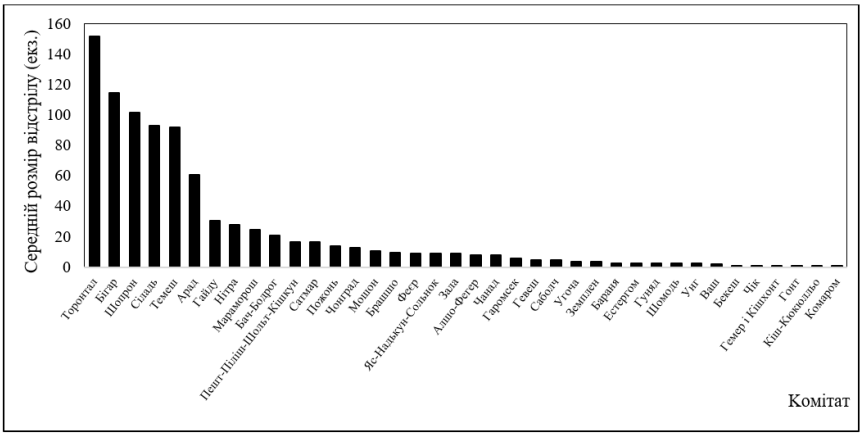

Рисунок 2: **Розподіл даних про відстріл журавля за комітатами на території Угорського королівства у 1884, а також у 1907 і 1909 роках (у середньому)**

Аналіз даних про територіальний розподіл засвідчує, що вищі показники відстрілу спостерігалися насамперед у тих комітатах (рис. 2), які характеризувалися наявністю визначальних для міграції журавлів, відносно мало порушених водно-болотних угідь. Саме на цих територіях були наявні умови для застосування класичного полювання «на перельоті» як навесні, так і восени (Bertóti, 1948). На підставі спостережень за міграцією, що походять із рубежу XIX–XX століть (Bozó et al., 2024), простежується значна регіональна поляризація в межах Угорського королівства. Під час міграції журавлі концентрувалися переважно у східній частині Карпатського басейну, що добре відображається і в територіальній диференціації даних про відстріл за той самий період (рис. 3).

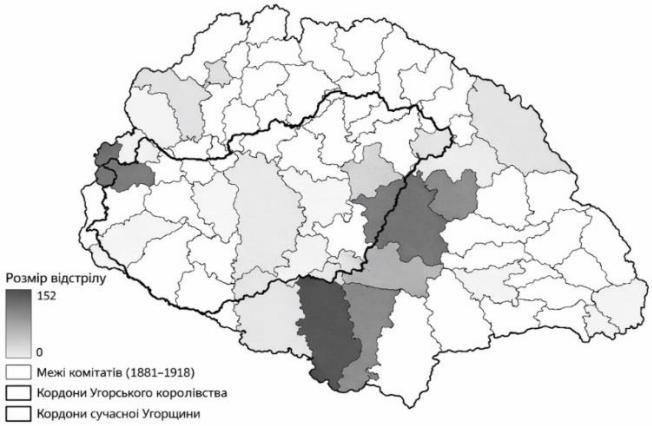

Рисунок 3: **Обсяги відстрілу журавля (*Grus grus* L.) на території Угорського королівства за комітатами на основі середніх показників за 1884 рік, а також за 1907–1909 роки**

4. Висновки

Історія журавля в Карпатському басейні добре ілюструє послідовні етапи народного використання, мисливської експлуатації та подальшої зміни статусу виду, який нині перебуває під охороною. Ранні форми «дарвування» ґрунтувалися передусім на збиранні пір'я та яєць, що мало вагоме соціальне й економічне значення. У XIX–XX століттях у полюванні на журавлів уже чітко окреслювалися риси спортивного мисливства. У скороченні чисельності виду, поряд із народним використанням і мисливством, вирішальну роль відіграла трансформація природних середовищ існування. Надання журавлю охоронного статусу в Угорщині у 1954 році ознаменувало завершення одного історичного етапу та початок нового підходу до цього виду. Таким чином, історія журавля в Угорщині має не лише мисливсько-історичне, але й природоохоронне значення, підкреслюючи важливість збереження середовищ існування як з точки зору використання, так і охорони природи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Anonim (1871): Mi a „Vadász- és Versenylap"-ban eddig közzétett „Országos lőjegyzéket" illeti. Vadász és Verseny Lap 15(1): 5.

Anonim (1891): Ritka vadászszerencse. Vadász Lap 12(29): 385.

Anonim (1894): Darut lőtt. Vadász Lap 15(3): 88.

Anonim (1897): Darut lőtt. Vadász Lap 18(11): 151.

Anonim (1899): Ritka vadász-zsákmány. Vadász Lap 20(36): 491.

Anonim (1902): Hét darut ejtett, zsákmányul gróf Esterházy Béla. Vadász Lap 23(34): 453.

Anonim (1924a): Vadászati ritkaságok Somogybán. Nimród–Vadászlap 12(3): 41.

Anonim (1924b): Csonttollú madár, daru és sirály összetalálkozása Kaposváron, Aszalóban darut lőttek tegnap, Kaposfüreden meg tengeri sirályt. – Csonttollu madár is került Kaposvárra. Uj–Somogy 6(11): 2.

Anonim (1937): Darut lőttek Sármelléken. Nimród Vadászujság 25(35): 558.

Bálint, S. (1971): A régi szegedi pákászok és madarászok. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1971/1. 119–139.

Bársony, I. (1924): Vadásztáskámból. Magyarság 6(14): 1.

Bende, A. (2023a): Breeding of the Common Crane (Grus grus L.) in Hungary since the 19th century to modern times. Ornis Hungarica 32: 99–109.

Bende, A. (2023b): A daru (Grus grus L.) fészkelése és költésbiológiája Magyarországon. Magyar Vízivad Közlemények 37: 31–44.

Beretzk, P. (1936): A természet mint sebész-orvos. Nimród Vadászujság 24(7): 107.

Bertóti, I. (1948): A daru. Magyar Vadász 1(9): 13.

Bozó, L. Csörgő, T. & Végvári, Zs. (2024): The spring migration and distribution of Common Crane (Grus grus) in the Carpathian Basin during the late 19th and early 20th centuries. – Ornis Hungarica 32: 183–197.

Chernel, I. (1899): Magyarország Madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. II. Kötet. Franklin Társulat Nyomdája, Budapest, 234–241 pp.

Esterházy, B. (1902): Daru-vadászat Temes-Murányban. Vadász Lap 23(33): 437–438.

Faragó, S. (2009): A történelmi Magyarország vadászati statisztikái 1879–1913. NYME Egyetem Kiadó, Sopron, 229–230 pp.

Fintha, I. (1974): A daru Grus grus (L.). Nimród 6(7): 12.

Gömöry, F. (1869): Kecskeméti táj- és vadászrajzok. Vadász és Versenylap 13(17): 81.

Gunda, B. (1969): Die Jagd und Domestication des Kranichs bei den Ungarn. Anthropos 1968/69, 473–496 pp.

Gunda, B. (1977): Daru (lat. Grus grus). In: Orthutai, Gy. (szerk.) Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 555–556 pp.

Homonnay, [Zs.] & Saly, [G.] (1983): Darvasi darvak. Nimród 103(6): 315 –316.

Lakatos, K. (1891): Vadászati és madarászati emlékeimből. Kiadja Engel Adolf, Szeged, 281–295 pp.

Lakatos, K. (1910): A régi szegedi nép tollkultusza a darumadárral. Délmagyarország 1(99): 1–4.

Lovassy, S. (1887): Adalékok Magyarország ornithológiájához, vonatkozólag a fészkelési és elterjedési viszonyokra. Mathematikai és Természettudományi Közlemények 22(5): 213–240.

Lovassy, S. (1931): Az Ecsedi-láp és madárvilága fennállása utolsó évtizedeiben. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 61–62 pp.

Meszleny, P. (1901): Daru-vadászat. Vadász Lap 22(31): 407.

Müller, G. (1948): Daruvonulás Geszten, 1947 őszén. Nimród Vadászlap 35(1): 7–9.

Nagy, J. (1936): A vadászati tilalmiidő rendeletek a természetvédelem és vadászat szempontjából. Magyar Vadászujság 36(9): 136–137.

Oroszi, S. (1996): Vadfajokból védett állatfajok. Erdészettörténeti Közlemények 21: 65–68.

Óvári [Sibrik, K.] (1889): Rudolf trónörökös daru-vadászata. Vadász Lap 10(6): 74.

Sterbetz, I. (1989): A hagyományok madara. Nimród 109(1): 27.

Szűcs, I. (1977): Régi magyar vízivilág. Magvető Kiadó, Budapest, 65–79 pp.

Szűcs, I. (1992): A régi Sárrét világa. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 97–103 pp.

Takáts, S. (1917): Rajzok a török világból 3. kötet. A MTA Könyvkiadó Vállalata Budapest, 79–92 pp.

Gábor Vass[1] & Attila Bende[1]
[1] Університет Шопрона, Інститут Біології та Менеджменту Мисливського Господарства
Дослідницька група історичної та прикладної зоології
H–9400 Шопрон, вул. Байчі-Ж., 4, Угорщина
e-mail: vass.gabor@phd.uni-sopron.hu
bende.attila@uni-sopron.hu

ПОЛЮВАННЯ НА ГОРНОСТАЯ (MUSTELA ERMINEA L.) ТА ЛАСКУ (M. NIVALIS L.) І ДАНІ ПРО ВІДСТРІЛ У КАРПАТСЬКОМУ БАСЕЙНІ В XIX–XX СТОЛІТТЯХ

I. Вступ

Згідно з тогочасними зоологічними та мисливськими джерелами, горностай та ласка були звичайними представниками фауни Карпатського басейну у XIX–XX століттях. На підставі історичних зоологічних описів між цими двома видами дрібних хижаків спостерігаються відмінності у виборі місць існування. Ласка віддавала перевагу рівнинним, гетерогенним біотопам і екотонним зонам, тяжіючи до структурно різноманітних середовищ, багатих на елементи, що забезпечують укриття (Dirczendy 1943, Éhik 1949, Bertóti 1952, Anonim 1952, Schmidt 1977, Vass & Bende 2024). Натомість горностай частіше траплявся у горбистих і гірських районах, на вологих угіддях, заплавах і в прибережних смугах із деревною рослинністю (Veress 1929, Beretzk 1939a). У межах мисливсько-господарського підходу XIX–XX століть обидва види загалом вважалися шкідливими та такими, що підлягають регуляції. Їх негативне сприйняття було зумовлене передусім епізодичними збитками, яких вони завдавали популяціям дрібної дичини та свійської птиці (Lakatos 1894, Ötvös 1922, Veress 1929, Kontsits 1935, Lokcsányszky 1935a, Kocsán 1940), що призвело до застосування різноманітних методів скорочення їх чисельності (Beretzk 1939a). Метою цього дослідження є узагальнений огляд способів добування, застосовуваних у процесі регулювання чисельності цих видів. Окрім того, шляхом спільного аналізу даних про відстріл обох видів ми прагнемо інтерпретувати динаміку їх використання та зміни чисельності у контексті мисливсько-господарських підходів XIX–XX століть.

II. Матеріали та методи

У нашому дослідженні було проаналізовано публікації мисливського та мисливсько-господарського спрямування, що стосуються горностая та ласки, опубліковані в угорській фаховій періодиці у XIX–XXI століттях (зокрема: Nimród, Magyar Vadász, Magyar Szó, Vadászlap, Vadászati Útmutató, Állattani Közlemények, Vadászat és Állatvilág, Vadászat, Magyar Vadászujság, Természettudomány Közlöny, Vadászujság, Természet Világa). Джерела були зібрані шляхом пошуку за ключовими словами в цифровому архіві Arcanum. Для виявлення відповідних матеріалів використовувалися такі пошукові терміни: «menyét»,

«menyet», «hermelin» та «hölgymenyét», з урахуванням термінології XIX–XX століть. Дослідження охоплює переважно територію історичного Угорського королівства, яка включала більшу частину Карпатського басейну. Слід зазначити, що щодо полювання на горностая та способів його добування доступно менше даних порівняно з ласкою. Водночас аналіз тогочасних фахових джерел свідчить про подібне сприйняття обох видів, зокрема у зв'язку з їхнім негативним впливом на популяції дрібної дичини та свійської птиці (Beretzk 1939a, Marton 1941, Nagy 1951). З огляду на анатомо-морфологічну подібність, а також схожість способу життя та екологічної ролі цих двох видів (Éhik 1949), обґрунтованим є припущення, що їх регуляція чисельності на практиці здійснювалася переважно однаковими методами. Дані щодо обсягів добування (терітек) були проаналізовані за матеріалами Faragó (2009), а їх середні значення відображено за допомогою частотних (хроматичних) карт, створених із використанням геоінформаційного програмного забезпечення ArcGIS 10.3.

ІІІ. Результати

ІІІ.1. Методи регуляції чисельності горностая та ласки

Дрібні хижі ссавці родини мустелід, зокрема ласка та горностай, відловлювалися в рамках практики боротьби зі шкідливими хижаками (Hován 1924), під час полювань на дрібну дичину (Veress 1928, 1942, Anonim 1948, Beretzk 1939a), а також у процесі обходу мисливських угідь (Veress 1929, Szathmáry 1934, Bertóti 1953). Ця діяльність мала важливе значення з точки зору ефективного ведення господарства дрібної дичини та утримання свійської птиці. Відповідно, регуляція чисельності горностая і ласки здійснювалася протягом усього року, однак найсприятливішим періодом вважався їхній репродуктивний сезон (Sz[…] 1916, Bertóti 1949a, 1970). Важливими періодами також були час розмноження пернатої дрібної дичини (Bertóti 1949b, 1954) та післязбиральний період, коли сільськогосподарські культури вже не забезпечували укриття цим дрібним хижакам; унаслідок цього найбільша кількість здобичі припадала на липень і серпень (Magyar Földművelésügyi Minisztérium Vadászati Osztálya 1947, Anonim 1948, Studinka 1973). Тимчасові зміни місць існування, зумовлені урбанізаційними тенденціями ласки, також сприяли інтенсифікації її добування (Kerpely 1921, Potocky 1932).

У практиці мисливського господарства Карпатського басейну значну увагу приділяли регуляції чисельності горностая та ласки за допомогою пасток. Одними з найпоширеніших були капканні пастки, які складалися з пружної сталевої стрічки та рам різної конструкції (зубчастих або з гладкими краями). При наступанні хижака на спускову пластину механізм спрацьовував, і рамки змикалися, забезпечуючи захоплення тварини. Розміри рамок підбирали відповідно до розмірів цільового виду (Kolossy 1937, Marton 1941, Bodrogi et al. 1977). Серед живоловних пасток найпоширенішими та найефективнішими були ящикові пастки (Anonim 1906, Veress 1930, Thuróczy 1930). Існували їхні варіанти, спеціально розроблені для вилову ласки та горностая, зокрема пастка типу Кароя Фьонєді, яка мала окремий відсік для розміщення живої приманки — гризунів (Szunyoghy 1955). Конструктивні особливості деяких варіантів (наприклад, із хитною дошкою) свідчать про їх адаптацію саме до дрібних мустелід (Pataky 1983). Найчастіше пастки розміщували в чагарниках, уздовж кущів, біля скирти сіна, канав і борозен (Bertóti 1952, Szűcs 1962, Studinka 1971, 1973), а також на території мисливських господарств (Thuróczy 1930). У літній період їх рекомендували встановлювати і в

сільськогосподарських культурах (Szőts 1909). Для підвищення ефективності широко застосовували приманки, серед яких найрезультативнішими були яйця, туші горобців і голубів, гризуни та шматки м'яса, просочені кров'ю (Kolossy 1937, Kocsán 1940, Marton 1941, Farkas 1982).

У XIX–XX століттях щодо мустелід широко застосовували методи регуляції чисельності із використанням отруйних речовин (Bertóti 1949b, Marton 1941). Відмову від застосування отрут подекуди розцінювали як дію, спрямовану проти мисливського господарства (Bertóti 1951), що добре відображає тогочасна провідна ідея: «хто не труїть, той є ворогом корисної дичини й приятелем шкідливої» (Anonim 1916). Знищення хижаків за допомогою отрути насамперед входило до обов'язків єгеря (Sasics 1913, Gyöngyöshalászi Takách 1914), однак землевласники також могли здійснювати цю діяльність на власних угіддях (Anonim 1907). Застосування отруйних речовин для боротьби зі шкідливими хижаками підлягало дозвільному регулюванню, а його законність забезпечували відповідні органи правопорядку адміністративної одиниці (районні капітанати поліції). З міркувань громадської безпеки намір проведення отруєння необхідно було офіційно оприлюднювати в межах відповідного населеного пункту, а повідомлення про це вивішувалося у приміщенні сільської управи для публічного ознайомлення терміном на вісім днів (Anonim 1902, Nagy 1923). Для отруєння хижаків найчастіше використовували стрихнін ($C_{21}H_{22}N_2O_2$). Як принаду застосовували переважно трупи горобців і гризунів, невеликі шматки м'яса, нутрощі дичини та яйця (Anonim 1920, Ötvös 1928, 1930, Marton 1941, Konrád 1942). Найсприятливішим періодом для отруєння хутрових хижаків вважалася зима, оскільки сліди на сніговому покриві дозволяли виявляти їхні переходи та місця перебування (Nagy 1926a, b, Bertóti 1955), а привабливість приманки зростала в умовах сезонного дефіциту кормових ресурсів.

III.2. Загальнодержавні обсяги добування

На території Угорського королівства протягом 25 років між 1884 і 1909 роками загальний обсяг добування горностая та ласки становив 365 822 особини (Faragó 2009), з яких найбільша частка припадала на комітат Шомодь (20,7%). Крім того, значними були показники в комітатах Нітра, Пожонь, Ваш, Шопрон, Пешт-Піліш-Шолт-Кішкун, Феєр і Бекеш, де за даними обліків загальна кількість добутих особин цих двох видів перевищувала 12 000. Таким чином, зазначені вісім адміністративних одиниць забезпечили 69,0% загальнонаціонального обсягу добування. У 29 комітатах було зафіксовано обсяги добування в межах від 1 000 до 10 000 особин, що становило 28,8% від загального показника. Комітатів із показниками між 500 і 1 000 особин було лише 7 (1,2%), тоді як у 15 комітатах обсяг добування перевищував 100, але не досягав 500 особин (1,0%). Менше ніж 100 особин ласки та горностая було здобуто в комітатах Удваргей, Зойом і Угоча (0,04%) (1. рисунок).

1. рисунок: **Дані про обсяги добування горностая та ласки на території Угорського королівства між 1884 і 1909 роками**

Хоча ласка і горностай належали до небагатьох видів, для яких існували дані про добування в усіх комітатах Угорського королівства, аналіз їх просторового розподілу демонструє виразну роль рівнинних територій. Відповідно, найбільші обсяги добування були характерні для північних регіонів Карпат, Малого Альфельду, південних комітатів історичної Угорщини (Банат), а також Трансільванії. Хоча дані про добування цих видів відомі також для безлісих територій між Дунаєм і Тисою, тут, як і в Східних Карпатах, їх кількість була меншою (2. рисунок).

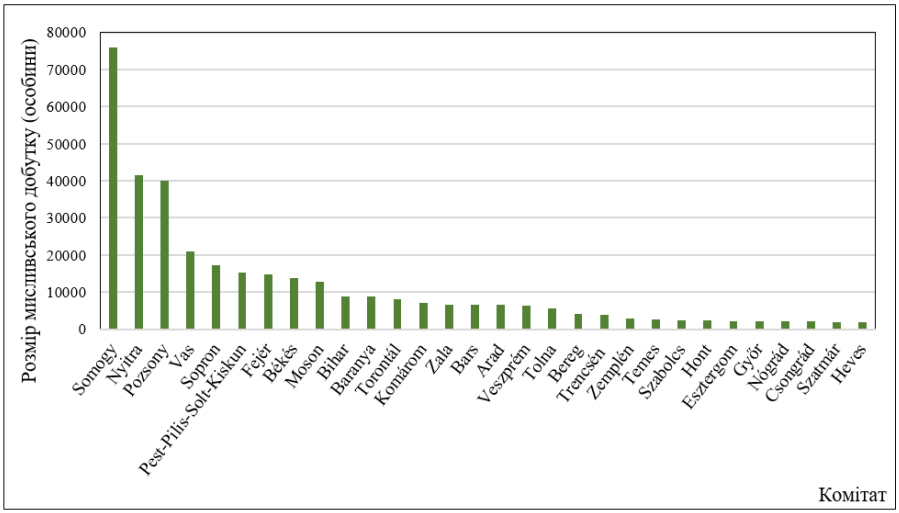

2а. рисунок: **Середній повітовий розподіл обсягів добування горностая та ласки на території Угорського королівства між 1884 і 1909 роками**

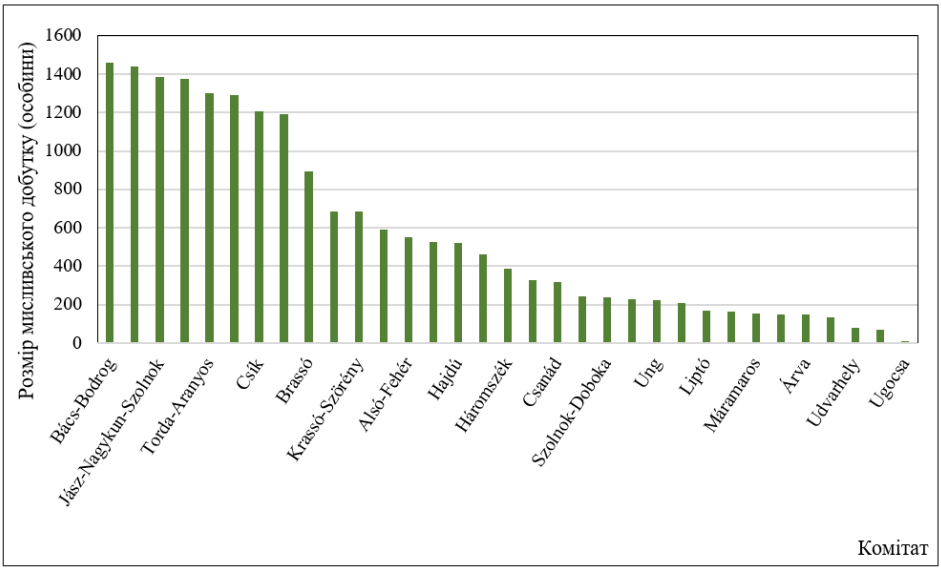

2б. рисунок: **Середній повітовий розподіл обсягів добування горностая та ласки на території Угорського королівства між 1884 і 1909 роками**

Аналіз загальнонаціональних сумарних даних про добування свідчить, що, за винятком незначних коливань між окремими роками, до 1908 року спостерігалося інтенсивне зростання. У період між 1884 і 1902 роками щорічно в середньому добували близько 17 511 особин, тоді як у наступні три роки було зафіксовано значне зростання. У 1903–1909 роках, попри суттєві коливання, середній обсяг добування становив 17 469 особин. Зростання показників добування за умов постійного або навіть посиленого мисливського тиску та регуляції хижаків свідчить про відносну стабільність популяцій у Карпатському басейні на межі XIX–XX століть.

IV. Висновки та обговорення

Спільне представлення даних про добування горностая та ласки суттєво ускладнює точну інтерпретацію просторових закономірностей за видами. Водночас на підставі тогочасних наукових джерел щодо їхніх екологічних уподобань можна зробити висновок, що у структурі добутих особин переважала ласка. Це підтверджується тим, що горностая пов'язували переважно з водно-болотними, заплавними, прибережними лісовими та гірськими біотопами (Veress 1929, Beretzk 1939a), тоді як у однорідних інтенсивно використовуваних рівнинних агроландшафтах він траплявся рідше, здебільшого під час масових спалахів чисельності гризунів (Beretzk 1939a, Nagy 1951, Anonim 1952). Натомість ласка вважалася більш звичайним видом із ширшою екологічною толерантністю, що часто траплявся як у рівнинних аграрних угіддях (Szőcs 1916, Veress 1928, Beretzk 1939a, Éhik 1949, Vass & Bende 2024), так і в чагарникових екотонах, поблизу господарських будівель і пташників (Kerpely 1921, Duschanek 1928, Kocsán 1940, Vásárhelyi 1942, Anonim 1954, Schmidt 1977). Її присутність також документована у

вологих біотопах, зокрема в прибережних очеретяно-вербових угрупованнях, уздовж водотоків і в заплавних лісах (Beretzk 1939b, 1949, Veress 1944, Radetzky 1990), а також у передгірних і гірських регіонах (Paszlavszky 1888, Lokcsánszky 1935b, Boda 1993). Водночас сукупність джерел свідчить, що ці середовища радше були периферійними для виду, ніж його основними біотопами. Це означає, що під час регуляції чисельності дрібних хижаків у сільськогосподарських ландшафтах мисливці та землекористувачі частіше зустрічали ласку, ніж горностая. Крім того, більш урбанізований характер ласки (Beretzk 1939a) також сприяв її більшій представленості у даних про добування. Узагальнення історичних джерел дозволяє однозначно стверджувати, що ці види розглядалися як шкідливі з точки зору мисливського господарства. Відповідно, їх чисельність протягом року регулювали за допомогою пасток і отруйних речовин. Починаючи з 1930-х років спостерігається поступова зміна підходів до оцінки їх ролі. Дедалі більше авторів підкреслювали, що завдяки інтенсивному споживанню гризунів дрібні мустеліди можуть відігравати важливу регуляторну роль в агроекосистемах (Veress 1930, Éhik 1949, Csathó 1932, Beretzk 1939a, Nagy 1951). Відповідно, до середини XX століття горностая, а особливо ласку, почали розглядати не лише як ворогів дрібної дичини, але й як корисних хижаків із сільськогосподарської точки зору. Нині обидва види перебувають під охороною в Угорщині (Oroszi 1996).

Список літератури

Anonim (1902): A ragadozó és kártékony állatok mérgezése. Vadászat és Állatvilág 2(20): 322.
Anonim (1906): A hivatásos vadász tavaszi munkája. Vadászat és Állatvilág 6(7): 78–79.
Anonim (1907): A mérgezés ideje. Vadászat és Állatvilág 7(20): 246.
Anonim (1916): Mit tesz a vérbeli vadász novemberben? Vadászat és Állatvilág 16(21): 164–165.
Anonim (1920): A mérgezés módjai. Vadászat 3(8): 99–101.
Anonim (1948): Szeptember. Magyar Vadász 1(5): 4.
Anonim (1952): Oktatási anyag. Magyar Vadász 5(6): 8.
Anonim (1954): Apróvadunk három ritkán látható ellensége. Magyar Vadász 7(6).
Anonim (1955): Három fő szempont a vadállomány téli védelménél. Magyar Vadász 8(2).
Anonim (1995): Hermelin. Magyar Szó 52(164): 12.
Beretzk, P. (1939a): Adatok a hermelin szegedvidéki előfordulásához. Nimród 27(17): 263–264.
Beretzk, P. (1939b): Az idei február a madarász szemével. Nimród 27(8): 120–122.
Beretzk, P. (1949): Koratavasz a Szegedi Fehértavon. Magyar Vadász 2(9): 7–8.
Bertóti, I. (1949a): Június, védjük meg növendékvadunkat az emberi és állati kártevésektől. Magyar Vadász 2(11): 9–10.
Bertóti, I. (1949b): Május. Fokozott területellenőrzéssel és rendszeres ragadozóirtással védjük vadállományunkat es biztosítsuk szaporulatának életét es fejlődését. Magyar Vadász 2(9): 2.
Bertóti, I. (1951): Téli ragadozómérgezés. Magyar Vadász 4(11): 10.
Bertóti, I. (1952a): Június. Magyar Vadász 5(6): 4.
Bertóti, I. (1953): Szeptember. Magyar Vadász 6(9).
Bertóti, I. (1954): Március. Magyar Vadász 7(3).
Bertóti, I. (1955): Január. Magyar Vadász 8(1).
Bertóti, I. (1970): Nyár… Nimród 2(6): 32.

Boda, T. (1993): A Nyugati-Szigethegység állatvilága. Természet Világa 124(12): LXXXVI–LXXXVII.

Bodrogi, T., Diószegi, V., Fél E., Gunda B., Kósa, L., Martin Gy., Ortutay Gy., Pócs É., Rajeczky B., Tálasi B., Vincze I. (1977): Magyar Néprajzi Lexikon A-E. Akadémiai Kiadó, Budapest, 464 pp.

Csathó, K. (1932): Védelmet a ragadozóknak! Nimród 20(11): 163–164.

Donászy, F. (1912): A hermelin földrajzi elterjedése. Vadászat és Állatvilág 12(6): 67–68.

Duschanek, A. (1928): A vadászat tilalmi időben. Magyar Vadászujság 28(15): 197–198.

Éhik, Gy. (1949): A hazai vad természetrajza. Magyar Vadász 2(23): 7–8.

Faragó, S. (2009): A történelmi Magyarország vadászati statisztikái 1879–1913. NYME Egyetem Kiadó, Sopron 450 p.

Farkas, D. (1982): Nincs holtidény. Nimród 102(4): 164–165.

Gyöngyöshalászi Takách, Gy. (1914): Hogy kell egy vadszegény területből vaddúsat csinálni? II. Vadászat és Állatvilág 14(13): 149–153.

Kerpely, B. (1921): A kisebb ragadozók írtása kotorékebekkel. Nimród 9(18): 261.

Kocsán, G. (1940): A közönséges menyét (*Mustela nivalis* L). Magyar Vadászujság 40(19): 170–171.

Kolossy, G. (1937): Megmaradnak-e? Magyar Vadászujság 37(19): 295–297.

Kontsits, P. (1935): Megfigyelések a menyét és a róka kártevései körül. Magyar Vadászujság 35(8): 122–123.

Lakatos, K. (1894): A borzról és a menyétfélékről. Vadászlap 15(29): 328–330.

Lokcsányszky, A. (1935a): Adatok menyétféléink természetrajzához. Magyar Vadászujság 35(12): 185–187.

Lokcsánszky, A. (1935b): Adatok menyétféléink természetrajzához. Magyar Vadászujság 35(11): 164–166.

Magyar Földművelésügyi Minisztérium Vadászati Osztálya (1947): Augusztus 1. Nimród 34(15): 237.

Marton, J. (1941): Néhány jól bevált mérgezési mód. Magyar Vadászujság – Vadászujság 41(1): 4.

Moyses, A. (1932): Egy menyét-hermelin eset. Magyar Vadászujság 32(11): 159.

Nagy, J. (1923): A kártékony vad elleni védekezés. Vadászati Útmutató 1: 59–64.

Nagy, J. (1948): Apró ragadozó emlőseink, a görény, hermelinhasznos segítőtársaink a mezőgazdaságban. Nimród 35(16): 251.

Nagy, J. (1951): Jogos és helyes-e ragadozó emlőseink kíméletlen irtása? Magyar Vadász 4(3): 2–4.

Nagy, L. (1926a): Januári tennivalók. Vadászati Útmutató 2: 20.

Nagy, L. (1926b): A ragadozókellen való védekezés. Vadászati Útmutató 2: 81–93.

Oroszi, S. (1996): Vadfajokból védett állatfajok. Erdészettörténeti Közlemények 21: 54–56.

Ötvös, B. (1922): A menyét írtása. Nimród 10(1): 9.

Ötvös, B. (1928): Innen-onnan. 7. Tapasztalatok a mérgezés körül. Magyar Vadászujság 28(19): 247–248.

Ötvös, B. (1930): A ragadozó mérgezése. Vadászati Útmutató 6: 167–172.

Paszlavszky, J. (1888): A magas hegységek életéről. Természettudományi Közlöny 20(3): 97–126.

Pataky, E. (1983): Gyakorlati csapdázás. Nimród 103(6): 19–29.
Potoczky, B. (1932): Foxiról, tacskóról. Nimród 20(7): 109–110.
Radetzky, J. (1990): Az agárdi Madárvárta tudományos eredményeiből. Természet Világa 121(12): 564–567.
Sasics, F. (1913): Ragadozók pusztítása bérelt területeken. Vadászat és Állatvilág 13(3): 28–31.
Schmidt, E. (1977): Menyét *(Mustela nivalis)*. Nimród 9(12): 565.
Studinka, L. (1971): Fogolyfészkek védelmében. Nimród 3(3): 4–5.
Studinka, L. (1973): Dúvadgyérítés hatása az apróvadállományra. Nimród 5(3): 10–12.
Sz[…]. (1916): Vadászati teendők februárban. Nimród 4(5): 40.
Szathmáry, I. (1934): Egy ritka lövés. Magyar Vadászujság 34(29): 410–412.
Szőcs, I. (1916): Aratáskor. Nimród 4(20): 253–254.
Szőts, K. (1909): A csapdákról. Vadászat és Állatvilág 9(18): 208.
Szunyoghy, J. (1955): Kisemlősgyűjtés. Állattani Közlemények 45(1–2 füzet): 131–138.
Szűcs, S. (1962): Ne feledkezzünk meg! Magyar Vadász 15(12): 22.
Thuróczy, T. (1930): A téllel dacoló. Nimród 18(3): 39–42.
Vass, G. & Bende, A. (2024): The biology of the weasel (*Mustela nivalis* L.) in the light of the Hungarian literature. Magyar Apróvad Közlemények 16: 289–310.
Vásárhelyi, I. (1942): A közönséges menyét. Vadászujság 2(42): 43–44.
Veress, G. (1928): A menyétről. Nimród 16(14): 247–250.
Veress, G. (1929): A hermelinről. Nimród 17(9): 143–145.
Veress, G. (1930): A hasznos vad gondozása, védelme. Nimród 18(6): 94–96.
Veress, G. (1942): Csendes beszélgetés sebzésről, vadhívásról. Nimród 30(20): 311–313.
Veress, G. (1944): Nyitott szemmel a szabadban. Nimród 32(15): 229–230.

Луговий Олесь Вікторович
аспірант кафедри біохімії та біотехнології,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Науковий керівник: ***Байляк Марія Михайлівна***
професор, доктор наук кафедри біохімії та біотехнології,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ, Україна

REGIONAL VARIABILITY OF PARKINSON'S DISEASE PREVALENCE IN UKRAINE (2017)

Objective: To assess the statistical consistency of data on Parkinson's disease (PD) incidence in Ukraine in 2017 and to identify possible factors underlying regional heterogeneity.

Methods: We compared variability in the prevalence of PD and type 2 diabetes mellitus (T2DM). Normality of the distribution of PD incidence per 100,000 population was tested using the Shapiro–Wilk test. The year 2017 was chosen because it was the last year when systematic regional data collection was conducted; after that, such data were no longer available.

Results: Variability in PD incidence was substantially higher compared to T2DM. The Shapiro–Wilk test yielded $p = 0.00932$ (<0.05), confirming significant deviation from normality and indicating pronounced regional heterogeneity.

Conclusions: The observed differences in PD incidence across Ukrainian regions likely reflect disparities in diagnostic coverage, reporting practices, and access to neurological care rather than true biological variation in disease occurrence.

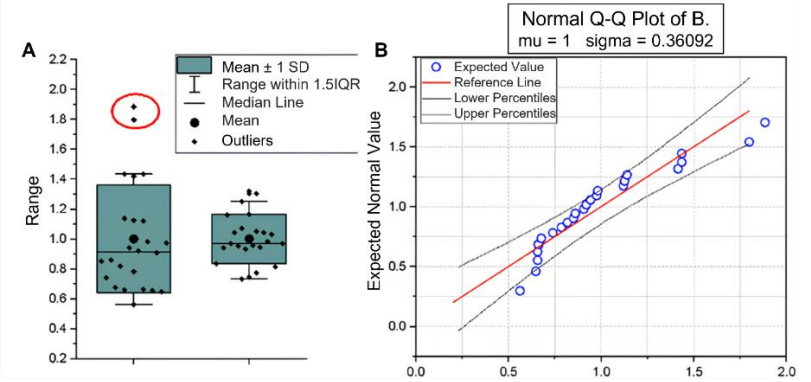

Fig. 1. **Normality of data distribution for PD (Parkinson's disease) and T2DM (type 2 diabetes mellitus).**

A. Comparison of PD and T2DM incidence per 100,000 population across regions of Ukraine (excluding temporarily occupied territories). Data normalized by mean. Boxes represent standard deviation, whiskers extend to 1.5 times the interquartile range (IQR). Values beyond this threshold are considered potential outliers, indicating regions with atypical PD prevalence. Red circle marks PD outliers.

B. Q-Q plot for PD incidence data. The Shapiro–Wilk test yielded $p = 0.00932$, indicating significant deviation from normal distribution and confirming regional heterogeneity. The year 2017 was selected because it was the last year of systematic regional data collection; subsequent years lacked comparable datasets.

REFERENCES

1. The Ministry of Health of Ukraine (MHU) database, https://moz.gov.ua.
2. The Central Statistical Office of Ukraine, https://stat.gov.ua.

Люльчак Я.О.,
студент
Вінницького технічного фахового коледжу
Науковий керівник: ***Матвійчук А.В.,***
викладач природничо-наукових дисциплін
Вінницький технічний фаховий коледж

CRISPR/Cas9-ОПОСЕРЕДКОВАНЕ РЕДАГУВАННЯ ГЕНОМУ: МЕХАНІЗМИ, ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В СУЧАСНІЙ БІОЛОГІЇ

Відкриття системи CRISPR/Cas9 стало революційним досягненням молекулярної біології початку XXI століття. Ця технологія, запозичена з природних імунних механізмів бактерій, дозволяє здійснювати точні, цілеспрямовані зміни у послідовностях ДНК різноманітних організмів. Порівняно з попередніми методами редагування геному — цинковими пальцями нуклеаз (ZFN) та ефекторoподібними нуклеазами активаторів транскрипції (TALEN) — система CRISPR/Cas9 вирізняється значно вищою точністю, ефективністю, простотою конструювання та меншою вартістю, що зумовило її стрімке впровадження в наукових лабораторіях усього світу.

Нобелівська премія з хімії 2020 року, присуджена Дженніфер Дудна та Еммануель Шарпантьє за розробку методу редагування геному CRISPR/Cas9, підтвердила глобальне значення цього відкриття. Протягом менш ніж десяти років технологія пройшла шлях від фундаментальних досліджень до клінічних випробувань і перших схвалених терапій. У 2023 році FDA та EMA схвалили перший препарат на основі CRISPR — касгеві (exagamglogene autotemcel) для лікування серпоподібноклітинної анемії та β-таласемії.

Актуальність вивчення даної теми обумовлена надзвичайно швидким розвитком технології та її потенційним впливом на медицину, сільське господарство, екологію та суспільство в цілому. Метою цієї роботи є систематизація сучасних знань про механізми дії CRISPR/Cas9, аналіз напрямів її практичного застосування та огляд нових поколінь технологій редагування геному.

Система функціонує за рахунок двох ключових компонентів: білка-нуклеази Cas9 та короткої направляючої РНК (single guide RNA, sgRNA). Молекула sgRNA являє собою штучний гібрид crRNA (CRISPR RNA) та tracrRNA (trans-activating crRNA) і містить ~20-нуклеотидну послідовність-спейсер, комплементарну до цільової ділянки ДНК. Саме ця послідовність забезпечує специфічне впізнавання геномної мішені за принципом Вотсона-Кріка.

Обов'язковою умовою розщеплення є наявність консервативної послідовності PAM (protospacer adjacent motif) безпосередньо після цільової ділянки. Для найбільш широко вживаного варіанта Cas9 з S. pyogenes ця послідовність має вигляд 5'-NGG-3'. PAM розпізнається безпосередньо білком Cas9 і є необхідною для індукції конформаційних змін, що активують нуклеазні домени. Розроблені варіанти Cas9 з іншими PAM-специфічностями (SpCas9-NG, SpRY) суттєво розширюють доступний простір для редагування.

Після формування потрійного комплексу sgRNA:Cas9:ДНК білок Cas9 здійснює подвійний розрив ДНК (double-strand break, DSB) за допомогою двох незалежних нуклеазних доменів: RuvC та HNH, кожен з яких розщеплює одну нитку дволанцюгової ДНК. Місце розриву розташовується між 3-м та 4-м нуклеотидами upstream від послідовності PAM.

Утворений DSB запускає механізми репарації клітини. Найбільш поширеним є негомологічне з'єднання кінців (NHEJ — Non-Homologous End Joining), що призводить до виникнення малих інсерцій або делецій (indels) і як наслідок — зсуву рамки зчитування та нокауту гена. Альтернативним шляхом є гомологічно-спрямована репарація (HDR — Homology-Directed Repair), яка реалізується у присутності донорної матриці і дозволяє вносити точкові мутації, заміни або вставки будь-яких послідовностей. Ефективність HDR значно нижча, ніж NHEJ, та суттєво залежить від фази клітинного циклу (переважно відбувається в S та G2 фазах).

Медичне застосування технології охоплює кілька основних напрямів. Найбільш розвиненим є лікування моногенних спадкових захворювань. Серпоподібноклітинна анемія та β-таласемія стали першими захворюваннями, для яких у 2023 році було схвалено CRISPR-терапію. Препарат касгеві (Casgevy) діє через реактивацію гена фетального гемоглобіну (HBG1/HBG2) шляхом нокауту BCL11A-енхансера в гемопоетичних стовбурових клітинах пацієнта. Клінічні дані свідчать про стійкий терапевтичний ефект: у переважної більшості пацієнтів досягається функціональне виліковування.

Активно розробляються підходи до лікування м'язової дистрофії Дюшенна (МДД) через пропуск екзона або відновлення рамки зчитування гена дистрофіну. Доклінічні дослідження на мишачих та собачих моделях демонструють відновлення синтезу дистрофіну та покращення функції м'язів. Іншим перспективним напрямом є лікування транстиретинової амілоїдоза (TTR-амілоїдоз) та гіперхолестеринемії через нокаут відповідних генів у гепатоцитах за допомогою систем доставки на основі ліпідних наночастинок.

В онкології CRISPR застосовується для вдосконалення CAR-T клітинної терапії. Редагування генів PD-1, LAG-3 та TRAC у Т-лімфоцитах підвищує їх персистенцію та протипухлинну активність. Також досліджується можливість створення алогенних «universal» CAR-T клітин шляхом нокауту генів HLA та TCR, що дозволить перейти від персоналізованої до готової «off-the-shelf» терапії.

У вірусології CRISPR/Cas9 розглядається як потенційний інструмент для елімінації латентних вірусних інфекцій. Зокрема, для ВІЛ розроблені підходи до вирізання провірусної ДНК із геному інфікованих клітин. Для вірусу гепатиту В досліджується пригнічення реплікації шляхом руйнування вірусної cccDNA.

У сільськогосподарській біотехнології редагування геному відкриває широкі можливості для прискореної селекції. На відміну від традиційного трансгенезу, CRISPR дозволяє модифікувати власні гени організму без введення чужорідної ДНК, що в ряді юрисдикцій виводить такі рослини за рамки регуляторного контролю ГМО.

Серед реалізованих прикладів — сорти пшениці зі зниженим вмістом глютену (нокаут альфа-гліадинів), картоплі з підвищеною стійкістю до потемніння (нокаут гена поліфенолоксидази), рису зі стійкістю до бактеріального опіку (редагування промоторів генів стійкості). Активно ведуться дослідження зі створення культур, стійких до посухи, засолення та ураження грибковими патогенами.

У тваринництві CRISPR застосовується для виведення порід свиней, стійких до вірусу репродуктивно-респіраторного синдрому (PRRSV), а також для підвищення м'язової маси шляхом нокауту гена міостатину. Окремим перспективним напрямом є ксенотрансплантація — редагування геному свиней з метою видалення ретровірусних послідовностей та антигенів несумісності для забезпечення безпечної трансплантації органів людині.

Класична система CRISPR/Cas9 постійно вдосконалюється. Однією з найбільш значущих розробок стало base editing (редагування основ), запропоноване групою Девіда Ліу у 2016 році. Технологія використовує каталітично інактивований варіант Cas9 (nCas9 або dCas9) у поєднанні з ДНК-деаміназою, що дозволяє вносити точкові заміни окремих нуклеотидів без утворення DSB. Цитозинові редактори основ (CBE) перетворюють C•G на T•A, тоді як аденінові редактори (ABE) конвертують A•T на G•C.

Наступним кроком стало prime editing (прайм-редагування, 2019), що дозволяє вносити всі 12 типів точкових замін, а також невеликі інсерції та делеції. Система базується на злитті nCas9 з зворотньою транскриптазою та використанні спеціальної pegRNA (prime editing guide RNA), яка одночасно спрямовує систему до мішені і служить матрицею для редагування. Prime editing суттєво розширює можливості точкового редагування при зниженому рівні off-target ефектів.

Паралельно розвиваються системи на основі інших нуклеаз родини Cas: Cas12a (Cpf1), Cas13 (для редагування РНК), CasΦ та інших. Cas12a генерує «липкі» кінці замість тупих, що може підвищувати ефективність HDR. Cas13, будучи РНК-направленою РНК-нуклеазою, відкриває можливості для тимчасового, оборотного впливу на експресію генів без змін на рівні ДНК.

Широкі можливості CRISPR/Cas9 породжують серйозні біоетичні питання, які активно обговорюються в науковому та суспільному дискурсі. Центральним є питання редагування зародкової лінії людини (germline editing), яке призводить до успадковуваних змін у всіх наступних поколіннях. Скандальний випадок 2018 року, коли китайський дослідник Хе Цзянькуй оголосив про народження перших дітей з відредагованим геном CCR5, спричинив широке засудження з боку наукової спільноти та підштовхнув до розробки міжнародних регуляторних рамок.

Комісія Національних академій наук США та ВООЗ сформулювали принципи відповідального застосування технології: редагування соматичних клітин для терапевтичних цілей вважається прийнятним за наявності відповідної доказової бази та регуляторного схвалення; редагування зародкової лінії на даному етапі є неприпустимим через недостатність знань про довгострокові наслідки та відсутність механізмів інформованої згоди майбутніх осіб.

Серед технічних обмежень, що потребують вирішення, — ефекти поза мішенню (off-target effects), імуногенність компонентів системи, труднощі доставки in vivo та нерівномірний розподіл в тканинах. Активно розробляються системи доставки на основі ліпідних наночастинок, вірусних векторів (AAV, лентивіруси), а також безвекторні підходи (електропорація, мікроін'єкції).

Отже, Система CRISPR/Cas9 є потужним інструментом редагування геному, що функціонує на основі РНК-направленого розпізнавання ДНК-мішені та подвійного розриву ланцюгів ДНК, ініціюючи клітинні механізми репарації NHEJ або HDR. Клінічне

схвалення першого CRISPR-препарату у 2023 році підтвердило практичну реалізованість технології та відкрило еру нуклеазних терапій для широкого кола захворювань. Нові покоління технологій — base editing та prime editing — суттєво розширюють точність і спектр можливих модифікацій при зниженому рівні побічних ефектів. Відповідальне застосування технології вимагає чіткої міжнародної регуляторної бази, особливо стосовно редагування зародкової лінії людини. Комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує молекулярну біологію, медицину та біоетику, є запорукою ефективного та безпечного використання CRISPR у науці та практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Doudna J. A., Charpentier E. The new frontier of genome engineering with CRISPR-Cas9. Science. 2014. Vol. 346, No. 6213. P. 1258096.
2. Anzalone A. V. et al. Search-and-replace genome editing without double-strand breaks or donor DNA. Nature. 2019. Vol. 576. P. 149–157.
3. Komor A. C. et al. Programmable editing of a target base in genomic DNA without double-stranded DNA cleavage. Nature. 2016. Vol. 533. P. 420–424.
4. Frangoul H. et al. CRISPR-Cas9 Gene Editing for Sickle Cell Disease and β-Thalassemia. N Engl J Med. 2021. Vol. 384. P. 252–260.
5. Портнова Т. В., Ковальчук І. О. Генетичні технології в медицині: сучасний стан і перспективи. Біологія і хімія в рідній школі. 2023. № 2. С. 12–18.
6. Комісаренко С. В. Редагування геному: наукові відкриття і практичні застосування. Вісник НАН України. 2022. № 4. С. 3–22.
7. Anzalone A. V., Koblan L. W., Liu D. R. Genome editing with CRISPR–Cas nucleases, base editors, transposases and prime editors. Nat Biotechnol. 2020. Vol. 38. P. 824–844.
8. WHO Expert Advisory Committee on Developing Global Standards for Governance and Oversight of Human Genome Editing. Human Genome Editing: A Framework for Governance. Geneva: WHO, 2021. 54 p.

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

Коц Альона Анатоліївна,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Миронюк Станіслава Анатоліївна,***
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В «ЧЕРВОНІЙ» ТА «ЖОВТІЙ» ЗОНАХ.

Надання домедичної допомоги в умовах бойових дій суттєво відрізняється від цивільної медицини через постійну загрозу життю рятувальника та необхідність чіткого зонування простору за ступенем небезпеки. Стосовно тактичної медицини (TCCC) – то це надання допомоги на догоспітальному етапі націлене передусім на усунення попереджуваних причин смерті, за принципами, що враховують загрозу від бойових дій чи активного стрільця [4, с. 396]. Сучасна концепція TCCC (Tactical Combat Casualty Care) виділяє три основні етапи надання допомоги: допомога під вогнем («червона» зона), тактична допомога в польових умовах («жовта» зона) та допомога під час евакуації («зелена» зона). Цілями TCCC є завершити поставлене тактичне завдання та надати допомогу пораненому, запобігти додатковим травмам у військовослужбовців [5, с. 86]. Розуміння специфіки кожної зони є критичним для збереження життя як пораненого, так і особи, що надає допомогу, оскільки невідповідність медичних маніпуляцій тактичній ситуації може призвести до додаткових втрат.

«Червона» зона характеризується наявністю прямої загрози з боку противника або іншого небезпечного фактора. Зона прямої загрози – це місце, де проводяться бойові дії та наявна висока загроза життю рятувальника, яка викликана зовнішніми чинниками, або коли дія зовнішніх чинників є більш загрозливою для постраждалого, ніж отримані пошкодження [1, с. 75]. Основним пріоритетом тут є виконання бойового завдання та придушення вогню противника, оскільки найкращою медициною на цьому етапі є вогнева перевага. Обсяг медичної допомоги в «червоній» зоні є мінімально можливим і обмежується лише зупинкою критичної (масивної) зовнішньої кровотечі з кінцівок.

Головним інструментом рятувальника в цій зоні є турнікет, який накладається максимально високо на кінцівку («high and tight») безпосередньо поверх одягу. Будь-які

інші маніпуляції, такі як перевірка дихання, тампонада ран або огляд тулуба, категорично заборонені, оскільки вони вимагають часу, протягом якого рятувальник залишається нерухомою мішенню. Поранений, якщо він перебуває у свідомості, повинен намагатися надати самодопомогу самостійно, щоб не відволікати вогневу міць підрозділу. Комунікація з пораненим на цьому етапі спрямована на підтримання його притомності та надання інструкцій щодо переміщення в укриття. Евакуація з «червоної» зони здійснюється максимально швидко за допомогою підручних засобів або техніки, при цьому мінімізується профіль рятувальника над землею.

Після переміщення пораненого у відносне укриття, де відсутній прямий прицільний вогонь, розпочинається етап тактичної допомоги в польових умовах («жовта» зона). Тут обсяг допомоги значно розширюється, а дії рятувальника підпорядковуються алгоритму MARCH, який визначає пріоритетність допомоги відповідно до патогенезу смертності на полі бою.

- На етапі контролю масивної кровотечі (Massive Hemorrhage) проводиться детальний огляд накладених у «червоній» зоні турнікетів. Якщо умови дозволяють, виконується тампонада ран у вузлових зонах, таких як пах, пахви чи шия, за допомогою гемостатичних засобів та накладання тиснючих пов'язок. Турнікет може бути переміщений безпосередньо на шкіру на 5–8 см вище рани, якщо це не було зроблено раніше.
- Під час перевірки дихальних шляхів (Airway) оцінюється їхня прохідність. Якщо ж він непритомний, то слід відкрити рот, упевнитися у відсутності сторонніх тіл, осколків зубів [2, с. 36]. У разі виявлення непрохідності застосовуються маневри закидання голови та виведення щелепи, встановлення назофарингеального повітроводу або переведення пораненого у стабільне бокове положення.
- Етап оцінки дихання (Respiration) передбачає огляд грудної клітки на наявність проникаючих поранень. При виявленні відкритих ран накладається оклюзійна наліпка, бажано з клапаном, для запобігання розвитку напруженого пневмотораксу. При підозрі на наявність напруженого пневмотораксу виконується голкова декомпресія.
- У межах контролю циркуляції здійснюється повторний огляд для виявлення менш значних кровотеч, перевірка пульсу на периферичних артеріях, оцінка стану шоку та, за потреби, початок інфузійної терапії. Для перевірки пульсу оцінюють його наявність і якість спочатку на радіальній (променевій) артерії, що підтверджує систолічний тиск понад 80 мм рт. ст. За його відсутності перевіряють центральний пульс на каротидній (сонній) або феморальній (стегновій) артерії. Якщо явних ознак шоку немає, його ранню або приховану стадію оцінюють за часом капілярного наповнення (у нормі до 2 секунд), станом шкіри (блідість, холодний піт, мармуровість), рівнем притомності (збудження чи апатія через гіпоксію мозку), а також за наявністю компенсаторної тахікардії та прискореного дихання.
- Завершальний етап (Hypothermia) присвячений запобіганню гіпотермії та оцінці стану голови, що передбачає ретельний огляд черепа та обличчя на наявність видимих травм, перевірку розміру і реакції зіниць на світло, а також виявлення кровотечі чи витікання спинномозкової рідини з вух та носа. Рятувальник має запобігти переохолодженню шляхом заміни мокрого одягу та використання термоковдр, оскільки крововтрата різко порушує природну терморегуляцію. Також проводиться обов'язкова оцінка рівня свідомості та стану зіниць для виявлення ознак черепно-мозкової травми.

Ключова специфіка допомоги полягає в балансі між медичною необхідністю — тобто потребою в негайних діях для збереження життя пораненого — та тактичною безпекою рятувальника і підрозділу. У «червоній» зоні медицина повністю підпорядкована тактиці, тому грубою помилкою є спроба лікувати шок, тобто намагатися зупинити внутрішні кровотечі, накладати складні пов'язки чи проводити інфузію під вогнем. На цьому етапі надання допомоги обмежується виключно усуненням єдиної критичної загрози — зупинкою масивної зовнішньої кровотечі з кінцівок за допомогою турнікета.

У «жовтій» зоні надання допомоги стає пріоритетним, проте зберігається постійна готовність до відновлення бою або термінової реевакуації. Важливою особливістю цього етапу є документування допомоги через заповнення картки пораненого та підготовка до передачі на наступний етап медичної евакуації. Наявність цієї картки має ключове значення для спадкоємності допомоги під час подальшого лікування [3].

Таким чином, ефективність домедичної допомоги в екстремальних умовах базується не лише на володінні медичними навичками, а й на вмінні правильно ідентифікувати зону небезпеки та діяти відповідно до протоколів, що мінімізують ризики для всіх учасників рятувальної операції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. О. А. Никифорова, О. І. Бойко, О. О. Мислива, С. А. Миронюк. Домедична допомога постраждалим в умовах непрямої загрози в питаннях та відповідях : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2023. 124 с.

2. Л.В. Дрок, Є.В. Камалов, Ю.М. Миколенко. Основи тактичної медицини : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2020. 168 с.

3. Надання домедичної допомоги в зоні тактичних умов (TFC, Tactical Field Care). Загальновійськовий набір пігулок. Підготовка до евакуації. Документація. URL: https://uahistory.co/pidruchniki/gydima-national-defense-11-class-2019-standard-level/18.php (дата звернення: 06.05.2026).

4. Миронюк С.А. Організаційно-правові засади запровадження єдиних стандартів навчання з тактичної медицини для працівників поліції в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи вирішення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право, Випуск 86, частина 3. 2024. С. 392-398.

5. Миронюк С.А. Міжнародні стандарти тактичної медицини та їх впровадження в освітній процес підготовки працівників правоохоронних органів України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти. ДДУВС, 2024. С. 84-87

Куліш Вікторія Олександрівна
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Бодирєв Дмитро Анатолійович,***
старший викладач кафедривогневої підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ВДОСКОНАЛЕННІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦІЇ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, суттєво змінила безпекове середовище, в якому діє Національна поліція України. Оперативна обстановка набула рис, характерних для зон збройного конфлікту: поширення нелегальної зброї, активізація диверсійно-розвідувальних груп противника на звільнених територіях, зіткнення з озброєними правопорушниками, які мають бойовий досвід. У цих умовах традиційні підходи до вогневої підготовки поліцейських, сформовані в мирний час, виявляються недостатніми. Натомість Збройні Сили України накопичили унікальний масив практичного бойового досвіду, систематичне впровадження якого до навчального процесу органів і підрозділів поліції є актуальним науково-практичним завданням. Дослідження цього напряму розпочалися у вітчизняній науці [1], проте залишаються фрагментарними та потребують подальшого розвитку.

Правова основа вогневої підготовки поліції в умовах воєнного стану. Наказом МВС України від 26 січня 2016 року № 50 визначено, що вогнева підготовка є комплексом заходів, спрямованих на вивчення поліцейським основ стрільби, правомірного застосування вогнепальної зброї та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, у русі [2]. Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII у статтях 42–46 визначено вичерпний перелік підстав і порядку застосування вогнепальної зброї поліцейськими, а також встановлено принцип законності та мінімізації шкоди при її застосуванні [3]. В умовах воєнного стану, введеного Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, на поліцію покладено додаткові функції із забезпечення публічного порядку та безпеки в районах бойових дій і на деокупованих територіях, що суттєво підвищує вимоги до рівня вогневої підготовки особового складу.

Бойовий досвід ЗСУ як джерело вдосконалення підготовки. Збройні Сили України з 2022 року ведуть бойові дії в умовах високоінтенсивного збройного конфлікту, що є безцінним джерелом практичного досвіду у сфері застосування вогнепальної зброї в реальних умовах. Відповідно до аналізу Lowy Institute, уроки бойових дій з 2022 року

надали вичерпний масив даних для вдосконалення навчальних програм, включаючи посилений акцент на психологічній стійкості, базових бойових навичках і тактичній медицині, а набутий досвід швидко транслювався у навчальні програми через систему ротації підрозділів між передовою і тиловими навчальними центрами [4]. Серед ключових складових цього досвіду, релевантних для поліцейської вогневої підготовки, виокремлюються такі: стрільба в умовах гострого стресу та обмеженого часу, дії зі зброєю після інтенсивного фізичного навантаження, усунення несправностей зброї в екстремальних умовах, а також стрільба в умовах обмеженої видимості.

Психофізіологічний вимір вогневої підготовки. Центральним аспектом упровадження бойового досвіду є врахування психофізіологічних реакцій людини в ситуаціях реального застосування зброї. Дослідження Nieuwenhuys та Oudejans переконливо доводять, що в умовах тривоги та гострого стресу поліцейські демонструють зниження точності стрільби, зміщення реакцій у бік хибних пострілів і звуження перцептивної уваги [5, с. 829]. Механізм стрес-інокуляції – поступового, контрольованого та повторюваного впливу стресора в навчальних умовах – є науково обґрунтованим методом підготовки до дій у реальних небезпечних ситуаціях [6, с. 3]. Саме цей принцип закладений в основу бойової підготовки ЗСУ і може бути ефективно адаптований для поліцейської вогневої підготовки шляхом введення елементів фізичного та психологічного навантаження безпосередньо перед і під час стрільби.

Конкретні елементи бойового досвіду, що підлягають впровадженню. Глян та Зеленський, досліджуючи особливості вогневої підготовки поліцейських на деокупованих територіях, наголошують на необхідності інтеграції тактичних елементів, що імітують бойові ситуації, зокрема зачистки приміщень і патрулювання, а також підкреслюють важливість постійного аналізу ефективності існуючих програм підготовки та внесення коректив на основі реальних оперативних результатів [1, с. 291]. Виходячи з бойового досвіду ЗСУ, до програми вогневої підготовки поліції доцільно впровадити такі елементи: стрільбу після виконання нормативу фізичного навантаження (біг на 100 метрів або 20 віджимань), що імітує стан після погоні чи фізичного протиборства; відпрацювання прийомів усунення затримок і несправностей зброї в умовах обмеженого часу та стресового фону; сценарійні стрільби з елементами ситуативного прийняття рішення – чи стріляти, коли і куди; стрільбу з нестандартних положень, зокрема з-за укриття, з коліна, лежачи, у русі.

Методичні підходи до впровадження. Staller та Koerner обґрунтовують, що ізольована лінійна модель навчання, за якою вогнева, тактична та фізична підготовка проводяться окремо, а сценарійні тренування вводяться лише на завершальному етапі, суттєво знижує операційну релевантність отриманих навичок [7, с. 645]. Натомість інтегрована модель підготовки, заснована на бойовому досвіді ЗСУ, передбачає поєднання зазначених видів підготовки в єдиному навчальному процесі вже з початкових етапів. Практично це реалізується через проведення комплексних тактично-вогневих навчань, де поліцейські вирішують оперативне завдання (огляд приміщення, затримання умовного порушника) і в межах цього завдання застосовують вогнепальну зброю. Застосування систем лазерної імітації або спорядження Simunition дозволяє відтворювати реалістичні сценарії протидії озброєному противнику без ризику травмування, що є поширеною практикою в підготовці підрозділів ЗСУ.

Психологічна стійкість як компонент вогневої підготовки. Окремим напрямом, запозиченим із бойового досвіду ЗСУ, є цілеспрямований розвиток психологічної стійкості поліцейських. Дослідження у галузі психології поліцейської діяльності підтверджують, що когнітивне тренування, спрямоване на вдосконалення тактичного контролю погляду, перцептивної уваги та процесів прийняття рішень, суттєво поліпшує результативність дій поліцейських у ситуаціях «стріляти / не стріляти» [8, с. 6]. Практика ЗСУ свідчить про ефективність методики дебрифінгу після кожного навчального сценарію: детального розбору дій учасників, аналізу помилок та визначення оптимальних рішень. Така методика формує рефлексивне мислення та прискорює засвоєння навичок.

Висновки. Бойовий досвід Збройних Сил України є потужним і досі недостатньо використаним ресурсом для вдосконалення вогневої підготовки Національної поліції. Його систематичне впровадження потребує: по-перше, нормативного закріплення відповідних змін у наказі МВС № 50 та навчальних програмах закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання; по-друге, залучення офіцерів ЗСУ з бойовим досвідом до методичної роботи на кафедрах вогневої підготовки; по-третє, переходу від ізольованої моделі вогневих занять до інтегрованих тактично-вогневих навчань зі стрес-інокуляційними елементами; по-четверте, обов'язкового включення психологічної підготовки до застосування зброї у структуру вогневої підготовки. Реалізація цих заходів дозволить наблизити рівень підготовки поліцейських до реальних умов їхньої службово-бойової діяльності та підвищити ефективність виконання завдань у складній оперативній обстановці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Глян Т.Д., Зеленський Є. Принципи та методика проведення занять з вогневої підготовки для поліцейських на деокупованих територіях. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. № 42. С. 289–293.

2. Про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16 (дата звернення: 10.04.2025).

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 10.04.2025).

4. Lowy Institute. Military training lessons from Ukraine. 2025. URL: https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/military-training-lessons-ukraine (дата звернення: 10.04.2025).

5. Nieuwenhuys A., Savelsbergh G.J., Oudejans R.R. Shoot or don't shoot? Why police officers are more inclined to shoot when they are anxious. Emotion. 2012. Vol. 12, No. 4. P. 827–833. DOI: 10.1037/a0025699.

6. Giessing L., Frenkel M. et al. The Potential of Virtual Reality for Police Training Under Stress. Frontiers in Psychology. 2021. Vol. 12. P. 1–15. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.587729.

7. Körner S., Staller M.S. From system to pedagogy: Towards a nonlinear pedagogy of self-defense training in the police and the civilian domain. Security Journal. 2018. Vol. 31, No. 2. P. 645–659. DOI: 10.1057/s41284-017-0122-1.

8. Olma J., Sutter C., Sülzenbrück S. When failure is not an option: a police firearms training concept for improving decision-making in shoot/don't shoot scenarios. Frontiers in Psychology. 2024. Vol. 15. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1495812.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Владислав Гаврилюк,
студент спеціальності
J8 Автомобільний транспорт
*Науковий керівник – **Алла Матвійчук,***
викладач природничо-наукових дисциплін
Вінницький технічний фаховий коледж

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Характерним політичним трендом кінця XX – початку XXI століття, що його стимулюють світові процеси глобалізації, стає значне поширення ідейних цінностей ліберальної демократії та розбудова на цій основі демократичних держав. Ця «третя хвиля» (за Е. Тофлером) демократизації нині охопила всі континенти світу і передусім Євразію, зокрема ареал країн колишнього соціалістичного табору. Водночас ейфорія «кінця історії» (за Ф. Фукуямою) – політичного розвитку людської цивілізації як всесвітнього тріумфу системи ліберальної демократії в нинішніх умовах світової фінансової та економічної кризи, схоже, поступово змінюється на тривожне передчуття народження нової моделі суспільства, що крокуватиме далі, розвиваючи нові ціннісні засади соцієтального буття та претендуючи на досконалість «постіндустріальних» чи «інформаційних» суспільств. [2] Тому надзвичайно важливою й вельми актуальною проблемою політичного розвитку сучасної України стає проблема демократичної розбудови її державності. Цілком справедливо сказати, що йдеться про існування України в новітній системі цивілізаційних координат третього тисячоліття, яка актуалізуватиме перед країною досить гострі проблеми на випробування.

Демократичні цінності в умовах сучасних цивілізаційних викликів проходять перевірку на життєздатність, стаючи основою для збереження свободи, людської гідності та правопорядку. Вони є не лише політичним устроєм, а й системою моральних орієнтирів, що забезпечують сталий розвиток суспільства.

Демократичні цінності — це фундаментальні переконання та принципи, що ставлять людину, її права та свободи в центр державного устрою, забезпечуючи народовладдя, рівність та повагу до гідності. Вони передбачають участь громадян в управлінні, правосуддя, толерантність, відкритість, поділ влади, вільні вибори та функціонування громадянського суспільства. [1]

Демократичні цінності мають глибинні антропологічні основи, які спираються на концептуальні підходи від давньогрецьких філософів Перікла, Аристотеля і Демокріта до сучасних західних теоретиків, зокрема, Р.Арона і К.Ясперса, Ю.Хабермаса і К.Поппера, Х.Аренд і Ж.Дерріди. Проблемі формування демократичних цінностей студентської молоді присвячена значна кількість наукових і науковометодичних публікацій таких

вчених, як В.Андрущенко, В.Бабкін, О.Бабкіна, В.Бебик, М.Головатий, Л.Губерський, А.Колодій, М.Михальченко, С.Рябов, О.Савченко, О.Семашко, О.Сухомлинська та ін. Філософсько-педагогічні ідеї демократичної освіти містяться в роботах С. Гессена, Д. Дьюі, А. Нейла, Ж.-Ж. Руссо, Л.Толстого; діалектичне розуміння ідеї свободи в освіті знаходимо у працях Ш. Амонашвілі, Е.Гутмана, Ф. Михайлова, П. Фролова. [4]

Основні демократичні цінності:

1. Права та свободи людини. Фундаментальна цінність, де людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю.
2. Верховенство права. Рівність усіх перед законом та незалежність судової системи.
3. Демократія. Влада народу, яка реалізується через чесні вибори, участь у прийнятті рішень та контроль за владою.
4. Політичний плюралізм. Наявність альтернативних шляхів розвитку, багатопартійність та свобода слова.

Для демократії сьогодні є такі цивілізаційні виклики:

- сучасні реалії створюють серйозні загрози для демократичних інститутів; війни та конфлікти змушують балансувати між безпекою та свободою;
- криза демократії – зростання популізму та спроби обмежити громадянські права під приводом ефективності;
- протистояння демократичних та авторитарних моделей управління;
- поширення дезінформації, яка загрожує плюралізму та чесним виборам. [1]

Для протидії викликам необхідна активна позиція суспільства та держави: збереження базових прав людини (гідності, свободи) як основи національної ідеї; зміцнення демократичних інститутів, які виконують волю народу; впровадження нових механізмів участі громадян, посилення прозорості влади. [4]

Умови цивілізаційних викликів вимагають не відмови від демократії, а її активного захисту та поширення гуманістичних цінностей

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демократичні цінності в освіті: виклики та можливості в епоху пост-правди: матеріали доповідей та виступів учасників Міжуніверситетського круглого столу, м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 10 квітня 2023 року. – К.: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 32 с.

2. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія / Олександр Радченко – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.

3. Совгиря О. Демократія як ключова європейська цінність: загальна характеристика юридичних позицій Конституційного Суду України. Конституція України та тріада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.) / Конституційний Суд України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 152-153.

4. Ордіна Л.Л Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/6b5a3f76-0ff9-4957-a2d3-f0c0f6446841/content (дата звернення 18.05.2026)

Конончук Богданна Ростиславівна
здобувачка освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК ЗГІДНО ІЗ КОНВЕНЦІЄЮ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК

Проблема прав жінок займає особливе місце в складній структурі прав людини. Хоча вони є важливою складовою прав людини, але залишаються нереалізованими в кожній країні. Ця проблема сьогодні набуває все більшої актуальності у зв'язку зі зростанням участі жінок у різних сферах суспільного життя, а також численними порушеннями їхніх прав. Ці порушення включають недотримання міжнародно-правового принципу гендерної рівності, зокрема щодо участі жінок у національній та міжнародній політиці, неналежний захист від насильства, торгівлі людьми, нерівного ставлення на робочому місці тощо. Визнання того, що права жінок є невід'ємною частиною прав людини, призводить до нового розуміння змісту їхніх прав, необхідності їх забезпечення всіма державами для побудови демократичного суспільства та розвитку механізмів захисту прав жінок.

Стаття 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй вимагає поваги до всіх людей, незалежно від статі. Це служить основою для міжнародної правової системи, спрямованої на захист прав жінок. Невід'ємною частиною цих зусиль є заходи, розроблені Комісією зі становища жінок, функціональною комісією Економічної та соціальної ради ООН. Система ООН запровадила різноманітні міжнародно-правові документи, які перераховують конкретні права жінок. До цих актів належать: Конвенція про політичні права жінок 1952 р. [1]; Конвенція 1957 р. про громадянство заміжніх жінок [2]; Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і збройних конфліктах 1974 р. [3]; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [4] тощо.

Основною метою цих конвенцій є викорінення гендерної дискримінації щодо жінок, водночас забезпечуючи їм рівне ставлення та можливості, що й чоловіки, під час пошуку державної служби, роботи, освіти та рівної винагороди. Окрім розробки нормативних документів, Організація Об'єднаних Націй розробляє та реалізує спеціальні програми, спрямовані на підвищення статусу жінок. Значний внесок у тлумачення «гендерної рівності» зробила Генеральна конференція зі статусу жінок (1985 р., Найробі, Кенія). Ця концепція більше не обмежується скасуванням дискримінації де-юре, а натомість охоплює рівні права, обов'язки та відчутні перспективи участі жінок у соціальному розвитку.

У грудні 1979 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Відтоді цю конвенцію ратифікували 192 країни. Зокрема, Україна стала членом цієї конвенції 19 грудня 1980 року.

У 1999 році ООН прийняла Факультативний протокол до Конвенції, який дозволяє особам подавати скарги до Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. Україна ратифікувала цей протокол у 2003 році. У цьому підрозділі подано огляд основного змісту міжнародної угоди в контексті поточної політики України щодо сприяння гендерній рівності. Преамбула та статті Конвенції спрямовані на заохочення держав до вжиття практичних заходів для викорінення дискримінації щодо жінок. Перші шістнадцять статей розкривають цю тему. Конвенція також містить зобов'язання щодо звітування та адміністративні механізми для забезпечення дотримання, які викладені в статті 12. Принцип рівності всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, національності, релігії чи статі, був встановлений Загальною декларацією прав людини. Подальші документи, такі як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про соціальні, культурні та економічні права, а також різні конвенції та рекомендації ООН, були створені для подальшого розвитку цього принципу.

Незважаючи на те, що минуло тридцять років після опублікування Загальної декларації прав людини, необхідно було створити окремий документ, присвячений правам жінок. Це було необхідно, оскільки існуючі декларації не призвели до викорінення гендерної нерівності в різних частинах світу. Конвенція підкреслила відповідальність урядів за сприяння гендерній рівності, зробивши її першою міжнародною нормою, яка робить це. У різних випадках Конвенція діє як каталізатор для формулювання державної політики як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Питання про відповідальність влади за дискримінацію вперше було підняте як у державній, так і в приватній сферах, зокрема в сім'ї. Це втілює принцип, якого підтримували філософи та вчені-феміністки середини 20 століття: «Особисте є політичним». Спочатку було окреслено визначення дискримінації щодо жінок. Крім того, уряди країн, які ратифікували Конвенцію, були закликані кожні чотири роки створювати звіти про прогрес у виконанні цього документа. Як наслідок, багато країн були змушені протистояти теоретичним уявленням про права жінок і викорінення дискримінації.

Конвенція базується на трьох фундаментальних принципах, головним з яких є «матеріальна рівність». Цей принцип просуває модель «матеріальної рівності», яка охоплює рівні можливості, рівний доступ до можливостей і рівність результатів. Ця модель визнає, що формальної рівності, яка часто згадується в гендерно нейтральних політиках, програмах і законодавстві, недостатньо для гарантування рівних прав як для чоловіків, так і для жінок. Конвенція наголошує на важливості «рівних можливостей» у контексті доступу жінок до всіх ресурсів країни. Законодавство та державна політика мають гарантувати цю рівність, підкріплену відповідними механізмами та інституціями. Крім того, навіть якщо політичний і законодавчий захист і повага до прав жінок гарантовані, держава зобов'язана усунути будь-які перешкоди жінкам у здійсненні цих прав. Отже, «рівність доступу до можливостей» є ще одним фундаментальним компонентом поняття «рівність». Нарешті, Конвенція розширює сферу дії, підкреслюючи, що дії держави щодо захисту прав чоловіків і жінок повинні забезпечувати «рівність результатів».

Отже, важливість прав людини є вирішальною у формуванні національного та міжнародного права. З правової точки зору процес глобалізації передбачає перенесення питання прав людини загалом і прав жінок і дітей зокрема з суто національного рівня на

рівень міжнародного права, що призвело, з одного боку, у прийнятті низки спеціальних конвенцій і міжнародних декларацій, а з іншого боку, визнання особистості незалежно від статі та віку, суб'єктом міжнародного права з усіма правами, обов'язками та можливостями, що з цього випливають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про політичні права жінок : від 20.12.1952 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156 (дата звернення: 21.09.2023).
2. Конвенція про громадянство заміжньої жінки : від 29.01.1957 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_158 (дата звернення: 21.09.2023).
3. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів : від 14.12.1974 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317 (дата звернення: 21.09.2023).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : від 06.10.1999 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 21.09.2023).

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Конончук Богданна Ростиславівна,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Фінансово-правові аспекти кредитування юридичних осіб відіграють визначальну роль у розвитку та функціонуванні сучасного бізнесу. Вони становлять складну систему, яка включає в себе різноманітні правові, економічні та управлінські елементи, спрямовані на регулювання відносин між кредиторами та позичальниками у сфері кредитування. Розгляд цієї теми є актуальним через те, що кредитування виступає важливим інструментом для підтримки та розвитку юридичних осіб, дозволяючи їм розширювати діяльність, інвестувати в нові проекти та оптимізувати свої фінансові потоки. Водночас, кредитування передбачає наявність чіткої правової бази, що регулює відносини між усіма учасниками кредитного процесу, встановлює їхні права та обов'язки, а також забезпечує механізми захисту їхніх інтересів.

Фінансові аспекти кредитування юридичних осіб в Україні охоплюють комплекс заходів і регуляцій, що визначають умови та механізми надання кредитів, їхнього обслуговування та погашення. Нормативно-правова база, що регламентує цю сферу, включає, зокрема, Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання фінансових ринків", який стосується надання фінансових послуг, включаючи кредитування. Цивільний кодекс України, який містить положення про кредитні договори, права та обов'язки сторін і відіграє ключову роль у визначенні правових основ кредитних відносин, Господарський кодекс України [1]. Закон України "Про банки і банківську діяльність" визначає правові рамки для роботи банківської системи, регулюючи процес заснування, діяльності та ліквідації банків. Він встановлює вимоги до ліцензування, капіталу, резервів, а також визначає стандарти для банківських операцій. Національний банк України отримує ключову роль у нагляді та контролі над банківською системою, забезпечуючи її стабільність та надійність [2].

Слід також зазначити, що події останніх місяців, криза, в якій опинилася країна, періодична відсутність коштів на казначейському рахунку, коливання національної валюти вимагають осмислення та термінового підвищення ефективного правового регулювання фінансових правовідносин для скорішої стабілізації фінансової системи в Україні. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [3] недоліків у фінансовій системі не усунув, тому активне запровадження розроблених наукою фінансового права пропозицій є невідкладною

необхідністю. Водночас треба усвідомлювати, що фінанси не реалізують контрольної функції, тому що це робить держава, використовуючи властивості їх розподільної функції [4].

Відсоткова ставка, як ключовий елемент кредитного договору, може бути встановлена як фіксованою, так і плаваючою, в залежності від угоди між кредитором та позичальником, проте має дотримуватися регулятивних рамок, визначених законодавством. Графік погашення кредиту, що включає терміни та суми виплат за основним боргом та відсотками, є обов'язковою складовою кредитного договору, вимоги до якого детально прописані в законодавчих актах.

Одним із ключових елементів кредитних відносин є укладення кредитного договору, який має бути оформлений в письмовій формі та містити всі істотні умови, такі як сума кредиту, відсоткова ставка, терміни та порядок погашення, права та обов'язки сторін. Законодавство вимагає, щоб кожна зі сторін мала чітке розуміння своїх прав і обов'язків, що сприяє прозорості та справедливості фінансових відносин.

Забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором є ще одним важливим аспектом. Позичальник може надати кредитору різні форми забезпечення, включаючи заставу, поруку, банківську гарантію чи інші засоби, які зменшують ризик невиконання зобов'язань і забезпечують інтереси кредитора. У разі порушення умов кредитного договору кредитор має право вжити заходів, передбачених законом та договором, для захисту своїх інтересів, включаючи звернення стягнення на забезпечення або вимогу дострокового погашення кредиту [4].

Можна також виділити основні засади, на яких ґрунтується кредитування юридичних осіб, зокрема це відповідальність сторін, прозорість та дотримання норм законодавства, захист прав кредиторів, судовий захист та цільове використання коштів, державна підтримка, розвиток ринку та інформаційна прозорість. Всі ці засади стимулюють економічний розвиток та зростання, забезпечують стабільність і ефективність банківської системи, сприяють захисту прав та інтересів сторін кредитування, підвищують надходження до бюджету країни, чим зміцнюють економіку та підвищують інвестиційну привабливість.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що фінансово-правові аспекти кредитування юридичних осіб є фундаментальною складовою для стабільності та розвитку бізнес-середовища в Україні. Чітко визначені законодавчі рамки, що охоплюють умови кредитування, права та обов'язки сторін, а також механізми захисту їхніх інтересів, сприяють створенню прозорих та ефективних кредитних відносин між юридичними особами та фінансовими установами. Забезпечення ефективного правового регулювання у сфері кредитування юридичних осіб є ключовим фактором для підтримки стійкого розвитку бізнесу та фінансової системи України в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 року № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text

3. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27.03.2014 року № 1166-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18

4. Сухонос В. В. Адміністративно-правові засади фінансової системи України. 2020. С.99.

Москаленко В.В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Університет імені Альфреда Нобеля
Шевченко В.М.,
кандидат наук з державного управління, доцент
Університет імені Альфреда Нобеля

АНАЛІЗ КРЕАТИВНИХ РЕКЛАМНИХ КАМПАНІЙ ПІДПРИЄМСТВА

За двадцять років існування ТОВ «Розетка.УА» провело сотні маркетингових кампаній, серед яких помітно виокремлюються кілька, що визначили креативний почерк бренду й сформували впізнаваний рекламний стиль. Спробуємо проаналізовано найбільш характерні креативні кампанії компанії 2020–2025 рр. за такими параметрами: ідея кампанії, цільова аудиторія, використовувані канали, креативні інструменти та результати.

1. Кампанія «Розетка – це любов» (2020–2022). Перша масштабна іміджева платформа компанії, у якій робився акцент не на ціновій пропозиції, а на емоційному зв'язку зі споживачем. У відеороликах показували реальні життєві сценарії, де покупки на «Розетці» супроводжували важливі моменти – заручини, народження дитини, поселення в новій квартирі. Кампанія використовувала сторітелінговий підхід і працювала на формування емоційного позиціонування бренду. ТВ-ролики додатково підкріплювалися лонгрід-публікаціями в соцмережах, інтерактивними сторіс і UGC-марафонами, у яких користувачі ділилися власними «розеточними» історіями. За даними Kantar, рівень спонтанної впізнаваності бренду «Розетка» в категорії e-commerce зріс із 67 % у 2020 році до 81 % у 2022-му [1].

2. Кампанія «Купуй українське» (2022). Запущена у перші тижні повномасштабного вторгнення, кампанія мала водночас комерційну та соціальну мету. На сайті було створено окрему категорію «Українські виробники» з понад 300 брендів, а в рекламі акцентувалося, що кожна покупка підтримує економіку країни. Креативна реалізація включала колаборації з військовими волонтерами, передачу частини виторгу на потреби армії, інфлюенс-маркетинг через українських військовослужбовців. Кампанія стала одним із найуспішніших прикладів соціально-орієнтованого маркетингу в Україні: за оцінкою Effie Ukraine, вона забезпечила зростання частки українських товарів у структурі продажів «Розетки» з 19 % до 38 % за рік [2].

3. Кампанія «Чорна п'ятниця» (щорічно, 2020–2025). Найбільша річна промокампанія «Розетки» традиційно поєднує performance-маркетинг (контекстна та таргетована реклама, email-розсилки) з потужним креативним рівнем. У 2024 році основною концепцією кампанії стала «Чорна п'ятниця, яку чекали весь рік» – серія коротких відеороликів із залученням стендаперів («Підпільний стендап», «Загін кіноманів») і блогерів. Кампанія супроводжувалася масштабною AR-активацією:

користувачі мобільного застосунку могли «знайти» приховані знижки у власному будинку через AR-сканер. У результаті кампанії 2024 року «Розетка» зафіксувала рекордний денний обіг у 580 млн гривень (24 листопада 2024 р.) [3].

4. Кампанія «Технологія для перемоги» (2023). Іміджева кампанія, у якій «Розетка» позиціонувала себе як інфраструктурного партнера у воєнний час: безкоштовна доставка павербанків, генераторів, ліхтариків, обігрівачів у регіони, що зазнали блекаутів. Креативна реалізація – серія документальних роликів «Світло у темряві», знятих у реальних домівках українців під час відключень. Кампанія базувалася на сторітелінговому підході та принципі brand activism (активна суспільна позиція бренду). Результат – рекордна кількість позитивних згадувань у соцмережах: 152 тис. за місяць проти середніх 45 тис. на місяць у попередні періоди [4].

5. Кампанія «Rozetka Premium» (2024). Запуск платної підписки з безкоштовною доставкою, ексклюзивними знижками й передплатою на сервіси-партнери. Креатив був побудований на стилістиці кіно: ролики імітували трейлери блокбастерів, де герой отримує «суперсилу Premium». Кампанія використала формат серіальної комунікації – три серії, що виходили з інтервалом у два тижні, поступово розкриваючи функціонал підписки. За три місяці після запуску кількість підписників Rozetka Premium перевищила 200 тис. користувачів [5].

6. Кампанія «Розетка × Madein.Ua» (2024–2025). Колаборація з державним проєктом підтримки українських виробників. Креативна основа – серія відеоісторій про засновників малих українських брендів, чия продукція представлена на «Розетці»: від крафтової кераміки до технологічних стартапів. Кампанія поєднала контент-маркетинг (YouTube-серіал), інфлюенс-маркетинг (амбасадори з шоу-бізнесу), нативну рекламу та офлайн-події (фестивалі українських брендів у магазинах «Розетки»). За 2025 рік охоплення кампанії становило понад 15 млн унікальних користувачів [6].

Аналіз кампаній дозволяє виокремити сильні сторони креативної маркетингової стратегії «Розетки». По-перше, компанія системно поєднує brand-marketing та performance-marketing, не зводячи комунікації лише до прямого продажу. По-друге, креативні рішення «Розетки» характеризуються високим рівнем культурної релевантності – вони чутливі до настроїв українського суспільства, особливо у воєнний час. По-третє, компанія активно експериментує з новими форматами – від AR-активацій до серіальної реклами, що засвідчує її готовність до інновацій.

Водночас простежуються й певні слабкі місця. Деякі кампанії «Розетки» (зокрема, гумористичні ролики 2021–2022 років) піддавалися критиці за використання стереотипів. Компанія також стикалася з проблемою репутаційних втрат через окремі публічні висловлювання менеджменту в перші місяці повномасштабної війни [7]. Це підкреслює необхідність ретельнішого риск-менеджменту креативних рішень, особливо в умовах підвищеної суспільної чутливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Brand Tracking Report 2022 / Kantar Ukraine. 2022. URL: https://kantar.com.ua/research (дата звернення: 15.05.2026)

2. Effie Awards Ukraine 2023–2024: переможці у категорії e-commerce. URL: https://effie.org.ua (дата звернення: 14.05.2026).

3. Чорна п’ятниця 2024: рекорди Rozetka. Forbes Україна. 2024. URL: https://forbes.ua/business/chorna-pyatnitsya-rozetka-2024 (дата звернення: 15.05.2026).

4. Як «Розетка» побудувала кампанію «Технологія для перемоги». MMR.ua. 2023. URL: https://mmr.ua/show/rozetka-tehnolohiia-dlia-peremohy (дата звернення: 15.05.2026).

5. Rozetka запустила Premium-підписку: перші результати. AIN.ua. 2024. URL: https://ain.ua/2024/rozetka-premium-launch (дата звернення: 16.05.2026).

6. Madein.Ua × Rozetka: підсумки року спільної кампанії. Marketer.ua. 2025. URL: https://marketer.ua/madein-rozetka-2025 (дата звернення: 16.05.2026).

7. Репутаційний менеджмент в українському бізнесі під час війни / Українська асоціація маркетингу. 2024. URL: https://uam.in.ua/research-2024 (дата звернення: 17.05.2026).

Повх Ірина Михайлівна,
здобувач освітнього рівня «бакалавр»
економічного факультету
povkh.iryna@student.uzhnu.edu.ua
Белей Наталія Петрівна
ст.викладач кафедри економіки, підприємництва та торгівлі
natalia.beley@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПСИХОЛОГІЯ «ТИХОГО ЗВІЛЬНЕННЯ»: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ТА МЕНЕДЖМЕНТ

У сучасних умовах ринку праці термін «тихе звільнення» (*quiet quitting*) став метафорою для нового типу психологічного дезертирства працівників. На відміну від класичного звільнення, «тихе» передбачає формальне дотримання посадових інструкцій за повної відсутності ініціативи, емоційної залученості та мотивації до розвитку. Інакше кажучи, це свідоме рішення не брати на себе додаткових обов'язків і працювати строго в межах контракту.

З точки зору менеджменту та економіки праці, це явище є «прихованим дефіцитом» людського капіталу, який важко діагностувати на початкових етапах. Актуальність нашого дослідження полягає в необхідності переходу від оцінки зовнішньої поведінки до аналізу психофізіологічного стану працівника як індикатора прихованої професійної дезадаптації.

«Тихе звільнення» часто є захисною реакцією психіки на тривалий стрес, токсичну організаційну культуру або дисбаланс між зусиллями та винагородою (модель Дж. Сігріста «зусилля – винагорода»). Працівник, який відчуває хронічну відсутність визнання, несвідомо знижує свої енерговитрати до рівня, необхідного для підтримання мінімального соціального статусу в компанії. Психологічно це проявляється як цинізм, відстороненість та втрата сенсу професійної діяльності, що є критичними стадіями професійного вигорання. [1]

За словами експертів, практика «тихого звільнення» існує давно, хоча раніше вона не мала такої назви. Серед основних причин цього явища виділяють низький рівень оплати праці, надмірне навантаження, психологічне виснаження та відсутність можливостей професійного розвитку. Найчастіше до цього вдаються працівники, які регулярно перепрацьовують та виконують завдання поза межами своїх обов'язків. Водночас вони не отримують від роботодавців ні підвищення заробітної плати, ні інших форм визнання. Це явище не є раптовим, а накопичується поступово, сигналізуючи про дисбаланс між очікуваннями компанії та реальністю.

У сучасних умовах в Україні явище Quiet Quitting також присутнє, проте його глибинні причини зовсім інші. Війна, що триває в Україні, витягує з людей життєві сили, не просто позбавляючи мотивації, а ставлячи під сумнів саму необхідність робити щось крім мінімально необхідного.

Люди втрачають житло та близьких через обстріли, гинуть їхні рідні й друзі з числа військових, у багатьох через вимушену еміграцію зруйновано сім'ї. Як результат — апатія, що переростає в озлобленість. І в той момент, коли, здавалося б, потрібно мобілізуватися, знижується здатність формувати довгострокові життєві цілі. У багатьох людей життєві пріоритети зводяться до вирішення базових потреб і адаптації до умов постійного стресу.

У таких умовах традиційні методи мотивації працівників втрачають ефективність, а перспективи кар'єрного розвитку чи нематеріальні бонуси вже не мають такого впливу, як раніше.

Вплив цього явища на окремі компанії, галузі та економіку країни загалом посилюється гострим дефіцитом кадрів на ринку праці. Пошук кваліфікованого та мотивованого співробітника на заміну вигорілому або мобілізованому в ЗСУ часто перетворюється на нерозв'язне завдання.[2]

Для подолання проявів «тихого звільнення» управлінська стратегія має ґрунтуватися на розмежуванні «тихого звільнення» як відсутності ініціативи від простої низької продуктивності: замість тиску варто переглянути організаційні умови, усунути системні недоліки в менеджменті та об'єктивно оцінити межі посадових обов'язків, обираючи між формуванням середовища для вищої залученості або адаптацією управлінських очікувань до нової норми продуктивності.

«Тихе звільнення» — це не про погану роботу, а про відсутність додаткової мотивації вкладатися понад норму. Воно є сигналом для бізнесу: якщо компанія не створює умови для розвитку, балансу та справедливості, працівники залишаються формально, але фактично відсторонюються. Це ранній маркер проблем у корпоративній культурі, який варто сприймати як можливість для змін, а не лише як загрозу.

Для підприємства «тихе звільнення» означає приховані втрати продуктивності. Традиційні методи контролю не здатні виявити проблему, оскільки працівник формально виконує норми. Впровадження програм, орієнтованих на здоров'я, дозволяє змінити фокус: від контролю результату до управління енергетичним ресурсом працівника. Раннє виявлення фізіологічних маркерів втоми дозволяє застосувати превентивні заходи (ротація, зміна графіка, надання днів психологічного розвантаження), що є економічно вигіднішим за пошук та адаптацію нових співробітників.

«Тихе звільнення» — це сигнал про те, що організаційна модель вичерпала свій ресурс мотивації. Пошук фізіологічних маркерів втрати мотивації відкриває нові можливості для менеджменту персоналу. Замість покарання чи тиску, роботодавець отримує інструментарій для об'єктивної оцінки психофізіологічного стану працівника, що дозволяє вчасно коригувати навантаження та відновлювати залученість. У майбутньому інтеграція даних про фізіологічний стан працівників у HR-аналітику стане стандартом для успішних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Karamath Basha, H. S., & Pathania, A. (2025). Quiet Quitting as a Response to Burnout: Investigating the Psychological Drivers Behind the Trend. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/393634593

2. Життя замість роботи: що таке тихе звільнення і як йому запобігти. URL: https://huxley.media/zhittja-zamist-roboti-shho-take-tihe-zvilnennja-i-jak-jomu-zapobigti/

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гладун Леся Іванівна
старший науковий співробітник
Національний історико-етнографічний
заповідник «Переяслав»
Музей класика єврейської літератури
Шолом-Алейхема
м. Переяслав, Україна

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖИТТЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «РАССВЕТ» 1881 РОКУ

Музей класика єврейської літератури Шолом-Алейхема Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав») вже понад 45 років збирає і зберігає скарбницю єврейської історії та культури. Питанням формування даної музейної колекції займалися Н. Захарчук, І. Кучеренко, Л. Гладун. Науковими співробітниками заповідника оприлюднено значну частину публікацій, присвячених історії створення Музею класика єврейської літератури Шолом-Алейхема, процесу та особливостям комплектування фондів [2, с. 33-36]. Автори у своїх роботах досліджували, характеризували і каталогізували збірку. Дана колекція дає можливість, на основі оригінальних пам'яток, створювати музейні експозиції про історію і культуру етносу, який з давніх часів проживає на території України.

У загальне фондове зібрання НІЕЗ «Переяслав» входить унікальна колекція єврейської періодичної преси кін. XIX – І чв. XX ст, що зберіглася незважаючи на тривале знищення історико-культурного надбання єврейського народу. Періодична преса – складова національної культури, цінність якої полягає у тому, що вона висвітлює реальні події, процеси, які відбуваються у повсякденному житті.

Колекція періодики зібрана науковцями музею, передана резервно-обмінним фондом бібліотеки АН УРСР та подарована приватними особами у 80-90 рр. минулого сторіччя. Зазначена колекція у фондовій збірці НІЕЗ «Переяслав» включає в себе періодичні видання «Рассвет», «Восход», «Новый Восход», «Русский еврей», «Еврейская неделя», «Еврейские известия», «Еврейский мир», «Еврейская жизнь», «Еврейские вести», «Недельная хроника Восхода» [1, с. 99-103], [3, 4, 5]. Можна стверджувати, що значна частина єврейської періодики кін. XIX – поч. XX ст. друкувалася не тільки мовою національної меншини – івриті, ідиші, а також на російській мові.

У даній публікації автор аналізує єврейську періодику на російській мові, зокрема підшивку газети «Рассвет» №36-52 за 1881 р. (інв. номер АК-952 КН-14990) [3], як джерело для вивчення життя єврейської громади.

У роботі буде представлено теми, які найчастіше обговорювалися в щотижневику і були актуальними для євреїв на основі їх національних та громадських інтересів.

Тижневик «Рассвет» виходив друком у С.-Петербурзі у типографії Д-ра М. А. Хана з 1879 по 1883 рр. У 1881 р. вартість річної підписки на часопис складала 7 крб. Видавництво щотижневика було дозволено цензурою і він став першим легальним друкованим органом російсько-єврейської інтелігенції. Газета розповсюджувалась на території всієї російської імперії, але для дослідження обрано публікації, в яких обговорювались питання, які безпосередньо стосувалися території України, яка географічно входила до її складу [2, с. 33-36].

Головним редактором-видавцем тижневика з 1881 р. був журналіст, адвокат Яків Львович Розенфельд, редактором – відомий письменник Григорій Ісакович Богров. Саме у газеті «Рассвет» він публікував свої твори, один із них – роман «Накипь века» про життя єврейської інтелігенції.

З самого початку тижневик зарекомендував себе як видавництво, яке відстоює національні погляди єврейського населення, адже переважна більшість законів російської імперії, що стосувалися життя євреїв у «смузі осілості», обмежували їхні громадянські права та економічні можливості.

Газета «Рассвет» у 1881р. на своїх сторінках публікувала матеріали, які стосувалися в більшій мірі питань національно-суспільних явищ єврейського соціуму – це політичні утиски, єврейські погроми, питання еміграції, асимілятивні процеси.

Майже всі рубрики тижневика повторювалися з номера в номер «Провідні статті», «Внутрішній огляд», «Публіцистичні статті», «Урядові розпорядження і повідомлення», «Хроніка погромів», «Повідомлення», «Листи в редакцію», «Внутрішня кореспонденція», «Закордонна хроніка», «Науково-літературний відділ» та ін.

Особливу увагу на сторінках газети автори зосереджували на темі співіснування євреїв з іншими народами. Питання єврейських погромів, які відбулися в 1881 р. на територіях українських губерній, що входили до складу російської імперії, стали ключовими питаннями у публікаціях багатьох авторів. До даної теми долучалися відомі письменники, громадські діячі С. Лурьє, Г. Блюменфельд, М. Моргуліс. На сторінках видання у рубриці «Хроніка погромів» можна прочитати багато повідомлень з Києва, Ніжина, Одеси, Воронькова, Ічні, Березані, Борисполя про наслідки неправомірних дій щодо єврейської спільноти.

У сучасній українській історіографії наявні спеціальні праці, присвячені єврейським погромам, яких, проте, не так вже й багато. Їх автори з'ясовують причини та наслідки погромів, їх вплив на українсько-єврейські відносини, ставлення влади та суспільства до цих актів насильства тощо.

Не оминули ці драматичні події і Переяслав. Сучасні українські історики досліджують проблему погромів в історії різних регіонів України, громад окремих міст. У статті наукового співробітника Інституту історії України НАН України В. Б. Любченка широко подаються відомості про єврейські погроми у Переяславі у червні–липні 1881 р., коли багаторічне мирне співіснування двох міських національних громад – української та єврейської зазнало чи не найсерйознішого у XIX ст. випробовування. І хоча, за свідченням Полтавського губернатора Більбасова, у Переяславі обійшлося без людських жертв і матеріальної шкоди єврейській громаді було завдано відносно незначної – в 166-ти будинках були розбиті вікна і поламані віконні рами і лише у 6-ти з них погромниками були потрощені деякі меблі та порізані перини без жодного грабунку майна [6].

За дорученням губернатора Більбасова у Переяславі під керівництвом повітового предводителя дворянства С. Васильковського було створено спеціальний «Комитет для изыскания мер к устранению ненормальных отношений между христианами и евреями» у складі повітового справника В. Чаговця, товариша прокурора М. Левашова, міського голови А. Ісаєвича, мирового судді І. Романовського, міського лікаря В. Гутковського і ще кількох осіб, на засідання якого допускалися делеговані представники ворогуючих сторін для з'ясування позицій і знаходження порозуміння. Цікаво відзначити, що в засіданні Комітету від 12 липня 1881 р. в ролі нейтральної фігури брав участь лікар А. Козачковський, який з ліберальних і просвітницьких позицій намагався примирити обидві сторони конфлікту. Більшість вимог, висунутих міщанами-християнами він визнав безпідставними, проте підтримав, мотивуючи це єврейськими ж інтересами, заборону використання християнської прислуги і заборону євреям набувати землю у власність або орендувати [6].

У №37 від 11 вересня 1881 р. серед невеликих повідомлень і замітоk часопису надруковано публікацію «Претензії переяславських міщан», документ датований 14 липня 1881 р. Саме в цій доповідній записці, поданій в Комітет для примирення християн і євреїв, були викладені 16 пунктів вимог, які стосувалися життєдіяльності євреїв. Згідно з ними, євреям заборонялося закупляти сиру шкіру на базарі, з ціллю перепродажу; вимагалося закриття крупорушок, які їм належали; знесення торгових кіосків, які стояли на торговій площі Переяслава та ін.

Особливо цінними у часописі були публікації, в яких висвітлювалася діяльність «Товариства розповсюдження просвіти між євреями» та різних відомств по єврейському питанню. Зокрема діяльність комісій, створених у багатьох містах, які намагалися вирішувати проблеми єврейської громади. На ці теми розміщували свої статті Я. Розенфельд, М. Оршанскій і ключовим питання даних публікацій було рівноправ'я єврейського народу.

На сторінках даного періодичного видання автори також пропагували ідею самодопомоги та еміграції. Дискримінаційна політика царату щодо євреїв, їх скупченість у «смузі осілості», масові погроми, заборона на володіння землею, обмежений доступ до освіти та професій зумовлювали еміграцію євреїв за кордон. Але дані обставини особливо не вплинули на демографічну ситуацію в Україні, яка на той час була одним із регіонів, де була чи не найвища концентрація єврейського населення в Європі. На сторінках єврейської преси серед публікацій дуже часто зустрічаються повідомлення і замітки про еміграцію за кордон. У тижневику можна знайти інформацію про можливості переселення єврейського населення в Аргентину, США, інші країни. На сторінках часопису навіть були надруковані прізвища людей, які віддавали благодійні кошти у різні фонди на користь постраждалих від погромів і пожеж, а також на користь емігрантів.

Розглядаючи та аналізуючи публікації газети «Рассвет» за 1881 р. можна стверджувати, що видання стало платформою для обговорення правового становища єврейського населення у другій половині XIX ст., місцем обговорення «єврейського питання» та дискримінаційної політики царського уряду щодо соціально-економічного розвитку єврейської громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладун Л. Збірка єврейських періодичних видань кінця XIX – початку XX ст. в експозицію Музею класика єврейської літератури Шолом-Алейхема. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. Вип. 4. С. 99–103.

2. Гладун Л. Газета «Еврейская неделя» як джерело дослідження життя єврейської громади. Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження: від теорії до практики». 27-28 червня 2025 р. Львів. С. 33–36.

3. Інвентарні книги фондової групи «Книги» (шифр – «АК») № 1–2 НІЕЗ «Переяслав».

4. Інвентарні книги фондової групи «Науково-допоміжний фонд» (шифр – «НДФ») № 1–5 НІЕЗ «Переяслав».

5. Інвентарні книги фондової групи «Шолом-Алейхем» (шифр – «Ш») № 1–2 НІЕЗ «Переяслав».

6. Любченко В. Життя провінційного міста: повітовий Переяслав у XIX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. 2008. Вип. 14. С. 268–284.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Дубова-Страшевська Маріанна Юріївна
аспірант кафедри ДОА
Національного університету «Львівська політехніка»
marianna.y.dubova-strashevska@lpnu.ua

СЕМІОТИЧНІ МЕХАНІЗМИ SITE-SPECIFIC МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті досліджено site-specific мистецтво як форму візуальної комунікації, смисл якої формується у безпосередній взаємодії з конкретним місцем, його історико-культурним контекстом та просторовими характеристиками. Особлива увага приділяється семіотичному аналізу художніх інтервенцій, що дозволяє виявити способи кодування та трансляції значень через візуальні знаки, матеріальність, масштаб, локалізацію та взаємодію з аудиторією. Показано, що site-specific практики не лише репрезентують простір, а й переосмислюють його символічний статус, актуалізуючи пам'ять місця та сприяючи формуванню локальної ідентичності. Окреслено теоретичні підходи до визначення site-specific мистецтва та проаналізовано окремі приклади світової й української практики, які демонструють його комунікативний потенціал у сучасному візуальному середовищі.

Ключові слова: *site-specific мистецтво, семіотика, локальна ідентичність, візуальна комунікація, публічний простір, художня інтервенція, простір, культурна пам'ять*

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі site-specific мистецтва як форми візуальної комунікації, що функціонує не у відриві від простору, а у тісній взаємодії з його фізичними, історико-культурними та соціальними характеристиками. У сучасному мистецькому дискурсі site-specific практика постає як спосіб смислотворення, у межах якого місце не лише слугує тлом для художнього висловлювання, а стає активним елементом композиції, інтерпретації та сприйняття твору. Саме тому семіотичний підхід є продуктивних для аналізу таких практик, оскільки дає змогу дослідити, яким чином візуальні знаки, просторові коди, матеріальність і маршрут глядача формують повідомлення, здатне актуалізувати локальну ідентичність.

У світовій практиці одними з перших та визначними є роботи Роберта Ірвіна, Патриції Йохансон, Денніса Оппенгейма та Афіни Тачі. Їхні проєкти демонструють різні моделі взаємодії з місцем: від мінімалістичного налаштування простору й світла до екологічних і топографічних втручань, що змінюють спосіб сприйняття міського середовища. Наприклад, у практиці Денніса Оппенгейма художній жест безпосередньо пов'язується з ландшафтом і локальною топографією, тоді як у роботах Роберта Ірвіна місце осмислюється як простір сприйняття, де світло, масштаб і рух глядача стають носіями смислу. [1,2]

В українському контексті site-specific практика представлена як у виставкових, так і в перформативних та інсталяційних формах. Показовим є site-specific перформанс у Херсоні, де простір міста осмислюється як активний учасник художньої дії, а сама практика інтерпретується як форма взаємодії людини й урбаністичного середовища.

Окремі проєкти, представлені в українських сучасних артпросторах, зокрема site-specific інсталяції у Центрі сучасного мистецтва M17 роботи Богдана Середяка та Ірини Водолажченко в проєкті «Хмарне сховище», також засвідчують зростання інтересу до художніх практик, які працюють із локальним контекстом та просторовою пам'яттю. Такі приклади демонструють, що site-specific мистецтво в Україні поступово набуває не лише експозиційного, а й комунікативного та ідентифікаційного значення. [3]

Семіотичний аналіз site-specific інсталяцій дозволяє виявити, що його комунікативна сила ґрунтується на здатності перетворювати простір на систему знаків, де кожен елемент форма, колір, матеріал, масштаб, звукове або тілесне втручання несе смислове навантаження. У такій перспективі локальна ідентичність постає не як заздалегідь задана властивість території, а як результат взаємодії художньої інтервенції, просторового контексту та досвіду аудиторії. Відтак site-specific мистецтво можна розглядати як інструмент візуальної комунікації, що не лише репрезентує місце, а й переосмислює його символічний статус.

Висновки. Дослідження засвідчує, що site-specific мистецтво є продуктивним полем для семіотичного аналізу, оскільки його смисл формується у взаємодії з конкретним місцем і залежить від контексту сприйняття. У світовій та українській практиці такі проєкти демонструють здатність візуальних стратегій не просто організовувати простір, а створювати нові моделі його прочитання, актуалізувати пам'ять і підтримувати локальну ідентичність. Отже, site-specific мистецтво може бути важливим інструментом у сфері візуального комунікативного дизайну, особливо там, де йдеться про роботу з міським середовищем, культурною спадщиною та символічним виміром місця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Kwon M. One Place after Another: Site-Specific Art and Locational Identity. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2002. 216 p.
2. Participation/ ed. by C. Bishop. London; Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2006. 240 p.
3. Вишеславський Г. Сучасне мистецтво України кінця XX – початку XXI століття. Київ: Хімджест, 2015. 256 с.
4. Сидоренко В. Тіло. Простір. Ідеологія. Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України, 2008. 224 с

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Криваль Роман Вячеславович,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
*Науковий керівник:**Бабанін Сергій Володимирович,***
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ МАГІСТРАЛЬНИХ НАФТО- ТА ГАЗОПРОВОДІВ

В умовах сучасної української економіки безперебійне функціонування паливно-енергетичного комплексу, зокрема магістральних нафто- та газопроводів, має стратегічне значення. Зазначені об'єкти забезпечують транспортування енергоресурсів для потреб промисловості, енергетики та населення. Їх пошкодження може призвести до значних матеріальних збитків, техногенних аварій, екологічних катастроф та створити реальну загрозу життю і здоров'ю людей. Саме тому кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за такі посягання, а правильне розуміння їх кримінально-правової природи має важливе значення для кваліфікації відповідних діянь [2].

Магістральні трубопроводи є складовою частиною транспортної інфраструктури держави та виконують функцію переміщення нафти, газу і нафтопродуктів. Посягання на їх цілісність безпосередньо впливає на енергетичну безпеку держави, стабільність економіки та може спричинити значні негативні наслідки.

Відповідно до статті 292 Кримінального кодексу України, кримінально караним є пошкодження або руйнування магістральних нафто-, газо- чи нафтопродуктопроводів, їх відводів або пов'язаних із ними об'єктів, якщо це призвело або могло призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів чи створило небезпеку для життя, здоров'я людей або довкілля [5]. Також кримінальна відповідальність передбачена за незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, що забезпечує функціонування трубопровідного транспорту, зокрема систем автоматики, сигналізації та зв'язку [1].

Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є безпека експлуатації магістральних трубопроводів. Додатковими об'єктами виступають життя і здоров'я людини, власність, а також довкілля. Предметом злочину є магістральні трубопроводи, їх відводи, а також технологічно пов'язані споруди й обладнання, які забезпечують їх функціонування.

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України, виражається у вчиненні дій, спрямованих на пошкодження, руйнування або приведення в непридатний для експлуатації стан трубопровідних об'єктів. Такими діями можуть бути механічне пошкодження труб, незаконні врізки з метою відбору енергоресурсів, втручання в роботу автоматизованих систем управління, а також інші дії, що порушують нормальне функціонування об'єкта [3].

Склад даного кримінального правопорушення є матеріальним, оскільки обов'язковою ознакою є настання суспільно небезпечних наслідків або створення реальної загрози їх настання. До таких наслідків належать порушення нормальної роботи трубопроводу, аварії, витоки нафти чи газу, виникнення пожеж або вибухів, а також заподіяння шкоди довкіллю чи загрози життю і здоров'ю людей.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності . Ним може бути як стороння особа, так і працівник відповідного підприємства у разі вчинення умисних протиправних дій [2].

Суб'єктивна сторона характеризується як умисною, так і необережною формою вини. У разі умислу особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає можливість або неминучість настання небезпечних наслідків і бажає їх настання або свідомо допускає їх. При необережній формі вини особа не передбачає можливості настання таких наслідків, хоча повинна і могла їх передбачити, або легковажно розраховує на їх відвернення.

У випадках, коли пошкодження трубопроводу спричиняє тяжкі наслідки, зокрема загибель людей або інші тяжкі наслідки, вчинене може кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених іншими статтями Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за злочини проти громадської безпеки або життя і здоров'я особи [4].

Кваліфікуючими ознаками даного кримінального правопорушення є, зокрема, вчинення його повторно, за попередньою змовою групою осіб, а також спричинення значної матеріальної шкоди чи інших тяжких наслідків. Наявність таких обставин свідчить про підвищений рівень суспільної небезпеки діяння та обумовлює застосування більш суворих заходів кримінальної відповідальності.

У сучасних умовах забезпечення захисту об'єктів енергетичної інфраструктури набуває особливої актуальності, оскільки магістральні трубопроводи є критично важливими для функціонування економіки держави. Будь-яке незаконне втручання в їх роботу підриває енергетичну безпеку та може мати масштабні негативні наслідки.

Таким чином, пошкодження магістральних нафто- та газопроводів є суспільно небезпечним кримінальним правопорушенням, яке посягає на безпеку трубопровідного транспорту та енергетичну безпеку держави. Для правильної кваліфікації такого діяння необхідно встановити факт пошкодження об'єкта, наявність або реальність загрози настання суспільно небезпечних наслідків, а також форму вини особи.

Ефективне застосування кримінального законодавства у цій сфері є необхідною умовою забезпечення стабільного функціонування енергетичної системи держави, захисту життя і здоров'я людей та попередження техногенних катастроф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 16.03.2026);
2. Верховна Рада України. Про внесення змін до статті 292 КК України щодо посилення відповідальності за втручання в роботу об'єктів трубопровідного транспорту. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/62328.html (дата звернення: 16.03.2026);
3. Науково-практичний коментар до ст. 292 Кримінального кодексу України. URL: https://www.jurists.org.ua/criminal-law/1943-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-292-krimnalnogo-kodeksu-ukrayini.html (дата звернення: 16.03.2026);
4. Укрінформ. Депутати посилили відповідальність за втручання в роботу трубопроводів. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1355422-deputati_posilili_vidpovidalnist_za_vtruchannya_v_robotu_truboprovodiv_1729534.html (дата звернення: 16.03.2026);
5. Наукова стаття: Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- і нафтопродуктопроводів. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2FFP_index.htm_2014_2_49.pdf (дата звернення: 16.03.2026).

Плазова Тетяна Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ОСНОВНІ НАРАТИВИ ТА МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.

Серед маніпулятивних технологій, які часто використовує ворог, є створення нових міфів та використання вже відомих міфів в потрібному ракурсі. Так званий міфодизайн має за мету сформувати інформаційний простір з певними запитами в аудиторії та запропонувати шляхи для їх задоволення. Тому, в контексті російсько-української війни, боротьба з міфами чи то радянської, чи російської так званої історії на сьогодні набуває особливого значення.

На жаль, за понад тридцять років незалежності, Україна так до кінця й не звільнилася від раніше нав'язаної постколоніальної залежності. Це торкається як часів СРСР, так і має корені ще з Російської імперії. На думку чинного президента РФ розпад Радянського Союзу став найбільшою геополітичною катастрофою минулого століття, яку слід виправити. Фактично, авторитарні настрої в РФ є своєрідною реінкарнацією радянського тоталітарного режиму [1].

В російських медіа, особливо часто з вуст політичних діячів РФ, неодноразово лунали вислови, що «Крим ніколи не був українським», що не було жодної «анексії Криму», лиш відбулося відновлення історичної справедливості. В російських медіа від початку 2014 року активно продукується думка про «Новоросію», мовляв Південь та Схід України завжди були російськими. І тут основним аргументом наводять те, ці міста засновані саме в часи Російської імперії. В російській історіографії давно є звичним переписувати історія цілий регіонів, щоб видавати бажане за дійсне [2].

Створені російським режимом міфи охоплюють майже весь період української історії, більшість з яких сягають ще в козацькі часи. Зазнаючи переписування в потрібному ракурсі, ці міфи нав'язують вигідний Москві образ минулого України. Мета Росії в даному випадку не обмежується лише ідеологічним впливом на українців. Її завдання формувати викривлене сприйняття нашої держави й історії не лише на теренах Росії, а й в цілому світі. Так історично склалось, що в XIX–XX ст. українські території перебували спершу в складі Російської імперії, а згодом в СРСР. Беручи до уваги цей факт і забуваючи про причини цього перебування в складі цих державних утворень, Кремль на сьогодні доводить всьому світові те, що Україна належить до «законних» російських впливів і лиш повертає свої території.

Головна мета цієї стратегії полягає у нав'язуванні всьому світові думки, що сучасна Україна – це штучне державне утворення, яке виникло в результаті розпаду СРСР. На доказ цієї тези можна навести вислів президента РФ на закритій Раді Росія-НАТО в розмові з Джорджом Бушем: «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна − це навіть не

держава! Що таке Україна? Частина її території − це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами», сказаний у квітні 2008 р. [8]. Поряд з тим, Росією активно культивується негативний образ України задля дискредитації її серед інших держав з поширенням дезінформації про події в Україні.

У квітні 2014 р., коли вже було анексовано Крим і розпочались захоплення бойовиками державних структур на Донбасі, президент РФ заявив: «Нагадаю, що це Новоросія. Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України в царські часи. Це все території, передані у двадцяті роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили − Бог їх знає» [3].

В контексті дослідження слід взяти до уваги й той факт, що ще з середини XIX ст. в Російській імперії активно почали спростовувати будь-який внесок запорозьких козаків щодо заселення Сходу та Півдня України. Мовляв, справжня колонізація цих територій відбулась наприкінці XVIII ст., коли козацтво як верства населення було ліквідовано [3]. Іншими словами, формування історичної спадщини включає в себе різні технології спотворення історії української державності. Тут активно працюють як традиційні засоби російських медіа, так і трактування історичного минулого в потрібному для РФ ракурсі: «російський та український народи – єдиний народ» та українські землі не що інше, ніж околиці російської території. Звідси випливає те, що Україна – це невід'ємна частина Росії й вони приречені бути в єдиному геополітичному, економічному та особливо культурному просторі.

За роки незалежності України в російських засобах масової інформації образ нашої держави подавався не інакше, як: Україна – молодша сестра Росії, український народ − «малоросійський народ» зі своїм діалектом, звичками та вподобаннями. Після всеукраїнського Майдану 2013-2014 р. Україні все більше надають рис агресора, наділяючи епітетами «бандерівська» держава, та подають як «агресивну» й «ворожу» країну. Іншими словами, цілеспрямовано формують образ «нацистської України», яку потрібно трансформувати в безпечну для Росії державу.

На даний час, в ході неоголошеної широкомасштабної війни російські медійні засоби діють здебільшого за принципами інформаційно-психологічних операцій. Ці операції спрямовані на три аудиторії: внутрішню російську (підняти питання лояльності до війни та добровільної мобілізації), українську (тут йде мова про деморалізацію та розкол суспільства). Та західну (дискредитація України серед її партнерів з метою припинення постачання військової техніки та зброї).

Загалом, відбувається спроба створення штучного образу Росії як держави-гаранта стабільності у світі. А Україну намагаються подавати як країну-агресор. Для цього активно використовують цілий спектр маніпулятивних технологій ЗМК, таких як подання неправдивих історичних фактів, перекручування відомих фактів, власні інтерпретації ролі українських політичних діячів та підміна понять.

Розглядаючи стратегії, які активно застосовує ворог, слід зупинитись на технологіях. Найперше, формування з українського народу образу ворога передбачає використання дуже різних медійних засобів, зокрема телепередачі, політичні огляди, навіть художні фільми. Спершу, за безпосередньої участі засобах масової інформації (далі – ЗМІ) формується думка щодо негативних подій в країні, акцентується увага на поширенню націоналістичних ідей, згодом цьому надається певна політична характеристика. Слід зауважити, що в ході

формування образу ворога з України використовуються різні маніпулятивні технології. Так, у російських ЗМІ найчастіше акцентується увага на тому, що Україна є політично нестабільною та потребує особливої уваги та втручання з боку РФ.

Інформаційну медійну кампанію проти України особливо активно в РФ розпочали наприкінці 2013 р., коли розгортався Майдан та з початком анексії Криму. Власне в цей період, наприкінці лютого та впродовж березня 2014 року, російські державні телеканали та інформаційні агенства всіма можливими способами обгрунтовували необхідність вторгнення Росії на територію України. Основним аргументом було те, що в Україні панують «хаос та безладдя» і війська РФ мають виступити гарантом збереження стабільності та захисту як в регіоні, так і щодо російськомовного населення. Також окремо звучали репліки щодо приналежності Криму до РФ та активно почала використовуватись так звана технологія евфемізмів. На думку дослідників Е. Коляди та А. Кондрук, евфемізми (або підміна понять певних подій), які доволі часто вживаються в ЗМІ, зазвичай можуть призводити до викривлення змісту певного факту [4]. Для прикладу, в російських медіа замість слова війна використовують «спеціальна воєнна операція», замість вибуху – «хлопок» тощо. Іншими словами, відбувається підміна понять та зміщення акцентів у політичному дискурсі. Окрім того, в російських ЗМІ (навіть через кінематограф) продовжують налаштовувати українське населення проти власної держави, послуговуючись поняттями «хунта» та «нацисти». В інформаційних повідомленнях російських ЗМІ бойовиків ДНР та ЛНР називають «збройними силами Донецької та Луганської народних республік» або «ополченцями». А військова агресія Росії проти України трактується не інакше, як «внутрішній конфлікт», який як факт є дуже небезпечним для самої Росії. Українську владу називали не інакше, як владу «бандерівців» й «хунти».

Розробляючи інформаційну складову в питаннях агресії проти України, російська сторона важливе місце відводить соціальним мережам. Саме вони дають змогу отримати найшвидший спосіб впливу на формування громадської думки. Поряд з тим російські медіа працюють над послабленням патріотичних настроїв в українському суспільстві. Паралельно з тим створено цілу команду, яка відслідковує суспільні настрої. Наприклад, через фейкові поширення на платформах соціальних мереж Twitter, Facebook та YouTube можна дієво маніпулювати громадською думкою та проводити скрін щодо ефективності отримання потрібного результату.

У соцмережах дуже часто поширюється багато недостовірної (або фейкової) інформації. Це можуть бути як неперевірені «фотофакти», «відео очевидців», так і «коментарі учасників» тощо. Іншими словами, через соцмережі поширюються міфи й стереотипи, які продукує російська пропаганда. Поряд з тим також культивується загальний стан тривоги[5]. І саме тому спецслужби РФ задіюють достатньо великий апарат фахівців, основне завдання яких є створення інформаційного тиску як на власне населення, так і на населення Сходу України та країн Євросоюзу. Для цього започатковуються різноманітні телевізійні ток-шоу, знімаються документальні фільми на нібито достовірних фактах, створюються псевдоаналітичні програми. Тим самим відбувається конструювання потрібного комунікативного простору, залучаючи для цього розгалужену систему «ботів», «експертів», «очевидців подій» [6].

Основними каналами поширення пропаганди в РФ виступають не лише державні телеканали та інформаційні агенства. До них долучаються й різні інтернет-ресурси, телеграм-канали та, навіть, міжнародні пропагандистські медіацентри. Саме через них активно поширюється інформація про «американські біолабораторії», «НАТО воює проти Росії» чи «Україна перебуває під зовнішнім управлінням», повідомлення про утиски російськомовного населення, фальсифікація відеоматеріалів про хід бойових дій. Слід додати, що дана технологія у своєму використанні передбачає ще й дублювання матеріалів аж доти, поки надана інформація не починає сприйматись як правда.

Звідси ми бачимо, що гібридна війна не обмежується лише одними бойовими діями. Це ще й війна в інформаційному просторі. Передусім як війна, інформаційний контент якої спрямований на послаблення патріотичних настроїв в українському суспільстві, наприклад через активне використання міфу про спільне минуле, ностальгії за СРСР і дискредитації українських героїв та української історії в цілому. Поряд з тим культивується пропаганда заперечення легітимності Української держави, постійно наголошуючи на її «штучності» як державного утворення.

Висновок. Розглянуті комунікативні стратегії маніпулятивних технологій дають розуміння того, яким чином формується образ України, як Росія «реформує» історичне минуле під свої інтереси. Внаслідок чого на окупованих територіях ми маємо справу з «інформаційною окупацією» з боку РФ. Іншими словами стали свідками, як на території України російські ЗМІ сформували власний інформаційний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гойман, О. (2015). Реінкарнація радянських міфів у сучасній інформаційній війні. Людинознавчі студії. Серія: Філософія (Вип. 32), 133-147.
2. https://www.pravda.com.ua/news/2008/04/18/3420314/
3. http://www.golos.com.ua/article/302344
4. Коляда, Е., Кондрук, А. (2015). Евфемізми як засіб маніпуляції у політичному дискурсі. Актуальні питання іноземної філології, № 2, 97-103.
5. https://detector.media/rosiiski-zmi/article/164979/2015-01-13-rosiyska-propaganda-v-ukrainskomu-informatsiynomu-poli-pidsumky-2014/
6. https://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2015_2_12

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Кондратенко Євген В'ячеславович
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
(011 Освітні, педагогічні науки)
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільства штучний інтелект перетворюється на одну з найбільш динамічних та перспективних сфер наукових досліджень. Його активне впровадження у різні галузі суспільного життя, зокрема освіту, медицину, економіку, соціальну роботу, державне управління та інформаційну безпеку, зумовлює суттєве зростання наукового інтересу до можливостей і переваг використання відповідних технологій.

Моніторинг українського наукового та інформаційного простору свідчить про значне розширення дослідницької активності у цьому напрямі. Зокрема, лише за перші п'ять місяців 2026 року кількість наукових публікацій за ключовим словом «штучний інтелект» в українському науковому просторі становила близько 1880 праць. Така кількість публікацій за відносно короткий період свідчить про надзвичайно високий рівень актуальності проблематики, її міждисциплінарний характер та зростаючий інтерес наукової спільноти до дослідження можливостей застосування технологій штучного інтелекту. Активізація досліджень у цій сфері пов'язана з необхідністю пошуку інноваційних рішень для подолання сучасних соціальних, освітніх, економічних та управлінських викликів.

Стрімка експансія штучного інтелекту відкриває запаморочливі перспективи, але й змушує наукову спільноту серйозно замислитися над прихованими загрозами. Головні побоювання дослідників пов'язані з лавиноподібним поширенням фейків та маніпулятивних даних, які «генерує» штучний інтелект за секунди; звичка беззастережно довіряти алгоритмам притупляє наше критичне мислення; трансформація ринку праці, що загрожує зникненням деяких професій; дефіцит живого спілкування, який веде до психологічної залежності від екранів. Гостро постають і питання кібербезпеки, від витоку конфіденційної інформації до банального цифрового плагіату в освіті.

Проте маємо визнати, безглуздо заперечувати технологічну революцію. Сьогодні дискусія точиться вже не навколо доцільності ШІ як такого, а навколо нашої здатності впроваджувати його безпечно та з розумом.

Дослідники Т. Собченко та В. Федоренко справедливо зауважують, що штучний інтелект став одним із головних рушіїв цифрової трансформації у вищій школі. Він не просто допомагає краще організувати навчання, а й якісно освіжує зміст самих освітніх

програм. Для викладачів ці технології перетворюються на надійного асистента, який забирає на себе частину щоденної рутини та додає динаміки в освітній процес. Зрештою, інтеграція ШІ відкриває абсолютно нові горизонти як для професорів, так і для здобувачів вищої освіти (зокрема, майбутніх педагогів), відкриваючи їм доступ до розумної аналітики, інноваційних інструментів та справді персоналізованого навчання [3, с. 147].

Дослідники І. Дашко, О. Череп та Л. Михайліченко наголошують, що штучний інтелект – це інструмент із власним балансом плюсів та мінусів, які важливо зважати в повсякденному житті. Головний козир технології – це здатність обробляти колосальні масиви інформації та приймати рішення в рази швидше й точніше за людину. Що й робить штучний інтелект незамінним у багатьох галузях.

1) Виробництво та комерція. Тут алгоритми беруть на себе оптимізацію процесів та контроль за складами. Штучний інтелект аналізує роботу обладнання, «на льоту» коригує операції та пропонує рішення, які прискорюють випуск продукції й відчутно знижують її собівартість [8].

2) Медицина. Аналізуючи медичні картки та знімки пацієнтів, інтелектуальні системи допомагають лікарям точніше діагностувати хвороби й підбирати схеми лікування чи профілактики.

3) Банківська сфера та фінанси. У банках штучний інтелект миттєво оцінює доходи, витрати та кредитну історію клієнтів, зводячи до мінімуму ризики неповернення коштів і прискорюючи видачу позик. У ширшому фінансовому секторі алгоритми прогнозують рух ринків і допомагають формувати вигідні інвестиційні портфел.

4) Освіта. Технології чудово справляються з рутинною перевіркою тестів і завдань за чіткими критеріями. Це вивільняє час викладачів вищої школи для більш творчої та індивідуальної роботи зі здобувачами вищої освіти.

5) Бізнес та інновації. Штучний інтелект допомагає створювати принципово нові продукти. Аналізуючи купівельні звички, вподобання та поведінку споживачів, програми безпомилково прораховують майбутні тренди й прогнозують попит на ринку [1].

П. Коняєва, своєю чергою, виокремлює кілька ключових векторів застосування штучного інтелекту в сучасній освіті:

- персоналізоване навчання – алгоритми вміють миттєво зчитувати стиль роботи учня: його темп, прогалини у знаннях та типові помилки. На основі цього система вибудовує унікальний освітній маршрут для кожної дитини;
- розумні платформи та чат-боти – цифрові асистенти (як-от ChatGPT) дають швидкі відповіді на запитання, «на пальцях» пояснюють складні правила, генерують вправи та дають зворотний зв'язок у реальному часі, це допомагає дітям вчитися самостійно, мислити критично та розвивати дослідницький азарт;
- штучний інтелект перебирає на себе рутину: миттєво перевіряє тести, аналізує есе, фіксує системні помилки й видає готові звіти про успішність, це розвантажує вчителя, звільняючи час для живого спілкування та індивідуальної підтримки учнів;
- завдяки цим технологіям педагоги можуть за лічені хвилини створювати презентації, підбирати тести, інтерактивні завдання чи методичні конспект, що колосально економить сили під час підготовки до уроків і робить заняття значно цікавішими;
- інструменти розпізнавання та синтезу мовлення, а також миттєвий переклад стирають бар'єри для дітей з особливими освітніми потребами. Наприклад, сервіси

Google дозволяють легко перетворювати голос на текст, озвучувати книги чи перекладати матеріали на льоту [6], що робить якісну освіту доступною для кожного [2, с.79-80].

Серед традиційних переваг штучного інтелекту дослідники зазвичай виділяють автоматизацію рутинних процесів, високу швидкість обробки великих масивів даних, мінімізацію людського фактора, оптимізацію прийняття рішень.

Ми пропонуємо додати до цього переліку кілька вагомих переваг, які часто залишаються поза увагою науковців.

1) Штучний інтелект може виступати в ролі безпечного емоційного буфера. На відміну від колег чи менторів, алгоритм не засудить за «безглузде» запитання, не проявить пасивної агресії та не знецінить ідею на етапі її зародження. Це знижує комунікативну тривожність і допомагає досліднику або здобувачу вищої освіти сміливіше починати роботу над складними темами.

2) Попри те, що «галюцинації» та помилки штучного інтелекту зазвичай вважають його головним недоліком, у науковому пошуку вони несподівано можуть набувати творчої сили. Наше мислення часто обмежене рамками звичних теорій та наукових шкіл, що заважає бачити нестандартні рішення. Нейромережі ж, здійснюючи випадкові поєднання понять із абсолютно різних сфер, руйнують ці ментальні шаблони.

Парадоксальна або навіть фактологічно хибна відповідь алгоритму може подіяти як інтелектуальний тригер, вона підштовхує вченого до неочікуваних аналогій, допомагає вийти з дослідницького глухого кута та стимулює формування сміливих робочих гіпотез, які раніше видавалися неможливими.

3) ШІ може стати чудовим інструментом для боротьби з нашою власною упередженістю. Нам усім властиво шукати лише ті аргументи, які підтверджують нашу правоту, й ігнорувати все інше. Якщо ж завантажити свій текст або гіпотезу в чат-бот і попросити його виступити в ролі суворого опонента чи рецензента, можна отримати тверезу критику зі сторони. Алгоритм без зайвих емоцій підсвітить слабкі місця в логіці, знайде суперечності в тексті та віддзеркалить сильні контраргументи, до яких ми самі через «замилене око» просто б не додумалися.

4) Педагог фізично не може приділяти здобувачу освіти 24 години на добу. Штучний інтелект у цьому плані має безмежне терпіння. Його можна попросити переформатувати складне правило чи концепцію хоч тридцять разів поспіль. Алгоритм без жодного роздратування підбиратиме все нові й нові метафори, від простих побутових прикладів до глибоких абстрактних аналогій, підлаштовуючись під індивідуальний темп сприйняття конкретної людини, поки вона нарешті повністю не розбереться в матеріалі.

Таким чином, ми, звісно, не можемо заплющувати очі на очевидні недоліки, ризики та безпекові загрози, які приносить із собою штучний інтелект. Але навіть у таких суперечливих технологіях варто шукати позитив і приховані можливості. Якщо сприймати штучний інтелект не як легкий спосіб обійти правила, а як розумного спаринг-партнера, він може стати потужним каталізатором для нашого власного розвитку. Головне пам'ятати, що тільки людський розум, спираючись на власний досвід, цінності та критичний аналіз, може відсіяти цифрове сміття від справжнього наукового зерна та прийняти остаточне, зважене рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашко І., Череп, О., Михайліченко Л. Розвиток штучного інтелекту: переваги та недоліки. Економіка та суспільство. № 67. 2024. URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4851/4791

2. Коняєва П. С. Штучний інтелект та його застосування в освіті. URL : http://ir.soippo.edu.ua:8080/bitstream/123456789/624/1/Antonchenko_education.pdf#page=79

3. Собченко, Т., Федоренко В. Формування ШІ-компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2024. № 26(2). С. 144–15.

Корольчук Юлія
здобувач освіти групи КПЛ-25
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: ***Ірина Брушневська,***
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної науки

ГРА ЯК КОМПЕНСАТОРНИЙ МЕХАНІЗМ У СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ ДОПОМОГИ ДОШКІЛЬНИКАМ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

Дошкільний вік є сензитивним періодом для формування базових механізмів адаптації та компенсації у дітей із порушеннями розвитку. Серед різноманітних засобів корекційно-педагогічного впливу гра займає особливе місце, оскільки є природним, органічним для дитини способом взаємодії зі світом. Її компенсаторний потенціал визначається здатністю активізувати збережені функції та спрямовувати їх на подолання дефіцитарних проявів у пізнавальній, емоційній і комунікативній сферах [1].

Компенсаторна функція гри реалізується одночасно у кількох напрямах, і саме ця багатовекторність робить її незамінною у системі комплексної допомоги. У сенсомоторному напрямі особливу роль відіграють ігри з піском, водою, природними матеріалами та тістом для ліплення: вони активізують тактильно-кінестетичну чутливість, сприяють нормалізації м'язового тонусу і розвитку дрібної моторики. Для дітей із сенсорними та руховими порушеннями цей напрям є першочерговим, адже повноцінний сенсомоторний досвід становить підґрунтя для формування вищих пізнавальних функцій [2]. Комунікативна компенсація забезпечується через спільну ігрову діяльність, де навіть за умов значного мовленнєвого недорозвитку дитина опановує засоби взаємодії через жест, погляд і дію. Саме гра забезпечує дитині можливість бути почутою і зрозумілою партнером через жест, погляд, дію [1]. Емоційно-вольова компенсація через гру відбувається не через пряме навчання, а через природне занурення дитини у ситуацію, що вимагає саморегуляції. Підпорядкування імпульсивних реакцій правилам гри, очікування своєї черги, спокійне сприйняття програшу – усе це є тренуванням вольових механізмів, яке дитина здійснює мимовільно, не відчуваючи примусу. Ці навички є критично важливими для подальшої соціальної адаптації і з великими труднощами формуються поза ігровим контекстом [3]. Когнітивна компенсація реалізується через ігрове символічне заміщення. Використання предмета-замінника, прийняття ролі, побудова уявної ситуації – стимулює розвиток образного мислення та внутрішнього плану дій. Цілеспрямоване формування таких ігрових дій у дітей з особливими освітніми потребами призводить до помітного прогресу в розвитку узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків [3].

Ефективне використання компенсаторного потенціалу гри можливе лише за умови її включення в цілісну систему міждисциплінарної допомоги. Це передбачає узгодженість дій логопеда, психолога, дефектолога та вихователя щодо єдиних ігрових цілей і завдань; наступність між корекційними заняттями та вільною грою дитини в груповому середовищі; активну участь батьків, які продовжують роботу в домашньому ігровому просторі [1]. Принципово важливим є те, що гра включається до системи комплексної допомоги не як доповнення до «справжніх» корекційних методів, а як їхній рівноправний структурний компонент. Фахівці спеціальної освіти розробляють індивідуальні ігрові програми, що враховують зону актуального і найближчого розвитку кожної дитини, поступово ускладнюючи ігрові завдання відповідно до динаміки корекційного процесу.

Таким чином гра є потужним компенсаторним механізмом у системі комплексної допомоги дошкільникам із порушеннями розвитку. Її поліфункціональність дозволяє одночасно вирішувати завдання сенсомоторної, комунікативної, емоційно-вольової та когнітивної компенсації. Максимальний ефект досягається за умови цілеспрямованого включення гри в міждисциплінарну корекційну систему, де вона функціонує як рівноправний і системоутворювальний її компонент. Перспективними є подальші дослідження конкретних ігрових програм та оцінки їхньої ефективності в умовах інклюзивної та спеціальної дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агафонова С. В., Дрожик Л. В. Значення ігрової діяльності у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти : збірник наук. праць. 2023. С. 15–20.

2. Галецька Ю. В. Ігрові технології як форма роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. 2017. Вип. 10. С. 55–65.

3. Гаяш О. В. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник. Ужгород : ДВНЗ Ужгородський національний університет, 2021. 255 с.

УДК 378.12.015.3

Масло І.М.
orcid.org/0000-0002-8637-5000
старший викладач кафедри іноземних мов,
Національний університет водного господарства та природокористування,
Україна, м. Рівне

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА

У сучасній освітній парадигмі, що ґрунтується на компетентнісному підході, професійна компетентність викладача переростає рамки традиційної сукупності знань, умінь та навичок. Цей феномен слід розглядати як складне, динамічне та інтегративне утворення особистості, що визначає готовність фахівця до ефективної діяльності в мінливих умовах глобалізованого світу [2]. У центрі такої моделі постає **суб'єктність викладача** – його здатність до глибокого самоаналізу, адаптації до вимог цифровізації та постійного професійного самовдосконалення протягом усього життя. Ключовим критерієм тут є не лише обсяг засвоєної інформації, а результативність її застосування для розв'язання складних педагогічних ситуацій, де викладач виступає не просто транслятором, а архітектором освітнього простору.

Моделювання професійної компетентності передбачає синергію когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів, де кожен елемент підсилює інший. *Когнітивний складник* фундаментується на глибокій предметній ерудиції та теоретичному розумінні інноваційних дидактичних стратегій [1]. Проте ці знання набувають практичної цінності лише через *діяльнісний компонент*, який виявляється у вмінні проєктувати навчальний процес, трансформувати складний науковий матеріал у доступні для студентів форми та вільно оперувати цифровими інструментами, такими як LMS (Learning Management System – Система управління навчанням) чи ШІ-платформи [2]. Водночас «живим» цей механізм робить *особистісний компонент*, що включає систему цінностей, емпатію та рефлексію. Саме рефлексивна здатність викладача усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони стає внутрішнім двигуном, що не дозволяє професійним навичкам стагнувати, перетворюючи кожну помилку на сходинку до майстерності.

Ефективність функціонування цієї моделі безпосередньо залежить від індивідуально-психологічних особливостей, які слугують її фундаментом [1]. Темперамент і характер визначають індивідуальний стиль педагогічної взаємодії: від демократичного, що базується на гнучкості та партнерстві, до авторитарного, орієнтованого на жорсткий контроль. Наприклад, викладач із домінуванням холеричного темпераменту може привнести в аудиторію потужний енергетичний імпульс, проте без належної саморегуляції це може трансформуватися в надмірний тиск на студентів. У сучасних

умовах, коли професія викладача супроводжується високим ризиком емоційного вигорання, критичного значення набувають психофізіологічні ресурси, зокрема емоційний інтелект (EQ – Emotional Quotient) та стресостійкість. Викладач із високим рівнем EQ здатний не лише розпізнавати приховані емоційні бар'єри студентів, а й володіти техніками «психологічного айкідо», що дозволяють зберігати робочий тонус і уникати деструктивних конфліктів. Розвинена педагогічна рефлексія допомагає вчасно виправляти такі деформації, як професійний догматизм, дозволяючи педагогу гнучко змінювати ролі: від лектора-експерта до коуча-фасилітатора.

Рушійною силою професійного розвитку в цій системі виступає *мотиваційна сфера*. Хоча зовнішня мотивація забезпечує формальну присутність викладача в системі, лише внутрішня інтенція – покликання та жага до самоактуалізації – гарантує перехід до справжньої творчості [1]. Орієнтуючись на ієрархію потреб, професійне становлення проходить шлях від базової безпеки до вершини піраміди, де педагогіка розглядається як простір для інновацій. Проте на цьому шляху виникають суттєві психологічні бар'єри, зокрема «цифрова тривожність» або страх втратити авторитет перед студентами, які краще володіють новими технологіями. Подолання цих перешкод вимагає відмови від ригідних шаблонів на користь моделі «спільного дослідження», де викладач не боїться демонструвати власну траєкторію навчання.

Динаміка розвитку компетентностей за своєю природою є висхідною спіральними етапами: від початкової адаптації та копіювання до інтерналізації та, зрештою, до вершин професійної майстерності. Таке прагнення передбачає розвиток сильної волі, антиципації та позитивного мислення. Важливо розуміти, що зупинка в розвитку сьогодні еквівалентна швидкій професійній деградації, оскільки цифрові та соціокультурні умови змінюються швидше, ніж оновлюються навчальні програми.

На завершення слід зазначити, що вдосконалення професійної моделі викладача потребує впровадження індивідуальних траєкторій розвитку і системної психологічної підтримки. Тільки цілісний підхід, який поєднує теоретичну підготовку з глибоким врахуванням психологічних ресурсів та емоційного стану педагога, дозволяє створити «живу» систему навчання. Баланс між вимогами освітніх стандартів й внутрішньою психологічною свободою викладача стає тією основою, на якій вибудовується справжня педагогічна майстерність, здатна надихати та трансформувати майбутнє покоління фахівців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Психолого-педагогічні засади діяльності педагога сучасної професійної школи: навчально-методичний посібник. Ав.: Дегтярьова Г.С., Козяр М.М., Руденко Л.А., Шиделко А.В.; за ред. Руденко Л.А. К.: Педагогічна думка, 2013. 144 с.

2. Maslo I.M. Modeling the professional competence of a foreign language teacher. International periodic scientific journal ONLINE SWorldJournal. Issue № 33. Part 4. 2025. P. 3-18. DOI: https://doi.org/10.30888/2663-5712.2025-33-04-005

Михайло Олексійович Овчинников,
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ

РОБОТА З КРАЄЗНАВЧИМИ ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Сучасна концепція мовної освіти акцентує увагу на необхідності ознайомлення в процесі викладання будь-якої мови як іноземної з культурою інших країн, що актуалізує проблему використання лінгвокраїнознавчих матеріалів у процесі навчання української мови як іноземної. Пізнання студентом мови як феномену національної культури сприяє формуванню соціолінгвістичної компетенції, надає можливість адекватної взаємодії та взаєморозуміння людей в умовах іншомовної культури. Фонові знання з галузі місцевого країнознавства допомагають формувати комунікативну компетенцію в умовах певного регіону.

Основним джерелом інформації про культурні реалії окремих регіонів України є навчальний краєзнавчий текст. Як зазначає М. Кострица, краєзнавство є нижчим таксономічним елементом країнознавства (дослідження окремих територій держави – дослідження цілої держави) [3, с. 39]. Відповідно, краєзнавчий текст відрізняється від країнознавчого, перш за все, фокусуванням на окремих географічних чи адміністративних об'єктах України, їхній історії, соціально-культурному портреті.

Головна мета роботи з краєзнавчими текстами полягає у формуванні україномовної комунікативної компетентності, що реалізується в таких завданнях: розвитку мовних та мовленнєвих навичок, пришвидшенні процесу соціокультурної адаптації, збагаченні знаннями про місто, в якому студенти-іноземці живуть і навчаються, підготовки й заохоченні до самостійного пошуку додаткової краєзнавчої інформації, стимулюванні інтересу до ознайомлення з історичними й культурними реаліями нашої країни.

У сучасній методиці загальноприйнятою є думка про те, що робота з текстами для читання (зокрема з науково-навчальними та науково-популярними статтями на краєзнавчу тематику) в іншомовній аудиторії має проводитися в три етапи: передтекстова частина (мотивування студентів, пояснення нових лексичних одиниць, зняття труднощів сприйняття тексту, налаштування на успішне виконання завдання); власне читання; післятекстова робота (закріплення лексико-граматичного матеріалу, виконання вправ на перевірку розуміння прочитаного).

Кожен краєзнавчий текст має супроводжуватися передтекстовим та післятекстовим комплексом вправ, орієнтованих, окрім ознайомлення з українськими лінгвокраїнознавчими та соціокультурними реаліями, на розвиток у студентів навичок усного мовлення, збагачення словникового запасу, вдосконалення граматичних навичок.

Для розширення краєзнавчих відомостей про місто, в якому навчаються студенти, можна використовувати такі тексти, як «Мій університет», «Харків – місто, в якому я живу і навчаюся», «Сторінки історії Харкова», «Райони і вулиці Харкова», «Театри Харкова»,

«Світ музеїв Харкова», «Вища освіта в Харкові», «Парки Харкова», «Пам'ятники Харкова», «Харків книжний» тощо.

Наведемо приклади роботи з текстами краєзнавчого характеру.

Перед опрацюванням тематичних текстів «Харків – культурний центр», «Харків спортивний», «Харків – промисловий, науковий і освітній центр» та «Сім чудес Харкова» студентам пропонується ознайомитися з ілюстративним матеріалом, який презентує життя сучасного Харкова, а також виконати завдання, що передбачають роботу з лексикою соціокультурного спрямування.

Розглянемо деякі вправи дотекстового етапу:

– прочитайте заголовок і скажіть, про що цей текст;

– ознайомтеся із запитаннями до тексту й скажіть, що ви вже знаєте з цієї теми і про що хочете дізнатися;

– прочитайте список нових слів, які можуть зустрітися в цьому тексті, згадайте вже відомі вам слова й вислови на цю тему;

– знайдіть подані слова в словнику, запам'ятайте їх значення: *освіта*, *театр*, *бібліотека*, *музей*, *собор*, *фонтан*, *постамент*, *майдан*;

– утворіть словосполучення, розкривши дужки: (*науковий*) *бібліотека*; (*спортивний*) *гра*; (*архітектурний*) *споруда*: (*центральний*) *парк*;

– доберіть синоніми до слів: *площа*, *пам'ятник*, *парк*, *підприємство*.

Текстовий етап забезпечує подальший розвиток мовленнєвої, мовної, соціокультурної компетенцій у студентів. Завдання цього етапу передбачають фіксацію і виокремлення певного мовного матеріалу.

Комплекс післятекстових завдань має на меті удосконалення граматичних навичок, а також закріплення фактичних відомостей про місто, в якому навчаються іноземні студенти.

Студентам пропонується виконати такі вправи:

– спираючись на прочитаний матеріал, доберіть еквіваленти зі своєї рідної мови до українських слів і висловів;

– вставте потрібні за змістом слова (*Щозими на головній … міста заливають каток. У Харкові є безліч місць, де можна покататися … . У Харкові створено умови для того, щоб займатися будь-якими … спорту.*);

– запишіть усі прикметники, які були використані в тексті з іменником *місто* (усі дієслова, які вживалися з іменниками *будинки*, *споруди*, *площа* тощо);

– з'єднайте слова за змістом, утворивши правильні словосполучення: *міський*, *найвища*, *українські*, *велосипедна – будівля*, *доріжка*, *сад*, *спортсмени*;

– утворіть прикметники від іменників: *культура*, *спорт*, *транспорт*, *промисловість*;

– з наведеного списку синонімічних виразів виберіть ті, які вживаються (не вживаються) в тексті.

Наступний вид післятекстових завдань – завдання на розвиток рецептивних умінь (робота над змістовою та смисловою інформацією), наприклад:

– дайте відповіді на запитання (*Скільки театрів працює в Харкові? Яка найбільша бібліотека в Харкові? Які футбольні та волейбольні команди є гордістю Харкова? Яка чисельність населення міста Харкова? Де географічно розташоване місто Харків? Які «сім чудес Харкова» було обрано на конкурсі?*);

– доповніть речення (*У Харкові шість великих театрів, найбільший з яких – … . Заслужену популярність серед жителів і гостей міста мають … . Пам'ятник Тарасу Шевченку було зведено … .*);

– знайдіть правильні відповіді на запитання (*Чому Харків називають мегаполісом? – Тому що в Харкові багато стадіонів і спортивних майданчиків. Що зараз знаходиться в будівлі Держпрому? – Зараз у будівлі Держпрому знаходяться адміністративні установи з різних галузей економіки*);

– назвіть правильні або неправильні твердження (*Фонтан «Дзеркальний струмінь» – одна з найвидатніших архітектурних споруд у Харкові. Харків розташований у північній частині України, біля місця злиття річок Уди і Сіверський Донець*);

– розташуйте частини тексту в логічній послідовності.

Розвитку навичок говоріння (монологічного і діалогічного мовлення) сприяють такі прийоми роботи з текстом, як:

– переказ його змісту, спираючись на запитання, та моделювання діалогів за зразком;

– завдання, спрямовані на відтворення ілюстративного матеріалу краєзнавчого характеру у формі короткої розповіді або повідомлення.

Кожен із текстів супроводжується коротким словником, наочним матеріалом, що дозволяє студентам у процесі навчання отримувати візуальне уявлення про зміст тексту (покази слайдів, відео, презентацій, використання мережі Інтернет тощо), також може використовуватися роздавальний матеріал (фотографії, вітальні, поштові та рекламні листівки, календарі).

Отже, робота з текстами на краєзнавчу тематику передбачає оволодіння студентами знаннями про культуру, історію, реалії та традиції певного регіону; залучення до діалогу культур (іншомовної та рідної); усвідомлення суті явищ української мови та їх порівняння з рідною мовою; уміння вчитися працювати з книгою, підручником, довідковою літературою, словниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова Л. Г. Лінгвокраєзнавчий аспект вивчення іноземних мов у старшій школі. Таврійський вісник освіти. 2017. № 1. С. 164–169.

2. Грищенко І. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції у процесі вивчення української мови як іноземної. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2018. Випуск 1 (39). С. 67–69.

3. Кострица М. Наукові засади національного географічного краєзнавства. Краєзнавство. 2009. № 1. С. 39–45.

Піддубна А.Д.
старший викладач кафедри іноземних мов,
Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана П. Сагайдачного

ВИКОРИСТАННЯ YOUTUBE-КАНАЛУ «ENG FOR UARMY: АРМІЙСЬКА АНГЛІЙСЬКА» У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває питання якісної іншомовної підготовки військовослужбовців, курсантів і майбутніх офіцерів. Англійська мова у військовій сфері виконує не лише загальнокомунікативну, а й професійно-прикладну функцію, оскільки вона необхідна для взаємодії з іноземними інструкторами, міжнародними партнерами, опрацювання фахової документації, засвоєння термінології та участі у спільних навчальних заходах.

Важливим орієнтиром у процесі вивчення військової англійської мови є стандарт STANAG 6001, за яким визначається рівень володіння іноземною мовою [1]. За стандартом STANAG проводиться тестування та видається відповідний сертифікат. Важливою складовою такого тестування є наявність завдань на військову тематику, тому важливо не тільки знати мову, а й військову термінологію. Тому, вивчення військової англійської мови має бути спрямоване не лише на засвоєння окремих слів, а й на формування практичних навичок аудіювання, говоріння, читання і письма.

Одним із доступних засобів підтримки такого навчання є YouTube-канал “ENG for UARMY: Армійська Англійська” [2]. Практична цінність цього YouTube-каналу полягає в тому, що він орієнтований саме на військову англійську мову. На відміну від загальних курсів англійської, матеріали каналу спрямовані на засвоєння лексики, граматичних конструкцій і комунікативних моделей, які можуть бути потрібні у професійній діяльності військовослужбовців. Такий формат є показовим прикладом неформальної освіти, яка доповнює можливості формального освітнього процесу.

Проблема використання неформальних курсів іноземної мови як інструменту підтримки якості освіти в умовах воєнного стану вже розглядалася в попередній публікації [3]. У межах цієї роботи зазначене питання конкретизується на прикладі YouTube-каналу “ENG for UARMY: Армійська Англійська”, який може бути використаний у процесі вивчення військової англійської мови.

YouTube-канал “ENG for UARMY: Армійська Англійська” може використовуватися як додатковий навчальний ресурс під час аудиторної та самостійної роботи. Наприклад, викладач може запропонувати здобувачам освіти переглянути відео до заняття, виписати нову лексику, скласти речення з військовими термінами, підготувати короткий усний переказ або діалог за темою відеоуроку. Такий підхід дозволяє поєднати аудіовізуальне сприйняття інформації з активною мовленнєвою практикою.

Використання відеоматеріалів є особливо корисним для розвитку навичок аудіювання. Здобувачі освіти мають можливість не лише бачити написання слів і фраз, а й чути їхню вимову, інтонаційне оформлення та контекст уживання. Це має значення для військової англійської мови, оскільки професійна комунікація часто потребує точності, швидкого розуміння команд, інструкцій і термінів.

Разом із тим YouTube-канал не варто розглядати як повну заміну системного курсу військової англійської мови. Його ефективність зростає тоді, коли відеоуроки використовуються як допоміжний матеріал до основної навчальної програми. Для повноцінного формування іншомовної компетентності необхідно поєднувати перегляд відео з виконанням вправ на говоріння, читання, письмо, переклад, рольові ситуації та контроль засвоєного матеріалу.

Отже, YouTube-канал "ENG for UARMY: Армійська Англійська" є актуальним і практично спрямованим інструментом вивчення військової англійської мови. Його використання сприяє розширенню словникового запасу, розвитку навичок аудіювання, підвищенню мотивації до самостійного навчання та формуванню професійної іншомовної комунікативної компетентності. Матеріали каналу доцільно інтегрувати в освітній процес військових навчальних, доповнювати традиційне навчання і відповідати сучасним потребам підготовки військових фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Порядок проходження мовного тестування відповідно до стандарту НАТО STANAG 6001 [Електронний ресурс] // Національний університет оборони України. URL: https://nuou.org.ua/u/stru/centers/nnc-im/nncim-por-proh-6001/

2. ENG for UARMY: Армійська Англійська [Електронний ресурс] // YouTube. URL: https://www.youtube.com/@engforuarmy

3. Піддубна А. Д. Неформальні курси з іноземної мови як інструмент підтримки якості освіти в умовах воєнного стану // Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти в умовах воєнного часу : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2026. С. 91–94.

Вікторія Процик
студентка спеціальності 231 Соціальна робота
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Поняття «соціальна активність» і «соціально активна особистість» доволі розлого аналізуються та досліджуються у наукових працях філософського, психологічного та педагогічного напрямів. Проте нам варто зазначити, що в науково-педагогічній літературі наразу не подано єдиного підходу до розуміння цих понять.

Поняття «соціальна активність» особистості часто розглядається як явище та стан особистості і водночас як її ставлення до різних аспектів життєдіяльності. У енциклопедичних виданнях зазначено, що поняття соціальна активність є фундаментальною категорією, котра може послуговуватися для розроблення та висвітлення багатьох проблем соціальної діяльності та поведінки людей, різних соціальних груп та інститутів. Соціальною активністю є об'єднуюче поняття як для дослідження діяльності так і для дослідження поведінки людини.

Отже, зазначаємо, що спільна методологічна база обох форм соціальної активності слугує базою для ототожнення цих форм. За своїм змістом термін «соціальна активність» може фіксувати свідому спрямованість діяльності та поведінки на зміну соціального середовища, на зміну умов та інститутів відповідно до вирішених потреб та інтересів [1].

Завдяки соціальній активності можна реалізовувати діяльнісні потенції суб'єктів, формування культури, умінь, знань, потреб та інтересів через здатність охоплювати своєю діяльністю соціум. Отже, аналіз літератури дозволяє стверджувати що активність є притаманною всім живим істотам через здатність реагувати на оточуюче середовище. Активність є загальною характеристикою живих організмів, котра відрізняє їх від неживих. Активність може визначатися через діяльність, може вказувати на її характер через ставлення суб'єктів до діяльності. Поняття «активність» часто використовується в різних сферах науки як самостійно, так і в додаткових елементах та підсистемах. Трапляється, що вираз «активність» вже набув окремих, самостійних значень це може бути активна особа, життєва позиція, що демонструє діяльність, навчальний процес, який відбувається енергійно, або ж активна складова певної системи. Саме поняття "активність" володіє широким змістом. Водночас, його особливості вимагають певних конкретизацій. Серед усього спектра теоретичних концепцій, спрямованих на вивчення цього явища, послідовне застосування терміну викликає чимало суперечок. Природа феномена активності була об'єктом уваги мислителів Античної Греції, зокрема Платона та Арістотеля.

У роботах філософського змісту, соціальну активність розглядають як особливу форму взаємодії суб'єктів з навколишнім середовищем. Соціальною активністю є особливий стан будь-якої діяльності, який характеризується позитивно вираженою стороною.

Проте, варто зауважити, що значна зацікавленість предметом дослідження активності проявилася у часи бурхливого розквіту наукових розробок, коли науковці почали виділяти цей феномен як окрему одиницю. Розгляд проблеми з'ясування сутності активності дає змогу констатувати наявність суттєвих теоретичних розбіжностей у трактуванні цього терміна [3].

Причиною цього є багатогранність даного поняття, а також його зв'язок із низкою інших категорій: активація, діяльність, індивідуальність, соціум. Виходячи з цього, ми формулюємо визначення активності, спираючись на праці різних дослідників. Активність являє собою міру здійснення діяльності, показник інтенсивності процесів, ступінь контактування, а також потенціал індивіда до взаємодії, що детермінований внутрішніми конфліктами та опосередкований впливами зовнішнього середовища.

Огляд літературних джерел дає змогу зробити висновок, що діяльнісна активність є базовою характеристикою людини, джерелом як змін, так і збереження життєво важливих зв'язків зі світом довкола. Активність є науковою категорією, що розглядається у численних площинах: фізіологічній, психофізіологічній, психічній та соціальній. Таким чином, видається доцільним розрізняти активність як властивість індивіда та активність як таку, що проявляється у формі реакції, подразливості, селективності, а також як соціальний феномен.

У психології поняття соціальної активності особистості розглядається як характеристика поведінкової системи, що походить із сукупності дій, потреб і мотивів індивіда. Соціальна активність виступає одночасно якістю особистості, що характеризується суспільно вагомими мотивами, та формою поведінки: це здатність не лише пристосовуватися до умов, але й змінювати їх у відповідності до суспільно-моральних норм. Центром соціальної активності є суб'єктна активність, яка реалізується через детерміновану активність самого суб'єкта. У соціальній педагогіці питання соціальної зрілості й активності розглядаються з множини аспектів.

Соціальна активність пов’язана із суб’єктом суспільних відносин і вимірюється ступенем здатності особи до соціальної дієздатності, тобто відповідального та зацікавленого ставлення до суспільного і духовного життя. Розвитком соціальної активності у дітей займалися такі дослідники, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ю. Жданович, Ю. Поліщук. Було встановлено, що соціальна активність підлітків є складовою їхнього соціального становлення і притаманна процесу утвердження себе як члена певної спільноти та суспільства. Вона може виявлятися як потреба в саморозвитку й самозмінюванні, спрямована на внутрішнє осмислення й прийняття світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмаков І. Г. Учнівське самоврядування: структура, зміст і концепція розвитку, проектна діяльність, досвід організації. Х.: Основа, 2008. 112 с.
2. Капицька Л. Л. Виховний процес в сучасній школі. Рівне: РІПКВ, 1999. 141 с.
3. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. К.: Вища школа, 1997. 197 с.
4. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи [Електронний ресурс]. Харків, 2003. 207 с. Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/razvitie- tvorcheskikh/
5. Кашпур Т. Особливості позанавчальної роботи з учнями Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Pedagogica/2_136577.doc.htm

Смілянська Юлія,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
м. Києва
*Науковий керівник:**Матвієнко Олена Валеріївна***
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти та
інноваційної педагогіки

КОМУНІКАТИВНІ ВМІННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

Ключові слова: *комунікативні вміння, професійна підготовка вчителя, педагогічна комунікація, комунікативна компетентність, педагогічна взаємодія, емоційний інтелект, освітній процес.*

Постановка проблеми.У сучасному освітньому просторі професійна діяльність педагога зазнає суттєвих змін у зв'язку з оновленням освітніх підходів та впровадженнямкомпетентнісного навчання. Сьогодні вчитель – це не тільки людина, яка передає знання, а й фасилітатор, наставник, психолог та організатор освітнього середовища. У цих умовах актуальності набуває комунікативна компетентність учителя. Педагогічна діяльність базується на постійній комунікації,оскільки передбачає постійну багатосторонню взаємодію: від учнів до їхніх батьків, колег у процесі співпраці та адміністрації навчального закладу. Від рівня сформованості комунікативних умінь залежить не лише ефективність передачі знань, а й здатність педагога створювати розвивально-освітнє середовище, мотивувати до навчання та сприяти всебічному розвитку особистості школярів. Недостатня увага до формування цих умінь призводить до зниження якості навчального процесу та емоційного вигорання педагогів. Тому дана проблема потребує комплексного наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз останніх досліджень Дослідження О. О. Максимової показують, що комунікативні вміння вчителя можна визначити як вид професійних умінь, які допомагають налагодити повноцінний контакт з учнями та забезпечити справжню особистісну взаємодію [1, с. 59-60]. Отже, йдеться про глибоке розуміння психологічних закономірностей спілкування, сформований емоційний інтелект, здатність до співпереживання та осмислення власних дій. Педагог повинен володіти різними способами комунікативної взаємодії і вміти обирати найбільш доцільний, залежно від конкретної ситуації.

Розглядаючи структуру цих умінь, дослідники В. Є. Берека та А. В. Галас виокремлюють кілька груп. Комунікативні знання формують теоретичну основу та включають розуміння психологічних основ спілкування, норм мовленнєвого етикету, принципів педагогічної взаємодії. . Не менщ значущими є перцептивні вміння – здатність правильно оцінювати емоційний стан учнів, розпізнавати невербальні сигнали та своєчасно коригувати спосіб взаємодії . Вербальні вміння передбачають чіткого та переконливого висловлювання думки та підбір форми мовлення відповідно до віку та рівня підготовки аудиторії [2, с. 41]. Всі ці компоненти взаємопов'язані, і недостатній розвиток одного із них знижує ефективність педагогічної комунікації.

Т. Л. Шепеленко досліджує співвідношення ключових понять педагогічної комунікації, це дозволяє глибше зрозуміти сутність комунікативної діяльності вчителя[4, с. 374].

Мета публікації: Полягає у тому, щоб обгрунтувати роль комунікативних умінь як однієї з ключових складових професійної підготовки вчителя, визначити їх основні компоненти та функції педагогічної комунікації в освітньому просторі. Публікація також прагне показати взаємозв'язок різних аспектів комунікативної компетентності та підкреслити формування цих умінь в сучасних умовах, враховуючи індивідуальний підхід до кожного учня.

Виклад основного матеріалу.

Комунікативні вміння педагога слід розглядати як систему професійної компетенції, що інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти. Ефективна комунікація між вчителем та учнем – створення простору, де кожна дитина почувається почутою.

У структурі професійно-педагогічноїкомунікативностівиокремлюються різні компоненти, такі як: мотиваційний (внутрішня потреба у спілкуванні з дітьми, зацікавленість у взаємодії), ціннісний (повага до гідності учня, визначення його суб'єктності), емоційний(позитивне ставлення до процесу спілкування, здатність до емпатії), операційний (практична готовність реалізації ефективної взаємодії в конкретних умовах освітнього процесу)[3. С.53].

Важливо розуміти, що дані компоненти взаємопов'язані між собою:відсутність емоційного – не дасть результату, навіть якщо добре опрацьовані комунікативні прийоми, а нестача практичних навичок заважає ефективно реалізувати педагогічні ідеї вчителя. Тому розвиток комунікативних умінь має відбуватись комплексно, поєднуючи теоретичні знання, практичну діяльність та роботу над власним стилем спілкування.

Реалізація комунікативних умінь в роботі вчителя проявляється через різні функції педагогічного спілкування: від передачі інформації до формування цінностей, від організації навчального процесу до створення дружньої атмосфери в класі. Тому вчитель повинен бути уважним та здатним реагувати швидко на будь-які ситуації. Крім того, не менш важливу роль відіграють інтонація, міміка, жести, тембр голосу, які допомагають краще донести зміст та інформацію уроку. Якщо педагог не приділяє цьому значної уваги, то навіть добре підготовлений урок може здатись учням нецікавим, тому розвиток цих умінь має відбуватись на одному рівні з роботою над мовленням та здатністю підтримувати контакт з різними учнями. Ще одним важливим аспектом є вміння вчителя підлаштовуватись під особливості класу та окремих учнів, оскільки діти є різними особистостями, то один і той же підхід може не спрацювати. Тому педагог повинен помічати реакцію дітей, слухати їх і вчасно змінювати стратегі до спілкування під час

уроку. Також це стосується і спілкування з батьками, важливо пояснювати та обговорювати результати навчання так, щоб створити довіру та взаєморозуміння.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Розвиток комунікативних умінь – це постійний і комплексний процес, який включає вивчення теорії, практичну діяльність в класі, формування власного стилю спілкування та розвиток емоційного інтелекту. Лише поєднуючи всі ці уміння, вчитель стає професіоналом, який може налагодити контакт з учнями, зацікавлювати їх на уроках та підтримувати у починаннях. Цей процес триває протягом усієї кар'єри, адже освітнє середовище постійно змінюється, з'являються нові методи, форми взаємодії, а вчитель має бути готовим до цих змін.

Перспективою у подальших досліджень полягають у розробці інноваційних методик формування комунікативних умінь майбутніх вчителів з урахуванням цифровізації освітнього процесу, створенні діагностики для оцінювання рівня сформованості комунікативних умінь та вивченні особливостей адаптації учнів з різними категоріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. Молодь і ринок. 2016. №5 (136). С. 59-63 https://eprints.zu.edu.ua/21881/1/3.PDF

2. Берека В. Є., Галас А. В. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. С.41 http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyky/navchalyni/%D0%9E901113%D0%A3_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BDi%D1%81%D1%82__%D0%B2%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D1%87_%D0%BA%D0%BB_%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%BA.pdf

3. Когут І. В. Методика формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: дослідно-екасперементальна робота. Young Scientist.2015. №7 (22). Ч.2.С.53-56 http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2015_7(2)__12

4. Шелепенко Т. Л. Співвідношення понять «комунікація», «спілкування», «комунікативна діяльність» як педагогічна проблема. Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип.32(85). С.374 https://www.researchgate.net/publication/352276204_Spivvidnosenna_ponat_komunikacia_spilkuvanna_komunikativna_dialnist_ak_pedagogicna_problema

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Дібікова Ю.С.
Україна

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИКО-СИМВОЛІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується посиленням процесів медіатизації, у межах яких масова комунікація стає одним із ключових механізмів організації соціального та політичного простору. У цих умовах політична реальність дедалі меншою мірою існує як сукупність подій сама по собі й дедалі більшою мірою набуває форми їх медійного представлення та символічного осмислення.

У цьому контексті особливого значення набуває політико-символічне виробництво як процес створення та поширення уявлень, оцінок, образів і смислових конструкцій, через які політична дійсність стає зрозумілою для громадян. Його результатом виступає не тільки інформація про політику, але й формування системи координат, у межах якої ця політика сприймається та оцінюється.

Засоби масової комунікації посідають центральне місце у зазначених процесах. Вони не обмежуються функцією технічного посередника між політичними акторами та аудиторією, а виступають самостійним учасником символічного виробництва. Через механізми відбору, структурування та інтерпретації інформації медіа визначають рівень видимості політичних подій, ступінь їх суспільної значущості та потенціал політичної мобілізації.

Вплив мас-медіа на суспільну свідомість традиційно пояснюється через дослідження ефектів масової комунікації. Попри відмінності між окремими концептуальними підходами, більшість сучасних досліджень виходить із того, що медіа не здійснюють прямого й абсолютного контролю над політичними переконаннями аудиторії, однак істотно впливають на способи інтерпретації політичних процесів та розподіл суспільної уваги.

Одним із найбільш поширених механізмів такого впливу є встановлення порядку денного (agenda-setting). Його сутність полягає в тому, що мас-медіа визначають не зміст переконань громадян, а коло тем і проблем, які сприймаються як найбільш актуальні. Інтенсивність висвітлення окремих подій фактично створює систему суспільних пріоритетів та формує відчуття політичної значущості певних явищ.

Формування порядку денного пов'язане із селекцією інформації, що передбачає виокремлення окремих політичних сюжетів та одночасне зменшення видимості інших. Унаслідок цього політична реальність набуває не нейтрального відображення, а структурованої конфігурації смислів і значень.

Іншим механізмом політико-символічного впливу виступає праймінг. Його дія пов'язана з актуалізацією вже наявних у свідомості аудиторії когнітивних схем і критеріїв оцінювання політичних подій. Регулярне повторення певних сюжетів або акцентування окремих характеристик політичних акторів створює підстави для подальшого використання цих ознак як домінантних при формуванні політичних суджень.

Не менш значущим механізмом є фреймінг — спосіб організації інформації через створення певної інтерпретаційної рамки. Завдяки фреймуванню одна й та сама політична подія може набувати різного смислового навантаження залежно від контексту подання, використаних образів, мовних конструкцій і символічних акцентів.

Саме через фрейми відбувається визначення причин подій, окреслення відповідальних акторів, моральна оцінка ситуації та формування можливих сценаріїв її розв'язання. Таким чином, медійний продукт функціонує не як дзеркало реальності, а як інструмент її соціального конструювання.

У сучасному політичному просторі важливого значення також набувають додаткові механізми символічного впливу: персоніфікація політики, драматизація подій, фрагментація інформаційних потоків, створення іміджевих конструкцій, використання рейтингів та соціологічних вимірів як інструментів легітимації політичних рішень.

У результаті медійні інституції перетворюються на простір селекції та циркуляції політичних смислів, де відбувається не лише інформування, а й виробництво політичної значущості. Саме тому ефективність політичних акторів дедалі більше залежить від їхньої здатності інтегрувати власну діяльність у логіку сучасного інформаційного середовища.

Отже, засоби масової комунікації виступають одним із базових механізмів реалізації політико-символічного виробництва. Через інструменти відбору, інтерпретації та поширення інформації вони впливають на формування суспільних пріоритетів, визначають межі політичної видимості та беруть участь у легітимації моделей сприйняття політичної реальності.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Осипюк Наталія Володимирівна
студентка 4 курс
спеціальності 053 «Психологія»
Волинський національний університет імені Лесі Українки
natalkaosipuk@gmail.com
Науковий керівник: ***Лазорко Ольга Валеріївна***
доктор психологічних наук, професор кафедри
загальної та клінічної психології

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З РІЗНИМ РІВНЕМ ІНТЕРОЦЕПТИВНОЇ ЧУТЛИВОСТІ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ

У сучасних умовах, які часто характеризуються хаотичністю та нестабільністю, особливо на тлі тривалого травматичного стресу, пов'язаного з воєнними подіями, питання збереження й розвитку психологічної стійкості стає особливо важливим. Студентський вік є періодом активного особистісного становлення, професійного самовизначення та формування механізмів саморегуляції, тому тривалий вплив стресогенних чинників суттєво ускладнює процес адаптації.

Психологічна стійкість у таких умовах виступає важливим ресурсом, що забезпечує здатність особистості підтримувати емоційну рівновагу, адаптуватися до кризових обставин і зберігати ефективність діяльності. Одним із важливих механізмів її формування є інтероцептивна чутливість — здатність усвідомлювати та інтерпретувати внутрішні сигнали організму, що забезпечує своєчасне розпізнавання емоційних станів, регуляцію стресових реакцій і використання адаптивних стратегій подолання стресу.

Перші наукові уявлення про психологічну стійкість сформувалися в межах досліджень стресу та адаптації. Г. Сельє розглядав її як здатність організму мобілізувати внутрішні ресурси для протидії стресовим впливам [10, с. 12]. Подальший розвиток проблематики пов'язаний із працями Л. Лазаруса та С. Фолкман, які трактували психологічну стійкість як результат ефективного копінгу, що включає когнітивну оцінку ситуації та вибір адаптивних стратегій подолання стресу [6, с. 445].

У праці Дж.МакКлірі та К.Фіглі «Стійкість і травма: розширення визначень, застосувань і контекстів» визначено основні компоненти формування стійкості: емоційна саморегуляція, рівень емоційного інтелекту, адекватна самооцінка, когнітивна гнучкість, самоефективність, здатність до рефлексії та використання конструктивних копінг-стратегій. Важливу роль також відіграє соціальна підтримка, наявність позитивних міжособистісних взаємин та сформованість життєвих цінностей. [4, с. 92]

Дослідники підкреслюють, що психологічна стійкість не є вродженою рисою, а формується впродовж життя через досвід подолання труднощів та усвідомлення власних ресурсів. Як зазначає А. Елліс, «стійкість – це не здатність уникати болю, а вміння знайти в ньому сенс» [5, с. 473].

Особливого значення проблема психологічної стійкості набуває в умовах тривалого травматичного стресу. На відміну від короткочасного стресу, який може виконувати адаптивну функцію, хронічний травматичний стрес поступово виснажує психічні ресурси людини та негативно впливає на емоційну, когнітивну й поведінкову сфери. У студентської молоді це проявляється підвищеним рівнем тривожності, емоційним виснаженням, апатією, порушеннями концентрації уваги, зниженням мотивації до навчання та труднощами соціальної адаптації.

З точки зору нейропсихології тривалий стрес негативно впливає на функціонування головного мозку, зокрема на структури, пов'язані з емоційною регуляцією та самоконтролем. Підвищений рівень кортизолу й адреналіну погіршує концентрацію уваги та пам'ять, посилює тривожність і емоційну реактивність. Унаслідок цього навіть нейтральні подразники можуть сприйматися як загроза, що проявляється у вигляді гіперпильності, нав'язливих спогадів і порушень сну [2, с. 79; 3, с. 54].

Студентська молодь є особливо вразливою до впливу тривалого травматичного стресу через вікові особливості розвитку. Саме у цей період відбувається формування професійної ідентичності, життєвих цілей та системи саморегуляції. Тривалий вплив травматичного досвіду на студентів може призводити до низки негативних змін у їхньому фізичному та психоемоційному стані. Серед них — зниження фізичної активності та самооцінки, втрата довіри до навколишнього світу. Також зростає рівень тривожності, депресивних проявів і загального стресового навантаження. Нерідко спостерігається загострення хронічних захворювань та зниження мотивації до навчання. [1].

У контексті забезпечення психологічної стійкості важливу роль відіграє інтероцептивна чутливість. Інтероцепція розглядається як здатність людини сприймати, усвідомлювати та інтерпретувати сигнали, що надходять від внутрішніх органів і систем організму.

Сучасні нейропсихологічні та психофізіологічні підходи розглядають інтероцепцію як фундаментальний механізм, що лежить в основі формування емоційного досвіду. Внутрішні сигнали організму виступають біологічною базою емоцій, оскільки саме вони визначають те, як людина суб'єктивно переживає свої емоційні стани. Тілесні відчуття є важливою складовою більшості емоцій та забезпечують пристосування організму до умов довкілля [7].

Інтероцептивна чутливість тісно пов'язана з психоемоційною саморегуляцією. Згідно з дослідженнями [8; 9], чутливість до внутрішніх тілесних сигналів впливає на те, як людина керує своїми емоціями. Це відбувається через здатність краще розпізнавати власні емоційні стани. Тобто, чим точніше людина відчуває сигнали свого тіла, тим легше їй розуміти свої емоції і контролювати їх. Усвідомлення внутрішніх тілесних сигналів дозволяє людині своєчасно розпізнавати емоційні стани та реагувати на стрес ще на ранніх етапах його розвитку.

Водночас рівень інтероцептивної чутливості може по-різному впливати на ефективність саморегуляції та загалом на психологічну стійкість. Високий рівень інтероцепції сприяє кращому розумінню власних переживань, розвитку емоційної

компетентності та конструктивному подоланню стресу. Однак надмірна фіксація на тілесних відчуттях може супроводжуватися посиленням тривожності та гіперчутливістю до стресових стимулів. Низький рівень інтероцептивної чутливості, навпаки, ускладнює розпізнавання внутрішніх станів, що може призводити до накопичення психоемоційної напруги та труднощів емоційної регуляції.

У контексті молодіжного віку інтероцептивна чутливість набуває особливого значення, оскільки цей період є етапом інтенсивного емоційного розвитку та активного формування механізмів самоконтролю. Саме в цей час емоційні переживання часто відрізняються підвищеною силою та мінливістю, що потребує розвитку навичок їх усвідомлення та регуляції. Розвинена здатність до розпізнавання й інтерпретації внутрішніх тілесних сигналів сприяє кращому розумінню власних емоційних станів. Це, у свою чергу, полегшує процес адаптації до стресових ситуацій, які виникають у навчальній діяльності, міжособистісному спілкуванні та процесі соціального становлення особистості.

Отже, інтероцептивна чутливість є важливим чинником психологічної стійкості студентів, адже вона допомагає керувати емоціями та впливає на те, як людина поводиться у стресових ситуаціях. Її достатній розвиток сприяє підвищенню здатності протистояти труднощам і краще адаптуватися до тривалого стресу, з яким стикається студентська молодь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бишевець Н. Г ., Андрєєва О. В. Вплив стресогенних чинників на здоров'я та поведінкові розлади студентської молоді // Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія. 2024. № 1. 113–122 с.
2. Бугерко Я. М. Ресурний підхід в сучасній психології. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології. №3, 2023. 79-84 с.
3. Кощинець В., Галич М. Особливості надання екстреної психологічної допомоги за різних психофізіологічних реакцій особи. Юридична психологія. №27.2, 2020. 54-60 с.
4. Потапов С. О. Проблема резильєнтності в сучасній психології // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна). 2023. № 2. 90–95 с.
5. Ellis A. Reason and Emotion in Psychotherapy. New York : Lyle Stuart, 1962. 473 p.
6. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York : Springer, 1984. 445 p.
7. Price C.J. & Hooven C. Interoceptive Awareness Skills for Emotion Regulation: Theory and Approach of Mindful Awareness in Body-Oriented Therapy (MABT). Front. Psychol, 9, 2018. 798 p.
8. Schuette S. A., Zucker N. L., Smoski M. J. Do interoceptive accuracy and interoceptive sensibility predict emotion regulation? // Psychological Research. 2021. Vol. 85. P. 1894–1908 p.
9. Schultchen D., Bayer J., Kühnel J., Melchers K. G., Pollatos O. Interoceptive accuracy is related to long-term stress via self-regulation // Psychophysiology. 2019. Vol. 56, № 10.
10. Selye H. Stress and physical activity. McGill Journal of Education/Revue des sciences de l'éducation de McGill 11.001, 1976. 1-12 p.

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Дашко Оксана Володимирівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили,
спеціальність 110 Соціальна робота та консультування

СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БРИГАД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Проблема домашнього насильства залишається однією з найгостріших соціальних проблем сучасної України. В умовах воєнного стану кількість звернень до спеціалізованих служб суттєво зросла: за даними Національної соціальної сервісної служби України, внутрішньо переміщені особи, ветерани та члени їхніх родин становлять значну частку осіб, які потребують соціально-психологічної допомоги після пережитого насильства. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), держава гарантує постраждалим особам право на безоплатне соціальне консультування як невід'ємну складову комплексної підтримки [1].

Дієвою формою оперативного реагування на ситуації домашнього насильства стали мобільні бригади соціально-психологічної допомоги (далі — мобільні бригади). Відповідно до інформації Національної соціальної сервісної служби України, такі бригади надають безоплатну оперативну підтримку постраждалим від домашнього насильства, насильства за ознакою статі та сексуального насильства в умовах війни [2]. До складу бригади входять фахівці з психології та соціальної роботи, а у разі потреби залучаються представники Національної поліції та служб у справах дітей. Важливою перевагою мобільних бригад є їхня здатність виїжджати навіть до найбільш важкодоступної місцевості, охоплюючи як місцевих мешканців, так і внутрішньо переміщених осіб [3].

Соціальне консультування посідає центральне місце в діяльності мобільних бригад. Воно є комплексом заходів, спрямованих на допомогу постраждалій особі проаналізувати свою ситуацію, усвідомити власні ресурси та можливі шляхи виходу із кризи. Навчально-методичний посібник «Консультування в соціальній роботі» визначає соціальну послугу консультування як діяльність, спрямовану на усунення обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності та збереження соціальної активності особи [4]. У контексті роботи мобільних бригад соціальне консультування охоплює: кризове та екстрене втручання; інформування постраждалих про їхні права та можливості отримання допомоги; психологічну підтримку та стабілізацію емоційного стану; направлення до відповідних закладів і служб (кризових кімнат, шелтерів, правової допомоги).

Фахівці мобільних бригад у процесі соціального консультування дотримуються низки ключових принципів: конфіденційності, добровільності, неупередженого ставлення,

орієнтації на сильні сторони клієнта. Серед методів консультування, що використовуються в роботі з постраждалими від домашнього насильства, провідними є: мотиваційне інтерв'ю, технологія оцінки ризиків та безпекового планування, когнітивно-поведінкові техніки переосмислення травматичного досвіду, а також кризова інтервенція як невідкладний метод стабілізації особи в гострому стані. Стандарти надання соціальних послуг постраждалим від насильства в сім'ї підкреслюють необхідність індивідуального підходу та врахування специфіки різних форм насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального) [5].

Для ілюстрації ефективності означеного підходу наведемо узагальнений приклад із практики мобільних бригад Миколаївської області. Жінка 34 років, мати двох дітей, звернулася за допомогою після систематичного психологічного та фізичного насильства з боку чоловіка. Після виклику мобільної бригади фахівець із соціальної роботи провів первинне кризове консультування безпосередньо вдома у клієнтки: здійснив оцінку рівня ризику та безпеки дітей, надав інформацію про правові механізми захисту (термінові заборонні приписи, кризові кімнати як місце тимчасової безпеки) та з клієнткою склав персональний план безпеки. Надалі жінку скерували для отримання безоплатної правової допомоги та долучили до групи психологічної підтримки в денному центрі. Наведений випадок демонструє комплексний характер соціального консультування в межах діяльності мобільних бригад та підтверджує доцільність міждисциплінарної координації між фахівцями.

Таким чином, соціальне консультування в діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги є комплексною технологією, що поєднує кризове втручання, інформування, безпекове планування та міждисциплінарну взаємодію. Перспективами подальших досліджень є вивчення ефективності конкретних консультативних моделей у роботі мобільних бригад та розробка уніфікованих стандартів документування процесу консультування для фахівців соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 20.05.2025).

2. Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги. Національна соціальна сервісна служба України. 2024. URL: https://nssu.gov.ua/news/mobilni-bryhady-sotsialno-psykholohichnoi-dopomohy (дата звернення: 20.05.2025).

3. Мобільні бригади допомоги від домашнього насилля. Національна соціальна сервісна служба України. 2023. URL: https://nssu.gov.ua/news/mobilni-bryhady-dopomohy-vid-domashnoho-nasyllia (дата звернення: 20.05.2025).

4. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : Навч.-метод. посіб. Київ : Вид. дім «Вініченко», 2023. 238 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/376713883_KONSULTUVANNA_V_SOCIALNIJ_ROBOTI_Navcalno-metodicnij_posibnik (дата звернення: 20.05.2025).

5. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / Наук. ред. О. Кочемировська / Заг. ред С. Павлиш. – К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 228 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

UDC 81'42:343.72/.97

Maksym Trofymenko
Kharkiv National University of Internal Affairs
Oleh Honcharuk
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Language Training,
Kharkiv National University of Internal Affairs

THE PRAGMATIC POTENTIAL OF RECURRENT STRUCTURES IN CYBERFRAUD TEXTS

In the modern linguistic space, the study of suggestive mechanisms and hidden linguistic influence is gaining particular importance, since verbal markers are becoming the main tool for regulating human behavior in the digital environment. The study of how specific text repetitions and clichéd linguistic formulas are able to transform the recipient's perception of information, artificially modeling the psychological reaction needed by attackers, comes to the fore. The research focus is aimed at clarifying the functional features of such repeating elements and determining their ability to directly control human actions. The main task is to reveal hidden psycholinguistic levers that, using verbal pressure, deactivate rational analysis, cause panic, anxiety or a false sense of security, and ultimately force the recipient to perform actions pre-programmed by the manipulator.

Recurrence is the repetition of textual, compositional, or thematic units with a certain artistic and aesthetic purpose, noted in the form of figurative and thematic repetitions; the most commonly used syntactic and stylistic figure in the language of literary and journalistic works. The function of repetition is to effectively express the author's speech, to specify the idea, and most importantly, to convince the listener or reader of it [1]. In the context of the study of cyber fraud, we understand recurrent structures not just as a stylistic device, but as stable, pragmatically marked linguistic constructions that include lexical repetitions of key words-activators, syntactic parallelism of sentences of the same type, as well as ready-made linguistic clichés and stable formulas. Such standardized expressions as “Your card is blocked” or “Act immediately” [2] act as recurrent markers that are repeatedly replicated in various fraudulent campaigns, since they are able to instantly launch automatic cognitive scenarios in the recipient’s mind. At the same time, the pragmatic aspect of cyber discourse allows us to analyze how these language units function in a specific situation of mediated computer communication to achieve the sender’s intentions, where the main goal of the attacker is to deliberately mislead and induce action. Within the framework of pragmatics, any fraudulent message is considered as a specific speech act, where suggestive influence is realized using recurrent structures. The repetition of the same formulas allows the manipulator to effectively control the victim's attention, simultaneously

exploiting two opposing psychological modalities: to cause sudden panic and fear due to the threat of losing money or, conversely, to artificially model absolute trust through imitation of an official, legitimate style of communication [3].

The pragmatic potential of recurrent structures in cyberfraud texts is realized through a system of language functions aimed at the gradual destruction of the rational perception of information by the addressee. The first and most important is the function of appeal to authority and imitation of legitimacy, which is based on the regular reproduction of official business stamps, names of well-known brands, banking institutions or government agencies [4]. Fraudsters pragmatically count on the fact that the repeated repetition of terminology and familiar security markers will dull the recipient's vigilance. The use of recurrent formulas such as "bank security service", "verification department" or "in accordance with regulations" automatically transfers the high status of the official institution to the message text itself in the victim's mind, creating a false sense of complete security, reliability and subordination to legitimate procedures.

The next most frequent and aggressive influence is the function of creating artificial time pressure and intensifying the urgency factor. The pragmatics of this function consists in deliberately narrowing the time limits allocated to the victim for making a decision, which is achieved through recurrent calls for immediate action and the use of time adverbs such as “urgently”, “within two hours”, “right now” or “relevant until the end of the day” [5]. The constant pressure of time deficit through verbal repetitions acts as a powerful psychological trigger that transfers the human cognitive system from analytical thinking to impulsive, automatic reactions. Attackers deliberately block the ability to rationally verify information, since in conditions of artificially created haste the addressee seeks to get rid of the discomfort caused by the threat of losing time or opportunities as quickly as possible.

Closely related to the previous one is the function of intimidation and neurolinguistic pressure, which is based on the cumulative effect of recurrent units with a sharply negative emotional connotation. Within the framework of this function, cyberfraud texts are saturated with repeated lexemes “fine”, “blocking”, “threat”, “unauthorized access” or “criminal liability” [6]. Each subsequent reproduction of such a word-marker intensifies the recipient’s feeling of anxiety, gradually transforming it into a state of mild panic. From the point of view of pragmatics, such an emotional destructor completely paralyzes the critical assessment of the situation, because an intimidated person loses the ability to notice technical or stylistic errors in the text, focusing exclusively on the threat that he is called upon to immediately avoid.

In contrast to fear, the function of modeling the benefit or exploitation of trust is aimed at the positive spectrum of the recipient’s emotions, although it uses the same recurrent mechanisms. It is implemented through the regular replication of semantic patterns associated with sudden enrichment or receiving assistance, such as “winning”, “social payment”, “monetary compensation” or “guaranteed bonus” [7]. The repetition of these attractive formulas keeps the victim’s attention on the desire to receive easy material benefits, effectively masking the hidden demands of fraudsters to enter confidential data or make an advance payment. Ultimately, the interaction of all these functions turns recurrent structures into a holistic system of linguistic programming, where each repetition is a pragmatically calculated step towards the complete subordination of the recipient’s actions to the will of the attacker.

Summarizing the results of the study, it can be stated that recurrent structures in cyberfraud texts are not just a random repetition of language units, but a clearly calculated, systematic tool for suggestive and manipulative influence on the recipient's consciousness. The pragmatic potential of these structures is based on the exploitation of basic psycholinguistic triggers, such as fear, haste, authority and greed, which gradually deactivate rational human thinking and transfer their behavior to an automatic response mode. Regular renewal of stable formulas, clichés and specific syntactic parallelism in the text of messages allows attackers to effectively control the victim's attention, artificially modeling the communicative situation they need from panic fear due to an allegedly blocked card to euphoria from a fictitious social payment. Prospects for further research in this direction are seen in the creation of complex linguistic markers for automatic spam and phishing detection systems, as well as in using the obtained data to develop applied recommendations for increasing the level of digital and media literacy of the population in order to counteract modern methods of social engineering.

REFERENCES

1. Honcharuk O. Recurrence as one of the main syntactic and stylistic means in text construction. IVAN OHIIENKO AND CONTEMPORARY SCIENCE AND EDUCATION. 2023. Vol. 20. P. 33–42. URL: https://doi.org/10.32626/2309-7086.2023-20.33-42 (access date: 16.05.2026).

2. How to recognize scammers. Cyber Gate. URL: https://stopfraud.gov.ua/cybersecurity-in-life/yak-rozpiznaty-shahrayiv-i222 (access date: 16.05.2026).

3. Not a hack, but a manipulation: how social engineering works in financial fraud – Cyberpolice Department. News – Cyberpolice Department. URL: https://cyberpolice.gov.ua/article/ne-zlam-a-manipulyacziya-yak-praczyuye-soczialna-inzheneriya-u-finansovomu-shaxrajstvi-5521/ (access date: 17.05.2026).

4. How cyberscammers deceive citizens by promising fake documents: a warning for citizens - Cyberpolice Department. News - Cyberpolice Department. URL: https://cyberpolice.gov.ua/article/yak-kibershaxrayi-oshukuyut-gromadyan-obiczyayuchy-falshyvi-dokumenty-zasterezhennya-dlya-gromadyan-4605/ (access date: 18.05.2026).

5. How to recognize financial scammers. TAS Life: official website. URL: https://taslife.com.ua/blog/yak-rozpiznaty-finansovyh-shahrayiv (access date: 18.05.2026).

6. Cyber fraud and ways to protect yourself URL: https://lms.e-school.net.ua/asset-v1:UIED+8thPidprFin02+2024+type@asset+block@34.pdf (access date: 18.05.2026).

7. Cyber police warns about fraud under the guise of online contests and sweepstakes | PUBLIC SURF. URL: https://www.priboi.news/uk/dostovirni-dani/kiberpolicziya-poperedzhaye-pro-shahrajstva-pid-vyglyadom-onlajn-konkursiv-ta-rozigrashiv/ (access date: 18.05.2026).

Іванчук Н.А.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня
ОП «Комп'ютерні науки»
Поліський національний університет
Науковий керівник: ***Гіваргізов І.Г.***
к.е.н., старший викладач кафедри

ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОГРАМНА РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ САНКЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Вступ. Сучасні вимоги до швидкості обробки банківських транзакцій диктують необхідність застосування високоефективних програмно-технічних рішень. З огляду на великі обсяги даних, що містяться в актуальних санкційних списках РНБО, технічна реалізація системи комплаєнс-контролю має забезпечувати мінімальний час відгуку при перевірці реквізитів сторін. Метою даної роботи є опис архітектури та програмного стеку розробленої інформаційної системи.

Виклад основного матеріалу. Технічна архітектура системи побудована за модульним принципом з використанням реляційної бази даних (SQL). Вибір реляційної моделі зумовлений необхідністю забезпечення цілісності даних (властивості ACID) та швидкого виконання складних запитів при співставленні атрибутів транзакцій із санкційними реєстрами.

Основою підсистеми роботи з даними є спеціалізовані скрипти ініціалізації бази даних (db_init) та обробки вхідних файлів, реалізовані мовою програмування Python. Процес інтеграції даних відбувається у декілька етапів:

- Автоматизований парсинг відкритих текстових та CSV-файлів зі списками РНБО;
- Валідація та нормалізація отриманих даних (усунення дублікатів, приведення до єдиного формату типів даних);
- Завантаження структурованої інформації до таблиць бази даних за допомогою автоматизованих сценаріїв.

Безпосередній алгоритм перевірки транзакцій ініціюється оператором та працює як багатоетапний аналітичний фільтр. На першому етапі система виконує перевірку ідентифікаційних даних сторін переказу. Оскільки в реальних платіжних документах часто трапляються друкарські помилки або неточності в написанні, система використовує **модель нечіткого пошуку**. Алгоритм порівнює вхідні дані з актуальними санкційними базами, ефективно виявляючи як стовідсоткові, так і наближені збіги.

На другому етапі перевірки система додатково аналізує текстове поле «призначення платежу». Програма сканує його зміст на наявність специфічних ризикових маркерів або маркерів незаконних операцій, що дозволяє виявляти приховані порушення.

За результатами цього комплексного сканування алгоритм формує рішення та забезпечує візуальну індикацію для оператора. Транзакції, що успішно пройшли

перевірку, маркуються зеленим кольором із повідомленням про відсутність збігів. У разі виявлення ризику система зупиняє автоматичну обробку та виводить детальне попередження щодо знайдених збігів. Після ознайомлення з цією інформацією оператор приймає остаточне рішення щодо ручного блокування операції.

Модуль імітаційного моделювання, розроблений з використанням алгоритмічних можливостей Python, генерує потік платежів для відтворення реальних умов функціонування системи. Це дозволяє гнучко налаштовувати параметри вхідних даних (частоту транзакцій, відсоток ризикових операцій) для безперервної роботи аналітичного ядра. У свою чергу, модуль фіксації подій записує кожен крок перевірки у захищену таблицю логів, забезпечуючи надійний аудиторський слід.

Висновки. Практична реалізація системи доводить, що обраний технологічний стек забезпечує високу швидкість обробки даних. Використання скриптів на Python для автоматичного парсингу у поєднанні з надійною SQL-базою даних дозволило створити ефективний програмний комплекс, який легко масштабується при збільшенні обсягів санкційних реєстрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Санкційни списки. Апарат РНБО України. URL: https://drs.nsdc.gov.ua/export/subjects (дата звернення 29.04.2026)

2. Поняття «Комплаєнс-контроль». *LigaZakon.* URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/239377_shcho-take-komplans-rizik-ta-komplans-kontrol (дата звернення 29.04.2026)

3. Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18 (дата звернення 29.04.2026)

Кострікова А.Ю.
студентка спеціальності «Комп'ютерні науки та технології»
Харківський національний університет радіоелектроніки

RETRIEVAL-AUGMENTED GENERATION (RAG) ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ

У роботі розглянуто технологію Retrieval-Augmented Generation (RAG), яка поєднує можливості великих мовних моделей із механізмами семантичного пошуку інформації. Проаналізовано архітектуру RAG-систем, принципи використання векторних представлень даних та векторних баз даних. Розглянуто переваги підходу щодо зменшення кількості помилок і підвищення достовірності відповідей великих мовних моделей.
Ключові слова: *штучний інтелект, великі мовні моделі, Retrieval-Augmented Generation, RAG, семантичний пошук, векторні бази даних.*

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту призвів до широкого використання великих мовних моделей (Large Language Models, LLM), таких як ChatGPT, Gemini, Claude та інших. Ці моделі здатні генерувати зв'язний текст, відповідати на запитання користувачів, аналізувати документи та допомагати у вирішенні складних завдань.

Незважаючи на значні успіхи, великі мовні моделі мають низку обмежень. Однією з головних проблем є так звані «галюцинації» – ситуації, коли модель генерує правдоподібну, але фактично неправильну інформацію. Крім того, знання моделі обмежені даними, використаними під час навчання, тому вона може не володіти актуальною інформацією.

Для вирішення цих проблем було запропоновано підхід Retrieval-Augmented Generation (RAG), який поєднує генеративні можливості мовних моделей із системами пошуку інформації.

Архітектура RAG складається з двох основних компонентів:

- системи пошуку інформації (Retriever);
- генеративної мовної моделі (Generator).

На першому етапі користувач формує запит. Цей запит перетворюється у векторне представлення за допомогою моделей ембедингів. Ембединг являє собою набір числових значень, який описує зміст тексту в багатовимірному просторі.

Після цього система здійснює пошук найбільш релевантних документів у векторній базі даних. На відміну від традиційного пошуку за ключовими словами, семантичний пошук враховує зміст тексту та контекст запиту.

Знайдені документи додаються до контексту запиту та передаються мовній моделі. Завдяки цьому модель формує відповідь не лише на основі знань, отриманих під час навчання, а й на основі актуальних зовнішніх даних.

Одним із ключових елементів сучасних RAG-систем є векторні бази даних. Їхнє основне завдання полягає у зберіганні та швидкому пошуку векторних представлень документів.

Серед найбільш популярних рішень можна виділити:

- ChromaDB;
- Pinecone;
- Weaviate;
- Qdrant.

Такі системи використовують спеціалізовані алгоритми пошуку найближчих сусідів, що дозволяє швидко знаходити документи зі схожим змістом навіть серед мільйонів записів.

Використання векторних баз даних значно підвищує продуктивність систем семантичного пошуку та робить можливим створення масштабованих інтелектуальних сервісів.

Технологія Retrieval-Augmented Generation має низку важливих переваг:

По-перше, вона дозволяє отримувати більш точні відповіді завдяки використанню зовнішніх джерел знань.

По-друге, відпадає необхідність повторного навчання мовної моделі при оновленні інформації. Достатньо оновити документи у базі знань.

По-третє, знижується кількість галюцинацій, оскільки модель використовує реальні документи як джерело інформації.

Крім того, RAG дозволяє створювати корпоративні системи підтримки прийняття рішень, інтелектуальні пошукові системи, навчальні платформи та чат-боти для роботи з документацією.

Сьогодні технологія RAG активно використовується в багатьох галузях. У сфері освіти вона допомагає створювати інтелектуальних помічників для студентів та викладачів, які можуть працювати з навчальними матеріалами та методичними документами. У бізнесі RAG використовується для автоматизації роботи служб підтримки клієнтів та аналізу корпоративної документації. У сфері програмної інженерії технологія застосовується для створення систем пошуку інформації в технічній документації та автоматизованої підтримки розробників програмного забезпечення.

Retrieval-Augmented Generation є одним із найперспективніших напрямів розвитку сучасних систем штучного інтелекту. Поєднання великих мовних моделей із технологіями семантичного пошуку дозволяє значно підвищити достовірність та актуальність відповідей.

Використання векторних баз даних, ембедингів та механізмів пошуку створює нові можливості для побудови інтелектуальних інформаційних систем. Очікується, що в найближчі роки RAG стане стандартним компонентом більшості корпоративних та освітніх рішень, заснованих на великих мовних моделях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Merkel D. Docker: Lightweight Linux Containers for Consistent Development and Deployment // Linux Journal. – 2014. – № 239. – С. 2–7.

2. Burns B., Beda J., Hightower K. Kubernetes: Up and Running: Dive into the Future of Infrastructure. – 3rd ed. – Sebastopol : O'Reilly Media, 2022. – 388 p.

3. Turnbull J. The Docker Book: Containerization is the New Virtualization. – Sydney : James Turnbull, 2024. – 366 p.

Кострікова А.Ю.
студентка спеціальності «Комп'ютерні науки та технології»
Харківський національний університет радіоелектроніки

КОНТЕЙНЕРИЗАЦІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ТА РОЗГОРТАННЯ ЗАСТОСУНКІВ

У роботі розглянуто технологію контейнеризації програмного забезпечення як один із ключових інструментів сучасної розробки та адміністрування інформаційних систем. Проаналізовано принципи роботи контейнерів, їхні переваги над традиційною віртуалізацією та роль у процесах безперервної інтеграції й доставки програмного забезпечення. Особливу увагу приділено платформі Docker та перспективам використання контейнерних технологій у хмарних обчисленнях.
Ключові слова: *контейнеризація, Docker, DevOps, віртуалізація, мікросервіси, хмарні технології.*

Сучасна розробка програмного забезпечення характеризується високими вимогами до швидкості розгортання, масштабованості та надійності інформаційних систем. Однією з технологій, що дозволяє вирішити ці завдання, є контейнеризація програмного забезпечення. Контейнеризація забезпечує ізольоване виконання застосунків разом із необхідними бібліотеками, залежностями та конфігураціями. Завдяки цьому усуваються проблеми сумісності програмного забезпечення між різними середовищами виконання.

Найбільш популярною платформою контейнеризації сьогодні є Docker, який став стандартом у сфері DevOps та хмарних обчислень.

Контейнер являє собою ізольоване середовище виконання, яке використовує ядро операційної системи хоста. На відміну від віртуальних машин, контейнер не потребує окремої гостьової операційної системи, що значно зменшує споживання ресурсів.

Кожен контейнер містить:

- програмний код;
- необхідні бібліотеки;
- конфігураційні файли;
- системні залежності.

Завдяки цьому застосунок працює однаково незалежно від операційної системи або апаратного забезпечення.

Традиційна віртуалізація передбачає використання гіпервізора та окремих гостьових операційних систем. Такий підхід забезпечує високий рівень ізоляції, проте потребує значних апаратних ресурсів. Контейнери є більш легковаговим рішенням, оскільки використовують спільне ядро операційної системи. Це дозволяє запускати значно більшу кількість сервісів на одному сервері.

Основними перевагами контейнерів є:

- швидкий запуск;
- ефективне використання ресурсів;

- простота масштабування;
- зручність перенесення між середовищами.

Docker є відкритою платформою для створення, розгортання та керування контейнерами. Основними компонентами Docker є:

- Docker Engine;
- Docker Image;
- Docker Container;
- Docker Hub.

Образ (Image) містить усі необхідні файли для запуску застосунку. На його основі створюються контейнери, які можуть запускатися на різних серверах без зміни конфігурації.

Особливо важливим є використання Docker Compose, який дозволяє описувати багатокомпонентні системи у вигляді єдиного конфігураційного файлу.

Контейнерні технології широко використовуються під час створення мікросервісної архітектури. Кожен сервіс може працювати у власному контейнері, що спрощує розробку, тестування та оновлення програмного забезпечення. Крім того, контейнери стали невід'ємною частиною процесів CI/CD (Continuous Integration / Continuous Delivery), які забезпечують автоматизоване тестування та розгортання застосунків.

У хмарних середовищах контейнери використовуються разом із системами оркестрації, зокрема Kubernetes, що дозволяє автоматично масштабувати сервіси та забезпечувати їхню відмовостійкість.

Для Java-застосунків контейнеризація має особливе значення. Наприклад, вебзастосунок, створений на основі Spring Boot, може бути упакований у Docker-контейнер та розгорнутий на будь-якому сервері без додаткового налаштування середовища. Такий підхід спрощує перенесення проєктів між локальним комп'ютером розробника, тестовим середовищем та продуктивним сервером.

Контейнеризація стала одним із фундаментальних інструментів сучасної розробки програмного забезпечення. Використання контейнерів дозволяє підвищити ефективність розгортання застосунків, забезпечити їхню масштабованість та зменшити витрати на підтримку інфраструктури. Завдяки розвитку платформ Docker та Kubernetes контейнерні технології продовжують активно впроваджуватися в корпоративні інформаційні системи та хмарні сервіси. У майбутньому їхня роль у сфері програмної інженерії та DevOps буде лише зростати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Merkel D. Docker: Lightweight Linux Containers for Consistent Development and Deployment.
2. Burns B., Beda J., Hightower K. Kubernetes: Up and Running.
3. Turnbull J. The Docker Book.

Крисак Іван Андрійович,
здобувач вищої освіти
факультету інформаційних і прикладних технологій
Науковий керівник: ***Антонов Юрій Сергійович***
кандидат фіз.-мат. наук,
доцент кафедри інформаційних технологій
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОЄКТ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ КОРПОРАЦІЇ ELEKS

У сучасному світі інформаційні технології є основою діяльності більшості компаній, особливо у сфері IT. Від надійності комп'ютерної мережі залежить швидкість передачі даних, безпечний доступ до ресурсів, стабільність роботи серверів та ефективність взаємодії між працівниками. Для великих компаній із декількома офісами питання правильної організації мережі є особливо важливим.

Метою роботи є проєктування та моделювання сучасної комп'ютерної мережі для корпорації ELEKS із використанням технологій статичної та динамічної маршрутизації, VLAN, VLSM, CIDR та засобів захисту мережевих пристроїв. Також важливим завданням є формування практичних навичок налаштування маршрутизаторів і комутаторів Cisco в середовищі Cisco Packet Tracer.

Корпорація ELEKS є міжнародною IT-компанією, яка має офіси у різних країнах світу та працює з великими обсягами даних. Саме тому побудова масштабованої, безпечної та продуктивної мережі є актуальним завданням. Використання сучасних мережевих технологій дозволяє забезпечити стабільну роботу офісів, швидку передачу інформації та захист мережевої інфраструктури.

Актуальність роботи також полягає у використанні сучасних підходів до організації комп'ютерних мереж: технології VLSM для ефективного використання IP-адрес; протоколу OSPF для автоматичного оновлення маршрутів; VLAN для логічного поділу мережі; засобів захисту мережевого обладнання [1].

Дана тема є важливою і з практичної точки зору, оскільки спеціалісти з комп'ютерних мереж повинні вміти проєктувати, налаштовувати та адмініструвати мережі різного рівня складності.

У ході дослідження було створено модель комп'ютерної мережі корпорації ELEKS у програмному середовищі Cisco Packet Tracer [1]. Мережа складається з трьох локальних мереж: LAN1, LAN2 та LAN3, які об'єднані між собою через центральний маршрутизатор.

Мережа LAN1. Для мережі LAN1 була використана статична маршрутизація та технологія VLSM. Основною перевагою VLSM є можливість ефективно розподіляти IP-адреси відповідно до кількості хостів у кожній підмережі. Це дозволило уникнути нераціонального використання адресного простору [2].

Під час роботи було: виконано поділ мережі на підмережі; обраховано IP-адреси; налаштовано маршрутизатори; перевірено таблиці маршрутизації; здійснено тестування

мережі за допомогою команди ping. Також у мережі був налаштований DNS-сервер для забезпечення роботи доменних імен.

Мережа LAN2. LAN2 була побудована із використанням динамічної маршрутизації OSPF. Протокол OSPF є одним із найпоширеніших протоколів динамічної маршрутизації, оскільки забезпечує швидке оновлення маршрутів та добре підходить для великих мереж [3].

У процесі налаштування: створено підмережі; налаштовано OSPF на маршрутизаторах; виконано автоматичний обмін маршрутами; перевірено таблиці маршрутизації та сусідство між маршрутизаторами. Використання OSPF дозволило автоматизувати процес маршрутизації та спростити адміністрування мережі.

Мережа LAN3. LAN3 була створена із використанням технології VLAN. Віртуальні локальні мережі дозволяють логічно розділяти пристрої незалежно від їх фізичного розташування.

У мережі було: створено VLAN10, VLAN20 та VLAN30; налаштовано access та trunk порти; реалізовано міжпланову маршрутизацію методом Router-on-a-stick [3]; перевірено передачу пакетів між VLAN. Використання VLAN дозволило покращити керованість мережі та зменшити широкомовний трафік.

Захист мережі

Окрему увагу було приділено питанням безпеки мережі. Для захисту мережевого обладнання: встановлено паролі на привілейований режим; налаштовано захист консолі маршрутизатора; створено банер привітання. Це дозволило обмежити несанкціонований доступ до мережевих пристроїв.

Практичним результатом дослідження стала повністю працездатна модель корпоративної комп'ютерної мережі компанії ELEKS, створена у Cisco Packet Tracer.

Практична цінність полягає у можливості використання отриманих навичок у реальних умовах адміністрування комп'ютерних мереж. Під час виконання проєкту були сформовані навички: роботи з маршрутизаторами Cisco; налаштування комутаторів; роботи з IP-адресацією; використання протоколу OSPF; побудови VLAN; тестування та діагностики мереж.

Отримані знання та навички можуть бути використані у подальшій професійній діяльності у сфері комп'ютерних мереж та системного адміністрування.

У результаті дослідження було створено сучасну модель комп'ютерної мережі корпорації ELEKS із використанням актуальних мережевих технологій. Реалізовані рішення дозволили забезпечити ефективну взаємодію між локальними мережами, раціональне використання IP-адресного простору та базовий рівень інформаційної безпеки.

Під час виконання роботи було поглиблено знання з комп'ютерних мереж, маршрутизації, VLAN та адміністрування мережевого обладнання Cisco. Практичне моделювання мережі дозволило краще зрозуміти принципи побудови корпоративної мережевої інфраструктури та підготувало до вирішення реальних професійних завдань у сфері інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи роботи з маршрутизаторами Cisco. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/331238/mod_resource/content/1/KM_LR-10-2024_Routers.pdf (дата звернення 16.05.2026)
2. Статична та динамічна маршрутизація: порівняння та принцип роботи. URL: https://itbiz.ua/statti-ta-obzori/statichna-ta-dinamichna-marshrutizaciya/ (дата звернення 17.05.2026)
3. Single-area ospf. URL: https://wiki.cusu.edu.ua/index.php/OSPF (дата звернення 19.05.2026)

Ровков О.О.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня
ОП «Комп'ютерні науки»
Поліський національний університет
Науковий керівник: ***Гіваргізов І.Г.***
к.е.н., старший викладач кафедри

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КЛІЄНТСЬКОЇ БАЗИ НА ОСНОВІ ВІДКРИТИХ ДАНИХ

Вступ. У сучасних реаліях ведення бізнесу та фінансової діяльності своєчасна перевірка контрагентів за методологією KYC (Know Your Customer) та комплексний контроль відповідності є критично важливими елементами забезпечення економічної безпеки великих підприємств і компаній [1]. Завдяки активному впровадженню державної політики цифровізації та забезпеченню вільного доступу до публічної інформації через Єдиний державний вебпортал відкритих даних (data.gov.ua) [2], вітчизняні організації отримали можливість працювати з великим спектром офіційних відомостей. До таких джерел належать дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДРІП), реєстри боржників, відкриті списки виконавчих проваджень, санкційні переліки та інші аналітичні масиви. На практиці робота з цими масивами даних виявляється досить складною. Працівникам служби безпеки доводиться вручну перевіряти кожну компанію, постійно перемикаючись між різними державними порталами. На первинний збір інформації лише по одному контрагенту витрачається в середньому 10–15 хвилин. Коли мова йде про великий документообіг, такий підхід не просто забирає багато часу. Через монотонність процесу неминуче спрацьовує людський фактор: фахівець може випадково пропустити важливий запис у реєстрі.

Щоб автоматизувати перевірку, багато підприємств купують доступ до готових комерційних сервісів. Проте таке рішення створює іншу проблему — загрозу корпоративній безпеці. Основний недолік готових API-сервісів полягає у самому механізмі їхньої роботи. Під час перевірки контрагента код ЄДРПОУ обов'язково надсилається на зовнішній сервер. Через це компанія мимоволі залишає цифрові сліди, за якими досить легко відстежити її ділові інтереси. Якщо інформація про такі запити потрапить до третіх осіб, вони зможуть наперед дізнатися, з ким підприємство планує укладати угоди. Це ставить під загрозу збереження комерційної таємниці. Уникнути подібних ризиків можна лише за допомогою власного автономного інструменту. Відповідно, програма має працювати виключно в межах локальної мережі, щоб повністю ізолювати історію конфіденційних перевірок від відкритого Інтернету.

Виклад основного матеріалу. Головною метою представленого проєкту було створення концепції консолідованої інформаційної системи за допомогою клієнт-серверного підходу для розробки робочого прототипу. Цей прототип орієнтований на локальну консолідацію відкритих даних та забезпечення швидкої експрес-перевірки відповідності бізнес-партнерів. Спроєктоване програмне рішення має класичну трирівневу архітектуру, що працює за загальноприйнятим патерном MVC (Model-View-Controller). Це дозволило розділити логіку зберігання даних, обробку запитів та інтерфейсну частину. Система логічно поділена на чотири взаємопов'язані функціональні модулі, кожен з яких вирішує окремий спектр технічних задач. Перший компонент — це спеціалізований модуль ETL (Extract, Transform, Load), повністю реалізований мовою програмування Python. Він виступає фундаментом для первинної обробки інформації. Оскільки державні реєстри публікуються у вигляді «сирих» напівструктурованих файлів форматів XML або CSV та мають обсяги у кілька гігабайт, цей модуль виконує три послідовні кроки. На етапі вилучення (Extract) скрипт автоматично розпаковує та зчитує масиви даних з локального сховища. На етапі перетворення (Transform) виконується інтелектуальне очищення та нормалізація даних: усуваються дублікати записів, обробляються порожні поля, а текстові рядки кодуються для уникнення помилок сумісності. На етапі завантаження (Load) підготовлена інформація пакетним методом імпортується до таблиць бази даних onth-system. Другий компонент — серверна частина (Backend) системи, яка функціонує під управлінням легковагового мікрофреймворку Flask [3]. Мова програмування Python була обрана через її високу гнучкість, швидкість розробки прототипів та наявність великої кількості оптимізованих бібліотек для роботи зі структурами даних великого обсягу. Як технологію збереження інформації для системи підтвердження концепції (MVP) було обрано СУБД SQLite [4]. Вона не потребує розгортання окремого серверного процесу та складного адміністрування, оскільки зберігає всю базу даних у вигляді одного локального файлу безпосередньо на настільному комп'ютері чи сервері користувача. Для оптимізації швидкості читання та запису при роботі у внутрішній комунікаційній мережі підприємства (Intranet) було проведено індексацію таблиць за ключовим полем коду ЄДРПОУ. Локальна база даних містить три основні логічні таблиці: `registry_edr` (загальні реєстраційні відомості), `risk_markers` (наявність боргів чи обмежень) та `logs` (системний журнал). Третій компонент — клієнтський вебмодуль (Frontend). Його інтерфейс створено за допомогою стандартного стеку технологій HTML5, CSS3 та популярного CSS-фреймворку Bootstrap 5. Це дозволило розробити прості, інтуїтивно зрозумілі та адаптивні форми пошуку для аналітиків і співробітників служби безпеки. Четвертий компонент — модуль генерації звітів та внутрішнього аудиту. За допомогою інтегрованої бібліотеки html2pdf результати пошуку динамічно конвертуються з вебсторінки в офіційний електронний PDF-файл, який за потреби можна завантажити, роздрукувати або додати до паперового архіву компанії. Операції в розробленій системі виконуються за простою та надійною алгоритмічною логікою. Спочатку системний адміністратор копіює актуальні офіційні дампи реєстрів у закриту мережу підприємства, після чого ETL-скрипт оновлює локальну базу даних SQLite. Під час безпосередньої роботи користувач вводить код ЄДРПОУ контрагента у вебвікні. Система миттєво сканує проіндексовані таблиці та перевіряє, чи є дана компанія в реєстрах боржників або санкційних списках. Результати пошуку одразу

підсвічуються для зручності: якщо компанія не має юридичних обтяжень, вона отримує зелену позначку, а наявність боргів чи санкцій маркується червоним. Разом з тим, історія всіх запитів обов'язково зберігається в системній таблиці logs. Оскільки цей файл неможливо відредагувати, керівництво завжди має доступ до реальної статистики дій персоналу під час внутрішніх аудитів.

Якщо порівнювати розроблений прототип з популярними аналітичними платформами на зразок YouControl або Opendatabot, можна виділити дві суттєві переваги. По-перше, це повна ізоляція даних. Під час перевірки контрагента програма не звертається до відкритого Інтернету. Уся робота ведеться суто у внутрішній корпоративній мережі, тому сторонні особи фізично не можуть дізнатися про комерційні інтереси підприємства. По-друге, власна база є значно вигіднішою. Комерційні сервіси зазвичай працюють за підпискою або тарифікують кожен надісланий API-запит. Натомість у розробленій системі витрати обмежуються лише базовим обслуговуванням сервера, тоді як собівартість кожної нової перевірки контрагента зводиться до нуля.

Висновки. Таким чином, практична реалізація та тестування розробленої прототипної моделі наочно продемонстрували високий потенціал повної автоматизації процесів верифікації бізнес-партнерів на основі доступної державної інформації. Загалом, використання всіх трьох технологій – Python, Flask та SQLite – виявилося оптимальним поєднанням для створення аналітичної системи, яка безперебійно функціонує в закритому мережевому середовищі для бізнесу. Як наслідок, процес перевірки контрагента скоротився до кількох секунд, тоді як раніше це займало приблизно 10-15 хвилин. Використання автоматизації також допомагає мінімізувати ймовірність того, що перевіряючий персонал пропустить показник ненадійності через свою недбалість та/або виснаження. Окрім цього, на відміну від усіх популярних хмарних сервісів, цей локальний тип архітектури гарантує, що бізнес має максимальну впевненість у контролі над захистом своєї комерційної таємниці. У перспективі розроблену систему доцільно доповнити модулем для автоматичного оновлення бази даних на основі заздалегідь визначених термінів за допомогою планувальника завдань; також слід підключити збільшену кількість нових джерел інформації та інтегрувати математичні моделі оцінювання. Це забезпечить багатофакторну оцінку та додаткове розуміння фінансової надійності контрагентів; таким чином, забезпечуючи додаткові переваги для організації завдяки покращеному управлінню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20 (дата звернення: 26.05.2026).

2. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua/ (дата звернення: 26.05.2026).

3. Розробка веб-додатків з використанням Flask у Python. / Документація Flask. URL: https://flask.palletsprojects.com/ (дата звернення: 26.05.2026).

4. Офіційна документація SQLite. URL: https://www.sqlite.org/docs.html (дата звернення: 26.05.2026).

Франишина Діана Русланівна
Здобувач фахової передвищої освіти
комп'ютерного відділення
Кренцін Михайло Дмитрович
Викладач спецдисциплін комп'ютерного відділення
Вінницький технічний фаховий коледж

УНІВЕРСАЛЬНИЙ САЙТ-ШАБЛОН ДЛЯ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У сучасних умовах цифровізації економіки наявність власного інтернет-магазину стає необхідністю для підприємців у сферах роздрібної торгівлі та HoReCa. Проте висока вартість розробки та підтримки веб-ресурсів залишається суттєвим бар'єром для малого бізнесу в Україні. У цій роботі представлено універсальний сайт-шаблон MAISON, розроблений для забезпечення доступного, функціонального та адаптивного інструменту швидкого запуску онлайн-магазину без залучення команди розробників.
Ключові слова. *Інтернет-магазин, сайт-шаблон, електронна комерція, малий бізнес, HoReCa, React, UI/UX дизайн.*
In modern conditions of economic digitalization, having an online store is becoming a necessity for entrepreneurs in retail and HoReCa sectors. However, the high cost of web development and maintenance remains a significant barrier for small businesses in Ukraine. This paper presents the universal website template MAISON, designed to provide an affordable, functional and adaptive tool for quickly launching an online store without involving a development team.
Keywords. *Online store, website template, e-commerce, small business, HoReCa, React, UI/UX design.*

Постановка проблеми. Малий бізнес в Україні стикається з критичним бар'єром при виході в електронну комерцію, а саме надмірною вартістю розробки та подальшої підтримки власного інтернет-магазину. За аналітичними даними, мінімальна вартість розробки на готовому шаблоні у фрілансера стартує від 40 000 гривень, тоді як повноцінний інтернет-магазин із індивідуальним макетом коштує від 60 000 до 500 000 гривень залежно від складності проєкту, що є неприйнятним для більшості мікропідприємств [1] Окрім одноразових витрат на розробку, власники стикаються з додатковими системними проблемами: залежністю від розробників при внесенні будь-яких змін до сайту, відсутністю своєчасних оновлень безпеки та неналежною якістю мобільної адаптації.

Існуючі альтернативи не вирішують цієї проблеми повною мірою. Shopify та Shopify Horizon передбачають щомісячну підписку від $39 в іноземній валюті, що в умовах нестабільного курсу гривні є значним постійним фінансовим зобов'язанням. WooCommerce, попри безкоштовність самої платформи, вимагає технічних знань для розгортання, налаштування та забезпечення безпеки, що робить його малопридатним для підприємців без технічного досвіду. Жодне з існуючих рішень не має україномовного інтерфейсу як пріоритетної мови, інтеграції з платіжними сервісами та спеціалізованого функціоналу для сфери HoReCa.

Таким чином, існує незаповнена ніша для доступного, україномовного, технічно незалежного шаблонного рішення, що дозволяє підприємцю самостійно запустити повноцінний інтернет-магазин без залучення розробників і щомісячних платежів іноземним платформам.

Основна частина. Фронтендна частина шаблону розроблена з використанням платформи Lovable спеціалізованого інструменту розробки програмного забезпечення на основі штучного інтелекту, що генерує повноцінний виробничий код на React і TypeScript без ручного написання [2]. Концепція розробки базується на підході «AI-first» замість традиційного циклу написання коду розробником, опис функціональності передавався платформі у вигляді текстових запитів, на основі яких Lovable самостійно генерувала компоненти, налаштовувала стилі та формувала структуру файлів проєкту. Такий підхід дозволив суттєво скоротити час розробки без втрати якості кодової бази, оскільки згенерований код повністю відповідає сучасним стандартам React-розробки [3].

Робочий процес розробки був організований у три послідовні етапи. На першому етапі у Figma було створено повноцінну дизайн-систему з токенами кольорів, типографічною шкалою на основі гарнітури Raleway та бібліотекою UI-компонентів [4]. На другому етапі готовий макет імпортувався до Lovable, де на його основі генерувалися React-компоненти з миттєвим попереднім переглядом результату у вбудованому браузері платформи — це дозволяло оперативно вносити корективи без перезапуску локального середовища розробки. На третьому етапі згенерована кодова база передавалася до Google Antigravity для рефакторингу, оптимізації та доопрацювання модулів із нетривіальною бізнес-логікою.

Google Antigravity використовувався як середовище для вдосконалення коду, згенерованого Lovable. Завдяки можливості паралельного запуску кількох ШІ-агентів платформа дозволила одночасно аналізувати різні аспекти кодової бази — продуктивність рендерингу, читабельність алгоритмів і ефективність роботи з даними CRM. Агенти Antigravity виявляли надлишкові обчислення, пропонували мемоізацію дорогих функцій через useMemo і useCallback, виносили статичні константи за межі компонентів і оптимізували ланцюжки методів обробки масивів товарів. Вбудований браузер Antigravity дозволяв агентам безпосередньо взаємодіяти з інтерфейсом застосунку для автоматизованої верифікації внесених змін, що суттєво підвищувало надійність оптимізацій.

Функціональні можливості шаблону:

- адаптивний інтерфейс із коректним відображенням на пристроях будь-якого розміру;
- каталог товарів із фільтрацією за категорією, ціновим діапазоном і пошуковим запитом;
- картка товару з фотогалереєю, рейтингом, вибором варіантів і кнопкою додавання до кошика;
- система керування замовленнями з відстеженням статусів;
- інтеграція з безготівковими платіжними сервісами;
- модуль авторизації з підтримкою входу через Google.

Інтерфейс реалізовано як односторінковий застосунок із клієнтською маршрутизацією через React Router. Використано:

- TanStack Query — для управління серверним станом, кешування запитів і синхронізації даних із CRM;
- class-variance-authority (CVA) — для декларативного управління варіантами UI-компонентів;
- shadcn/ui — як базова бібліотека компонентів із повною підтримкою кастомізації через CSS-токени;
- Lovable — як основна платформа ШІ-генерації фронтенду на основі прототипу Figma;
- Google Antigravity — для рефакторингу, оптимізації та паралельного аналізу критичних модулів бізнес-логіки засобами ШІ-агентів [5].

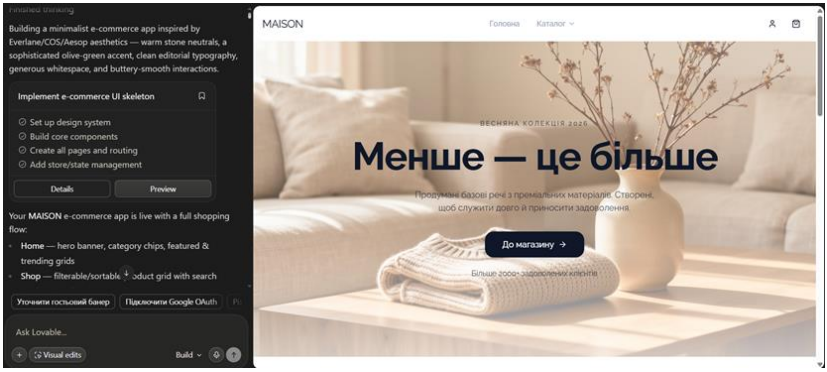

Рисунок 1 – **Розробка фронтенду у Lovable**

Шаблон підтримує підключення до зовнішньої CRM-системи для отримання актуальних даних про товари та категорії. Реалізовано механізм резервного відображення локальних даних у разі недоступності сервісу, що забезпечує безперебійну роботу магазину.

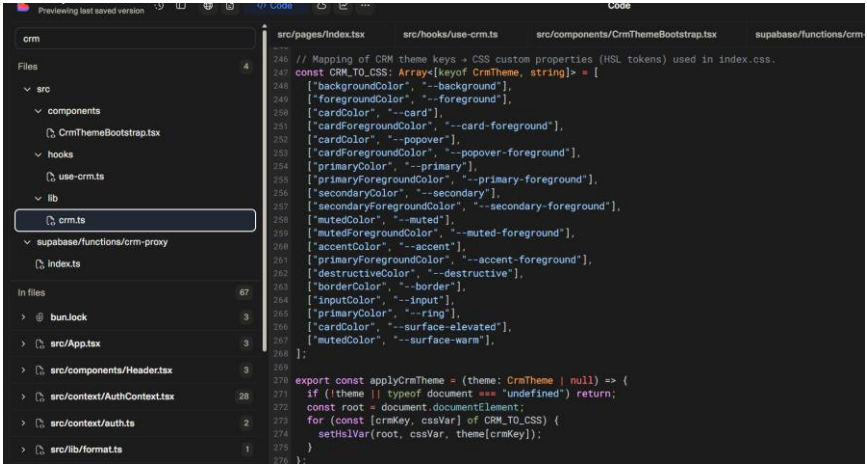

Рисунок 2 – **Підключення колірної теми з CRM системи до сайту**

Інтерфейс шаблону розроблено з дотриманням усіх десяти евристик Нільсена, що включають видимість стану системи, відповідність реальному світу, користувацький контроль і свободу, консистентність стандартів, запобігання помилкам, впізнавання замість пригадування, гнучкість використання та мінімалістський дизайн [6]. Колірна палітра теж керується з CRM, що робить зв'язку універсальною.

Розроблений шаблон забезпечує швидкий старт онлайн-продажів для підприємців малого бізнесу без технічних знань і значних фінансових витрат. Подальший розвиток передбачає розширення функціоналу, зокрема:

– інтеграція з популярними українськими службами доставки для автоматичного розрахунку вартості;

– додавання модуля аналітики продажів для власника магазину;

– розробка спеціалізованого варіанту шаблону для підприємств сфери HoReCa з підтримкою онлайн-бронювання столиків і меню.

Висновок.

Таким чином, шаблон MAISON є ефективним інструментом демократизації електронної комерції для малого бізнесу в Україні. Використання сучасного технологічного стеку у поєднанні з принципами якісного UX-дизайну забезпечує зручність і доступність продукту для кінцевого користувача, що позитивно впливає на конкурентоспроможність підприємців у цифровому середовищі.

Окремої уваги заслуговує підхід до розробки продукту, що базується на використанні інструментів штучного інтелекту на всіх етапах створення застосунку. Інтеграція Lovable як платформи ШІ-генерації коду та Google Antigravity як агентного середовища для оптимізації і рефакторингу дозволила реалізувати повноцінний комерційний продукт у значно стисліші терміни порівняно з традиційним підходом до розробки. Поєднання Figma для проєктування, Lovable для генерації і Google Antigravity для вдосконалення формує цілісний ШІ-орієнтований конвеєр розробки, що може слугувати відтворюваною методологією для створення подібних продуктів у майбутньому.

З точки зору перспектив розвитку, ШІ-інструменти дозволять автоматизувати персоналізацію інтерфейсу під конкретний тип бізнесу — підприємець зможе описати свою нішу текстом, а система самостійно адаптує кольорову палітру, структуру каталогу і набір функціональних модулів. Подальша інтеграція великих мовних моделей безпосередньо в адміністративну панель шаблону дозволить власнику магазину генерувати описи товарів, рекламні тексти та відповіді на відгуки покупців без залучення копірайтера. Розвиток агентних платформ на кшталт Google Antigravity прямує до повної автономізації інженерних задач — агенти майбутнього зможуть самостійно виявляти вразливості безпеки, проводити регресійне тестування і впроваджувати оновлення залежностей без участі розробника, що є особливо актуальним для шаблонних продуктів, де регулярна підтримка є обов'язковою умовою безпечної роботи.

Таким чином, ШІ-орієнтований підхід, апробований у даному проєкті, є не лише ефективним інструментом для вирішення поточних задач, але і фундаментом для побудови принципово нової моделі створення та підтримки програмних продуктів у найближчому майбутньому**.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IT-Racing. Вартість розробки інтернет-магазину в Україні. URL: https://it-racing.com.ua (Дата звернення 22.05.2026).
2. Lovable for founders. URL: https://lovable.dev/founders (Дата звернення 22.05.2026).
3. React. The library for web and native user interfaces. URL: https://react.dev/ (Дата звернення 23.05.2026).
4. Figma. URL: https://www.figma.com/ (Дата звернення 24.05.2026).
5. Google Antigravity. URL: https://antigravity.google/ (Дата звернення 24.05.2026).
6. Nielsen J. 10 Usability Heuristics for User Interface Design. URL: https://www.nngroup.com/articles/ten-usability-heuristics/ (Дата звернення 24.05.2026).

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Hnatik Katalin
associate professor, Department of Philology
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University
Beregove
Lizak Kateryna
associate professor, Department of Philology
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University
Berehove
Fodor Kateryna
associate professor, Department of Philology
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University
Beregove

DIGITAL MEDIA AND THE TRANSFORMATION OF READING PRACTICES IN THE MODERN INFORMATION ENVIRONMENT

The spread of e-books, audiobooks, interactive platforms and hypertext environments influences the ways information is perceived, processed and interpreted. Multimedia technologies are changing traditional reading models, thereby shaping new reading practices. Reading is increasingly becoming fragmented and nonlinear, often combined with other forms of media usage.

The increase of multimedia technologies has significantly affected how often, how long and in what ways people read. Access to information has greatly expanded, and the nature of interaction with texts has fundamentally changed. As people spend less time on traditional books and increasingly use digital devices, the duration of focused reading has decreased [3].

The spread of digital media has led to a diversification of reading formats, each corresponding to different preferences and needs. E-books, audiobooks, online articles, blogs and social media posts have become important sources of textual content, each with its own characteristics. In particular, e-books have gained popularity as an alternative to print editions due to their convenience and accessibility [3]. Online articles and blogs provide readers with quick access to current events, personal stories and in-depth analytical materials. Platforms such as Medium and WordPress offer diverse content; however, this format often encourages superficial browsing rather than deep reading [1]. Social networks, including Twitter, Facebook and Instagram, have further changed interactions with textual content by combining short posts, articles and multimedia materials. While these platforms enhance communication and information exchange, they can also lead to reduced attention spans and fragmented reading [3].

The most notable feature of the digital age is the transformation of information storage and transmission methods. Demska-Budzuliak [2] argues that these processes occur in two main directions:
- the conversion of existing publications into digital form
- the creation of entirely new electronic databases and resources, which often have no paper equivalents.

At the same time, there is an increase in the number of new information products. Some act as multimedia electronic versions of printed materials, while others exist solely in a digital environment without any physical analogue. In the modern internet space, alongside electronic journals, electronic libraries and multimedia platforms, encyclopedic resources play an important role. All these formats are characterized by openness, flexibility and interactivity. Information is continuously updated, ensuring their relevance and ease of use.

From a technical perspective, a computer provides an interface that significantly differs from traditional methods typically used for presenting literary works. The computer interface simultaneously functions as a mechanical, material and technological system of perception. It creates not only an ergonomic but also a psychological framework for the reading process and reading experience.

Literature realized in digital, multimedia and hypertext environments represents fundamentally different narrative forms. Reading such texts becomes a complex process in which various cognitive and physical actions are constantly performed. At one moment, the text is being read; at another, images are perceived, video or audio is processed, pages are scrolled, the mouse is moved or a link is clicked. Constant switching between physical interaction with devices, sensory experience and content comprehension requires a comprehensive approach to analyzing reading [3; 4].

In the study by Ihsan, Zulfikar and Syam [3] the advantages of traditional reading in a historical context, the technological prerequisites for the emergence of digital media and changes in reading habits resulting from these were examined. Their results indicate that widespread use of digital platforms and devices leads to a reduction in prolonged, focused reading. Readers prefer short, fragmented texts.

Digital media have influenced not only the duration of reading but also what people read. Short, fragmented texts are gaining popularity. Social networks, news websites and blogs often offer short articles and small information fragments designed for rapid consumption [3].

Digital information resources provide quick access to current events, which, in turn, leads to increased news browsing. Information sites and applications offer real-time updates, enabling users to receive continuous information. At the same time, this often encourages superficial scanning of headlines rather than in-depth engagement with full materials [6].

According to Nielsen Norman Group, users typically read only about 20% of the text on a webpage. Platforms like Twitter, with a 280-character limit, further reinforce the tendency toward brevity. The accessibility of digital media has also affected the popularity of specific genres. Interest in educational and motivational content has significantly increased since it is easily accessible and often includes multimedia elements such as videos or interactive images [3; 5].

As a result of the analysis, it was established that multimedia technologies significantly transform traditional reading models and foster the emergence of new reading practices. Digital information resources greatly expand access to information and change the ways readers interact with texts. At the same time, they can lead to reduced duration of focused reading and superficial

processing of information. Thus, multimedia technologies are a key factor in the transformation of contemporary reading culture. They simultaneously open new opportunities and create new challenges for education and cognitive development.

REFERENCES:

1. Carter, S. M., Shih, P., Williams, J., Degeling, C., Mooney-Somers, J. Conducting qualitative research online: challenges and solutions. *The Patient – Patient-Centered Outcomes Research*. 2021. Vol. 14, No. 6. P. 711–718. DOI: https://doi.org/10.1007/s40271-021-00528-w

2. Demska-Budzuliak, L. (2020). Tsyfrovi dovidkovi resursy suchasnoho literaturoznavstva [Цифрові довідкові ресурси сучасного літературознавства]. *Entsyklopedychnyi visnyk Ukrainy*, 12, 31–43. https://doi.org/10.37068/evu.12.3. [in Ukrainian]

3. Ihsan, F., Zulfikar, F., Syam, A. Exploring the influence of digital media on reading habits. *Journal Social Humanity Perspective*. 2024. Vol. 2, No. 2. P. 103–113. DOI: https://doi.org/10.71435/637717

4. Mangen, A. *New narrative pleasures? A cognitive-phenomenological study of the experience of reading digital narrative fictions*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, 2006.

5. Spjeldnæs, K., Karlsen, F. How digital devices transform literary reading: The impact of e-books, audiobooks and online life on reading habits. *New Media & Society*. 2022.

6. Vermeer, S., Trilling, D., Kruikemeier, S., de Vreese, C. Online news user journeys: the role of social media, news websites, and topics. *Digital Journalism*. 2020. Vol. 8, No. 9. P. 1114–1141. DOI: https://doi.org/10.1080/21670811.2020.1767509

Василюк Анастасія
Науковий керівник: ***Семенова Олена Валентинівна***
к.пед.н., доц.
Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ SUBJONCTIF У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: БАЖАННЯ, СУМНІВ, НЕОБХІДНІСТЬ

Французька мова має складну граматичну систему, у якій важливе місце займають способи дієслова. Одним із найбільш характерних і водночас складних для вивчення є **Subjonctif**. Цей спосіб не просто позначає дію, а передає ставлення мовця до неї: бажання, сумнів, необхідність, емоцію, оцінку або припущення [1].

Актуальність теми полягає в тому, що Subjonctif є важливою частиною сучасної французької мови. Він часто вживається як у письмовому, так і в усному мовленні, а також у художніх, публіцистичних, академічних та офіційних текстах. Для студентів, які вивчають французьку мову як іноземну, ця тема є складною, оскільки вимагає не лише знання граматичних форм, а й розуміння логіки французького висловлювання.

Особливо складним Subjonctif є для україномовних студентів, адже в українській мові немає його повного граматичного відповідника. Значення бажання, сумніву або необхідності українською мовою зазвичай передається лексично, тобто за допомогою окремих слів і конструкцій: “хочу”, “треба”, “можливо”, “сумніваюся”, “необхідно”. У французькій мові ці значення часто потребують спеціальної дієслівної форми [6].

Проблематика роботи полягає в тому, що Subjonctif часто сприймається студентами як формальне правило після певних конструкцій, хоча насправді він має глибше значення. Він показує не сам факт, а ставлення мовця до цього факту. Тому важливо з’ясувати, у яких випадках Subjonctif є необхідним і яку роль він відіграє у вираженні суб’єктивності.

Мета роботи — проаналізувати особливості вживання Subjonctif у сучасній французькій мові, зокрема у конструкціях, що виражають бажання, сумнів і необхідність.

Для досягнення мети передбачено такі завдання: розглянути загальне поняття Subjonctif як дієслівного способу; визначити його основні функції; проаналізувати вживання Subjonctif у конструкціях бажання, сумніву та необхідності; охарактеризувати наукове вивчення цього явища; визначити основні труднощі його засвоєння україномовними студентами.

Загальна характеристика Subjonctif

Subjonctif — це спосіб дієслова у французькій мові, який використовується для передачі суб’єктивного ставлення мовця до дії або ситуації. На відміну від Indicatif, що переважно передає реальні або встановлені факти, Subjonctif пов’язаний із можливістю, бажанням, сумнівом, необхідністю чи оцінкою [1].

Найчастіше Subjonctif уживається у підрядних реченнях після сполучника *que*. Проте важливо розуміти, що сам сполучник *que* не є автоматичною ознакою Subjonctif. Вибір способу залежить не лише від граматичної форми речення, а й від значення висловлювання.

Якщо мовець подає дію як факт, зазвичай уживається Indicatif. Якщо ж дія сприймається як бажана, можлива, сумнівна або необхідна, тоді використовується Subjonctif [3].

Наприклад, у реченні *Je veux que tu viennes* дія ще не є фактом, а лише бажанням мовця. Тому тут уживається Subjonctif. Саме ця особливість робить його важливим засобом вираження модальності у французькій мові.

У сучасній французькій мові найбільш уживаними є форми **Subjonctif présent** і **Subjonctif passé**, але в навчальній практиці найчастіше спочатку вивчається саме Subjonctif présent. Він утворюється за допомогою спеціальних закінчень, але деякі поширені дієслова мають неправильні форми, зокрема *être — que je sois, avoir — que j'aie, faire — que je fasse, aller — que j'aille, pouvoir — que je puisse* [9].

Отже, Subjonctif не можна розглядати тільки як формальну граматичну категорію. Він виконує важливу смислову функцію, оскільки допомагає передати невпевненість, оцінку або волю мовця.

Subjonctif як засіб вираження бажання

Однією з основних функцій Subjonctif є вираження бажання, волі, прохання або наказу. У таких конструкціях дія не подається як реальна, а лише як бажана або очікувана. Саме тому французька мова використовує спеціальний спосіб дієслова [5].

Subjonctif уживається після таких конструкцій, як *vouloir que, souhaiter que, désirer que, préférer que, demander que, exiger que*. Наприклад: *Je veux que tu sois prudent*. У цьому реченні йдеться не про факт, а про бажання мовця, тому використовується Subjonctif.

Особливість таких конструкцій полягає в тому, що дія часто залежить від іншої особи. Мовець висловлює свою волю або очікування, але сама дія ще не відбулася. Тому Subjonctif допомагає показати різницю між реальністю та бажаною ситуацією.

Важливо також звернути увагу на те, що коли підмет головного і підрядного речення однаковий, у французькій мові зазвичай використовується інфінітив, а не Subjonctif. Наприклад: *Je veux partir*. Якщо ж підмети різні, з'являється конструкція з *que* і Subjonctif: *Je veux que tu partes* [1].

Отже, у конструкціях бажання Subjonctif виконує важливу комунікативну функцію. Він дозволяє мовцеві висловити бажання, прохання або вимогу, не подаючи дію як уже здійснений факт.

Subjonctif для вираження сумніву

Subjonctif також широко використовується для вираження сумніву, невпевненості або припущення. У таких випадках дія не сприймається мовцем як достовірна. Саме тому замість Indicatif використовується Subjonctif [2].

Типовими конструкціями є *douter que, ne pas croire que, ne pas penser que, ne pas être sûr que, il est possible que, il se peut que*. Наприклад: *Je doute qu'il comprenne ce problème*. У цьому випадку мовець не стверджує факт, а висловлює сумнів.

Особливо важливо розрізняти вживання Indicatif і Subjonctif після дієслів думки. У стверджувальній формі після *penser que, croire que, être sûr que* зазвичай уживається Indicatif, оскільки мовець подає інформацію як більш-менш достовірну. Натомість у заперечній формі з'являється значення сумніву, тому можливим або необхідним стає Subjonctif [3].

Наприклад, різниця між *Je pense qu'il vient* і *Je ne pense pas qu'il vienne* полягає не лише у запереченні, а й у зміні ставлення мовця до ситуації. У першому випадку йдеться про припущення, близьке до впевненості, а в другому — про сумнів.

Subjonctif у конструкціях сумніву дає змогу точніше передати рівень упевненості мовця. Він показує, що дія не розглядається як встановлений факт, а залишається можливою або непевною.

Subjonctif для вираження необхідності

Ще однією важливою сферою вживання Subjonctif є конструкції необхідності, обов'язку або важливості. У таких реченнях дія подається не як факт, а як те, що має бути виконане або є бажаним з погляду мовця [6].

Найчастіше Subjonctif уживається після конструкцій *il faut que, il est nécessaire que, il est important que, il est indispensable que, il est essentiel que, il vaut mieux que*. Наприклад: *Il faut que nous respections les règles*. Тут дія подається як необхідна, тому використовується Subjonctif.

Конструкція *il faut que* є однією з найпоширеніших у французькій мові. Вона часто використовується як у повсякденному мовленні, так і в офіційному стилі. Водночас важливо розрізняти *il faut + infinitif* і *il faut que + Subjonctif*. Якщо дія подається загально, можна використати інфінітив: *Il faut travailler*. Якщо ж названо конкретного виконавця дії, уживається Subjonctif: *Il faut que tu travailles*.

Subjonctif у конструкціях необхідності часто зустрічається в академічному, адміністративному та офіційно-діловому мовленні. Це пояснюється тим, що французька мова потребує точного вираження обов'язковості, важливості або рекомендації.

Таким чином, Subjonctif у значенні необхідності допомагає передати не саму дію, а її оцінку як потрібної, важливої або обов'язкової.

Наукове вивчення Subjonctif у французькому мовознавстві

Питання вживання Subjonctif давно привертає увагу французьких та зарубіжних мовознавців, оскільки цей спосіб дієслова має не лише граматичне, а й семантичне значення. Він не просто змінює форму дієслова, а допомагає передати ставлення мовця до висловлюваної думки. Саме тому Subjonctif розглядається як один із головних засобів вираження модальності у французькій мові [1].

Одним із найвідоміших джерел для вивчення французької граматики є праці Моріса Ґревісса. У його граматиці французької мови Subjonctif описується як спосіб, що часто пов'язаний із дією можливою, бажаною, сумнівною або залежною від волі мовця [2]. Це означає, що Subjonctif не можна пояснити лише як "форму після que". Його потрібно розуміти ширше — як граматичний засіб, який передає суб'єктивність.

Французькі лінгвісти Мартен Рігель, Жан-Крістоф Пелла та Рене Ріуль у праці "Grammaire méthodique du français" також підкреслюють, що вибір між Indicatif і Subjonctif залежить від того, як мовець сприймає ситуацію: як реальний факт або як можливу, бажану, необхідну чи сумнівну дію [3]. Тобто Subjonctif має не тільки формальне, а й смислове навантаження.

Дослідники звертають увагу на те, що Subjonctif є складним явищем, тому що його вживання не завжди можна пояснити одним простим правилом. Наприклад, у конструкціях бажання він є майже обов'язковим. Але після дієслів думки ситуація складніша: у стверджувальній формі зазвичай уживається Indicatif, а в заперечній або питальній формі може з'являтися Subjonctif [4].

Окрему увагу в дослідженнях приділяють проблемі Subjonctif у французькій мові як іноземній. Для студентів, які вивчають французьку мову, особливо складним є не саме утворення форм, а розуміння логіки їх уживання. Дослідник Давід Ґаатон у праці "La

nature plurielle du subjonctif français" зазначає, що Subjonctif має багатозначну природу, а правильне використання цього способу залишається однією з важливих труднощів у вивченні французької мови як іноземної [5].

Для україномовних студентів ця проблема є ще більш відчутною. В українській мові немає повного відповідника французького Subjonctif. Значення бажання, сумніву або необхідності частіше передається за допомогою лексичних засобів, інтонації, часток або підрядних конструкцій. Наприклад, українське речення "Я хочу, щоб ти прийшов" не має окремої спеціальної форми дієслова, тоді як у французькій мові потрібно використати Subjonctif [6].

Українські навчальні посібники з французької мови також звертають увагу на те, що Subjonctif потрібно вивчати через типові конструкції та мовні ситуації. У навчальному посібнику з французької мови В. Ю. Литвиненко подано матеріал для засвоєння граматичних структур французької мови, що допомагає студентам краще розуміти особливості французького речення [7]. Такі посібники важливі, тому що вони пояснюють французьку граматику з урахуванням труднощів саме україномовних студентів.

Також в україномовних навчальних матеріалах часто пояснюється, що Subjonctif використовується після конструкцій, які виражають бажання, наказ, сумнів, емоцію або необхідність [8]. Це допомагає студентам запам'ятати не тільки окремі правила, а й типові мовленнєві моделі.

Отже, вивчення Subjonctif має важливе значення як для теоретичної граматики, так і для практичного оволодіння французькою мовою. Французькі дослідники розглядають його як складну граматичну категорію, пов'язану з модальністю та суб'єктивністю, а українські навчальні джерела допомагають адаптувати цю тему для студентів, які не мають аналогічної категорії у рідній мові.

Труднощі вивчення Subjonctif для україномовних студентів

Однією з основних труднощів під час вивчення Subjonctif для україномовних студентів є відсутність прямого граматичного відповідника в українській мові. В українській мові ми можемо передати бажання, сумнів або необхідність за допомогою слів "хочу", "треба", "можливо", "сумніваюся", але форма дієслова при цьому не змінюється так системно, як у французькій мові [6].

Через це студенти часто намагаються перекладати французькі речення дослівно, що призводить до помилок. Наприклад, українською мовою значення бажання може бути зрозумілим уже завдяки слову "хочу" та сполучнику "щоб". У французькій мові цього недостатньо, адже після певних конструкцій потрібна спеціальна форма дієслова [1].

Ще одна складність полягає у виборі між Indicatif і Subjonctif. Студенти часто запам'ятовують, що після *que* треба ставити Subjonctif, але це не завжди правильно. Насправді вирішальним є не сам сполучник, а значення висловлювання. Якщо дія подається як факт, використовується Indicatif; якщо вона є бажаною, сумнівною або необхідною, тоді вживається Subjonctif [4].

Також складними є неправильні форми дієслів. Такі дієслова, як *être*, *avoir*, *aller*, *faire*, *pouvoir*, *savoir*, мають особливі форми Subjonctif, які потрібно вивчати окремо [9]. Через це навіть студенти, які розуміють правило, можуть помилятися під час практичного використання.

Окрему проблему становить переклад Subjonctif українською мовою. Часто Subjonctif не перекладається окремою граматичною формою, а передається через зміст речення. Через це студентам важливо не перекладати речення слово в слово, а розуміти його граматичну логіку [6].

Крім того, Subjonctif важко засвоюється через те, що він пов'язаний не тільки з граматикою, а й із відчуттям мови. Студент повинен навчитися розуміти, коли дія є фактом, а коли вона є бажанням, сумнівом, необхідністю або оцінкою. Саме тому вивчення Subjonctif потребує не тільки вивчення правил, а й постійної практики: читання текстів, виконання вправ, складання власних речень та усного мовлення [8].

Для кращого засвоєння цієї теми варто вивчати Subjonctif не ізольовано, а через типові конструкції. Це допомагає швидше запам'ятати ситуації, у яких цей спосіб є необхідним. Також важливо звертати увагу на різницю між ствердженням і сумнівом, адже саме вона часто визначає вибір між Indicatif і Subjonctif.

Таким чином, труднощі у вивченні Subjonctif пояснюються як граматичними, так і перекладацькими причинами. Для україномовних студентів ця тема є складною, тому що вона вимагає іншого способу мислення. Потрібно не лише знати форму дієслова, а й розуміти ставлення мовця до дії. Саме це робить Subjonctif важливою і водночас непростою частиною французької граматики.

Висновки

Subjonctif є однією з найважливіших граматичних категорій французької мови. Його головна функція полягає у вираженні суб'єктивного ставлення мовця до ситуації або дії. На відміну від Indicatif, який передає реальні факти, Subjonctif використовується тоді, коли дія сприймається як бажана, сумнівна, необхідна, можлива або оцінювана мовцем.

У ході роботи було розглянуто три основні сфери вживання Subjonctif: бажання, сумнів і необхідність. У конструкціях бажання Subjonctif показує, що дія ще не є реальною, а лише очікується або бажана мовцем. У конструкціях сумніву Subjonctif допомагає передати невпевненість або відсутність повної достовірності. У конструкціях необхідності він показує, що дія є важливою, обов'язковою або бажаною для виконання.

Також було визначено, що Subjonctif є складним для україномовних студентів через відсутність повного відповідника в українській мові. Українська мова частіше передає такі значення лексично, тоді як французька використовує спеціальну граматичну форму. Це пояснює, чому студентам важко не тільки утворювати Subjonctif, а й правильно вибирати його замість Indicatif.

Отже, правильне розуміння та використання Subjonctif є необхідною умовою для грамотного володіння французькою мовою. Цей спосіб робить мовлення більш точним, природним і стилістично виразним. Його вивчення допомагає не лише краще знати граматику, а й глибше розуміти логіку французького мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lingolia Français. Le subjonctif. URL: https://francais.lingolia.com/fr/grammaire/les-verbes/subjonctif

2. Grevisse M., Goosse A. Le Bon Usage. Grammaire française. Bruxelles : De Boeck-Duculot, 2016.

3. Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. Grammaire méthodique du français. Paris : Presses Universitaires de France, 2018.

4. Le Point du FLE. Indicatif ou subjonctif ? URL: https://www.lepointdufle.net/ressources_fle/subjonctif_indicatif.htm

5. Gaatone D. La nature plurielle du subjonctif français. Dans : La syntaxe raisonnée : Mélanges de linguistique générale et française offerts à Annie Boone à l'occasion de son 60e anniversaire. Louvain-la-Neuve : De Boeck Supérieur, 2003. P. 57–78.

6. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969.

7. Литвиненко В. Ю. Навчальний посібник з французької мови для студентів вищих навчальних закладів. Умань : ВПЦ "ОМІДА", 2017.

8. Cote d'Azur. Le Subjonctif. URL: https://cotedazur.com.ua/tpost/t6hdaouf21-le-subjonctif

9. TV5MONDE. Grammaire : le subjonctif. URL: https://apprendre.tv5monde.com/fr/aides/grammaire-le-subjonctif

10. Alloprof. Le subjonctif. URL: https://www.alloprof.qc.ca/fr/eleves/bv/francais/le-subjonctif-f1516

11. Bescherelle. Quand faut-il utiliser le subjonctif présent ? URL: https://www.bescherelle.com/video/quand-faut-il-utiliser-le-subjonctif-present/

Воропай Н.В.
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
e-mail: voropai.nataliia222@vu.cdu.edu.ua

АДВЕРБІАЛІЇ МІСЦЯ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ЗА МЕТОДИКОЮ CLIL

Методика CLIL (Content and Language Integrated Learning), запропонована Д.Маршем, визначається як підхід до навчання, що передбачає одночасне опанування предметного змісту та іноземної мови. У межах CLIL іноземна мова виступає не лише об'єктом вивчення, а й інструментом засвоєння нових знань. Теоретичною основою підходу є модель 4Cs, яка поєднує змістове навчання (content), комунікацію (communication), когнітивний розвиток (cognition) та культурний компонент (culture). Важливою особливістю CLIL є те, що мовний матеріал вводиться відповідно до потреб предметного змісту, а не за традиційним принципом поступового ускладнення граматичних структур [2, с.106-107].

У контексті навчання історії CLIL відкриває можливості для інтегрованого формування предметної та мовної компетентностей. Історичний дискурс нерозривно пов'язаний із категорією простору, адже аналіз історичних подій передбачає опис територій, напрямків пересування, центрів політичного впливу, кордонів, військових кампаній та географічних координат. Саме тому важливу роль у вивченні історії відіграють адвербіалії місця, що допомагають точніше визначити місце подій і надають історичній розповіді просторової впорядкованості.

Під час вивчення історичних тем за методикою CLIL адвербіалії місця стають мовним інструментом опису історії. Вони дають змогу учням чітко описувати локації історичних подій, маршрути військ, географію політичних процесів та динаміку контролю над територіями. Для історичної тематики характерними є локативні словосполучення типу *in Kyiv, in Ukraine, within a federal Russia, into Kyiv, beyond the Zbruch River, across the peninsula, along the Ukrainian border, near Kruty, to the central part of Ukraine, to the west, at the heart of Kholodnyi Yar*.

Для систематизації локативних адвербіалій доцільно послуговуватися семантичною класифікацією прислівників місця, запропонованою С.В.Бабушко. Дослідниця розглядає просторові значення крізь призму понять «де», «куди» і «звідки», враховуючи характеристики обмеженості, протяжності та координатності простору [1, с.10-14]. Застосування цієї моделі у навчанні історії дозволяє не механічно запам’ятовувати окремі мовні одиниці, а усвідомлювати їхню семантичну функцію в історичному тексті. Такий підхід відповідає принципам CLIL, оскільки поєднує мовну форму зі змістовим аналізом предметного матеріалу.

У межах CLIL-навчання історії ефективною є система вправ, побудована на автентичних історичних текстах. Серед базових вправ доцільно використовувати **пошук і класифікацію адвербіалій місця**. Учням пропонується знайти локативні одиниці в

історичних уривках та розподілити їх за семантичними групами, наприклад: *in Kyiv, inside the prison, abroad, beyond the river, within Russia*. Подібне завдання сприяє одночасному опрацюванню історичного змісту та мовних закономірностей.

Наступний крок передбачає **трансформацію локативних конструкцій**, коли учні замінюють одну адвербіалію іншою з тієї самої семантичної групи, наприклад: *abroad – outside Ukraine, inside the prison – within the prison*. Такі вправи розвивають гнучкість мовного використання та поглиблюють розуміння семантичних відтінків просторових значень.

Особливе значення для навчання історії мають вправи на **роботу з картою**, адже опис маршрутів пересування військ із використанням словосполучень типу *along the border, toward Chernihiv, across the Zbruch River, near Odesa* сприяє поєднанню візуального історичного матеріалу із мовною практикою. Запропоновані завдання забезпечують реалізацію когнітивного компонента CLIL, оскільки спонукають учнів до аналізу, інтерпретації та реконструкції історичних подій.

Ще одним ефективним форматом є **груповий усний виступ** або **написання історичного коментаря** із цілеспрямованим використанням локативних адвербіалій різних типів. Готуючи повідомлення на тему змін політичного контролю над Україною у 1917–1920 роках учні вчаться оперувати адвербіаліями локалізації, просторової протяжності, конфігурації та координатності, спираючись на історичну карту й автентичні джерела. У такий спосіб мовна діяльність набуває предметної функціональності, що становить одну з ключових характеристик CLIL.

Отже, використання адвербіалій місця у вивченні історії за методикою CLIL забезпечує інтеграцію мовного та предметного компонентів навчання. Локативні одиниці сприяють структуруванню історичного матеріалу, розвитку комунікативних навичок та формуванню просторового розуміння історичних процесів. Семантична класифікація С.В.Бабушко може слугувати основою для добору та систематизації мовного матеріалу, а система вправ на базі автентичних історичних текстів створює умови для змістовного й комунікативно орієнтованого навчання історії в межах CLIL-підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабушко С. Р. Категоріальний простір локативних і темпоральних прислівників сучасної англійської мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1998. 19 с.
2. Zhabotynska S., Velikan A. NARRATIVE OF EU HERITAGE DIPLOMACY IN THE CLIL CLASSROOM: A COGNITIVE LINGUISTIC APPROACH. Cognition, Communication, Discourse. 2025. No. 31. P. 105–120.

Гарастовський Артем Сергійович
здобувач вищої освіти 4 курсу
Навчально-науковий інститут філології та журналістики
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ НА РИНКУ ДИТЯЧИХ ТОВАРІВ (НА ПРИКЛАДІ МАГАЗИНУ «CUBI», М. ЖИТОМИР)

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується динамічними змінами у сфері роздрібної торгівлі. Ринок дитячих товарів та іграшок залишається одним із найбільш стійких сегментів, однак локальним регіональним підприємствам стає дедалі важче утримувати увагу споживача в умовах активної експансії великих національних мереж та платформ електронної комерції. У цьому контексті ключовим інструментом конкурентної боротьби для локального бізнесу стає ефективна комунікаційна політика та грамотно розроблені рекламні повідомлення.

Метою нашого дослідження стало теоретичне обґрунтування та практичне розроблення ефективних рекламних повідомлень для підвищення обсягів продажу товарів магазину дитячих іграшок «CUBI» у місті Житомирі.

Ринок дитячих товарів відзначається унікальною специфікою – подвійністю цільової аудиторії: кінцевим споживачем товару є дитина (яка реагує на емоційні та візуальні стимули), однак рішення про покупку приймає дорослий (керується раціональними мотивами). Відповідно, ефективне рекламне повідомлення вимагає одночасного врахування двох різних психологічних моделей сприйняття та впливу.

Для формування релевантної рекламної стратегії було проведено соціологічне опитування 50 батьків, які проживають у м. Житомир. Дослідження виявило, що ключовими критеріями вибору дитячої іграшки для них є безпека та якість матеріалів (76%), а також розвиваючий та освітній ефект (64%). Водночас фактор низької ціни є вирішальним лише для 38% опитаних. Окрім того, 68% респондентів зазначили, що найчастіше дізнаються про акції та новинки дитячих магазинів із соціальних мереж (Instagram, Facebook), причому найбільше увагу привертають відеоогляди товару (54%).

Проведений аудит рекламної діяльності магазину «CUBI» показав, що поточні комунікації носять переважно інтуїтивний і фрагментарний характер: переважають статичні фото товарів у соціальних мережах та малоефективна роздача стандартних флаєрів. Це зумовило необхідність розробки нової креативної стратегії, яка базується на концепції «раціоналізованої емоції».

В основу комунікаційної стратегії було покладено брендовий слоган: «CUBI: Розумна гра – щаслива дитина!». Дане повідомлення є бінарним: перша частина апелює до

раціональних мотивів батьків щодо безпеки і користі, а друга – задовольняє емоційну потребу бачити радість та задоволення дитини.

В рамках стратегії нами розроблено серію рекламних повідомлень, диференційованих за сегментами цільової аудиторії та адаптованих під місцевий медіапростір:

1. Цифрові відеоповідомлення (Reels): для батьків малюків акцент зроблено на ранньому розвитку (заголовок: «Перші кроки у великий світ з CUBI»), для батьків дітей 4-8 років – на спільній грі та трендових конструкторах (заголовок: «Відірвіть дитину від смартфона – збудуйте власний всесвіт!»).

2. Офлайн-повідомлення: інтерактивний флаєр у формі пазла з великим QR-кодом (заголовок: «Збери свою знижку у CUBI!»). Сканування коду мотивує підписатися на сторінку магазину в обмін на знижку 15%, що дозволяє оцифрувати офлайн-трафік потенційних покупців.

Для реалізації запропонованих заходів було сформовано локальний медіаплан тривалістю 1 місяць (таргетована реклама, інтеграції в місцеві спільноти, офлайн-активності) із бюджетом 10 450 грн. Економічні розрахунки доводять, що за умови залучення 150 додаткових покупок із середнім чеком 500 грн та маржинальністю 30%, рентабельність інвестицій у маркетинг (ROMI) досягне 115,3%, а чистий економічний ефект складе 12 050 грн.

Отже, інтеграція креативного підходу, заснованого на психології подвійної аудиторії дитячого ринку, та точного локального медіапланування створює умови для синергетичного ефекту. Запропоновані рекламні повідомлення здатні не лише стимулювати збут, але й сформувати стійкий імідж магазину «CUBI» як експерта у сфері дитячого розвитку на регіональному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котлер Ф., Картаджайя Г., Сетьяван І. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового. Київ : Видавництво, 2018. 208 с.

2. Примак Т. О. Маркетингові комунікації : навч. посіб. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2019. 280 с.

3. Коваленко О. В. Особливості маркетингу дитячих товарів: раціональне та емоційне позиціонування. Причорноморські економічні студії. 2022. Вип. 63. С. 89–93.

Доліновська Вероніка Олегівна,
здобувач фахової передвищої освіти
КЗ ЛОР «Бродівського фахового педагогічного коледжу
імені Маркіяна Шашкевича»
Науковий керівник: ***Галицька Руслана Романівна,***
кандидат філологічних наук, старший викладач
КЗ ЛОР «Бродівського фахового педагогічного коледжу
імені Маркіяна Шашкевича»,
м. Броди, Львівська обл

ЛІНВГІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто комунікативну культуру як важливий чинник формування інформаційно-психологічного комфорту в освітньому середовищі. Проаналізовано основні лінгвістичні механізми впливу на лексичному, синтаксичному та прагматичному рівнях, а також їхню роль у формуванні емоційного стану, довіри та мотивації учасників освітнього процесу. Особливу увагу приділено педагогічному мовленню як інструменту ефективної комунікації та засобу зниження психологічної напруги. Визначено ключові мовні стратегії, що сприяють створенню сприятливого комунікативного середовища.

Виклад основного матеріалу.

Комунікативна культура — це система знань, навичок, етичних норм та особистісних якостей, що забезпечують ефективне, толерантне спілкування та взаєморозуміння між людьми. Вона включає вміння правильно використовувати вербальні та невербальні засоби, емпатію, а також культуру слухання для досягнення цілей. Комунікативна культура є важливою складовою професійної підготовки фахівця та невід'ємним елементом ефективного освітнього процесу.

Вона охоплює не лише знання мовних норм, а й уміння доцільно використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, дотримуючись етичних принципів і професійних стандартів. Передусім основою комунікативної культури є дотримання норм української літературної мови. Йдеться про правильність вимови, граматичну точність, лексичну доречність і стилістичну виваженість мовлення.

У навчальному середовищі це має особливе значення, оскільки мовлення викладача та студентів виступає зразком для наслідування і засобом передавання знань. Порушення мовних норм може призводити до спотворення змісту інформації, ускладнювати її сприйняття та знижувати рівень довіри до комуніканта.

Важливим компонентом є також професійне педагогічне мовлення, яке характеризується чіткістю, логічністю, доступністю та спрямованістю на адресата. Викладач повинен уміти адаптувати складність викладу матеріалу до рівня підготовки студентів, уникаючи надмірної

термінологізації або, навпаки, надмірного спрощення. Ефективне педагогічне мовлення сприяє кращому засвоєнню інформації, формує позитивну мотивацію до навчання та забезпечує психологічний комфорт у процесі взаємодії.

Кожне здійснене висловлювання повинно бути точним, логічним і доречним. Мовна неточність провокує ризик викривлення інформації. Окрему увагу слід приділити вибору стилю мовлення. В освітньому процесі найчастіше використовуються офіційно-діловий та навчально-науковий стилі, які мають свої мовні особливості. Офіційно-діловий стиль забезпечує точність і стандартизованість у документах та службовому листуванні, тоді як навчально-науковий сприяє логічному й послідовному викладу навчального матеріалу. Уміння правильно обирати стиль відповідно до комунікативної ситуації є важливою ознакою сформованої мовної компетентності.

Лінгвістичні механізми впливу на психологічний комфорт включають у себе лексичний рівень. Варто зазначити, що лексика є найбільш гнучким рівнем мови, що дозволяє тонко маніпулювати сприйняттям інформації. Наприклад, використання позитивної чи негативної оцінної семантики. Лексеми з чітко вираженим емоційно-оцінним забарвленням формують ставлення до предмета мовлення ще до аргументації.

Також важливими є метафоризація та образні засоби. Вони спрощують складні явища та нав'язують простішу інтерпретацію, впливаючи на когнітивному рівні. Окремо слід виділити термінологізацію та детермінологізацію: перша, у свою чергу, дозволяє додати авторитетності, використовуючи наукові терміни навіть не завжди доречно, а друга — спрощує складне, роблячи його доступним для маніпуляції.

До цього рівня також включаються евфемізми та дисфемізми: заміна неприємних слів м'якшими для пом'якшення сприйняття або використання грубих назв для посилення негативу.

Синтаксичний рівень мови є одним із найпотужніших інструментів впливу, оскільки структура речення визначає, як інформація сприймається, запам'ятовується та оцінюється адресатом. Лінгвістичні механізми на цьому рівні дозволяють керувати увагою, створювати емоційний фон та маніпулювати змістом.

Порядок слів є одним із ключових засобів мовленнєвого впливу, який дозволяє виділяти важливу інформацію. Прямий порядок слів забезпечує нейтральне сприйняття розповіді. Інверсія виділяє слово, робить його смисловим та емоційним центром. Винесення реми на початок одразу акцентує найголовніше.

Лінгвістичні механізми впливу на прагматичному рівні — це сукупність мовних засобів і стратегій, спрямованих на формування певної реакції, емоційного стану, переконань або дій у слухача/читача (реципієнта) відповідно до мети мовця. Прагматичний рівень фокусується не на тому, що сказано (семантика), а на тому, який ефект це справляє в контексті спілкування.

До основних лінгвопрагматичних механізмів впливу належать:

- використання емотивно забарвленої лексики — вживання слів із позитивною або негативною конотацією для створення емоційного фону;
- метафоризація — використання яскравих образів для спрощення складної інформації та впливу на підсвідомість;
- оцінна лексика — пряма характеристика явищ (епітети, порівняння), яка нав'язує реципієнту позицію мовця.

Психологічний аспект комунікації в освітньому середовищі безпосередньо пов'язаний із мовними засобами, які використовуються учасниками навчального

процесу. Саме через мовлення реалізується вплив на емоційний стан, рівень тривожності та мотивацію до навчання. Передусім мовлення може виконувати функцію зниження тривожності. Чіткі, логічно структуровані та доброзичливо сформульовані висловлювання сприяють кращому розумінню навчального матеріалу та зменшують відчуття невпевненості у студентів.

Важливу роль мова відіграє у формуванні довіри між учасниками освітнього процесу. Коректне, послідовне та етично виважене мовлення викладача сприяє встановленню відкритої комунікації. Використання ввічливих форм звертання, аргументованих пояснень і зрозумілих інструкцій формує відчуття поваги та значущості співрозмовника. Натомість різкі, знецінювальні або неоднозначні висловлювання можуть призводити до втрати довіри та виникнення психологічного бар'єру. Мовлення також є важливим чинником мотивації до навчання. Позитивно забарвлені висловлювання, заохочувальні репліки та конструктивний зворотний зв'язок стимулюють активність студентів і підвищують їхню впевненість у власних можливостях. Зокрема, формулювання типу «ви правильно мислите, спробуйте розвинути думку» або «це хороший результат, але можна ще покращити» сприяють формуванню внутрішньої мотивації. Водночас негативні або категоричні оцінки можуть знижувати інтерес до навчання та викликати емоційне відчуження.

У межах психологічного аспекту доцільно виокремити такі поняття, як вербальна підтримка, мовленнєва агресія та комунікативний бар'єр. Вербальна підтримка реалізується через доброзичливі, підбадьорливі та конструктивні висловлювання, які допомагають знизити напруження й активізувати пізнавальну діяльність. Натомість мовленнєва агресія проявляється у використанні різких, принизливих або надмірно категоричних формулювань, що негативно впливають на психологічний стан співрозмовника. Комунікативний бар'єр виникає тоді, коли мовлення є незрозумілим, перевантаженим складними конструкціями або емоційно негативним. Це ускладнює сприйняття інформації та знижує ефективність взаємодії. Уникнення таких бар'єрів передбачає використання чітких, логічних і доступних мовних засобів, а також урахування психологічних особливостей адресата.

Висновок. Отже, психологічний аспект комунікації в освітньому середовищі реалізується передусім через мовлення. Від вибору слів, структури висловлювання та його тональності залежить емоційний стан учасників комунікації, рівень довіри та мотивації до навчання. Невдале формулювання може викликати страх і невпевненість, тоді як виважене й коректне мовлення сприяє формуванню позитивного психологічного клімату та ефективної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : навчальний посібник. Київ : Вежа, 2011. 240 с.
2. Караман С. О. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах. Київ : Ленвіт, 2011. 376 с.
3. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — 345 p.
4. .Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London : Edward Arnold, 1978. — 256 p.
5. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика : навчальний посібник. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.

Ірина Житар,
доцент кафедри українського ділового мовлення
Національної академії Служби безпеки України
кандидат філологічних наук

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ КРАСНОМОВСТВА»

У сучасному інформаційному суспільстві професійна діяльність фахівця у сфері кіберзахисту інформаційних ресурсів виходить далеко за межі суто технічних компетентностей. Сьогодні спеціаліст із кібербезпеки повинен не лише володіти знаннями щодо захисту інформаційних систем, аналізу кіберзагроз та реагування на інциденти, а й ефективно спілкуватися з колегами, керівництвом, замовниками та користувачами інформаційних систем.

Навички фахівця практично будь-якої професії традиційно поділяють на два основні види: hard skills (жорсткі навички) та soft skills (м'які навички). Hard skills охоплюють конкретні, професійні, технічні вміння та знання, пов'язані з виконанням спеціалізованих завдань у певній галузі діяльності. Вони є чітко структурованими, формалізованими та безпосередньо залежать від специфіки професійної сфери та відображають професійний рівень особистості, тому їх можна наочно продемонструвати [5, с. 132].

Натомість soft skills є комплексом універсальних неспеціалізованих навичок, які забезпечують ефективну взаємодію людини у фаховому середовищі, сприяють успішній участі в робочому процесі та підвищують рівень професійної продуктивності. На відміну від hard skills, soft skills не прив'язані до конкретної спеціальності й мають міждисциплінарний характер. До них належать комунікативні, організаційні, презентаційні, управлінські та інші соціально значущі вміння. Саме soft skills значною мірою впливають на професійний розвиток особистості, здатність працювати в команді, адаптуватися до змін та будувати успішну кар'єру в різних галузях діяльності [3, с. 165].

У науковій літературі найчастіше виокремлюють три основні групи soft skills:

1. Соціально-комунікативні навички − комунікативні та міжособистісні вміння, навички командної роботи, лідерство, соціальний інтелект, відповідальність, етика професійного спілкування.

2. Когнітивні навички − критичне мислення, здатність до розв'язання проблем, інноваційне мислення, управління інтелектуальним навантаженням, навички самоосвіти, інформаційна грамотність, тайм-менеджмент.

3. Особистісні якості та складові емоційного інтелекту − емоційна стійкість, чесність, гнучкість, креативність, мотивація, оптимізм, емпатія [1, с. 9].

Для фахівців з кіберзахисту інформаційних ресурсів розвиток м'яких навичок має особливе значення. Фахівець із кібербезпеки часто є посередником між технічними аспектами захисту інформації та користувачами, які не мають спеціальних знань. Саме

тому в сучасних умовах такий спеціаліст повинен не лише володіти технічними знаннями, а й уміти ефективно комунікувати з колегами, керівництвом та користувачами інформаційних систем, аргументовано презентувати результати своєї роботи, доступно пояснювати складні процеси, брати участь у професійних дискусіях та оперативно взаємодіяти в кризових ситуаціях.

Однією з навчальних дисциплін, яка сприяє формуванню соціально-комунікативних навичок, є дисципліна «Основи красномовства». Її вивчення сприяє розвитку професійної комунікативної компетентності студентів та підготовці конкурентоспроможних фахівців у сфері кіберзахисту інформаційних ресурсів, оскільки створює умови для розвитку культури мовлення, комунікативної компетентності, критичного мислення та навичок публічного виступу.

Соціально-комунікативні навички − це комплекс умінь і здатностей особистості, які забезпечують ефективну взаємодію з іншими людьми в різних соціальних ситуаціях, сприяють встановленню міжособистісних контактів, обміну інформацією, конструктивному розв'язанню конфліктів та досягненню професійних цілей. До основних соціально-комунікативних навичок належать такі: уміння вести діалог; навички активного слухання; здатність аргументовано висловлювати власну думку; культура професійного мовлення; навички публічного виступу; уміння працювати в команді; здатність до міжособистісної взаємодії; навички переконування, навички ведення дискусії. Українські дослідники визначають соціально-комунікативні навички як інтегровану характеристику особистості, яка поєднує мовленнєві, психологічні та соціальні компоненти.

Навчальна дисципліна «Основи красномовства» має значний потенціал для формування соціально-комунікативних навичок фахівців з кіберзахисту інформаційних ресурсів. Вона сприяє розвитку мовленнєвої культури, логічного мислення, уміння переконливо презентувати інформацію. Під час вивчення дисципліни студенти вчаться будувати структуровані усні виступи; аргументувати власну позицію; брати участь у професійних дискусіях; аналізувати комунікативні ситуації; дотримуватися норм мовленнєвого етикету; використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації. Особливо важливими ці навички є для майбутніх фахівців із кібербезпеки під час презентації результатів аудиту інформаційної безпеки; проведення інструктажів щодо кібергігієни; участі в командній роботі; реагування на кризові ситуації та кіберінциденти; спілкування із замовниками та користувачами; підготовки професійних доповідей і звітів.

Ефективному розвитку соціально-комунікативних навичок сприяє використання під час вивчення дисципліни «Основи красномовства» різноманітних професійно орієнтованих завдань. Доцільно застосовувати такі види роботи:

1. *Підготовка та виголошення публічних виступів*. Студентам можна запропонувати підготувати короткі доповіді на теми: «Основні загрози інформаційній безпеці»; «Кібергігієна для всіх: прості правила, які рятують дані», «Кібербезпека: як захистити себе в цифровому світі». Такі завдання сприяють розвитку навичок добору та структурування матеріалу, публічного мовлення та впевненості під час виступу.

2. *Проведення професійних дискусій.* Ефективною формою роботи є організація дискусій під час навчальних занять на актуальні теми, як-от: «Чи можлива абсолютна кібербезпека?»; «Етичні межі використання штучного інтелекту»; «Кіберзахист повністю

залежить від технологій, а не від людини», «Проблеми конфіденційності персональних даних», «Паролі більше не потрібні, їх замінять біометричні дані», «Чи може штучний інтелект замінити людську творчість?». Під час дискусії студенти вчаться аргументувати власну позицію, слухати співрозмовника та дотримуватися культури полеміки.

3. *Рольові ігри.* Важливе значення має моделювання професійних ситуацій: спілкування спеціаліста з користувачем після кібератаки; презентація результатів перевірки системи безпеки керівництву; проведення інструктажу для працівників організації. Такі вправи формують навички професійної комунікації та стресостійкості.

4. *Аналіз комунікативних помилок*. Студентам можна запропонувати аналіз відеозаписів виступів або текстів професійного спрямування з метою виявлення мовленнєвих помилок; порушень логіки викладу; невдалих способів аргументації; порушень етики спілкування.

5. *Розвиток навичок критичного мислення*. Корисними є вправи на формулювання переконливих аргументів; виявлення маніпулятивних прийомів; аналіз достовірності інформації; побудову логічних доказів.

Отже, формування соціально-комунікативних навичок є важливим складником професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Кіберзахист інформаційних ресурсів». Навчальна дисципліна «Основи красномовства» створює сприятливі умови для розвитку комунікативної компетентності студентів, формування культури професійного мовлення, навичок аргументації, виголошення публічного виступу та конструктивної взаємодії. Використання практичних завдань, дискусій, рольових ігор та вправ на розвиток критичного мислення сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасного інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гура О. О. Особливості розвитку м’яких навичок студентів ІТ-спеціальностей засобами навчальних Scrum проектів. ScienceRise. Pedagogical Education. 2019. № 4. С. 8–15

2. Коберник О. М., Котловий С. А. Формування у здобувачів освіти м’яких навичок («soft-skills») у процесі командної роботи. Суспільство та національні інтереси. 2025. №3 (11). С. 190−201.

3. Коваль К. О. Розвиток soft skills студента – один важливих чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2015. № 2. С. 162–167.

4. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills». Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип 27. Том 3. С. 133–145.

5. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій». Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2018. № 63. С. 131–135.

В.В.Калініченко
студентка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
О.В.Богуславський
професор кафедри журналістики,
реклами та PR, доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СТАН РИНКУ ФОТОПОСЛУГ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ ФОТОСТУДІЇ «LUNA»

У сучасному цифровому середовищі фотопослуги є не лише частиною сфери обслуговування, а й важливим елементом креативної індустрії. Фотографія сьогодні виконує не тільки естетичну, а й комунікаційну функцію, оскільки через візуальні образи люди передають емоції, спогади, сімейні цінності та особисті історії. Особливої актуальності набуває розвиток дитячої та сімейної фотографії, адже вона пов'язана з бажанням родин зберегти важливі моменти життя: вагітність, народження дитини, перший рік життя, день народження, сімейні свята. Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах високої конкуренції фотостудії вже не можуть обмежуватися лише якісним виконанням зйомки. Для стабільного розвитку необхідно формувати впізнаваний бренд, підтримувати активну присутність у соціальних мережах, створювати емоційний контакт із цільовою аудиторією та використовувати сучасні інструменти маркетингового просування. У дипломній роботі мета дослідження визначена як створення та обґрунтування ефективної стратегії комунікації і маркетингового просування фотостудії «Luna», спрямованої на збільшення впізнаваності бренду, залучення цільової аудиторії та зростання попиту на послуги студії

1) Сучасний ринок фотопослуг є важливою частиною креативної індустрії. Фотографія сьогодні виконує не лише естетичну, а й комунікаційну функцію, оскільки через візуальні образи люди зберігають спогади, передають емоції, формують власний образ у соціальних мережах і презентують важливі події свого життя.

2) Особливе місце у сфері фотопослуг займає дитяча та сімейна фотографія. Вона пов'язана з емоційно важливими подіями: вагітністю, народженням дитини, першим роком життя, днями народження та сімейними святами. Саме тому такі послуги мають не лише комерційне, а й емоційне значення для клієнтів.

3) Ринок фотопослуг активно змінюється під впливом цифровізації. Якщо раніше клієнти частіше обирали фотографа за рекомендаціями знайомих або через місцеву рекламу, то сьогодні важливу роль відіграють соціальні мережі.

4) Instagram, Facebook, TikTok та інші платформи дають змогу фотостудіям демонструвати портфоліо, публікувати відгуки клієнтів, показувати процес зйомки,

повідомляти про акції, сезонні пропозиції та вільні дати. Таким чином, соціальні мережі виконують функцію не лише рекламного майданчика, а й простору для формування довіри до бренду.

5) Український ринок фотопослуг є конкурентним. На ньому працюють приватні фотографи, фотостудії широкого профілю, спеціалізовані дитячі та сімейні фотостудії, а також фотографи з великих міст, які можуть залучати клієнтів через активне просування в соціальних мережах.

6) Конкуренція у сфері фотопослуг відбувається не лише за ціною. Важливими чинниками вибору фотостудії є стиль фотографій, якість сервісу, рівень довіри, візуальна впізнаваність, відгуки клієнтів та емоційна привабливість бренду.

7) Для українських фотостудій важливими інструментами просування є активне ведення сторінок в Instagram та Facebook, регулярна публікація портфоліо й відгуків клієнтів, створення reels, stories та коротких відео з процесу зйомки. Також ефективними засобами є таргетована реклама, партнерство з локальними бізнесами, участь у міських подіях, публікації у місцевих медіа, а також використання акцій, подарункових сертифікатів і сезонних пропозицій.

8) Фотостудія «Luna» функціонує у місті Коростень Житомирської області. Локальний ринок фотопослуг має свою специфіку, оскільки в невеликому місті важливе значення мають репутація, рекомендації знайомих, відгуки клієнтів та активність у місцевому інформаційному просторі.

9) Попит на фотопослуги в Коростені формується навколо важливих життєвих подій: вагітності, народження дитини, хрестин, першого дня народження, сімейних свят, випускних, індивідуальних і сезонних фотосесій. Для фотостудії «Luna» найбільш перспективною аудиторією є молоді сім'ї, батьки новонароджених, батьки дітей до одного року, а також родини, які хочуть зберегти важливі моменти дорослішання дитини.

10) Конкурентне середовище фотостудії «Luna» можна умовно поділити на кілька груп. До першої належать приватні фотографи, які працюють без власної студії та проводять зйомки на вулиці, вдома у клієнтів або в орендованих локаціях.

11) До другої групи конкурентів належать фотографи широкого профілю, які знімають весілля, портрети, сімейні події, свята та комерційні замовлення. Їхньою перевагою є різноманітне портфоліо, однак вони не завжди мають вузьку спеціалізацію на дитячій або newborn-фотографії.

12) До третьої групи можна віднести фотостудії та орендні фотопростори, які пропонують інтер'єрні локації для різних типів зйомок. Окрему конкуренцію можуть становити фотографи з більших міст, зокрема Житомира або Києва.

13) Фотостудія «Luna» має конкурентну перевагу завдяки своїй спеціалізації на дитячій, сімейній та newborn-фотографії. Такий напрям потребує не лише професійного володіння технікою, а й особливого підходу до дитини, уважності до батьків, безпечної атмосфери та зрозумілої комунікації.

14) Для клієнтів дитяча фотосесія пов'язана з довірою, комфортом і бажанням отримати якісний емоційний результат. Саме тому фотостудія має демонструвати не тільки готові фотографії, а й атмосферу зйомки, процес підготовки, відгуки клієнтів і переваги роботи саме з дітьми.

15) У просуванні фотостудії «Luna» доцільно використовувати комплексну комунікаційну стратегію. Вона має передбачати регулярне ведення соціальних мереж, створення контент-плану, публікацію прикладів робіт, демонстрацію процесу зйомки та розміщення відгуків клієнтів.

16) Важливими елементами просування є запуск локальної таргетованої реклами, співпраця з дитячими магазинами, салонами краси, медичними закладами та студіями розвитку дітей, підготовка PR-повідомлень для місцевих медіа, а також створення сезонних пропозицій, зокрема новорічних, весняних, великодніх, birthday та newborn-зйомок.

17) Особливістю просування дитячої та сімейної фотостудії є те, що найбільш ефективною є не агресивна реклама, а м'яка емоційна комунікація. Потенційний клієнт має відчути, що студія розуміє його потреби, дбає про дитину та створює не просто фотографії, а спогади.

18) Основними смисловими акцентами комунікаційної стратегії фотостудії «Luna» є збереження перших моментів життя дитини, створення безпечної та комфортної атмосфери під час зйомки, індивідуальний підхід до кожної родини, поєднання естетики, ніжності й турботи, професійна обробка фотографій, можливість замовити фотосесію як подарунок і локальна доступність фотостудії для мешканців Коростеня.

19) Отже, ринок фотопослуг є перспективним, але конкурентним середовищем, у якому важливе значення мають не лише якість фотографій, а й ефективна комунікація з аудиторією. Для фотостудій особливо важливими є соціальні мережі, візуальна впізнаваність, відгуки клієнтів, локальне просування та партнерські комунікації.

20) Фотостудія «Luna» має можливість зайняти стійку позицію на локальному ринку Коростеня завдяки спеціалізації на дитячій, сімейній та newborn-фотографії. Її просування має будуватися на довірі, емоційності, естетиці, безпеці та зрозумілій комунікації з потенційними клієнтами.

21) Розробка стратегії комунікацій та маркетингового просування для фотостудії «Luna» є доцільною, оскільки вона може сприяти підвищенню впізнаваності бренду, залученню нових клієнтів і посиленню позицій студії на ринку фотопослуг.

Ключові слова: фотостудія, фотопослуги, комунікаційна стратегія, маркетингове просування, соціальні мережі, PR-комунікації, локальний ринок, фотостудія «Luna», дитяча фотографія.

Аналіз ринку фотопослуг показує, що для успішного просування фотостудії важливими є не лише якість фотографій, а й правильно побудована комунікація з аудиторією. Як зазначає Ф. Котлер, у сучасному маркетингу важливу роль відіграє перехід від звичайного просування товару чи послуги до встановлення взаємодії зі споживачем [1]. Це особливо актуально для фотостудії «Luna», адже її послуги пов'язані з емоціями, довірою та збереженням важливих сімейних моментів.

У сфері фотопослуг значну роль відіграють соціальні мережі, візуальна впізнаваність, відгуки клієнтів і локальне просування. PR-комунікації, за Г. Почепцовим, спрямовані на формування позитивного образу організації та встановлення довіри між нею і громадськістю [2]. Тому для фотостудії «Luna» доцільно використовувати комплексну стратегію просування, яка поєднує Instagram, Facebook, reels, stories, таргетовану рекламу, партнерства з місцевими бізнесами та публікації у локальних медіа.

Таким чином, фотостудія «Luna» має можливість посилити свої позиції на локальному ринку Коростеня завдяки спеціалізації на дитячій, сімейній та newborn-фотографії. Її комунікаційна стратегія має будуватися на емоційності, довірі, естетиці, безпеці та зрозумілому зверненні до потенційних клієнтів. Саме такий підхід може сприяти підвищенню впізнаваності бренду, залученню нових клієнтів і формуванню позитивної репутації фотостудії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котлер Ф. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового / Ф. Котлер, Г. Катарджая, Ї. Сетьяван. Київ : КМ-БУКС, 2018. 208 с.
2. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 327 с.
3. Примак Т. О. Маркетингові комунікації : навч. посіб. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2003. 280 с.

Людмила Мхітар'ян
старший викладач
Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури
Тетяна Кресан
старший викладач
Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ІМАЖОНІМІВ, УСКЛАДНЕНИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИМИ МАРКЕРАМИ

У сучасному перекладознавстві переклад мистецьких назв, зокрема імажонімів (найменувань творів візуального мистецтва) є прикладом міжкультурної взаємодії та дієвим засобом інтеграції українського мистецтва в глобальний простір.

Точний переклад таких назв іншими мовами є необхідним для адекватного сприйняття авторського замислу іншомовним реципієнтом, оскільки назва слугує не лише ідентифікатором, але і смисловим ключем до всього візуального ряду. Водночас цей процес ускладнює конотативна та соціокультурна насиченість сучасної української лексики, елементи якої нерідко діють як багатошарові інтертекстуальні маркери. Основна складність полягає в тому, що перекладач стикається із подвійною природою знака: зовнішня мовна форма назви суперечить її глибинному змісту. Цей прихований підтекст охоплює специфічний історичний і соціальний досвід, локальні власні назви, іронічні меми та цитати. Оскільки часто вони не мають прямих відповідників у мові перекладу, спроба буквального відтворення назви загрожує руйнуванням комунікації та втратою смислу для іноземної аудиторії.

Метою цієї статті є виявлення основних проблем, що виникають під час перекладу назв, що містять інтертекстуальні маркери, та надання рекомендацій щодо пошуку стратегій перекладу.

Термін «інтертекстуальність» був уведений у науковий обіг французькою дослідницею Ю. Крістєва у 1967 році. Надалі цю проблему у своїх працях всебічно досліджували Р. Якобсон, Р. Барт, які трактували культурний код як перспективу множини цитацій; У. Еко ввів поняття «інтертекстуального діалогу», що застосовується на сьогодні [3].

У межах цього дослідження ми дотримуємося визначення поняття «інтертекстуальність», запропонованого О. Селівановою, яка розглядає його як «наявність у певному тексті слідів інших текстів» [3]. Зазначене трактування, на нашу думку, найбільш повно відображає специфіку функціонування інтертекстуальних елементів у художньому дискурсі.

Для безпосередньої ідентифікації лінгвальних сигналів «чужого тексту» в артонімах використано методологію Н. П'єге-Гро, яка кодифікувала систему інтертекстуальних маркерів. Дослідниця розглядає їх як сигнали, що, з одного боку, допомагають ідентифікувати запозичені елементи, а з іншого вказують на межу між основним текстом і текстовим вкрапленням [4].

Крім того, у дослідженні Т. Жалко було виокремлено інтертекстуальні маркери як експліцитні та імпліцитні сигнали інтертексту, що відіграють важливу роль у виборі перекладацької стратегії [1]. Узагальнюючи підходи зазначених дослідників, вважаємо, що основними інтертекстуальними маркерами, які функціонують у назвах творів мистецтва, є цитата, алюзія, прецедентне ім'я / конотонім, інтертекстуальний каламбур, архетипний образ тощо.

Цитата – це дослівне відтворення відомого чужого вислову або рядка, інтегроване в назву твору (наприклад, картина Віктора Бєліка «Вставайте! Кайдани порвіте!», яка дослівно цитує поезію Тараса Шевченка).

Алюзія – тонкий, опосередкований натяк на загальновідомий літературний текст, історичний сюжет або міфологічну подію без прямого називання імен чи джерел (наприклад, робота Олександра Ройтбурда «Сім скорбот діви» – алюзія на католицьку релігійну традицію та іконографію, яка вшановує страждання Діви Марії протягом її життя, пов'язаного з долею Ісуса Христа).

Прецедентне ім'я / Конотонім – винесення в назву імені загальновідомого персонажа, історичної постаті або міфічного героя, що миттєво активує стійкі соціокультурні асоціації (наприклад, полотно Івана Марчука «Українська Мадонна»).

Інтертекстуальний каламбур – дотепна мовна гра, яка базується на фонетичній схожості або перекручуванні відомої цитати чи назви іншого твору, створюючи новий іронічний зміст (наприклад, інсталяція Жанни Кадирової «Секонд-хенд», де назва іронічно грає з концептом повторного використання матеріалу в контексті архітектурної спадщини).

Архетипний образ – використання в назві універсальних, первинних образів-символів, що існують на рівні колективного несвідомого і повторюються в різних культурах крізь віки (наприклад, мозаїка Алли Горської «Древо життя»).

Переклад назв українських мистецьких творів з інтертекстуальними маркерами ускладнюється лінгвальною та соціокультурною асиметрією. Головною проблемою є ризик не розпізнати приховану відсилку, через що оригінальний зміст артоніму повністю зникає для іноземного реципієнта. До загальних труднощів належать втрата впізнаваності алюзій, складність відтворення стилістичного ефекту пародій, руйнування інтертекстуальних каламбурів через структурні відмінності мов, а також дилема вибору між авторським і канонічним перекладом цитат.

В українському контексті ці проблеми загострюються через специфічні значеннєві пласти, а саме через пострадянський іронічний бекграунд, воєнні неосемантизми та етнокультурні оніми й фольклор. Пострадянський іронічний бекграунд містить ремінісценції радянського побуту чи ідеологічних гасел, що кодують колективну травму чи абсурд, незрозумілі іноземцям [2]. Натомість воєнні неосемантизми та меми – це художній сленг із надвисокою емоційною насиченістю, який поєднує смисли стійкості, трагізму й чорного гумору [2].

Етнокультурні оніми й фольклор у свою чергу включають регіональні топоніми та назви, пов'язані з маловідомими за кордоном історичними постатями чи національною міфологією [3]. Зазначена невідповідність між поверхневою мовною формою назви та її глибинним соціокультурним змістом вимагає від перекладача не механічної заміни слів, а повноцінної культурної медіації.

Для перекладу назв творів сучасних українських митців, обтяжених інтертекстом, воєнними неосемантизмами чи пострадянськими кодами, перекладач може обрати одну з трьох макростратегій лінгвокультурного транзиту. Зокрема, стратегія **асиміляції / доместикації** передбачає адаптацію іншомовних елементів шляхом їх заміни одиницями культури мови перекладу, що сприяє полегшенню сприйняття тексту іноземним реципієнтом. Натомість стратегія **відчуження / форенізації,** навпаки, орієнтована на максимальне збереження автентичності вихідного культурного компонента та його «чужості» без суттєвих змін. **Інтеграція/медіація** функціонує як своєрідний когнітивний міст між культурами. Її сутність полягає, з одного боку, у збереженні національно-культурної специфіки артоніма, а з іншого у його частковому розтлумаченні чи адаптації для іншомовного адресата [5].

Ця тріада повністю охоплює можливі вектори міжкультурної взаємодії: поглинання, ізоляцію або повноцінний діалог культур. Кожна з них реалізується через конкретні тактики (прийоми) [6]. Розглянемо приклади застосування кожної стратегії на прикладі перекладу творів мистецтва сучасних українських художників.

Використовуючи стратегію **асиміляції (доместикації)** перекладач намагається зробити назву максимально зрозумілою для іноземного глядача, навіть якщо для цього доведеться пожертвувати національним колоритом або замінити оригінальний образ. Для досягнення цієї мети можемо використовувати такі тактики як дескриптивна нейтралізація та пошук фольклорного / інтертекстуального еквівалента.

Дескриптивна нейтралізація (Описовий переклад). Назва графічного твору «Маланка» (2025 р., папір, акрил, туш, авторка Ірина Нявчук) (7) за умови буквального перекладу повністю втрачає свій прагматичний потенціал за межами українського соціокультурного простору. В оригіналі артонім виступає як потужний етнічний маркер, що кодує комплексний фрейм традиційного українського новорічного обряду, карнавалу, прадавньої магії та перевдягання.

Для іноземного реципієнта, позбавленого цих фонових знань, транслітерація *"Malanka"* залишається семантично пустою назвою (сприймається просто як жіноче ім'я). Щоб забезпечити первинну комунікацію та зробити сенс зрозумілим для глобальної аудиторії, у міжнародній кураторській практиці доцільно застосувати тактику дескриптивної нейтралізації. У цьому випадку артонім перекладається описово: *"The Ukrainian Carnival Pageant" (Українське карнавальне дійство)* або *"Traditional Winter Masquerade" (Традиційний зимовий маскарад)*. Перекладач свідомо здійснює повну семантичну нейтралізацію етноніму, вимиваючи специфічний локальний колорит, проте замінює його зрозумілим для західного менталітету соціокультурним еквівалентом (маскарад/карнавал). Це дозволяє іноземному глядачеві миттєво зчитати жанрову природу зображеного образу, хоч і ціною втрати унікального національного мікроконтексту.

Пошук фольклорного / інтертекстуального еквівалента. Назва «В чорному, чорному лісі» (живопис, художник Павло Білик) [8] за умови буквального перекладу втрачає свій головний прагматичний ефект. В українському контексті вона є прямою цитатою-алюзією на популярну дитячу міську легенду (страшилку), яка в поєднанні з мінімалістичним зображенням трьох дерев на білому тлі створює іронічний художній парадокс. Щоб зберегти цей когнітивний дисонанс, доцільно використати закріплену в англомовному дитячому фольклорі формулу початку страшних казок: *"In a Dark, Dark Wood"*.

Перекладач відмовляється від механічного відтворення кольору *"black"* на користь традиційного для західної культури маркування моторошного простору *"dark"*. Це дозволяє іноземному глядачеві миттєво розпізнати цитування дитячого хорору й оцінити закладену автором візуальну іронію, де очікуваний «моторошний ліс» виявляється пустим білим простором.

Стратегія відчуження (форенізація) має на меті законсервувати автентичність, зафіксувати український історичний чи політичний контекст і змусити іноземного реципієнта відчути «іншість» оригіналу і може бути реалізована за допомогою таких тактик як пряме калькування та транслітерація.

Пряме калькування прецедентного міфоніму. Назва цифрового плаката «Викрадення Європи» (діджитал-арт, серія воєнної графіки, автор Андрій Єрмоленко) [10] спирається на загальновідомий античний міф про викрадення фінікійської царівни Зевсом. Проте в художньому просторі Єрмоленка цей класичний артонім зазнає радикальної політичної деконструкції: замість сакрального бика на плакаті зображено російського ведмедя в короні, що топчеться по крові та черепах. Буквальний переклад цієї назви як *"The Abduction of Europa"* або традиційне для західного мистецтвознавства *"The Rape of Europa"* діє як пряме калькування історико-культурного маркеру. Перекладач свідомо зберігає академічну, класичну назву без прагматичних пояснень у самому заголовку (наприклад, без перетворення на *"The Russian Threat to Europe"*). Це створює миттєвий інтертекстуальний дисонанс: глядач очікує побачити класичний сюжет епохи Ренесансу чи бароко, але натомість стикається із транзитним когнітивним фреймом сучасної воєнної трагедії, що змушує його гостро відчути іронію та політичний шок.

Транслітерація (Пряме запозичення оніма). Транслітерація з концептуальним збереженням соціокультурного оніма. Назва художнього проєкту та серії робіт «Жлоб-Арт» (живопис на текстилі, об'єкти, 2008 – 2013 рр., автор Іван Семесюк) [11]. Назва кодує унікальний для українського пострадянського простору антропологічний та соціально-культурний тип «жлобство». Спроба адаптувати цей артонім через британський сленг *"Chav-art"* або американський соціолектизм *"White trash art"* є грубою прагматичною помилкою та підміною культурних кодів, оскільки західні відповідники мають зовсім інші класові, урбаністичні та етнічні конотації. Тому в міжнародному дискурсі єдиним правильним рішенням є транслітерація: *"Zhlob-Art"*. Перекладач свідомо законсервовує «іншість» явища, змушуючи іноземного реципієнта сприймати це як унікальний локальний феномен, специфіку якого необхідно розкривати через додатковий кураторський текст.

Історична архаїзація (Пряме калькування граматичної форми). Назва живописного полотна «Іду на ви!» (полотно, олія, серія «Двовзори», автор Олег Шупляк) [12] містить крилатий вислів, який є потужним прецедентним маркером військової доблесті в українському історичному дискурсі. Це легендарне ультимативне попередження про оголошення війни, яке зафіксовано в «Повісті минулих літ» і належало князю Святославу Хороброму. При перекладі для західного реципієнта лінійний сучасний варіант *«I am coming for you»* повністю знищив би середньовічний княжий фрейм, перетворивши назву на фразу з голлівудського бойовика. Для збереження історичної «іншості» та автентичного духу епохи Русі доцільно застосувати тактику калькування з використанням архаїчної англійської граматики: *"I Come Upon Thee!"* або *"I Go Against You!"*. Використання архаїчного займенника *"Thee"* або специфічного прийменника *"Upon"*

створює у свідомості іноземного глядача правильний когнітивний дисонанс, він миттєво зчитує, що перед ним давнє рицарське чи монарше гасло, яке візуально римується з монументальним профілем князя на картині.

Стратегія інтеграції (Культурна медіація) є гібридним підходом, який вважається найбільш конструктивним для артпростору. Перекладач зберігає унікальну назву (форенізація), але будує когнітивний міст за допомогою тлумачення (доместикація).

Комбінована експлікація (Калькування літературного канону та Контекстуальне розтлумачення). Назва живописного полотна «Мені тринадцятий минало» (полотно, олія, серія «Двовзори», автор Олег Шупляк) [9] містить надпотужний інтертекстуальний маркер – пряму цитату першого рядка однойменного канонічного вірша Тараса Шевченка. Оскільки проста транслітерація тут неможлива, а буквальний переклад фрази *"I was turning thirteen"* повністю знищує прецедентний історико-літературний код, перетворюючи назву на тривіальну згадку про вік, єдиним конструктивним рішенням в артдискурсі є стратегія інтеграції. Рекомендується застосувати тактику комбінованої експлікації, яка інтегрує офіційно прийнятий у західному шевченкознавстві переклад цього поетичного рядка із розширеним поясненням у дужках або підзаголовку: *"I Was Turning Thirteen (Allusion to Taras Shevchenko's Poem)"* або в поетичній традиції Джона Вейра: *"I Was Thirteenth Year Awaking (Homage to Taras Shevchenko)"*. Перекладач здійснює калькування художнього прецеденту, але водночас вибудовує текстовий міст для іноземного реципієнта. Це дозволяє глядачеві миттєво пов'язати візуальну оптичну ілюзію (де постать пастушка та ягнят формують силует обличчя поета) із сакральною постаттю Кобзаря та зрозуміти глибокий автобіографічний та метафоричний зміст картини.

Отже, можемо зробити висновок, що переклад імажонімів, ускладнених інтертекстуальними маркерами, є не лише актом міжмовного кодування, а і складним процесом культурної та когнітивної медіації, що вимагає глибокого розуміння прихованих пострадянських, воєнних та етнокультурних підтекстів. Залежно від мети та прагматичної установки перекладач балансує між стратегіями асиміляції, відчуження та інтеграції, використовуючи гнучкий тактичний інструментарій від калькування до комбінованої експлікації для запобігання появі семантично порожніх знаків у цільовій культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жалко Д. Д. Маркування інтертекстуальності в художньому дискурсі ХХ століття // Studia Philologica. 2025. Вип. 24. С. 107–133.
2. Кам'янець А.Б., Некряч Т.Є. Інтертекстуальна іронія і переклад. Монографія. К.: Видавець Карпенко В.М., 2010 р. 176 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
4. Шаповал М. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика : навч. посібник. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 167 с.
5. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of translation studies. Manchester: St Jerome, 1997. 233 p
6. Venuti L. The Translator's Invisibility, London & New York: Routledge. 1995.

7. https://improvisator.com.ua/archives/23857?fbclid=IwY2xjawSGY_VleHRuA2FlbQIxMABzcnRjBmFwcF9pZBAyMjIwMzkxNzg4MjAwODkyAAEeXuPDVFGFp8FFswVm0GBNnIG6yTYhMaph_cGE4ar7V9pxUK18h4mXF7sA0P4_aem_MFy9zSEa1HpcVfAtjx6g7w
8. https://pavelbelikart.wixsite.com/pavel-belik-art/paintings?pgid=lk9l2ta2-d709defe-c348-4252-ad78-61ffad3a88cb
9. https://shupliak.art/gallery/hidden-images/i-was-thirteen
10. https://sunseed-art.com/ua/product/62974aece879c903f0e16131/the-abduction-of-europa
11. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%BB%D0%BE%D0%B1-%D0%B0%D1%80%D1%82
12. https://shupliak.art/uk/gallery/hidden-images/i-will-on-the-offensive-svyatoslav-the-brave

Романенко Наталія Валеріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу

АНГЛОМОВНА МУЗИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Музична термінологія є складним за своєю природою шаром музичної фахової мови, який постійно збагачується внаслідок появи нових музичних інструментів, стилів, жанрів та музичних технологій. Адекватний переклад музичної термінології є запорукою ефективного спілкування між музикантами, музикознавцями та музичними критиками. Проте, на відміну від технологічної, політичної чи економічної сфери, музична фахова мова вкрай рідко стає об'єктом лінгвістичних чи перекладознавчих досліджень. Проблеми перекладу музичної термінології вивчали О. І. Панченко [1], О. Д. Петренко, А. В. Чупак [2], Л. З. Сливка [3]. Слабка філологічна вивченість особливостей перекладу музичної термінології доводить актуальність проведення такого дослідження.

Мета дослідження — проаналізувати особливості перекладу музичних термінів з англійської мови на українську мову, а також визначити найпродуктивніші перекладацькі підходи. Джерельною базою дослідження стала монографія Майкла Спітцера «Людина музична. Історія життя на землі» (2021), оскільки ця мистецтвознавча праця охоплює широкий спектр музикознавчих тем (теорія музики, історії музики, культурний контекст та сучасні музичні практики), а також насичена різноманітними музичними термінами.

До продуктивних способів перекладу простих музичних термінів монографії М. Спітцера «Людина музична. Історія життя на землі» належить транскрибування. Такий підхід полягає у збереженні звукової форми терміна без змін, приміром *blues – блюз; funk – фанк; rhythm – ритм; rock – рок; consonance – консонанс; requiem – реквієм; veena – віна; huqin – хуцін.* Останні приклади доводять, що транскрибування застосовується також для відтворення англійських термінів, запозичених з інших мов.

Менш активно застосовується транслітерування (відтворення літерного складу вихідного терміну кирилицею): *opera – опера; organ – орган; sonata – соната.*

Водночас адаптивне транслітерування є найпродуктивнішим підходом до перекодування музичної термінології, приміром *harmony – гармонія; lute – лютня; lyre – ліра; melody – мелодія; monody –монодія; note – нота; octave – октава; percussion – перкусія; piano – піаніно; premiere – прем'єра; tablature – табулатура; timbre – тембр; vocalisation –вокалізація, acoustics – акустика; acoustician – акустик; guitar – гітара; harp – арфа; zither – цитра; music – музика; symphony – симфонія; polyphony – поліфонія; jazz – джаз*. Чисельні випадки адаптивного транскодування у перекладі доводять те, що в українській музичній терміносистемі відбуваються активні процеси запозичення музичної термінології та пристосування її до норм української мови.

Цікаво, що найменш активним способом перекладу простої музичної термінології є еквівалентний переклад: *scale – гама; score – партитура; pitch – висота звуку; song – пісня; bell – дзвін; recorde – блокфлейта, string – струна.*

Домінування транскодування (траснкрипції та транслітерації) як способів перекладу свідчить, певною мірою, про те, що професійне українське музичне мистецтво зазнавало утисків у своєму розвитку внаслідок історико-політичних чинників та змушено було запозичувати термінологічний апарат з інших європейських культур.

Значна кількість музичних термінів монографії М. Спітцера «Людина музична. Історія життя на землі» представлена складеними дво- та трикомпонентними одиницями. Провідним способом їх відтворення українською мовою є калькування тобто відтворення кожного компоненту словосполучення першим словниковим еквівалентом без жодної зміни порядку розташування елементів: *bamboo pipe – бамбукові флейта; consonant sonority – консонантне звучання; Dorian musical scale – Дорійський музичний лад; Gregorian chant – Григоріанський спів; major thirds – мажорні терції; minor thirds – мінорні терції; musical work – музичний твір; orchestral score – оркестрова партитура; pentatonic scale – пентатонічна гама; pop song – поппісня; seven-string zither (qin/guqin) – семиструнна цитра (цин/гуцин); string quartet – струнний квартет*; *sacred music – сакральна музика.*

Дещо менш активно перекладач звертався до адаптивного транслітератування (*a chromatic chord – хроматичний акорд; consonant harmony – консонантна гармонія; music theory – музична теорія; musical instrument – музичний інструмент; musical structure – музична структура; system of music notation – система музичної нотації; vocal autotune – вокальний автотюн)* та до граматичної трансформації перестановки *(dissonance technique – техніка дисонансу; interval ratios – співвідношення інтервалів; psalm singing – спів псалмів; recorded music – музичний запис).* Використання останньої трансформації нерідко пов'язане із логічним наголосом іменникових словосполучень в англійській та українській мовах: в англійській мові головним компонентом іменного кластера є останнє слово, а в українській мові — перше. Це призводить до застосування трансформації перестановки.

Найрізноманітнішими є стратегії перекладу складних термінів, які мають дві основи. Їх перекодування могло відбуватися еквівалентно (*playback – відтворення),* калькуванням *(counterpoint – контрапункт; soundtrack – звукова доріжка)* або із застосування лексичних трансформацій транскрибування (*afrofunk – афрофанк; j-pop – джей-поп; k-pop – кей-поп; polyrhythm – поліритм*) та адаптивного транскрибування (*overtone – обертон*), а також граматичної трансформації перестановки (*chime-stone – кам'яний дзвін*).

Таким чином, переклад англійських музичних термінів значною мірою залежить від їх будови. У випадку простих та складених термінів підходи перекладача до перекодування були досить сталі. Для простих термінів найпоширенішими методами були транскодування та адаптивне транскодування, у випадку складених термінів — калькування. Однак складні музичні терміни вимагали різноманіття підходів для досягнення найкращого перекладацького результату. Загалом, аналіз перекладацьких трансформацій дозволив встановити, що для адекватного відтворення музичної термінології в українській мові важливо комбінувати різні методи залежно від типу терміна, зберігаючи при цьому баланс між точністю передачі змісту мовної одиниці та адаптацією до мовних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панченко О. І. Засоби перекладу англійської музичної термінології українською. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2018 № 37 том 4 С. 192-194. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_4/56.pdf

2. Петренко О. Д., Чупак А. В. Етимологічне походження та способи перекладу англомовних музичних термінів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2025 № 71 С. 117-119. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v71/28.pdf

3. Сливка Л. З. Способи перекладу музичних термінів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Перекладознавство. Том 35 (74). № 2. 2024. Частина 2. С. 21-28. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/part_2/6.pdf

4. Спітцер Майкл. Людина музична. Історія життя на землі. Київ : Темпора, 2024. 760 с.

5. Spitzer M. Musical Human: A History of Life on Earth. Bloomsbury Publishing Plc, 2021. 656 p

Терлецька Сніжана – Марія Михайлівна
студентка 4 курсу
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
*Науковий керівник: **Дацюк Руслана Богданівна***
викладач вищої кваліфікаційної категорії
Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича»
(м.Броди, Україна)

РОЛЬ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.

Сучасна початкова освіта в межах концепції Нової української школи (НУШ) вимагає докорінного перегляду підходів до навчання. Як наголошує К. І. Пономарьова, у центрі уваги сьогодні стоїть «компетентнісний підхід»: дитина має не просто накопичувати знання про мову, а активно застосовувати їх у реальному житті [6]. Традиційна словникова робота, хоч і є базовою, часто фокусується на репродуктивному відтворенні, що в сучасних реаліях сприймається учнями як рутинне зазубрювання.

Для того, щоб слово стало частиною активного словника, воно повинно «прожити» у досвіді дитини. Саме тому ігрові елементи стають не просто доповненням, а необхідним інструментом, що забезпечує перехід від теорії до практики.

Метою статті є розкриття потенціалу ігрових технологій як стратегічного інструменту, що трансформує пасивне вивчення лексем у динамічний процес формування дієвої мовленнєвої компетентності молодшого школяра.

Щоб зрозуміти, чому гра працює там, де пасують звичайні вправи, необхідно зазирнути у психологічні механізми сприйняття дитини.

Згідно з дослідженнями В. В. Іванової, ігрові технології в початковій школі є потужним когнітивним стимулятором, який оптимізує психічні процеси. Ігрові технології дозволяють обійти природний опір до навчання та зробити процес засвоєння мови органічним.

Ось три ключові фактори ефективності ігрового підходу:

Зниження психологічного стресу та мовленнєвих бар'єрів. В ігровому середовищі помилка перестає бути показником неуспішності, перетворюючись на частину сценарію («спробуй ще раз»).

Чому це важливо для мовлення? Це стимулює дитину вільніше експериментувати з новими лексемами, не боячись виглядати «неправильно».

Висока концентрація та стійкість уваги. Завдяки сюжету або змагальному елементу дитина утримує фокус на об'єкті вивчення значно довше, ніж при механічному читанні.

Емоційне закріплення та подолання «кривої забування». Емоції діють як каталізатор довготривалої пам'яті. Радість від ігрового досягнення «приклеює» слово до свідомості набагато міцніше за багаторазове повторення [3].

Використання емоційного якоря дозволяє уникнути швидкого забування нових слів, забезпечуючи їх довготривале утримання в активному запасі.

Ці психологічні зміни створюють ідеальний ґрунт для засвоєння нових лексем, готуючи базу для глибшого опрацювання мовного матеріалу.

Синтезуючи класичні методи М. С. Вашуленка та інноваційні погляди С. Дубяги, можна побачити, як ігрові механіки змінюють саму структуру роботи над словом.

Етап роботи	Традиційний підхід (за Вашуленком)	Гейміфікований елемент (за Дубягою)
Ознайомлення	Читання слова в підручнику, пояснення значення вчителем.	«Відкриття» слова через квест, розгадування ребуса чи дешифрування «таємного коду».
Закріплення	Багаторазове переписування у зошит, складання речень за зразком.	Використання слова як «ресурсу» для досягнення ігрової мети (наприклад, купівля «артефакту» за правильно вжите слово).
Контроль	Словниковий диктант або фронтальне опитування[1].	Командне змагання, накопичення «кристалів знань» за доречне використання лексики в ігрових ситуаціях [2].

Саме ігрові механіки дозволяють досягти глибшого розуміння лексики через активну дію, де дитина перетворюється на активного суб’єкта навчання.

Виокремимо конкретні механіки, які найкраще працюють у початкових класах: змагання (швидкість реакції), колекціонування (накопичення тематичних слів) та виклик (досягнення складної мети).

Одним із найбільш перевірених часом інструментів є гра «Лексичне лото», яка дозволяє автоматизувати процес вживання нових слів [7].

Методика впровадження «Лексичного лото»:

Підготовка: Учитель готує картки з тлумаченнями (у гравців) та фішки з самими словами (у ведучого). Наприклад, для теми «Природа» обираємо слово «плекати».

Процес: Ведучий зачитує дефініцію: «Дбайливо доглядати за кимось або чимось, виховувати з любов’ю». Гравці шукають на картці слово «плекати».

Активізація: Щоб закрити комірку, учень має не просто назвати слово, а скласти з ним речення. Наприклад: «Ми повинні плекати рідну мову, як найцінніший скарб».

Винагорода: Переможець отримує статус «Лексичного лідера» або ігрові бонуси, які можна використати на наступних етапах уроку.

Методично правильна інтеграція таких ігор означає, що механіка гри повинна бути невіддільною від навчальної цілі уроку. Успіх залежить не від яскравості карток, а від того, наскільки гра допомагає реалізувати конкретні завдання програми, що логічно веде нас до практичних аспектів викладання.

На основі досвіду Ю. Пузан, а також порад Р. Мельникової та К. Ангеловської, ми сформулювали чотири «рецепти», які допоможуть тримати баланс:

Ігрові технології - це гостра приправа до основного навчання. Слід використовувати ігрові елементи на етапах закріплення або актуалізації.

Сюжетний контекст. Молодшим школярам потрібна легенда. Набагато цікавіше збирати «будівельний матеріал для фортеці», ніж просто підбирати антоніми.

Прозорість правил. Перед початком чітко озвучити ігрові правила та критерії оцінювання, щоб уникнути суперечок під час змагань.

«Головний виклик для вчителя — знайти баланс. Гра не повинна ставати самоціллю; вона має бути формою, у якій навчання відбувається найбільш ефективно, природно та без примусу» [5].

Висновки. Отже, ігрові елементи в початковій школі — це не примха часу, а фундаментальна умова формування мовленнєвої компетентності в системі НУШ. Гейміфікація робить процес збагачення словника усвідомленим, емоційно забарвленим і, головне, результативним. Володіння цими інструментами — це ключ до серця та уваги «цифрового» покоління учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: методичні аспекти. К.: Освіта, 2006. 370 с.
2. Дубяга С. Гейміфікація як засіб навчання мови й мовлення молодших школярів. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. № 2 (33)’ 2024. С.121-124.
3. Іванова В. В. Ігрові технології в розвивальному середовищі початкової школи: методичні рекомендації. — Мукачево: МДУ, 2025. 48 с.
4. Кузьменко О. В. Розвиток лексичного запасу учнів початкових класів засобами дидактичних ігор. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 22. С. 112–116.
5. Мельникова Р., Ангеловська К. Застосування елементів ігрової технології на уроках української мови та літератури // Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. 2021. № 1. С. 88–94.
6. Пономарьова К. І. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів: теоретико-методичні аспекти. — К.: КОНВІ ПРІНТ, 2018. 344 с.
7. Терещенко В. М. Ефективність використання дидактичних ігор («Лексичне лото» тощо) на уроках мови в початковій школі Всеукраїнський науково-практичний збірник тез. — К.: КНУТД, 2025 С. 120–123.

Шарко Владислав Васильович
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
курсант
Харківський національний університет внутрішніх справ
Гончарук Олег Миколайович
доцент кафедри мовної підготовки,
кандидат філологічних наук, доцент
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ANAPHORIC STRUCTURES AND SYNTACTIC PARALLELISM IN THE DISCOURSE OF NEWS TELEGRAM CHANNELS (THE URGENCY EFFECT)

News Telegram channels have carved out a distinctive niche within contemporary media discourse, where the race for reader attention is waged almost entirely through language rather than images or video. When information comes in endless waves, the people running major channels have learned - often instinctively - that rhythm matters. That rhythm is built, above all, on anaphora and syntactic parallelism. As of 2024, Telegram ranks among the world's top four most-used messaging platforms by monthly active users, and in Ukraine it has become the primary source of breaking news for approximately 73 % of the audience [1].

In classical rhetoric, anaphora is defined as a stylistic device involving the repetition of a word or phrase at the beginning of successive clauses or sentences, producing emphasis and rhythm [2]. Inside the cyber-discourse of news channels, however, this device takes on new life: the constraints of the platform and the habits of its audience reshape what it does and how it works [8]. Consider constructions like "Calibre missiles in the air… Calibres have turned around… Calibres are holding course…" or "Explosions in… Explosions again…" - they give the feed a pulse, hold the reader's attention across short bursts of text, and sustain the emotional current between messages.

Syntactic parallelism - building two or more consecutive units on the same grammatical template [3] - amplifies what anaphora starts and reinforces the sense that events are unfolding as a continuous whole. Looking at materials from major Ukrainian-language channels (those with over 100,000 subscribers), it becomes clear that anaphoric sequences cluster around the sharpest moments: air-raid alerts, shelling reports, cyberattacks. A typical sequence runs three to five messages - which happens to sit right at the psychological ceiling of attention in a mobile feed. Research from the Nielsen Norman Group shows that users allocate approximately 3 seconds to capture initial attention on a mobile screen, and predictable rhythmic patterns cut cognitive load and help information stick [4].

From a linguopragmatic standpoint, anaphora in Telegram discourse does at least three things at once. Its cognitive role is to act as a thread between messages - a referential anchor compensating for the fragmented, non-narrative nature of the channel format. Its emotive-pragmatic role is to accelerate the subjective pace of events: repetition of a lexical core makes things feel faster and more immediate, even when the gap between posts is long. Its identificatory role, finally, is to create a recognisable "voice" for the channel - a stylistic fingerprint that builds loyalty among subscribers.

Syntactic parallelism in Telegram news crystallises into a handful of recurring templates: nominal constructions (noun phrase + locative: "Explosions in Kharkiv… Explosions in Dnipro…"), verbal-nominal strings (verb + noun phrase: "A threat has been detected… An alert has been declared…"), and verbless parcellates ("Threat from the west… Threat from the north…"). The last group is arguably the most powerful in urgency terms: as Crystal notes when describing elliptical constructions in digital communication, the absence of a predicate mimics telegraphic despatch style and signals the reader to a state of emergency [5]. When parcellation overlaps with anaphora, the affective charge intensifies - each fragment acquires its own rhythmic and semantic weight, and the sequence of fragments enacts an escalation of tension.

There is also a psycholinguistic dimension worth considering. Repetition of a key word at the start of a message activates what researchers call the "illusory truth effect": after its first appearance the word acquires heightened familiarity and emotional salience, and every subsequent repetition deepens that charge without demanding additional cognitive effort from the reader [6]. That is why a sequence like "Missiles… Missiles… Missiles…" reads as escalating threat regardless of whether the informational content of each post differs at all.

None of this operates in a vacuum. Anaphora and parallelism work alongside capitals, exclamation marks, and labels like "ATTENTION" or "BREAKING". What distinguishes them from these other devices, though, is that they operate at the syntactic level and require no change to the actual words being used. They impose rhythm on a sequence without touching its lexical surface, which is precisely why they form the backbone of what might be called a "narrative of urgency" - the structural spine of the channel's discrete, fragmented format [7].

Anaphoric structures and syntactic parallelism are not decorative features of news Telegram discourse - they are functional tools for shaping attention and managing emotional response. They give message sequences their "rhythmic backbone," artificially heighten drama, and simulate event dynamics in real time. The evidence suggests that the more acute the news event, the more densely these figures appear, which points to deliberate, pragmatically motivated use on the part of channel administrators. Corpus-based quantitative research into anaphoric series, examining correlations with event type and channel theme, would be a natural and productive next step.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Internews Ukraine; USAID. Ukrainian Media Attitudes and Trust 2024. URL: https://internews.org/ukrainians-increasingly-rely-on-telegram-channels-for-news-and-information-during-wartime/ (дата звернення: 25.05.2026).

2. Burton G. O. Silva Rhetoricae: The Forest of Rhetoric. Brigham Young University, 2007. URL: https://rhetoric.byu.edu/ (дата звернення: 25.05.2026).

3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ: Наукова думка, 1982. 210 с.

4. Nielsen J., Pernice K. Eyetracking Web Usability. Berkeley: New Riders, 2010. 480 p. URL: https://dokumen.pub/eyetracking-web-usability-9780321498366-0321498364.html (дата звернення: 25.05.2026).

5. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 284 p. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/4800/1/2004-Language_and_the_Internet.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

6. Fazio L. K., Brashier N. M., Payne B. K., Marsh E. J. Knowledge Does Not Protect Against Illusory Truth. Journal of Experimental Psychology: General. 2015. Vol. 144, No. 5. P. 993–1002. URL: https://doi.org/10.1037/xge0000098 (дата звернення: 25.05.2026).

7. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підручник. Київ: Просвіта, 2008. 260 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/308796925_Teoria_masovoi_komunikacii (дата звернення: 25.05.2026).

8. Компанцева Л. Ф. Інтернет-лінгвістика: когнітивно-прагматичний і лінгвокультурологічний підходи. Луганськ: Знання, 2008. 528 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0507U000321 (дата звернення: 25.05.2026).

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Ковальчук Орися Андріївна
Студентка 4-го року навчання
КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний
коледж імені Маркіяна Шашкевича»
Кривошина Богдан Михайлович
викладач методист, кандидат історичних наук

ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОЇ УКРАЇНИ: СВІТОГЛЯДНІ ВИМІРИ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПАДЩИНА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті досліджено світоглядні виміри, антропологічні та історіософські концепції філософської думки Київської Русі як фундаменту давньоукраїнської духовної культури. Автор аналізує унікальний інтелектуальний синтез космоцентричного слов'янського язичництва та візантійсько-християнської патристики. Особливу увагу приділено феномену кордоцентризму – розумінню серця як метафізичного та морального центру людського буття. У роботі крізь призму праць Іларіона Київського, Володимира Мономаха та Данила Заточечника розглянуто пріоритет практичної етики й розуму. Обґрунтовано оригінальний характер давньоруського естетизму, де краса поєднується з добром в ідеалі калокагатії. Доведено, що софійність та антропоцентризм цієї епохи заклали самобутній генетичний код для всієї подальшої української інтелектуальної традиції.
Ключові слова: *Київська Русь, давньоукраїнська філософія, кордоцентризм, закон і благодать, софійність, антропоцентризм, калокагатія, практична етика, історіософія.*
The article examines the worldview dimensions, anthropological, and historiosophical concepts of the philosophical thought of Kyivan Rus as the foundation of ancient Ukrainian spiritual culture. The author analyzes the unique intellectual synthesis of cosmocentric Slavic paganism and Byzantine-Christian patristics. Special attention is paid to the phenomenon of cordocentrism – the understanding of the heart as the metaphysical and moral center of human existence. The paper reviews the priority of practical ethics and reason through the prism of the works of Hilarion of Kyiv, Volodymyr Monomakh, and Danylo Zatochnyk. The original character of Old Rus estheticism is substantiated, where beauty is combined with goodness in the ideal of kalokagathia. It is proved that the Sophiology and anthropocentrism of this era laid an original genetic code for the entire subsequent Ukrainian intellectual tradition.
Keywords: *Kyivan Rus, ancient Ukrainian philosophy, cordocentrism, law and grace, Sophiology, anthropocentrism, kalokagathia, practical ethics, historiosophy.*

Актуальність теми. Спадщини Київської Русі є надзвичайно важливим у сучасних умовах, коли Україна активно захищає свій культурний суверенітет та історичну ідентичність. Науковий аналіз першоджерел дозволяє спростувати спроби фальсифікації чи привласнення нашої духовної спадщини, доводячи її повну самобутність та оригінальність [1]. Осмислення таких давньоукраїнських концепцій, як кордоцентризм (філософія серця), софійність та пріоритет морального вчинку, показує, що інтелектуальна традиція Русі не була сліпим копіюванням Візантії. Ця спадщина заклала унікальний гуманістичний код, який і сьогодні визначає європейський вектор розвитку українського суспільства, культури та національного світогляду.

Дослідження філософської спадщини Київської Русі вимагає від сучасної науки відмови від європоцентричного підходу, який визнає філософією лише суворі раціональні системи та схоластичну методологію. На теренах давньої України філософська думка розвивалася в синкретичній формі «філософії образу та чину», де складні метафізичні, антропологічні та історіософські шукання втілювалися в художній тканині літописів, княжих повчань та агіографічної літератури. Ця традиція постає як оригінальний світоглядний синтез, що сформувався на перетині праслов'янського, космоцентричного язичницького світовідчуття та візантійсько-християнської культури, яка принесла на руські землі спадщину східної патристики та неоплатонізму. В основі цього синтезу зародився кордоцентризм, це глибоке розуміння серця як первинного метафізичного, морального та пізнавального центру людського буття. Давньоруська думка мала свій автентичний вектор, оскільки місцеві книжники не прагнули створити абстрактні логічні конструкції; їхній інтерес лежав у площині екзистенційного існування, де кожна теоретична істина перевірялася практикою щоденного християнського чину та державного будівництва [3].

Генеза давньоруського філософствування безпосередньо пов'язана з процесом трансформації міфологічного світосприйняття в концептуальний рівень осмислення дійсності після християнізації Русі у дев'ятсот вісімдесят восьмому році. Проте дохристиянські уявлення про архітектоніку всесвіту не були знищені, а трансформувалися у світоглядний синкретизм (двоєвір'я). Слов'янське язичництво характеризувалося органічним монізмом, за якого людина мислила себе невіддільною часткою загального вселенського ритму Живого Космосу. Коли на цей ментальний ґрунт лягло вчення за Божественне Слово (Логос), воно набуло естетизованого та натурфілософського забарвлення. Замість раціоналістичного догматизму на Русі сформувався софійний тип культури. Софія, або Премудрість Божа, розумілася як універсальний художньо-естетичний принцип організації всесвіту, що гармонійно поєднує в собі істину, добро і красу. Це знайшло своє матеріальне втілення у розбудові собору Святої Софії в Києві, який поставав для тогочасної людини просторовою візуалізацією законів космічного ладу та Божественного плану спасіння людства.

Першим автентичним зразком зрілої філософської прози з чітким історіософським спрямуванням стало «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона (середина одинадцятого століття). Автор вибудовує свою концепцію на радикальній діалектичній антитезі двох епох – Закону та Благодаті. Епоха Закону (Старий Заповіт) розглядається як час рабства, страху та національної обмеженості, потрібний для стримування гріховної природи людства. Натомість епоха Благодаті (Новий Заповіт) приносить у світ духовну свободу, любов та вселенський універсалізм. Головний філософський пафос Іларіона полягає в тому, що через акт хрещення давньоруське суспільство здійснило екзистенційний прорив із рабства Закону до свободи Благодаті. Мислитель обґрунтовує ідею повноправного політичного суверенітету та духовної зрілості своєї держави, відкидаючи статус периферії щодо Візантії, адже у просторі Благодаті всі народи є рівними перед Богом.

Антропологічний вимір давньоруської думки концентрувався навколо проблеми морального самовизначення особистості та обґрунтування свободи людської волі. Людину сприймали як мікрокосмос, проте головним фокусом її існування вважали не

розум, а серце. У проповідях Кирила Туровського розгортається осмислення дуалістичної природи людини, яка поєднує в собі тілесні потяги та вищі духовні прагнення. Кирило наполягає на тому, що людина від початку наділена повною свободою вибору, і її спасіння чи моральна деградація залежать від внутрішнього налаштування серця. Серце в давньоруській традиції постає як найвищий метафізичний центр, де приймаються моральні рішення і де відбувається синергія всіх інтелектуальних та духовно-вольових сил особистості. Чистий розум без морального очищення серця вважався небезпечним інструментом, здатним породити гординю, тоді як серце розглядалося як духовний орієнтир для розрізнення добра і зла [1].

Етичний вектор мав виразно практичний характер, що найяскравіше проявилося в «Поученні» Володимира Мономаха (початок дванадцятого століття). Ця праця є документом світської практичної філософії, яка переводить аскетичні ідеали християнства на мову щоденного суспільного та державного чину. Мономах формулює концепцію «малих справ», стверджуючи, що для досягнення духовної досконалості людині в соціумі не обов'язково йти в монастир чи вдаватися до надлюдського аскетизму. Вища мудрість полягає в активному гуманізмі, захисті вбогих і сиріт, у засудженні гордині, лінощів та безглуздого політичного насильства. Володимир Мономах вибудовує філософію персональної відповідальності правителя, де праця і постійна духовна пильність є основними чеснотами людини, а компроміс і збереження миру розглядаються як земне втілення вищого Божественного ладу.

Разом із тим на Русі розвивалися й передраціоналістичні тенденції та елементи гострої соціальної критики. Проявом такого раннього раціоналізму є спадщина митрополита Климента Смолятича, який відстоював право на алегоричне, філософське тлумачення Святого Письма, залучаючи до аргументації ідеї античних мислителів. Іншим унікальним явищем постає «Моління» Данила Заточечника, яке можна вважати першим в українській думці проявом екзистенційного бунту індивідуалізму. Данило постає як світський інтелектуал-ізгой, який з позиції свого маргінального статусу підносить значення людського розуму як найвищої онтологічної цінності особистості. Він протиставляє багатству та грубій фізичній силі силу індивідуального інтелекту, наголошуючи, що саме мудрість робить людину внутрішньо вільною та стійкою перед ударами долі, що наближало давньоруську думку до ідей європейського Передвідродження [2].

Важливою рисою давньоруського світогляду був його онтологічний естетизм, за якого краса мислилася як об'єктивна метафізична категорія буття, ознака Божественного походження всесвіту. Матеріальний світ сприймався як прекрасний текст, написаний Творцем, і споглядання цієї гармонії вважалося легітимним шляхом пізнання вищої істини. Відомий літописний сюжет про вибір віри князем Володимиром демонструє, що саме естетичний аргумент, це краса візантійського літургійного дійства у Царгороді – став вирішальним критерієм істинності нової релігії. Краса і добро перебували в нерозривній єдності, відтворюючи античний ідеал калокагатії, гармонійного ладу буття, де внутрішня моральна досконалість особистості обов'язково мала виражатися у прекрасних зовнішніх формах.

Отже, філософська думка Київської Русі заклала фундаментальний світоглядний код для всієї подальшої української духовної культури. Кордоцентричний характер мислення, пріоритет морально-практичного чину над відірваним від життя теоретизуванням, антропоцентризм, екзистенційне переживання свободи волі та прагнення до софійної

гармонізації світу успішно пройшли крізь століття. Ці ідеї знайшли своє пряме продовження в ренесансному гуманізмі Острозької академії, у бароковій філософії мислителів Києво-Могилянської академії, у концепції «сродної праці» та метафізиці серця Григорія Сковороди, а пізніше є у класичній філософії Памфіла Юркевича та романтичному світогляді й поетичній метафізиці Тараса Шевченка. Давньоруська мислительна традиція була не просто механічним запозиченням візантійських зразків, а глибоко самобутнім інтелектуальним початком, який визначив гуманістичний та персоналістичний вектор розвитку української національної ідентичності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бичко І. В. (ред.). Історія української філософії. Підручник. Київ: Либідь, 2001. 408 с.
2. Горський В.С. Історія української філософії: Теоретичний курс, практичні вправи, тестові завдання: Підручник для студ. вищ. навч. закладів / Горський В.С., Кислюк К.В. К: Либідь, 2004. 271 с. іл
3. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. 240 с
4. Т. Л. Вілкул. Моленіє Даниїла Заточника / Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2010. Т. 7 : Мл О. С. 37. ISBN 978-966-00-1061-1.

Пузир Юлія Володимирівна
здобувач фахової передвищої освіти
Науковий керівник: ***Кривошина Богдан Михайлович,***
кандидат історичних наук,
викладач вищої категорії, викладач-методист
КЗ ЛОР «Бродівського фахового педагогічного коледжу
імені Маркіяна Шашкевича»
м. Броди , Львівська обл

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ФРЕЙДА В УКРАЇНІ

Вступ

Філософська та психологічна спадщина Зигмунда Фрейда посідає важливе місце у світовій гуманітарній науці. Його вчення стало одним із найвпливовіших напрямів XX століття, оскільки суттєво змінило уявлення про людину, її внутрішній світ, свідомість і поведінку. Ідеї Фрейда вплинули не лише на психологію, а й на філософію, педагогіку, мистецтво, літературу, соціологію та культурологію.Особливе значення у філософії Фрейда має вчення про несвідоме. Учений вважав, що значна частина людських переживань, бажань і вчинків формується саме під впливом несвідомих процесів. Це стало новим підходом до розуміння природи людини. Фрейд також приділяв увагу проблемам дитинства, формуванню особистості, внутрішнім конфліктам людини та психології творчості.

В Україні дослідження філософії Фрейда мали складний і суперечливий характер. У різні історичні періоди ставлення до психоаналізу змінювалося: від зацікавлення та розвитку до повної заборони у радянський час. Лише після здобуття Україною незалежності виникла можливість вільно вивчати й переосмислювати психоаналітичне вчення.

Метою цієї роботи є короткий аналіз історії дослідження філософії Фрейда в Україні, визначення основних етапів розвитку українського фрейдизму та його значення для сучасної гуманітарної науки.

1. Основні ідеї філософії Зигмунда Фрейда

Зигмунд Фрейд — австрійський психолог, психіатр і засновник психоаналізу. Його вчення стало новим етапом у розвитку європейської науки та філософії. Найважливішою ідеєю Фрейда була думка про існування несвідомого — прихованої частини психіки людини, яка впливає на поведінку, емоції та мислення.

На думку Фрейда, людська психіка складається з трьох основних частин:

«Воно» (несвідомі інстинкти та бажання);

«Я» (свідома частина особистості);

«Над-Я» (моральні норми та суспільні правила).

Учений вважав, що внутрішні конфлікти між цими складовими часто стають причиною психологічних проблем. Особливу увагу він приділяв дитячому досвіду,

оскільки саме дитинство, на його думку, формує характер і поведінку людини в дорослому житті.

Важливою частиною вчення Фрейда була теорія сновидінь. Він називав сни «шляхом до несвідомого», через який людина може зрозуміти власні приховані бажання та переживання. Також Фрейд досліджував роль культури, мистецтва та релігії у житті людини.

Філософія Фрейда стала основою для розвитку багатьох нових напрямів психології та гуманітарних наук. Його ідеї активно обговорювалися у Європі та поступово почали поширюватися і в Україні.

2. Перші дослідження філософії Фрейда в Україні

Перші згадки про психоаналіз в українському науковому середовищі з'явилися наприкінці XIX — на початку XX століття. У цей період українські науковці активно знайомилися з європейською філософією та психологією. Ідеї Фрейда почали поширюватися через переклади іноземних праць, наукові журнали та університетські лекції.

Найбільший інтерес до психоаналізу виявляли лікарі, психологи, педагоги та філософи. Вони досліджували проблеми людської психіки, поведінки та виховання дітей. Особливу увагу привертали погляди Фрейда на роль дитинства у формуванні особистості.У цей період психоаналіз вплинув також на українську літературу та мистецтво. Представники модернізму почали звертатися до тем внутрішнього світу людини, переживань, страхів та підсвідомих процесів. У творчості багатьох письменників можна помітити психологізм і глибокий аналіз людських емоцій.В українському інтелектуальному середовищі виникли дискусії щодо філософії Фрейда. Одні науковці підтримували нові підходи до вивчення людини, інші критикували психоаналіз за надмірну увагу до біологічних інстинктів. Проте навіть критика свідчила про значний інтерес до фрейдизму.

Важливим було й те, що українські дослідники намагалися поєднати психоаналіз із педагогікою та проблемами виховання. Вони вважали, що знання внутрішнього світу дитини допоможе краще зрозуміти її потреби та особливості розвитку.

3. Дослідження фрейдизму в радянський період

Після встановлення радянської влади ситуація щодо дослідження психоаналізу значно змінилася. У СРСР фрейдизм почали вважати «буржуазною» та «ідеалістичною» теорією, яка суперечила марксистській ідеології.У 1920-х роках окремі дослідження психоаналізу ще проводилися, але згодом вони були майже повністю заборонені. Праці Фрейда не перекладали українською мовою, а науковці не мали можливості відкрито досліджувати психоаналіз.Особливістю радянського періоду було те, що філософію Фрейда переважно подавали в негативному світлі. У наукових працях її критикували як «неправильну» та «антинаукову». Через це українська гуманітарна наука тривалий час залишалася ізольованою від світових психоаналітичних досліджень. Ідеологічний контроль впливав на всі сфери науки та культури. Радянська влада прагнула контролювати наукову думку, тому будь-які ідеї, які не відповідали офіційній ідеології, заборонялися або спотворювалися.

Попри це, інтерес до психоаналізу повністю не зник. Деякі українські науковці продовжували знайомитися з працями Фрейда через іноземні видання. Однак ці дослідження не могли відкрито публікуватися.Тривала заборона психоаналізу негативно вплинула на розвиток української психології та філософії. Українські дослідники

втратили можливість повноцінно брати участь у світових наукових дискусіях щодо психоаналізу та філософії людини.

4. Сучасні дослідження філософії Фрейда в Україні

Після проголошення незалежності України у 1991 році ситуація кардинально змінилася. Українські філософи, психологи та культурологи отримали можливість вільно досліджувати психоаналіз і творчість Фрейда.

У цей період почали активно перекладати українською мовою основні праці Фрейда. З'явилися нові наукові дослідження, присвячені психоаналізу, проблемам несвідомого та психології особистості.

Сьогодні дослідження фрейдизму проводяться у багатьох українських університетах та наукових установах:

* Інституті філософії імені Григорія Сковороди НАН України.
* Київському національному університеті імені Тараса Шевченка;
* Національному університеті «Києво-Могилянська академія»;
* Львівському національному університеті імені Івана Франка;

Сучасні українські науковці вивчають психоаналіз у різних напрямах:

– філософія людини;
– психологія особистості;
– психоаналіз культури;
– психологія творчості;
– педагогіка та дитяча психологія.

Особливо актуальними стали дослідження внутрішнього світу людини, емоційних переживань, психологічних травм та проблем самореалізації особистості.Філософія Фрейда також активно використовується у сучасному мистецтві, літературознавстві та кінознавстві. Українські дослідники аналізують символіку, образи та приховані смисли художніх творів за допомогою психоаналітичного підходу.

Важливим досягненням сучасного етапу є інтеграція української науки у світовий гуманітарний простір. Українські дослідники беруть участь у міжнародних конференціях, співпрацюють із зарубіжними науковцями та публікують власні праці.

Висновок. Дослідження філософії Фрейда в Україні має складну та багатогранну історію. Від перших зацікавлень психоаналізом на початку XX століття до періоду радянських заборон і сучасного відродження — українська гуманітарна наука пройшла тривалий шлях переосмислення ідей Фрейда.

Психоаналіз суттєво вплинув на розвиток психології, філософії, педагогіки, мистецтва та літератури в Україні. Особливе значення мають дослідження несвідомого, внутрішнього світу людини та проблем формування особистості. У радянський період розвиток фрейдизму був штучно обмежений через ідеологічний контроль. Однак після здобуття незалежності українські науковці отримали можливість вільно досліджувати праці Фрейда та інтегрувати українську науку у світовий науковий простір.Сучасні дослідження філософії Фрейда свідчать про значний інтерес українських науковців до проблем людини, її психіки та духовного світу. Ідеї Фрейда залишаються актуальними й сьогодні, оскільки допомагають краще зрозуміти природу людської поведінки, творчості та внутрішніх переживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фрейд З. Вступ до психоаналізу. Київ, 2001.
2. Фрейд З. Тлумачення сновидінь. Харків, 2010.
3. Фрейд З. Психологія несвідомого. Київ, 2015.
4. Малахов В. А. Етика: курс лекцій. Київ, 2000.
5. Роменець В. А. Історія психології XX століття. Київ, 1998.
6. Руденко С. В. Сучасні методологічні напрямки дослідження історії української філософії. Київ, 2012.
7. Хамітов Н. Філософія людини: проблеми та перспективи. Київ, 2011.
8. Філософія психоаналізу: навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. Київ, 2015.

Скоропада Марія Степанівна
студентка спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Кривошина Богдан Михайлович
кандидат філософських наук, викладач вищої категорії
КЗЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж
ім. Маркіяна Шашкевича»

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ЛЮДИНИ У ПОГЛЯДАХ ІММАНУЇЛА КАНТА ТА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Проблема свободи людини є однією з найважливіших у розвитку світової філософської думки. У різні історичні епохи філософи намагалися пояснити сутність свободи, її значення для життя людини та взаємозв'язок із моральною відповідальністю. Свобода завжди була важливою умовою розвитку особистості, суспільства та держави. Саме тому проблема свободи не втратила своєї актуальності й у сучасному світі.

У сучасному суспільстві людина прагне бути незалежною у своїх переконаннях, поглядах та виборі життєвого шляху. Водночас свобода не означає вседозволеність, адже вона тісно пов'язана з відповідальністю, моральними принципами та повагою до інших людей. Саме тому філософське осмислення свободи є важливим для розуміння ролі людини у суспільстві.

Метою цієї роботи є короткий аналіз філософського розуміння свободи людини у працях Іммануїла Канта та Григорія Сковороди, а також визначення значення їхніх ідей для сучасного суспільства.

Особливий внесок у розвиток філософії свободи зробив німецький філософ Іммануїл Кант. У своїх працях мислитель наголошував, що свобода є основою морального життя людини. На думку Канта, людина є вільною тоді, коли діє відповідно до морального закону та власного розуму. Він вважав, що справжня свобода неможлива без відповідальності та морального обов'язку. Саме тому людина повинна не лише користуватися свободою, а й усвідомлювати наслідки власних вчинків.

Кант стверджував, що моральна поведінка людини повинна ґрунтуватися на внутрішньому обов'язку та повазі до інших людей. Філософ наголошував, що кожна людина має гідність і право на свободу. Його філософські ідеї мали значний вплив на розвиток європейської етики, права та сучасного розуміння прав людини. Багато положень сучасної демократії та гуманізму сформувалися саме під впливом філософії Канта.

Значний внесок у розвиток ідей свободи зробив і український філософ Григорій Сковорода. У своїх філософських працях він наголошував, що справжня свобода людини полягає у духовному самопізнанні та гармонії із власним внутрішнім світом. Сковорода вважав, що людина може бути щасливою лише тоді, коли займається «сродною працею», тобто діяльністю, яка відповідає її природним здібностям та покликанню.

Філософ підкреслював, що людина повинна жити в гармонії із собою та навколишнім світом. На думку Сковороди, матеріальні цінності не можуть зробити людину по-справжньому вільною та щасливою. Головним джерелом свободи він вважав духовність,

моральність та внутрішню незалежність особистості. Його філософські погляди стали важливою частиною української духовної культури.

Сучасні дослідники умовно поділяють розвиток філософії свободи на три основні етапи:

Античне розуміння свободи людини;

Розвиток ідей моральної свободи у філософії Нового часу;

Сучасне трактування свободи та прав людини у XX–XXI століттях.

На думку науковців, свобода є не лише правом людини, а й важливою моральною категорією. Вона передбачає здатність особистості самостійно приймати рішення, відповідати за власні вчинки та дотримуватися моральних принципів. Саме відповідальність є необхідною умовою справжньої свободи людини.

Особливого значення проблема свободи набула у сучасному інформаційному суспільстві. Розвиток цифрових технологій значно розширив можливості людини щодо отримання інформації, спілкування та самореалізації. Завдяки мережі Інтернет люди можуть вільно висловлювати власні думки, отримувати освіту та брати участь у суспільному житті. Водночас виникають нові виклики, пов'язані із захистом особистих даних, інформаційною безпекою та впливом масової культури на свідомість людини.

Важливу роль у формуванні свободи особистості відіграє освіта. Саме освіта сприяє розвитку критичного мислення, самостійності та здатності людини робити усвідомлений вибір. Сучасна педагогіка орієнтована на виховання вільної, творчої та відповідальної особистості, здатної активно брати участь у житті суспільства. Особливо важливим є формування моральних цінностей, поваги до прав людини та громадянської свідомості молодого покоління.

В Україні проблема свободи людини є особливо актуальною в умовах демократичного розвитку держави. Конституція України гарантує громадянам основні права і свободи, а сучасне суспільство прагне утвердження принципів демократії, гуманізму та верховенства права. Питання свободи слова, свободи вибору та захисту людської гідності сьогодні мають важливе значення для розвитку української держави.

Сучасні дослідники наголошують, що свобода є однією з найвищих людських цінностей. Водночас вона не може існувати без моральної відповідальності, дотримання законів та поваги до інших людей. Людина повинна вміти користуватися свободою розумно, усвідомлюючи значення власних дій для суспільства.

Висновок. Отже, філософія свободи є важливим напрямом філософської науки, що досліджує сутність людської свободи та її значення для розвитку особистості й суспільства. Ідеї Іммануїла Канта та Григорія Сковороди не втратили своєї актуальності й сьогодні, оскільки вони наголошують на важливості моральності, духовності та відповідальності людини. Саме гармонійне поєднання свободи, моральних цінностей та духовного розвитку є важливою умовою існування сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Критика практичного розуму / І. Кант ; пер. з нім. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
2. Основи метафізики моралі / І. Кант ; пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. 312 с.
3. Повне зібрання творів. Київ : Наукова думка, 1973. 531 с.
4. Філософія свободи. Київ : Основи, 1998. 287 с.
5. Філософія людиноцентризму в освіті. Київ : Грамота, 2010. 520 с.
6. Конституція України. Київ : Парламентське видавництво, 2021. 96 с.

Троян Анастасія Андріївна
здобувач фахової передвищої освіти
Кривошина Богдан Михайлович,
кандидат історичних наук , викладач вищої категорії,
викладач-методист
Комунальний заклад Львівської обласної ради
« Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича»
(м. Броди, Україна)

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ СОКРАТА В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Філософська спадщина Сократа займає особливе місце в історії світової філософської думки та є одним із фундаментальних джерел формування європейської гуманістичної традиції. Його вчення стало основою розвитку етики, логіки, педагогіки та теорії пізнання. Попри те, що сам Сократ не залишив письмових праць, його ідеї були збережені у творах Платона, Ксенофонта та інших античних мислителів. Саме через їхні праці філософські погляди Сократа стали важливою частиною європейської інтелектуальної культури.

У сучасному українському науковому дискурсі дослідження філософії Сократа залишається актуальним, оскільки його морально-етичні концепції сприяють осмисленню проблем духовного розвитку особистості, морального вибору та формування критичного мислення. Особливого значення набуває вивчення сократівського методу діалогу, який активно використовується у сучасній педагогіці, психології та гуманітарних науках.

Метою даної роботи є аналіз особливостей дослідження філософської спадщини Сократа в українській науковій традиції, визначення основних етапів її розвитку та значення ідей мислителя для сучасної філософської науки. Особлива увага приділяється етичному вченню Сократа, його концепції самопізнання та діалогічному методу пізнання істини.

Дослідження творчості Сократа в Україні філософи умовно поділяють на такі етапи:

1. Формування інтересу до античної філософії у XIX столітті;
2. Інтерпретація сократівського вчення у радянський період;
3. Сучасні дослідження філософської спадщини Сократа в незалежній Україні.

У XIX столітті вивчення античної філософії було важливою складовою університетської освіти. Значну увагу дослідники приділяли аналізу морально-етичних поглядів Сократа та його ролі у становленні класичної філософської традиції. У цей період антична філософія розглядалася як основа формування європейської культури та раціонального мислення.

Сократ (469–399 рр. до н. е.) — давньогрецький філософ, один із засновників класичної філософії. На відміну від натурфілософів, які досліджували природу та космос, Сократ зосередив увагу на людині, її моральності, внутрішньому світі та духовному вдосконаленні. Саме тому його вважають засновником етичної філософії.

Основою філософського вчення Сократа була ідея самопізнання. Філософ вважав, що людина повинна прагнути до пізнання власної сутності, адже лише через усвідомлення себе можливе досягнення моральної досконалості. Відомий вислів "Пізнай самого себе" став центральним принципом його філософії та одним із найвідоміших положень античної етики.

На думку Сократа, моральність безпосередньо пов'язана зі знанням. Він вважав, що людина чинить зло через незнання, а справжнє знання завжди веде до добра. Така позиція отримала назву етичного раціоналізму. Сократ був переконаний, що чеснота може бути досягнута шляхом постійного самовдосконалення та розвитку розуму.

Особливе місце у філософії Сократа займає метод діалогу, або "сократівський метод". Його сутність полягала у веденні бесіди через систему запитань і відповідей. За допомогою діалогу філософ спонукав співрозмовника самостійно знаходити суперечності у власних судженнях та приходити до істини. Такий підхід став важливою основою розвитку логічного мислення та педагогічної науки.

Сократ не вважав себе носієм абсолютного знання. Навпаки, він підкреслював обмеженість людського пізнання. Відомий вислів "Я знаю, що нічого не знаю" відображає його філософське розуміння процесу пізнання як постійного пошуку істини та самовдосконалення.

У радянський період дослідження творчості Сократа здійснювалися переважно у межах матеріалістичного підходу до історії філософії. Багато морально-духовних аспектів його вчення трактувалися однобічно або недостатньо висвітлювалися через ідеологічні обмеження. Проте навіть у цей період антична філософія залишалася важливою складовою університетських курсів та наукових досліджень.

Після проголошення незалежності України дослідження античної філософії набуло нового розвитку. Українські науковці отримали можливість здійснювати неупереджений аналіз творчості античних мислителів, використовувати сучасні методологічні підходи та активно інтегрувати європейський досвід у гуманітарні дослідження.

Сьогодні вивчення філософської спадщини Сократа здійснюється у провідних закладах вищої освіти України, серед яких Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет "Києво-Могилянська академія", Львівський національний університет імені Івана Франка.

Особливу увагу сучасні дослідники приділяють значенню сократівського методу для розвитку освіти, педагогіки та психології. Діалогічний підхід Сократа активно використовується у сучасних освітніх технологіях, оскільки сприяє розвитку критичного мислення, уміння аргументувати власну позицію та формуванню самостійності у процесі навчання.

Крім того, етичне вчення Сократа залишається актуальним у сучасному суспільстві, де особливого значення набувають проблеми морального вибору, відповідальності людини та духовного розвитку особистості. Його філософські ідеї сприяють формуванню гуманістичних цінностей та осмисленню ролі людини у суспільстві.

Висновок:

Отже, філософська спадщина Сократа має вагоме значення для розвитку світової та української філософської думки. Його концепція самопізнання, етичний раціоналізм та метод діалогу залишаються актуальними і сьогодні. Дослідження творчості Сократа сприяє розвитку гуманітарної науки, формуванню духовної культури особистості та утвердженню гуманістичних цінностей у сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій. Київ : Наукова думка, 2001.

Попович М. В. Бути людиною. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011.

Петрушенко В. Л. Філософія : навчальний посібник. Львів : Новий Світ-2000, 2015.

Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Знання України, 2011.

Надольний І. Ф. Філософія : навчальний посібник. Київ : Вікар, 2008.

Історія філософії : підручник / за ред. В. І. Ярошовця. Київ : Парапан, 2002.

Табачковський В. Г. Людина. Екзистенція. Історія. Київ : ПАРАПАН, 2005.

Філософія : навчальний посібник / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 2008.

Яринич Соломія Русланівна
студентка 4 курсу спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Науковий керівник: ***Кривошина Богдан Михайлович***
кандидат історичних наук,
викладач вищої категорії, викладач-методист
Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича»

ДО ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ЩАСТЯ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Філософська спадщина Сковороди є однією з найважливіших сторінок української духовної культури. Його творчість стала унікальним явищем не лише в українській, а й у європейській філософії. Основу філософських поглядів мислителя становлять проблеми людини, сенсу життя, морального вдосконалення та пошуку щастя. Саме концепція щастя займає центральне місце у творчості Сковороди, оскільки через неї він намагався пояснити справжнє призначення людини у світі.

Актуальність звернення до філософії Сковороди полягає в тому, що сучасне суспільство переживає кризу духовних цінностей, а проблема щастя дедалі частіше зводиться до матеріального успіху та споживання. У таких умовах вчення українського філософа про внутрішню свободу, духовну гармонію та самопізнання набуває особливого значення. Його ідеї сприяють формуванню моральної культури особистості та розвитку гуманістичного світогляду.

Метою цієї роботи є дослідження основних аспектів філософії щастя у творчості Григорія Сковороди, а також аналіз її значення для розвитку української філософської думки.

Філософія Сковороди формувалася під впливом античної філософії, християнського вчення та європейської гуманістичної традиції. Значний вплив на нього мали ідеї Сократа, Платона, стоїків та неоплатоніків. Проте український мислитель створив власну оригінальну систему поглядів, у центрі якої перебувала людина та її внутрішній світ.

Основою вчення Сковороди є концепція "двох натур" та "трьох світів". Філософ вважав, що існує видимий, матеріальний світ і невидимий, духовний. Людина також має подвійну природу: тілесну та духовну. Справжня сутність людини, за Сковородою, полягає саме у її духовному вимірі. Тому щастя не може бути досягнуте через матеріальні блага, багатство чи владу. Воно знаходиться у внутрішній гармонії людини із власною природою.

Центральним поняттям філософії щастя Сковороди є "сродна праця". На думку мислителя, кожна людина від народження має певні природні здібності та нахили. Щастя можливе лише тоді, коли людина займається справою, яка відповідає її внутрішній природі. Якщо ж людина обирає діяльність лише заради матеріальної вигоди чи суспільного престижу, вона втрачає духовну гармонію та стає нещасною.

Сковорода порівнював суспільство з механізмом, у якому кожна людина повинна виконувати власну природну функцію. Він наголошував, що всі професії є важливими, якщо вони відповідають покликанню людини. Саме тому філософ виступав проти соціальної нерівності, заснованої на багатстві чи становищі. Для нього цінність людини визначалася не її походженням, а моральними якостями та здатністю жити у злагоді з власною природою.

Важливе місце у творчості Сковороди займає проблема самопізнання. Відомий вислів "Пізнай себе" став ключовим принципом його філософії. Мислитель вважав, що людина повинна насамперед зрозуміти власну духовну сутність, свої здібності та моральні потреби. Без самопізнання неможливо досягти щастя, оскільки людина не усвідомлює свого справжнього призначення.

На думку Сковороди, люди часто помиляються, шукаючи щастя у зовнішньому світі. Вони прагнуть слави, грошей, високого становища, але при цьому залишаються духовно спустошеними. Філософ переконував, що справжнє щастя міститься всередині самої людини. Воно полягає у душевному спокої, моральній чистоті та свободі від надмірних матеріальних бажань.

Філософія щастя Сковороди нерозривно пов'язана з його релігійними переконаннями. Проте його релігійність мала глибоко моральний і філософський характер. Він не підтримував зовнішньої обрядовості та формального ставлення до віри. Для нього Бог був символом абсолютної істини та духовної гармонії. Людина повинна жити відповідно до моральних законів, розвивати власну душу та прагнути внутрішнього вдосконалення.

У своїх творах Сковорода часто використовував алегорії, символи та біблійні образи. Через них він намагався донести думку про необхідність духовного пробудження людини. Особливе значення у його творчості мали біблійні мотиви серця та душі. Серце філософ розглядав як центр духовного життя людини, джерело моральності та справжнього щастя.

Проблема свободи також посідає важливе місце у філософії Сковороди. На його думку, людина повинна бути внутрішньо вільною. Справжня свобода полягає не у відсутності зовнішніх обмежень, а у незалежності від власних пристрастей та матеріальних спокус. Саме духовна свобода дозволяє людині досягти гармонії та щастя.

Ідеї Сковороди знайшли своє відображення у багатьох його творах, зокрема у збірках "Сад божественних пісень", "Байки харківські", філософських діалогах та трактатах. У цих творах мислитель не лише розкривав власні філософські погляди, а й критикував суспільні вади свого часу: жадібність, лицемірство, прагнення до багатства та влади.

Особливе значення має педагогічна діяльність Сковороди. Він вважав, що виховання повинно ґрунтуватися на розвитку природних здібностей людини. Учитель, за його переконанням, має допомогти людині зрозуміти власне покликання та знайти "сродну працю". Такий підхід значно випереджав свій час і наближався до сучасних гуманістичних концепцій освіти.

Філософська спадщина Сковороди справила великий вплив на розвиток української культури та літератури. Його ідеї продовжували розвивати українські письменники, філософи та громадські діячі XIX–XX століть. Значний інтерес до творчості мислителя виявляли і інші діячі української культури.

У радянський період філософія Сковороди часто тлумачилася однобічно, переважно через призму соціально-економічних ідей. Релігійно-містичний зміст його творчості

нерідко ігнорувався або подавався як другорядний. Проте після здобуття Україною незалежності дослідження спадщини мислителя значно активізувалося. Українські науковці почали аналізувати його творчість у ширшому європейському контексті.

Важливу роль у популяризації філософії Сковороди відіграють сучасні наукові установи та освітні центри України, які активно досліджують і поширюють його творчу спадщину. Значний внесок у вивчення філософських поглядів мислителя здійснюють науковці, літературознавці та філософи. Крім того, регулярно проводяться міжнародні наукові конференції, присвячені творчості Сковороди, видаються нові переклади та дослідження його праць.

Особливий інтерес до спадщини Сковороди зріс у зв'язку з відзначенням 300-річчя від дня народження філософа. Це сприяло новому переосмисленню його ідей та їхнього значення для сучасного українського суспільства. Філософія щастя Сковороди дедалі частіше розглядається як основа духовного розвитку особистості та формування національної культурної ідентичності.

Сьогодні ідеї Сковороди залишаються надзвичайно актуальними. У світі, де домінують матеріальні цінності та культ споживання, його вчення нагадує про важливість духовного розвитку, моральності та внутрішньої свободи. Концепція "сродної праці" допомагає осмислити проблему професійного самовизначення людини, а ідея самопізнання сприяє розвитку особистісної гармонії.

Висновок. Філософія щастя Григорія Сковороди є важливою складовою української та світової філософської традиції. Основу його вчення становлять ідеї самопізнання, духовної свободи, морального вдосконалення та "сродної праці". Мислитель розглядав щастя не як матеріальне благо, а як внутрішній духовний стан людини, що досягається через гармонію із власною природою. Його філософія залишається актуальною й сьогодні, оскільки допомагає людині зрозуміти справжні цінності життя та знайти духовну рівновагу у складному сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сад божественних пісень / Г. С. Сковорода. — Київ : Дніпро, 1971. — 243 с.
2. Байки харківські / Г. С. Сковорода. — Харків : Фоліо, 2011. — 156 с.
3. Наркіс. Розмова про те: пізнай себе / Г. С. Сковорода. — Київ : Основи, 1995. — 189 с.
4. Філософія Григорія Сковороди / Д. Чижевський. — Київ : Академвидав, 2004. — 272 с.
5. Нарис історії культури України / М. Попович. — Київ : АртЕк, 1999. — 728 с.
6. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима / В. Шевчук. — Київ : Пульсари, 2008. — 528 с.
7. Григорій Сковорода: семінарій / Л. Ушкалов. — Харків : Майдан, 2004. — 776 с.
8. Григорій Сковорода і українська культура : збірник наукових праць. — Київ, 2022. — 315 с.
9. Григорій Сковорода / І. Дзюба. — Київ : Альтернативи, 2006. — 312 с.
10. Філософські погляди Григорія Сковороди / П. Копнін. — Київ : Наукова думка, 1972. — 214 с.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Буров Денис Олександрович
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Декусар Ганна Геннадіївна
старший викладач кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

THE POWER OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN CRIMINAL INTERROGATION.

The interaction between the investigator and the suspect within the framework of criminal interrogation is a complex multi-level process, where the transfer of information is carried out not only through verbal channels, but also through a system of non-verbal signals. Scientific studies show that in stressful situations, such as interrogation, from 60% to 90% of the communicative load falls on non-verbal means: facial expressions, pantomime, proxemics and paralinguistic characteristics of speech. More precisely, personality is recognized based on the decoding of non-verbal communications of a subconscious nature, those sources of information that exist independently of a person's will and desires [1, p. 393]. Understanding the nature of these signals is critically important for verifying testimony, since the verbal content of the message is more easily subject to conscious control and manipulation, while the psychophysiological reactions of the body often remain beyond the volitional regulation of the subject.

The effectiveness of the analysis of non-verbal behavior during interrogation is based on the concept of "cognitive load" and activation of the limbic system of the brain. When a person gives false testimony, their brain is forced to perform several complex tasks at the same time: to construct a logical fiction, monitor the reaction of the investigator and suppress true memories. This leads to the emergence of specific behavioral “leakages”. According to Paul Ekman’s theory, these leaks manifest themselves in the form of microexpressions - instant changes in facial expressions that last a fraction of a second and reflect the true emotion (fear, anger, contempt) that the interrogated person is trying to hide. The main objects of observation during interrogation are kinesics, oculesics and proxemics. Kinesics includes gestures and body movements. It is important to distinguish between illustrators (gestures that complement speech) and adapters (self-cleaning, scratching, touching the face).

An increase in the number of adapters often indicates an increase in the level of anxiety and an attempt at psychological self-regulation. Eye contact is one of the most mythologized aspects; contrary to popular belief, the absence of direct gaze does not always indicate a lie. On the contrary,

experienced manipulators may maintain excessively close contact to ensure the correctness of their strategy, while "running eyes" may be a sign of intense cognitive search for information.

Proxemics, or the spatial organization of the interrogation, plays a strategic role. The deliberate reduction of distance by the investigator, the violation of the suspect's "intimate zone" can provoke a stress reaction that will force the person to reveal hidden information or, conversely, to close down. Paralinguistic signs, such as voice tone, pauses, speech speed and speech errors, are also indicators of emotional state. For example, an increase in the pitch of the voice often correlates with feelings of fear or guilt.

An important aspect of the scientific approach to nonverbals is avoiding the Othello fallacy - a situation where signs of nervousness are mistakenly interpreted as evidence of guilt, although they may be caused by the fact of detention itself or individual temperamental characteristics. Therefore, the key method is to establish a "baseline"- observing the person's behavior during a discussion of neutral topics [2, p. 68]. Any further deviations from this norm when moving on to critical issues become the object of meticulous analysis.

Modern forensic psychology also emphasizes the importance of using nonverbal signals to establish "rapport" - psychological contact and trust. An investigator who uses the technique of mirroring the suspect's posture and speech rate creates a safe atmosphere that helps to lower protective barriers and obtain sincere confessions.

Thus, the power of nonverbal communication during criminal interrogation lies in its ability to provide context and depth to verbal messages, as well as to expose internal conflicts of the personality. Every normal existence is accompanied by a communicative process [3, p. 52]. However, nonverbal signals should not be considered as absolute evidence. They serve as an auxiliary tool that allows the investigator to adjust interrogation tactics, identify areas of tension and more effectively direct the investigation process to establish the truth. A comprehensive combination of knowledge of the psychology of emotions and forensic tactics is the key to professionalism in law enforcement activities.

REFERENCES:

1. Osypenko I.P., Prorochenko V.V. Use of non-verbal information in the investigation of crimes. Legal
scientific electronic journal. No. 6. 2019. P. 392-395.
2. Valeev R. Training police officers to identify verbal and non-verbal signs of fraud during communication. Contemporary Problems of Legal, Economic and Social Development of the State. Kharkiv, 2019. Pp. 67-70.
3. Kovalchuk O., Dekusar G. Concept and properties of communication: interdisciplinary aspect. Collection of abstracts of the all-ukrainian scientific and practical seminar. Dnipro, DDUVS. 2021. P. 52-53.

Волянюк Денис Віталійович
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Резворович Кристина Русланівна
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Захист іноземних інвестицій на деокупованих територіях України є одним із ключових напрямів післявоєнного відновлення держави, оскільки саме ці території потребують значних фінансових ресурсів для відбудови житлової, промислової, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури. Іноземний інвестор, який розглядає можливість вкладення коштів у деокуповані регіони, насамперед оцінює не лише економічну вигідність проєкту, а й рівень правової безпеки: гарантії збереження права власності, можливість захисту активів, стабільність законодавства, доступ до судового захисту, компенсаційні механізми та страхування воєнних ризиків. У цьому контексті деокуповані території мають особливий правовий режим, адже вони зазнали наслідків бойових дій, тимчасової окупації, руйнування майна, мінування, втрати документів, незаконного втручання окупаційних адміністрацій у майнові права та господарську діяльність.

Основу правового режиму іноземних інвестицій в Україні становить Закон України «Про режим іноземного інвестування» [4]. Він визначає, що іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції в Україні у формах часткової участі у підприємствах, створення підприємств, придбання рухомого й нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, прав користування землею та іншими природними ресурсами. Важливою гарантією є положення про те, що іноземні інвестиції не підлягають націоналізації, а державні органи не мають права реквізувати їх, крім випадків здійснення рятувальних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних обставин. Також закон передбачає компенсацію і відшкодування збитків іноземним інвесторам, включаючи упущену вигоду та моральну шкоду, якщо такі збитки завдані незаконними діями або бездіяльністю державних органів чи їх посадових осіб.

Окреме значення має законодавство про воєнний стан і примусове відчуження майна. В умовах воєнного стану держава може застосовувати спеціальні правові механізми для

забезпечення оборони, безпеки населення та функціонування критичної інфраструктури. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [5] передбачає, що примусове відчуження майна приватних осіб можливе лише за встановленою процедурою, з оформленням відповідного акта та з попереднім або наступним повним відшкодуванням його вартості. Для іноземного інвестора це означає, що навіть за надзвичайних умов держава не може довільно позбавити його майна без правової підстави та компенсації. На деокупованих територіях це питання є особливо чутливим, оскільки частина майна може використовуватися для оборонних, гуманітарних або відновлювальних потреб. Тому правовий захист інвестора має включати чітку фіксацію факту відчуження, оцінку майна, визначення відповідального органу, порядок оскарження рішень і механізм отримання компенсації [1, с. 25].

Важливим елементом захисту інвестицій на деокупованих територіях є компенсація шкоди, завданої бойовими діями, терористичними актами, диверсіями та збройною агресією Російської Федерації. Закон України № 2923-IX від 23 лютого 2023 року визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження і знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, а також створення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій. Хоча цей закон переважно спрямований на захист фізичних осіб та житлової нерухомості, його значення для інвестиційного середовища полягає у формуванні загального державного підходу до документування воєнної шкоди [3]. Для іноземних інвесторів особливо важливо, щоб аналогічні підходи застосовувалися і до комерційної нерухомості, виробничих об'єктів, складів, обладнання, логістичної інфраструктури та земельних активів. Правильне документування шкоди, проведення незалежної оцінки, внесення інформації до відповідних реєстрів і збереження доказів є необхідною умовою подальшого стягнення збитків, участі у компенсаційних програмах або звернення до міжнародних механізмів захисту.

Захист іноземних інвестицій також має міжнародно-правовий вимір. Україна є учасницею значної кількості двосторонніх угод про сприяння та взаємний захист інвестицій, які зазвичай передбачають принцип справедливого і рівного режиму, захист від незаконної експропріації, право на вільне переведення прибутків, компенсацію у разі втрати інвестицій через війну чи надзвичайні обставини, а також можливість звернення до міжнародного інвестиційного арбітражу. Для деокупованих територій це має особливе значення, оскільки інвестор може вимагати не лише внутрішньодержавного захисту, а й використання міжнародних гарантій. Крім того, у 2024–2025 роках дедалі більшого значення набули механізми страхування воєнних і політичних ризиків, зокрема через участь Експортно-кредитного агентства України, міжнародних фінансових організацій та програм підтримки відновлення. Зокрема, Європейська комісія у межах Ukraine Investment Framework у 2025 році оголосила інвестиційні домовленості на 2,3 млрд євро у вигляді гарантій і грантів, які мають розблокувати понад 10 млрд євро інвестицій для відновлення України. Це свідчить про поступове формування міжнародної системи зниження ризиків для інвесторів, зокрема у сферах енергетики, інфраструктури, переробної промисловості, цифрової трансформації та регіонального відновлення [2, с. 119].

Отже, ефективний захист іноземних інвестицій на деокупованих територіях України має ґрунтуватися на поєднанні кількох правових механізмів: гарантій Закону України «Про режим іноземного інвестування», конституційного захисту права власності,

процедур компенсації у разі примусового відчуження майна, фіксації воєнної шкоди, доступу до судового та арбітражного захисту, а також страхування воєнних ризиків. Основними проблемами залишаються мінна небезпека, пошкодження інфраструктури, складність перевірки правового статусу майна, ризики повторних бойових дій, недостатня швидкість компенсаційних процедур і потреба у спеціальних гарантіях саме для бізнес-активів. Для їх вирішення доцільно створити спеціальні інвестиційні режими для деокупованих територій, забезпечити прозорі електронні реєстри пошкодженого майна, спростити процедури підтвердження права власності, розширити державне та міжнародне страхування воєнних ризиків, запровадити податкові стимули для інвесторів і гарантувати пріоритетний судовий розгляд спорів, пов'язаних із відновленням інвестиційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галич О.А. Виклики відновлення влади на деокупованих територіях України. Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування». 2024. С. 22-28.

2. Гречана С. Відновлення цифрової інфраструктури деокупованих територій: виклики та можливості подолання. Economics and Law 77.2. 2025. С. 113-120.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/93/96-%D0%B2%D1%80

5. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4765-17

Гіркало Даніїл Кирилович
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Резворович Кристина Русланівна
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ, ЯКЩО ПЛАТНИК ОФІЦІЙНО ПРАЦЕВЛАШТОВАНИЙ ЗА КОРДОНОМ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні міграційні процеси: значна кількість громадян була вимушена виїхати за межі держави та офіційно працевлаштуватися за кордоном. Це принципово змінило підходи до реалізації аліментних зобов'язань. Як справедливо констатують О. І. Угриновська та Б. Р. Оліярник, повномасштабна агресія «спричинила безпрецедентні міграційні процеси населення (як у середині країни, так і поза її межами), актуалізуючи проблему виконання аліментних зобов'язань за кордоном» [1, с. 495]. У цих умовах особливої актуальності набуває правильне визначення розміру аліментів, коли платник має офіційне місце роботи в іноземній державі.

Правовою основою визначення розміру аліментів є Сімейний кодекс України. Відповідно до частини 3 статті 181 СК України, за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків, з ким проживає дитина [2]. Стаття 183 СК України встановлює, що частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом, водночас стаття 184 СК України передбачає можливість стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, зокрема у разі, якщо платник має нерегулярний дохід або отримує його у натуральній чи іноземній валюті [2].

Конкретний перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» [3]. У разі офіційного працевлаштування платника за кордоном принципове значення мають положення цього Переліку щодо обчислення аліментів з доходу, отриманого за межами України. Так, з осіб, які працюють і

одержують заробіток (дохід) тільки за кордоном у державі, з якою Україна уклала договір про надання правової допомоги, аліменти обчислюються і стягуються у визначеному законодавством порядку. Натомість з осіб, які працюють у державі, з якою Україна не має такого договору, розмір аліментів обчислюється виходячи з розміру середньої заробітної плати працівника для місцевості, де мешкали такі особи до від'їзду за кордон, а у разі надання ними відомостей про свій реальний заробіток - виходячи з фактичного доходу за кордоном [3].

Особливість визначення розміру аліментів стосовно платника, офіційно працевлаштованого за кордоном, полягає в тому, що пріоритетним способом стягнення на практиці виступає не часткове, а саме фіксоване - у твердій грошовій сумі. Цей висновок обґрунтовується низкою об'єктивних факторів: коливання валютних курсів, необхідність систематичного підтвердження доходу через довідки роботодавця в іноземній юрисдикції, особливості оподаткування в державі працевлаштування та обмежені можливості безпосереднього звернення стягнення на заробіток платника. О. І. Угриновська та Б. Р. Оліярник наголошують, що практичне застосування міжнародних механізмів стягнення аліментів вимагає чіткості розміру: «приймають до розгляду лише ті рішення, у яких розмір аліментів визначений у твердій грошовій сумі», що зумовлено особливостями виконавчого провадження в більшості держав-учасниць відповідних міжнародних договорів [1, с. 500].

При визначенні розміру аліментів суд керується статтею 182 СК України, яка зобов'язує враховувати: стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у нього інших дітей, непрацездатних батьків, дружини, чоловіка, а також наявність на праві власності, володіння та користування у платника аліментів рухомого та нерухомого майна та майнових прав [2]. При офіційному працевлаштуванні платника за кордоном до доказової бази включаються: трудовий договір, укладений з іноземним роботодавцем; довідка з місця роботи із зазначенням розміру заробітної плати; виписки з банківських рахунків; податкові декларації, подані до фіскальних органів країни перебування. Стаття 184 СК України передбачає обов'язкову індексацію розміру аліментів, визначених у твердій грошовій сумі, що особливо важливо у разі тривалого працевлаштування платника за кордоном [2].

Безпосередня реалізація встановленого судом України розміру аліментів за кордоном забезпечується через Конвенцію про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 року [4]. Відповідно до Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2006 р. № 121/5, клопотання про визнання та виконання рішення суду України про стягнення аліментів подається українською мовою з перекладом на офіційну мову держави, на території якої передбачається виконання, та надсилається через територіальне управління юстиції до Міністерства юстиції України [5]. О. І. Угриновська та Б. Р. Оліярник наводять статистичні дані щодо інтенсивності використання судами України механізмів стягнення аліментів: «За перші вісім місяців 2025 року українські суди винесли 12 714 судових наказів про стягнення аліментів... Загалом за останні п'ять років (з 2021 по серпень 2025 року) суди ухвалили 99 909 таких рішень у спрощеному порядку» [1, с. 497].

Викладене дозволяє стверджувати, що визначення розміру аліментів у разі офіційного працевлаштування платника за кордоном характеризується низкою особливостей. По-перше,

національне законодавство (Сімейний кодекс України та Постанова КМУ № 146) встановлює диференційований підхід залежно від наявності міжнародного договору між Україною та державою перебування платника. По-друге, на практиці суди надають перевагу визначенню розміру аліментів у твердій грошовій сумі, що зумовлено вимогами міжнародних договорів та особливостями виконавчого провадження в іноземних юрисдикціях. По-третє, ефективне визначення розміру аліментів потребує належного документального підтвердження доходу платника (трудовий договір, довідки з місця роботи, банківські виписки, податкові декларації), а у разі його відсутності - обчислення на основі середньої заробітної плати для місцевості попереднього проживання платника. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є вироблення уніфікованих критеріїв оцінки достовірності документів про доходи, отриманих в іноземних юрисдикціях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Угриновська О. І., Оліярник Б. Р. Захист прав та інтересів стягувача аліментів у разі перебування боржника за кордоном: особливості правозастосування в умовах воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Т. 1. № 93. С. 495–502. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.70.

2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 10.05.2026).

3. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 р. № 146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-п#Text (дата звернення: 10.05.2026).

4. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23.11.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l12#Text (дата звернення: 10.05.2026).

5. Інструкція про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном : наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2006 р. № 121/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-06#Text (дата звернення: 10.05.2026).

Гіркало Даніїл Кирилович
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Резворович Кристина Русланівна
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ У МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕННЯХ ВАНТАЖІВ

Страхування воєнних ризиків у міжнародних перевезеннях вантажів є особливим видом страхового захисту, який набув підвищеного значення в умовах повномасштабної війни, блокування окремих транспортних маршрутів, мінної небезпеки, ракетних атак, пошкодження портової, залізничної та складської інфраструктури. У міжнародній логістиці воєнний ризик охоплює не лише безпосереднє знищення або пошкодження вантажу внаслідок бойових дій, а й затримку доставки, зміну маршруту, неможливість заходу судна до порту, арешт або затримання транспорту, евакуацію екіпажу, підвищення фрахтових ставок і додаткові витрати на безпеку.

Законодавчу основу страхування воєнних ризиків в Україні становлять Цивільний кодекс України, Закон України «Про страхування», Кодекс торговельного мореплавства України, а також міжнародні транспортні конвенції. Відповідно до ст. 979 Цивільного кодексу України договір страхування укладається згідно з ЦК України, Законом України «Про страхування» та іншими актами законодавства, а за ст. 980 предметом договору є передання страхувальником за плату певного ризику страховику [1, 2]. Це означає, що воєнний ризик може бути предметом страхового покриття лише тоді, коли він прямо визначений у договорі, страховому полісі або додаткових умовах страхування. Закон України «Про страхування» встановлює загальні правові засади страхової діяльності, вимоги до договорів страхування, платоспроможності страховиків, перестрахування та захисту прав клієнтів, що є особливо важливим у випадках великих збитків від воєнних подій.

У міжнародній практиці звичайне страхування вантажів, як правило, не покриває воєнні ризики автоматично. Найчастіше стандартні умови страхування вантажів передбачають виключення збитків, спричинених війною, збройним конфліктом, мінами, торпедами, захопленням, конфіскацією чи іншими подіями військово-політичного характеру. Для їх покриття застосовуються спеціальні застереження, зокрема Institute War Clauses – Cargo, які окремо включають ризики війни, громадянського конфлікту, захоплення, мін, торпед, бомб та інших залишених засобів війни. Отже, на практиці власник вантажу або експедитор повинен не просто укласти загальний договір

страхування вантажу, а перевірити, чи містить поліс окреме покриття воєнних ризиків. Якщо такого покриття немає, страховик може відмовити у виплаті, навіть якщо вантаж був пошкоджений під час міжнародного перевезення.

Особливе значення страхування воєнних ризиків має у морських перевезеннях, оскільки судно, вантаж, фрахт, портова інфраструктура та відповідальність судновласника становлять значні майнові інтереси. Кодекс торговельного мореплавства України передбачає окремий розділ про морське страхування, зокрема регулює договір морського страхування, страховий поліс, страхування вантажу та інші майнові інтереси, пов'язані з торговельним мореплавством. У сучасних умовах для заходу суден до українських портів стандартного страхування корпусу судна, вантажу або відповідальності перевізника недостатньо, оскільки зони бойових дій або підвищеної воєнної небезпеки часто класифікуються страховим ринком як спеціальні воєнні зони. Саме тому у 2023–2024 роках Україна разом із міжнародними страховими та перестраховими структурами запроваджувала механізми страхування суден від воєнних ризиків для підтримки експорту та імпорту морським шляхом. Зокрема, уряд повідомляв про механізм страхування суден від воєнних ризиків для зменшення страхових премій, а Reuters зазначав про розширення програми з Marsh і Lloyd's на всі невійськові вантажі, включаючи металургійну продукцію [3].

У міжнародних автомобільних перевезеннях важливе значення має Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів 1956 року – CMR, до якої приєдналася Україна. Вона регулює відповідальність автомобільного перевізника за втрату, пошкодження або прострочення доставки вантажу під час міжнародного перевезення. Однак страхування відповідальності перевізника за CMR не тотожне страхуванню самого вантажу від воєнних ризиків. Перевізник відповідає у межах, визначених Конвенцією та договором, але воєнні дії можуть розглядатися як обставини, що виходять за межі звичайного транспортного ризику або як обставини, яких перевізник не міг уникнути. Тому для належного захисту сторін доцільно укладати окремий договір страхування вантажу із включенням воєнних ризиків, а також передбачати у договорі перевезення порядок зміни маршруту, повідомлення про небезпеку, розподіл додаткових витрат, відповідальність за затримку та умови форс-мажору [4].

Страхування воєнних ризиків у міжнародних перевезеннях вантажів є необхідним правовим та економічним інструментом захисту учасників зовнішньоекономічної діяльності. Його ефективність залежить від чіткого визначення страхового випадку, маршруту перевезення, виду транспорту, вартості вантажу, умов поставки Incoterms, меж відповідальності перевізника та наявності перестрахування. Для України особливо актуальним є розвиток державно-приватних механізмів страхування і перестрахування воєнних ризиків, оскільки приватні страховики не завжди здатні самостійно покривати масштабні збитки, пов'язані з війною. Показовим є запуск гарантійних механізмів за участю ЄБРР для підтримки страхування воєнних ризиків у внутрішніх перевезеннях вантажів і транспортних засобів, що має сприяти відновленню логістики та міжнародної торгівлі [5, с. 466].

Таким чином, страхування воєнних ризиків у міжнародних вантажних перевезеннях слід розглядати не лише як договірну послугу, а як елемент економічної безпеки, стабільності експорту, захисту інвесторів і безперервності зовнішньоекономічних зв'язків України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 20.05.2026).

2. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20 (дата звернення: 20.05.2026).

3. Institute War Clauses (Cargo) 1/1/09. International Underwriting Association of London. URL: https://www.iua.co.uk/IUA_Member/Publications/Model_clauses/Institute_Cargo_Clauses.aspx

4. EBRD launches EUR 110 mln guarantee for Ukraine war-risk insurance. Reuters. 2024. 12 December. URL: https://www.reuters.com/markets/europe/ebrd-launches-110-mln-euro-guarantee-ukraine-war-risk-insurance-2024-12-12/

5. Волік В.в. Важливість договору страхування міжнародних перевезень." The 8th International scientific and practical conference “Topical issues of modern science, society and education”(February 26-28, 2022) SPC “Sci-conf. com. ua”, Kharkiv, Ukraine. 2022. С. 460-469.

Михайло Євгенович Говта
курсант навчальної групи ДР-081-24-1,
2 курсу, факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
рядовий поліції
Науковий керівник: ***Корогод Світлана Володимирівна***
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
доктор філософії у галузі права, доцент, майор поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ, МЕТА ТА СИСТЕМА ВИДІВ

Інститут покарання є фундаментальним елементом кримінального права, оскільки саме через нього реалізується реакція держави на вчинене суспільно небезпечне діяння. Відповідно до статті 50 Кримінального кодексу України (далі – КК України), покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення. Його сутність полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1]. Проте каральний вплив не є самоціллю правосуддя.

Законодавець чітко визначає багатовекторну мету покарання: це не лише кара (відплата за вчинене), а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як самими засудженими, так і іншими особами. Ця парадигма є стрижнем сучасної правозастосовної практики. Зокрема, у своїй Ухвалі від 25 березня 2024 року у справі № 592/5378/23 Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду наголосив: «Виправлення як мета покарання – це той наслідок, якого прагне досягнути держава передбаченими законом заходами примусу. Виправлення засудженого – це ті певні зміни в його особистості, які утримують його в подальшому від вчинення нових. З моральної точки зору, виправлення засудженого і є кінцевою метою покарання» [4].

Особливого значення превентивна та виховна мета набуває під час застосування заходів державного примусу до найуразливіших категорій населення, пріоритетом впливу на неповнолітніх правопорушників є саме їхня соціальна адаптація та виправлення. У цих випадках державний примус повинен максимально відходити від жорсткої репресивності на користь виховного аспекту, аби розірвати цикл протиправної поведінки ще на етапі її формування та не допустити рецидиву [3, с. 12].

Для досягнення вказаної мети законодавець формує систему видів покарань, закріплену у статті 51 КК України. Вона побудована за принципом «від найменш суворого до найбільш суворого» і включає основні, додаткові та змішані види (від штрафу до довічного позбавлення волі). Важливо зазначити, що ця система не є статичною, а постійно гуманізується. Так, Законом України № 3342-IX систему було доповнено абсолютно новим видом основного покарання – пробаційним наглядом, який повноцінно запрацював на практиці у 2024 році. Він передбачає застосування соціально-виховних заходів без ізоляції особи від суспільства, що безпосередньо сприяє її виправленню [2].

Підсумовуючи, слід констатувати, що покарання у сучасному вітчизняному праві еволюціонує від моделі простої відплати до моделі соціального контролю та ресоціалізації. Ефективність кримінальної юстиції сьогодні вимірюється не суворістю призначених санкцій, а їх здатністю реально виправити правопорушника та гарантувати безпеку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 93. Ст. 364. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text

3. Савенко В. П., Корогод С. В., Чорна А. Г. та ін. Запобігання підрозділами Національної поліції кримінальним правопорушенням, учинюваним дітьми : метод. рек. Дніпро : ДДУВС, 2024. 136 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/13077

4. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25 берез. 2024 р. у справі № 592/5378/23. Єдиний державний реєстр судових рішень (база ipLex). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117884134

Гуменнік Ілля Романович
курсант навчальної групи ДР-081-24-1,
2 курсу, факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
рядовий поліції
Науковий керівник: ***Корогод Світлана Володимирівна***
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
доктор філософії у галузі права, доцент, майор поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА

Питання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності є одним з ключових напрямів розвитку ювенальної юстиції, що поєднує в собі завдання охорони прав дитини, превенції правопорушень та забезпечення ефективності кримінально-правового впливу.

В Україні інститут звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх ґрунтується на пріоритеті виховних та реабілітаційних заходів над каральними, що узгоджується з міжнародними стандартами, зокрема Конвенцією ООН про права дитини та Мінімальними стандартними правилами ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінськими правилами). У сучасних умовах зростання соціально-психологічних ризиків, зумовлених повномасштабною війною, питання вдосконалення механізмів звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності набуває особливої актуальності.

Кримінальний кодекс України передбачає загальні та спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. Загальні положення, закріплені у статтях 44-49 КК України [1], застосовуються до всієї категорії осіб, включно з неповнолітніми, проте містять певні специфічні обмеження, пов'язані з віком та рівнем суспільної небезпеки вчиненого діяння. Спеціальні підстави містить стаття 97 КК України, відповідно до якої неповнолітній може бути звільнений від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, якщо його виправлення можливе без притягнення до кримінальної відповідальності. До таких заходів належать застереження, передача під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють,

покладення обов'язку відшкодувати збитки, обмеження дозвілля та інші заходи виховного впливу.

Разом з тим чинне законодавство передбачає можливість використання примусових заходів виховного характеру і тоді, коли неповнолітній звільняється не від кримінальної відповідальності, а лише від покарання. У цьому разі такі заходи розглядаються як одна з форм реалізації кримінальної відповідальності і призначаються у вироку суду. Парадоксально, але саме в такій ситуації неповнолітній перебуває у більш привілейованому становищі порівняно із випадком, коли заходи виховного характеру застосовуються при звільненні від кримінальної відповідальності. На наш погляд, слід погодитися з позицією про те, що у випадку звільнення від кримінальної відповідальності до неповнолітніх повинні застосовуватися заходи іншого змісту, ніж ті, що призначаються у межах кримінальної відповідальності. Як слушно зазначає В. О. Навроцький, застосування таких заходів не пов'язане зі звільненням особи, оскільки неповнолітній, який не є суб'єктом кримінального правопорушення, не може підлягати такій відповідальності. У випадках, що визначені ч. 2 ст. 97 КК України, кримінальна відповідальність повністю виключається, а тому не може йтися про звільнення від неї там, де вона юридично не настає [2, с. 97].

При застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності щодо неповнолітнього першочерговим має бути забезпечення проведення системної виховної роботи та встановлення дієвого контролю за його поведінкою. Необхідним є створення умов для реального впливу на спосіб життя неповнолітнього, усунення факторів, що негативно впливають на його розвиток, а також налагодження соціальної та соціально-психологічної корекції, яка повинна стати основою роботи з такими особами.

Частина 3 ст. 97 КК України [1] містить особливе правило: якщо неповнолітній ухиляється від виконання призначених заходів, вони підлягають скасуванню, після чого він притягується до кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності передбачає довіру до неповнолітнього, а отже, він повинен дотримуватися підвищених вимог до своєї поведінки. Повторне вчинення кримінального правопорушення, або демонстрація недобросовісного ставлення засвідчують, що така довіра не була виправданою, і неповнолітній має зіткнутися з наслідками кримінальної відповідальності. На наш погляд, автоматичне звільнення від кримінальної відповідальності після завершення іспитового строку є недоцільним. Доцільно, щоб суд у кожному випадку оцінював результати поведінки неповнолітнього за матеріалами органів контролю та визначав, чи є підстави вважати його виправленим. Такий підхід сприятиме усвідомленню неповнолітнім відповідальності за свої дії та стимулюватиме дотримання правомірної поведінки протягом усього іспитового строку.

Частина 2 ст. 105 КК України містить перелік примусових заходів виховного характеру, розташований у порядку зростання суворості, і цей перелік є вичерпним [3, с. 61]. Закон визначає їх лише на рівні переліку, не розкриваючи їхнього змісту. Натомість докладні роз'яснення містяться в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» [4, с. 349], на яку спираються й автори науково-практичних коментарів.

І. Вишневська визначає застереження як осуд поведінки неповнолітнього від імені суду або попередження щодо неприпустимості подальших правопорушень [3, с. 61]. У

Постанові Пленуму цей захід характеризується як один із найбільш м'яких: він полягає у роз'ясненні неповнолітньому негативних наслідків його дій, шкоди, завданої правам інших осіб, суспільству чи державі, а також у попередженні про можливість суворіших санкцій у разі продовження протиправної поведінки [4, с. 351].

На наш погляд, при встановленні обмежень дозвілля та вимог до поведінки суд має керуватися виключно законом, а не суб'єктивним уявленням конкретного судді. Порівняно з законодавством інших держав можливими є такі обмеження, як заборона відвідувати розважальні заклади або перебувати в окремих місцях упродовж визначеного періоду; обмеження на користування транспортними засобами; встановлення заборони покидати житло у певний час доби; вимога звітувати про проведений час; заборона виїзду в іншу місцевість без дозволу відповідного органу; обов'язок прибувати на співбесіди; відвідування профілактичних лекцій; допуск працівників органу контролю для перевірки умов проживання [5, с. 83]. На думку В. М. Бурдіна, суд повинен мати право призначати одночасно кілька таких вимог.

Окремим видом примусових заходів є покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і володіє майном чи доходами, обов'язку відшкодувати завдані збитки. Враховуючи, що ЦК України встановлює неповну цивільну дієздатність з 14 років (ст. 32), а ст. 1179 передбачає обов'язок відшкодування шкоди неповнолітніми з цього віку, логічним було б узгодити кримінальне законодавство з цивільним і дозволити покладення обов'язку відшкодування шкоди з 14 років.

Проте перебування неповнолітнього у школі соціальної реабілітації, на наш погляд, нерідко спричиняє більше негативних наслідків, ніж позитивних. Постійне перебування в криміногенному середовищі, ізоляція та обмін досвідом між вихованцями не сприяють виправленню, а інколи навіть підсилюють девіантні установки.

Серед усього переліку примусових заходів доцільно залишити ті, що дійсно мають виховний характер та не порушують фундаментальних прав неповнолітнього. Як пропонує М. В. Бурдін, система таких заходів могла б включати покладення обов'язку усунути або компенсувати завдану шкоду особистою працею; обов'язок відвідувати навчальні програми; громадські роботи; обмеження дозвілля; направлення до центрів медико-соціальної реабілітації [5, с. 175].

З урахуванням цих пропозицій доцільним є удосконалення змісту ст. 97 КК України, шляхом чіткого визначення переліку заходів, які можуть застосовуватися при звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності, та їх відмежування від заходів, що застосовуються при звільненні від покарання. Це дозволило б уникнути дублювання та забезпечило б більшу відповідність принципам справедливості та диференціації кримінально-правового впливу.

З огляду на викладене, звільнення неповнолітнього, який учинив кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності не має абсолютного характеру. Застосування ст. 97 КК України може мати два результати: позитивний - коли неповнолітній сумлінно виконує обмеження та вимоги, і негативний - коли у разі ухилення від виконання заходів вони скасовуються, а особа притягується до кримінальної відповідальності. Отже, звільнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру є важливим інструментом, який дозволяє досягти цілей кримінального права без використання репресивних заходів та запобігти соціальній ізоляції неповнолітнього.

Водночас його застосування вимагає з боку державних органів ретельного обґрунтування та виваженості, щоб неповнолітній сприймав його як прояв гуманістичних засад державної політики, а не як потурання чи можливість уникнення відповідальності.

Отже, інститут звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності є важливою складовою системи ювенальної юстиції, що враховує особливості розвитку та соціальної вразливості дітей. Його ефективність залежить від збалансованого поєднання правових, психологічних і соціальних механізмів, а також належної практичної реалізації. Подальший розвиток цього інституту має бути спрямований на зміцнення виховного характеру заходів впливу, підвищення рівня персоналізованого підходу та удосконалення правозастосовної практики відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України 2001 року (із змінами та доповненнями станом на 13.01.2011р.): Офіційний текст. К.: Юрінком інтер, 2011. 240 с.
2. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
3. Вишневська І. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Вісник Національної академії державної прикордонної служби. Юридичні науки. Випуск 1. 2017. С. 56-66.
4. Ортинська Н.В. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: оновлення методологічних підходів. Форум права. 2015. № 5. С. 166 -170
5. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. К.: Атіка, 2004. 240 с.

Казанчук Дмитро Васильович,
здобувач освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЛІЦЕНЗУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Будівельна галузь є одним із ключових секторів національної економіки України, що безпосередньо забезпечує відновлення зруйнованої внаслідок збройної агресії інфраструктури. Запровадження воєнного стану з 24 лютого 2022 року суттєво змінило правове регулювання ліцензування будівельної діяльності: традиційний дозвільний механізм було замінено спрощеним декларативним порядком. Актуальність дослідження зумовлена тим, що така трансформація, попри свою практичну доцільність, породила низку господарсько-правових проблем, пов'язаних із забезпеченням якості будівництва, державним контролем та правовою визначеністю для суб'єктів господарювання.

Правовою основою ліцензування будівельної діяльності є Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII, який у п. 9 ч. 1 ст. 7 відносить будівництво об'єктів класів наслідків СС2 та СС3 до видів діяльності, що підлягають обов'язковому ліцензуванню [1]. Однак ще до початку повномасштабного вторгнення у сфері будівельного ліцензування існувала правова прогалина: у березні 2020 року постанова КМУ від 30.03.2016 № 256, яка визначала ліцензійні умови та перелік робіт, що підлягають ліцензуванню, втратила чинність у зв'язку з ліквідацією Державної архітектурно-будівельної інспекції та утворенням Державної інспекції архітектури та містобудування України (ДІАМ). Нові ліцензійні умови так і не були затверджені, що фактично зупинило ліцензування галузі ще до початку воєнного стану.

З введенням воєнного стану Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 18.03.2022 № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», яка запровадила декларативний порядок набуття права на провадження будівельної діяльності [2]. Відповідно до цієї постанови, замість ліцензії суб'єкт господарювання подає декларацію про провадження господарської діяльності - безоплатно, через портал «Дія» або ЦНАПи, без очікування рішення органу ліцензування. Строки дії раніше виданих ліцензій автоматично продовжуються на весь період воєнного стану та три місяці після його припинення, а суб'єкти, що діяли на підставі декларації, зобов'язані невідкладно, але не пізніше трьох місяців після завершення воєнного стану, отримати повноцінні ліцензії. Окрім цього, постановою КМУ від 24.06.2022 № 722 запроваджено спрощений порядок здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану [3].

Запроваджений декларативний порядок, попри очевидну доцільність в умовах воєнної необхідності, породив серйозні господарсько-правові проблеми. По-перше,

декларація має суто формальний характер: суб'єкт господарювання зобов'язується дотримуватися ліцензійних умов, проте через їх скасування у 2020 році вичерпного переліку вимог до будівельної діяльності фактично не існує. Це унеможливлює належний державний контроль якості виконуваних робіт і підвищує ризики зведення небезпечних об'єктів. По-друге, відсутня процедура підтвердження подання декларації як формалізованого дозвільного документа - не визначено моменту набуття права на діяльність та порядку відмови в реєстрації. По-третє, механізм переходу від декларацій до ліцензій після завершення воєнного стану досі законодавчо не розроблений, що створює правову невизначеність для суб'єктів господарювання щодо умов продовження діяльності.

Таким чином, ліцензування будівельної діяльності в умовах воєнного стану є комплексною господарсько-правовою проблемою, що потребує системного вирішення як у воєнний, так і у повоєнний період. Необхідними є такі кроки: розробка та затвердження нових ліцензійних умов провадження господарської діяльності з будівництва об'єктів СС2 та СС3; законодавче закріплення чіткої процедури переходу від декларативного до ліцензійного порядку після завершення воєнного стану; запровадження дієвого механізму державного контролю якості будівельних робіт, що виконуються на підставі декларацій. Реалізація цих заходів забезпечить правову визначеність для учасників ринку та безпеку об'єктів будівництва в умовах відбудови України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19 (дата звернення: 25.04.2026)
2. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF (дата звернення: 25.04.2026)
3. Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 722. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/722-2022-%D0%BF (дата звернення: 25.04.2026)
4. Ліцензування у сфері містобудівної діяльності: нове життя. Юридична газета. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/licenzuvannya-u-sferi-mistobudivnoyi-diyalnosti-nove-zhittya.html (дата звернення: 25.04.2026)

Кіріченко А.М.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро
Науковий керівник: ***Бабанін С.В.,***
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ (КОМП'ЮТЕРНИХ) СИСТЕМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільства, розвитку інформаційних технологій та особливо в контексті ведення гібридної війни проти України, питання захисту інформаційного простору набуває не лише правового, а й стратегічного значення для забезпечення національної безпеки. Кримінальне правопорушення, передбачене статтею 361 Кримінального кодексу України, є одним із ключових інструментів правового реагування на кіберзагрози [1]. Його специфіка полягає у високому рівні латентності, адже більшість таких діянь вчиняється дистанційно із застосуванням складних технічних засобів, а наслідки можуть бути відстроченими або маскуватися під технічні збої.

Об'єктом цього кримінального правопорушення виступають суспільні відносини у сфері забезпечення безпечного, стабільного та безперебійного функціонування інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних і інформаційно-комунікаційних систем. У ширшому розумінні йдеться також про гарантування інформаційної безпеки як складової національної безпеки, що включає захист прав і законних інтересів суб'єктів інформаційних відносин. Додатково науковці підкреслюють, що об'єкт охоплює й відносини щодо реалізації суспільних потреб, які задовольняються через обробку, зберігання та передачу інформації [2, с.69].

Предмет правопорушення є складним і багатокомпонентним. Традиційно до нього відносять електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку. Водночас сучасний підхід розширює це розуміння, включаючи програмне забезпечення, бази даних, цифрові носії інформації, а також безпосередньо комп'ютерну інформацію як нематеріальний об'єкт. Особливістю є

те, що така інформація має "віртуальну природу": вона не існує у традиційній фізичній формі, але має реальну цінність і може бути об'єктом протиправного впливу. Окрему увагу приділяють даним, що зберігаються у хмарних середовищах, які ускладнюють визначення місця вчинення кримінального правопорушення та юрисдикції [3, с.185].

Об'єктивна сторона правопорушення полягає у вчиненні дії у вигляді несанкціонованого втручання в роботу відповідних систем. Під таким втручанням слід розуміти будь-які дії, що здійснюються з порушенням встановленого порядку доступу, незалежно від способу – шляхом використання шкідливого програмного забезпечення, підбору паролів, експлуатації вразливостей або соціальної інженерії. Важливо, що законодавець пов'язує кримінальну відповідальність із настанням певних наслідків. До них належать витік інформації, тобто отримання доступу до неї особами, які не мають на це права; блокування інформації, що унеможливлює доступ законного користувача; втрата інформації, яка означає її знищення або неможливість відновлення; підробка, що проявляється у зміні змісту або створенні фальсифікованих даних; а також порушення встановленого порядку маршрутизації інформації. Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту настання таких наслідків, навіть якщо вони не спричинили значної матеріальної шкоди.

Суб'єктом правопорушення є загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Водночас на практиці часто йдеться про осіб, які мають спеціальні знання у сфері інформаційних технологій, що підвищує суспільну небезпечність їхніх дій. Суб'єктивна сторона характеризується наявністю вини у формі умислу – як прямого, коли особа усвідомлює протиправність своїх дій і бажає настання наслідків, так і непрямого, коли допускає їх настання. Особливого значення набуває мотив і мета, особливо в умовах воєнного стану, коли втручання може бути спрямоване на підрив державної безпеки, поширення деструктивної інформації або дестабілізацію суспільства [4, с.121].

Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення значно підвищують відповідальність. До них належать вчинення діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб, що свідчить про організований характер діяльності. Окремо виділяється спричинення значної шкоди, яка визначається у грошовому еквіваленті, а також створення небезпеки тяжких наслідків, таких як техногенні аварії, порушення роботи критичної інфраструктури, екологічні катастрофи або загибель людей. Особливо сувора відповідальність передбачена за вчинення такого правопорушення в умовах воєнного стану, що обумовлено підвищеною вразливістю держави до кіберзагроз у цей період. Водночас закон передбачає важливе виключення: дії не визнаються кримінально караними, якщо вони здійснюються в межах законної діяльності з пошуку та виявлення вразливостей, за умови дотримання встановлених процедур.

Окремою актуальною проблемою є поширення програм-вимагачів (ransomware), які блокують доступ до даних і вимагають викуп за їх відновлення. Такі діяння в Україні кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, зокрема як несанкціоноване втручання та вимагання. Складність правозастосування полягає у використанні криптовалют як засобу розрахунку, що ускладнює ідентифікацію злочинців та визначення правового статусу викрадених активів. Це свідчить про необхідність удосконалення законодавства у сфері цифрових активів.

Таким чином, аналіз положень статті 361 Кримінального кодексу України демонструє, що законодавство загалом відповідає сучасним викликам, однак потребує подальшого розвитку. Зокрема, актуальними є питання уточнення термінології, адаптації норм до новітніх технологій, посилення відповідальності за кіберзлочини, вчинені в умовах воєнного стану, а також підвищення рівня професійної підготовки правоохоронців у сфері цифрової криміналістики. Лише комплексний підхід дозволить ефективно протидіяти кіберзагрозам і забезпечити належний рівень інформаційної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.04.2026).

2. Дрижакова Д. Ю. Визначення предмета та об'єкта несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст.ст. 361, 361-1 КК України). International scientific journal «Internauka». Series: Jurisprudence. 2023. № 20 (154). С. 67-71. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-20-9467

3. Стецик І. Р. Вимагання з використанням комп'ютерних технологій: кримінально-правовий аспект. Science in the modern world: innovations and challenges: матеріали конференції (4-6 вересня 2025 р.). 2025. С. 284-288. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/SCIENCE-IN-THE-MODERN-WORLD-INNOVATIONS-AND-CHALLENGES-4-6.09.25.pdf#page=284 (дата звернення: 21.04.2026).

4. Басараб О. Т., Басараб О. К. Кримінально-правовий аналіз несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 319-322. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/77.

Конончук Богданна Ростиславівна
здобувачка освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Цивільно-правова відповідальність за порушення договірного зобов'язання є важливим елементом правового регулювання майнових відносин, що забезпечує належне виконання сторонами взятих на себе зобов'язань. Вона настає за наявності певних підстав, які визначають правомірність притягнення особи до відповідальності [1].

Цивільно-правова відповідальність виникає за наявності таких умов:

1) протиправної поведінки, результатом якої є порушення суб'єктивних цивільних прав іншої особи;
2) майнових наслідків протиправної поведінки (збитків або шкоди);
3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи і результатом, що настав;
4) вини боржника (за загальним правилом) [2].

Підстави цивільно-правової відповідальності поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. Такий поділ зумовлено сутністю самої відповідальності як юридичного механізму. До об'єктивних підстав належать: протиправна поведінка, що виражається у невиконанні або неналежному виконанні зобов'язання (ст. 610 ЦКУ); шкода, яка може бути матеріальною чи нематеріальною (ст. 22, 23 ЦКУ); причинний зв'язок між порушенням і заподіяними наслідками. Об'єктивні підстави відображають фактичні обставини, за яких виникає відповідальність. Вони є обов'язковими для встановлення відповідальності незалежно від особистих характеристик боржника.

Єдиною суб'єктивною підставою є вина особи, яка може бути виражена у формі умислу чи необережності (ст. 614 ЦКУ). Вина визначає психологічне ставлення особи до свого діяння і має значення для встановлення ступеня відповідальності та можливості її пом'якшення або звільнення від неї. Проте в окремих випадках відповідальність може наставати незалежно від вини, якщо це передбачено законом або договором. Поділ на об'єктивні та суб'єктивні підстави дозволяє враховувати як зовнішні, так і внутрішні аспекти порушення, забезпечуючи баланс між захистом прав потерпілої сторони та справедливістю санкцій щодо порушника [3].

Таким чином, цивільно-правова відповідальність за порушення договірного зобов'язання ґрунтується на чотирьох ключових умовах: протиправності поведінки, майнових наслідках, причинному зв'язку та вині порушника. Вона спрямована на захист прав учасників цивільних відносин та забезпечення виконання договірних зобов'язань відповідно до принципу справедливості та правової визначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 26.05.2026).

2. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань. Судова Влада України. URL: https://ln.te.court.gov.ua/sud1910/pres-centr/5/359661/ (дата звернення: 26.05.2026).

3. Єрьоменко Г.В. Відповідальність у цивільному праві. *Цивільне право України*: підручник. Видавничий Дім «Ін Юре», Т.1. Загальна частина. 2006. 94-95 с.

Конончук Богданна Ростиславівна
здобувачка освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПРИНЦИП ВИНИ, ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА РОЛЬ ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Цивільно-правова відповідальність є одним із центральних інститутів цивільного права, спрямованим на захист майнових та особистих немайнових прав суб'єктів. Вона виконує специфічні функції, серед яких головне місце посідає компенсаторно - відновлювальна: її першочерговою метою є не покарання правопорушника, а максимально повне відновлення майнового стану потерпілої сторони. У сучасних умовах глобальних криз, пандемій, а для України - повномасштабної війни та правового режиму воєнного стану, практичне застосування інституту цивільної відповідальності зазнало суттєвих трансформацій. Традиційне розуміння вини, меж цивільної відповідальності та підстав для звільнення від неї потребує переосмислення крізь призму нових законодавчих реалій та актуальної судової практики.

Розглянувши природу юридичної відповідальності у цивільному праві, підстави для її настання, необхідно зазначити також обставини, за яких особа звільняється від несприятливих для неї наслідків майнового характеру. Принцип «відповідальність тільки за наявності вини», що закріплений у цивільному законодавстві, означає наступне: цивільно-правова відповідальність не є абсолютною, тобто може бути скасована за наявності відповідних умов [1].

Ці обставини є історично обумовленими. Римське право, яке є основою сучасного цивільного, застосовувало поняття «випадку» («casus») у двох варіантах. Перший був більш поширений та мав назву «простий випадок. Римські юристи наводили наступні приклади випадків: шкода, що була завдана твариною, або людиною позбавленою розуму, звичайні стихійні явища (мороз, вітер, спека). Таким чином, «випадок» у широкому розумінні був певними життєвими обставинами, які можливо було передбачити, але у разі настання «казусу» ні боржника, ні кредитора звинуватити було неможливо [1].

ЦК України ст. 617 передбачає звільнення від відповідальності за умов настання випадку або обставин непереборної сили [2]. Визначення «обставин непереборної сили» зустрічається в ЦК України як умова звільнення від відповідальності, але чітка фіксація та вичерпний перелік цих обставин у законодавстві відсутня. Так як і з визначенням «цивільно-правової відповідальності» не зазначено на законодавчому рівні саме чіткий перелік обставин, що вважатимуться за непереборну силу. Вирішення кожної справи в

судовому порядку має йти індивідуально та з урахуванням конкретних обставин справи. Таким чином такий формат розгляду має надати можливість відповідачеві довести відсутність своєї вини, а саме що зобов'язання не було виконано внаслідок обставин непереборної сили. Що стосується казусу як умови звільнення від відповідальності у цивільному праві, то варто зазначити наступне: казусом не можна вважати нестачу коштів боржника, відсутність на ринку відповідних товарів для виконання покладеного на нього зобов'язання та недодержання своїх обов'язків. Під казусом розуміється безвинне діяння, тобто коли відсутній як умисел, так і необережність заподіювача шкоди [3].

Отже, варто підсумувати, що цивільне законодавство досить лояльне до громадян. Воно не виключає обставини, за яких об'єктивно неможливе виконання зобов'язань в належному вигляді та надає можливість уникнути відповідальності. Особливої актуальності це набуло в умовах воєнного стану в країні. Внаслідок російської збройної агресії виконання боржниками зобов'язань, наприклад, на тимчасово окупованих територіях об'єктивно неможливе. На мою думку, наявність такого механізму звільнення від цивільно-правової відповідальності має величезне значення для правової системи країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриняк А. Б. Договірна відповідальність як різновид цивільно– правової відповідальності сторін у підрядних зобов'язаннях. Питання розвитку договірних правовідносин. С. 93–97.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003.
3. Нємцева А. О. Підстави звільнення від безвинної відповідальності в цивільному праві. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 1. С. 78-85.

Коц Альона Анатоліївна,
курсант третього курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна,***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКП НПУ
доктор юридичних наук, доцент
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Захист прав дітей є одним із ключових напрямів сучасного міжнародного права та важливою складовою системи забезпечення прав людини. Особливе ставлення до дитини як до самостійного суб'єкта права зумовлене її фізичною та психологічною незрілістю, а також необхідністю забезпечення умов для повноцінного розвитку, виховання та соціалізації. Саме тому міжнародне співтовариство виробило комплекс правових норм і механізмів, спрямованих на гарантування безпеки, гідності та добробуту дітей. У сучасних умовах проблема захисту прав дітей набуває ще більшої актуальності у зв'язку зі збройними конфліктами, гуманітарними кризами, масовими переміщеннями населення, торгівлею людьми, незаконним усиновленням та іншими явищами, які безпосередньо загрожують життю та здоров'ю дітей.

Міжнародно-правовий механізм захисту прав дітей формувався поступово. Першим важливим документом стала Женевська декларація прав дитини 1924 року, ухвалена Лігою Націй [1, с.72]. Вона вперше на міжнародному рівні закріпила положення про те, що дитина потребує особливого захисту, турботи та забезпечення умов для нормального фізичного і духовного розвитку. Хоча цей документ мав декларативний характер і не встановлював юридично обов'язкових норм, він став фундаментом для подальшого розвитку міжнародних стандартів у сфері дитинства.

Наступним важливим етапом стало прийняття Декларації прав дитини 1959 року Генеральною Асамблеєю ООН. У ній було закріплено десять основоположних принципів, відповідно до яких дитина повинна користуватися спеціальним захистом, мати право на освіту, медичну допомогу, соціальне забезпечення та виховання в атмосфері любові й розуміння [2]. Декларація наголосила на необхідності забезпечення рівності дітей незалежно від раси, національності, мови чи соціального походження.

Найважливішим міжнародним документом у цій сфері стала Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка фактично стала міжнародною "конституцією" прав дитини [3]. Україна ратифікувала цей документ 27 лютого 1991 року, взявши на себе міжнародні

зобов'язання щодо забезпечення та захисту прав дітей. Конвенція визначає дитину як особу до досягнення 18-річного віку та закріплює широкий комплекс громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав. Одним із ключових принципів Конвенції є пріоритет найкращих інтересів дитини. Також документ закріплює право дитини на життя, розвиток, освіту, охорону здоров'я, свободу висловлення думки, захист від насильства, експлуатації та дискримінації.

Особливого значення міжнародний захист прав дітей набуває в умовах збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право розглядає дітей як найбільш вразливу категорію цивільного населення, яка потребує додаткових гарантій безпеки. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них передбачають обов'язок сторін конфлікту забезпечувати особливу повагу та захист дітей, сприяти їх евакуації із зон бойових дій, гарантувати доступ до медичної допомоги, харчування та гуманітарної підтримки [4]. Окремо міжнародне право забороняє використання дітей у воєнних діях. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року встановив обов'язок держав уживати всіх можливих заходів для недопущення участі осіб, молодших 18 років, у бойових діях [5].

Особливо гостро проблема захисту прав дітей постала у зв'язку зі збройною агресією рф проти України. Повномасштабне вторгнення призвело до масових порушень міжнародного гуманітарного права та прав дитини. Однією з найсерйозніших проблем стала незаконна депортація українських дітей на територію рф та тимчасово окупованих територій. Такі дії порушують норми міжнародного права, зокрема Конвенцію про права дитини та Женевські конвенції, і можуть кваліфікуватися як воєнний злочин. Окрім депортації, серйозною проблемою стало незаконне усиновлення українських дітей у російські сім'ї, що порушує право дитини на збереження громадянства, ідентичності та сімейних зв'язків [6, с.43-44].

Збройний конфлікт також спричинив масштабні руйнування цивільної інфраструктури. Внаслідок бойових дій зазнали пошкоджень або були зруйновані сотні шкіл, дитячих садків та медичних закладів. Це негативно впливає на реалізацію права дітей на освіту, медичну допомогу та безпечне середовище для життя. Значна кількість дітей зазнала психологічних травм через втрату близьких, вимушене переселення та постійне перебування в умовах небезпеки.

Ефективність міжнародного механізму захисту прав дітей забезпечується діяльністю спеціалізованих міжнародних організацій та судових інституцій. Важливу роль відіграє Комітет ООН з прав дитини, який здійснює контроль за виконанням державами положень Конвенції шляхом аналізу періодичних доповідей та розгляду індивідуальних звернень щодо порушень прав дітей. Значний внесок у захист дитинства здійснює ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН, який надає гуманітарну допомогу, забезпечує доступ до освіти, медицини, психологічної підтримки та сприяє захисту дітей у кризових ситуаціях [7, с.440].

Для України питання захисту прав дітей є надзвичайно актуальним. Незважаючи на ратифікацію основних міжнародних договорів, національна система захисту прав дітей потребує подальшого вдосконалення. Одним із ключових напрямів є гармонізація законодавства України зі стандартами Європейського Союзу та міжнародного гуманітарного права. Важливим завданням також залишається створення ефективної

системи координації державних органів у сфері захисту дітей, зокрема через формування незалежного інституту дитячого омбудсмена з широкими повноваженнями.

Не менш важливою проблемою є забезпечення ефективного механізму розшуку та повернення незаконно депортованих українських дітей. Для цього необхідна активна співпраця України з міжнародними організаціями, правозахисними інституціями та іноземними державами. Водночас значна увага повинна приділятися психологічній реабілітації дітей, які постраждали внаслідок війни, а також створенню безпечного освітнього та соціального середовища.

Отже, міжнародний механізм захисту прав дітей є складною системою правових норм, міжнародних договорів та інституцій, спрямованих на забезпечення безпеки, розвитку та гідності дитини. Сучасні виклики, пов'язані зі збройними конфліктами та гуманітарними кризами, демонструють необхідність подальшого вдосконалення міжнародних механізмів захисту та посилення відповідальності держав за порушення прав дітей. В умовах війни в Україні питання захисту дітей набуває не лише правового, а й гуманітарного значення, оскільки саме від ефективності міжнародної співпраці та реального притягнення винних до відповідальності залежить забезпечення майбутнього покоління та дотримання фундаментальних принципів міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юшкевич О. Г. Женевська декларація прав дитини 1924 року. Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2021 р.). Київ, 2021. С. 71-73.

2. Декларація прав дитини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 13.05.2026).

3. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 13.05.2026).

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.05.2026).

5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 01.01.2000 : станом на 23 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 13.05.2026).

6. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Правова позиція. 2022. № 2 (35). С. 41-45. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.7.

7. Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 437-440. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.79.

Коц Альона Анатоліївна,
курсант третього курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
*Науковий керівник:**Резворович Кристина Русланівна,***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКП НПУ
доктор юридичних наук, доцент
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У сучасному світі проблема вимушеного переміщення населення є однією з найгостріших гуманітарних та правових проблем міжнародного співтовариства. Збройні конфлікти, окупація територій, політичні переслідування, порушення прав людини, терористичні акти, етнічні та релігійні конфлікти, а також природні катастрофи змушують мільйони людей залишати свої домівки у пошуках безпеки. У таких умовах особливого значення набуває міжнародний захист прав біженців та внутрішньо переміщених осіб, адже саме ці категорії населення є найбільш уразливими та потребують особливих гарантій з боку держав і міжнародних організацій.

Міжнародний захист біженців та переміщених осіб являє собою комплекс міжнародно-правових норм, принципів і механізмів, спрямованих на забезпечення безпеки, гідності, основних прав і свобод людей, які були змушені покинути місце свого постійного проживання. Основною метою такого захисту є недопущення дискримінації, забезпечення гуманного ставлення до осіб, які постраждали від конфліктів чи переслідувань, а також створення умов для їх інтеграції, повернення або переселення [1, с.111].

Одним із ключових аспектів міжнародного права у цій сфері є розмежування понять «біженець» та «внутрішньо переміщена особа». Незважаючи на схожість причин переміщення, їхній правовий статус суттєво відрізняється. Головним критерієм такого розмежування є факт перетину міжнародного кордону.

Біженцями визнаються особи, які перебувають поза межами своєї держави через обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознаками раси, релігії, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань. Такі особи не можуть або не бажають користуватися захистом своєї держави через існування реальної загрози для їхнього життя чи свободи [2, с.4].

На відміну від біженців, внутрішньо переміщені особи не залишають меж власної держави. Вони змушені залишити місце постійного проживання через бойові дії, окупацію, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації, однак залишаються під юрисдикцією своєї держави. Саме держава несе основний обов'язок

щодо забезпечення їхнього захисту, соціального забезпечення та дотримання прав людини [2, с.5]. Водночас міжнародні організації можуть надавати гуманітарну допомогу та сприяти реалізації міжнародних стандартів захисту ВПО.

Система міжнародного захисту біженців і переміщених осіб ґрунтується на значній кількості міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру. Центральне місце серед них займає Конвенція про статус біженців 1951 року, яка визначає поняття біженця, встановлює основні права цієї категорії осіб та закріплює обов'язки держав щодо їх захисту [3]. Важливе значення має також Протокол 1967 року, який усунув часові та географічні обмеження застосування Конвенції [4].

Особливу роль у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб відіграють Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення 1998 року [5]. Хоча вони не мають юридично обов'язкового характеру, ці принципи стали основою для формування міжнародних стандартів поводження з ВПО та використовуються багатьма державами під час розроблення національного законодавства.

Важливим міжнародним документом сучасності є також Глобальний договір про біженців, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН у 2018 році [6]. Його основною метою є посилення міжнародної співпраці, справедливий розподіл відповідальності між державами та підтримка країн, які приймають значну кількість біженців. Договір спрямований на створення ефективнішої системи міжнародної солідарності у сфері захисту осіб, які вимушено залишили свої країни.

Міжнародний захист біженців та переміщених осіб базується на низці фундаментальних принципів міжнародного права. Найважливішим із них є принцип non-refoulement, або принцип невидворення. Його сутність полягає у забороні повернення особи до держави, де її життю, свободі чи безпеці загрожує небезпека [7, с.9]. Цей принцип вважається основою всієї міжнародної системи захисту біженців та має імперативний характер.

Не менш важливим є принцип невидачі, який забороняє передачу особи іншій державі, якщо існує ризик її переслідування, катувань або нелюдського поводження. Значне місце займає також принцип недискримінації, відповідно до якого біженці та переміщені особи повинні користуватися основними правами та свободами незалежно від раси, релігії, національності чи інших ознак.

Міжнародне право гарантує біженцям право на працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист, свободу пересування та доступ до правосуддя. Особлива увага приділяється захисту найбільш уразливих категорій осіб – дітей, жінок, осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, які особливо страждають від наслідків збройних конфліктів та гуманітарних криз.

Для України проблема захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб набула особливого значення після початку повномасштабного вторгнення рф 24 лютого 2022 року. Внаслідок бойових дій, окупації частини територій та масового руйнування цивільної інфраструктури мільйони громадян були змушені залишити свої домівки. Значна частина населення перемістилася в межах України, отримавши статус внутрішньо переміщених осіб, тоді як мільйони українців виїхали за кордон та отримали тимчасовий захист у державах Європейського Союзу.

У відповідь на безпрецедентну гуманітарну кризу Рада Європейського Союзу вперше активувала Директиву про тимчасовий захист 2001/55/ЕС [8]. Це дозволило громадянам України оперативно отримати право на проживання, працевлаштування, освіту, медичну

допомогу та соціальний захист без необхідності проходження складної та тривалої процедури отримання статусу біженця. Такий механізм став прикладом міжнародної солідарності та швидкого реагування на кризову ситуацію.

Водночас Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб. Реалізуються програми грошової допомоги, забезпечення житлом, психологічної підтримки, працевлаштування та інтеграції ВПО у нові громади. Проте значна кількість проблем залишається невирішеною, зокрема питання забезпечення житлом, працевлаштування, соціальної адаптації та захисту прав дітей і осіб з інвалідністю.

Таким чином, міжнародний захист прав біженців та внутрішньо переміщених осіб є одним із найважливіших напрямів сучасного міжнародного права та гуманітарної політики. Ефективність цієї системи залежить не лише від наявності міжнародно-правових норм, а й від реальної готовності держав виконувати свої міжнародні зобов'язання, забезпечувати права людини та співпрацювати з міжнародними організаціями. У сучасних умовах зростання кількості збройних конфліктів та гуманітарних криз міжнародна солідарність, гуманність та дотримання прав людини залишаються ключовими передумовами забезпечення належного захисту осіб, які втратили свої домівки та потребують допомоги міжнародного співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ногас Н. Міжнародний захист прав біженців і переміщених осіб. Актуальні проблеми правознавства. 2024. Вип. 1 (37). С. 110-116. DOI: https://doi.org/10.35774/app2024.01.110.
2. Бльок Н. В. Міжнародні конвенції як інститут захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та біженців. Академічні візії. 2025. Випуск 50. 10 с. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18483044.
3. Конвенція про статус біженців: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 28.07.1951 : станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 13.05.2026).
4. Протокол щодо статусу біженців: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 13.05.2026).
5. Керівні принципи з питань переміщення осіб всередині країни : док. ООН E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf (дата звернення: 13.05.2026).
6. Глобальний договір про біженців : резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 17 грудня 2018 р. : док. ООН A/RES/73/151. URL: https://docs.un.org/en/a/res/73/151 (дата звернення: 13.05.2026).
7. Резворович К. Р., Пироговська В. О., Ястремська Н. М. Аналіз міжнародних правових норм щодо захисту прав біженців і мігрантів у сучасному світі. Український політико-правовий дискурс. 2024. № 6. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14289908.
8. Директива Ради 2001/55/ЕС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення наслідків цього. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf (дата звернення: 13.05.2026).

Кравченко Владислав Валентинович
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року стало одним із найпотужніших чинників трансформації національної правової системи. Особливо глибоких змін зазнало міжнародне приватне право, яке традиційно забезпечувало стабільність транскордонних приватноправових відносин, однак в умовах війни опинилося перед безпрецедентними викликами. Повномасштабна збройна агресія рф спричинила масову міграцію населення, руйнування економічних зв'язків, ускладнення виконання міжнародних договорів, зміну територіальної підсудності та появу нових механізмів захисту прав фізичних і юридичних осіб. У зв'язку з цим міжнародне приватне право перестало бути лише системою колізійних норм і дедалі більше трансформується у гнучкий інструмент забезпечення прав людини, захисту інвестицій та координації міжнародних правових механізмів у кризових умовах.

Одним із найважливіших напрямів трансформації стало переосмислення інституту форс-мажору у сфері договірних зобов'язань. Після початку повномасштабного вторгнення значна кількість суб'єктів господарювання опинилася в ситуації фактичної неможливості виконання своїх договірних обов'язків через бойові дії, окупацію територій, руйнування виробничих потужностей, логістичних маршрутів та банківської інфраструктури [1, с.66]. Торгово-промислова палата України у листі від 28.02.2022 № 2024/02.07.1 офіційно визнала військову агресію рф форс-мажорною обставиною [2]. Проте судова практика, зокрема правові позиції Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, сформувала підхід, відповідно до якого сам факт воєнного стану не звільняє особу від виконання зобов'язання автоматично [1, с.67]. Для звільнення від відповідальності сторона повинна довести наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та неможливістю виконання конкретного обов'язку. Таким чином, в українській практиці відбулося розмежування між тимчасовими перешкодами у виконанні зобов'язань, що звільняють лише від штрафних санкцій відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України,

та остаточною неможливістю виконання через фізичне знищення предмета договору, що відповідно до ст. 607 ЦК України припиняє саме зобов'язання [3].

Воєнний стан також істотно вплинув на особистий закон фізичних осіб, спадкові правовідносини та систему підсудності. Масова вимушена міграція мільйонів українців за кордон створила ситуацію, за якої традиційні колізійні прив'язки, засновані на місці постійного проживання особи, виявилися недостатньо ефективними. Особливо гостро це проявилося у сфері спадкового права. Через окупацію частини територій та неможливість функціонування нотаріальних органів держава була змушена запровадити принцип екстериторіальності, який дозволив відкривати спадкові справи у будь-якого нотаріуса на підконтрольній території України незалежно від місця проживання спадкодавця. Разом із тим відновлення у 2023-2024 роках загального шестимісячного строку для прийняття спадщини створило значні труднощі для осіб, які перебувають за кордоном, оскільки пропуск такого строку тепер потребує його поновлення у судовому порядку [4]. Значних змін зазнала і система територіальної підсудності. У зв'язку з бойовими діями та окупацією окремих регіонів Верховний Суд здійснив масштабний перерозподіл судових справ між судами різних областей України. Паралельно спостерігається зростання кількості звернень до міжнародних арбітражних інституцій, зокрема до Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України та міжнародних арбітражів у Лондоні й Парижі, для вирішення спорів та фіксації збитків, завданих збройною агресією [5, с.572].

Паралельно із реагуванням на виклики війни міжнародне приватне право України активно трансформується у напрямі європейської інтеграції. Чинний Закон України «Про міжнародне приватне право» 2005 року був важливим кроком у наближенні національного законодавства до європейських стандартів, однак сучасні виклики продемонстрували необхідність його суттєвого оновлення [6]. Найбільш масштабним етапом модернізації стала підготовка нового Цивільного кодексу України – Кодексу права приватного. Законопроєкт № 14394 від 22.01.2026 року передбачає інтеграцію міжнародного приватного права безпосередньо до структури єдиного кодексу у вигляді Книги восьмої «Право приватне міжнародне» [7]. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям європейської кодифікації приватного права. Основою нової моделі стали регламенти Європейського Союзу Рим I, Рим II, Рим III, Брюссель I, а також принципи DCFR, PECL та UNIDROIT. Проєкт передбачає запровадження принципу найбільш тісного зв'язку та так званої escape clause, що дозволяє суду відступати від формальних колізійних прив'язок у разі, якщо інше право має більш тісний зв'язок із конкретними правовідносинами. Значно розширюється автономія волі сторін, які зможуть обирати не лише право певної держави, а й недержавні джерела транснаціонального регулювання, зокрема принципи lex mercatoria та загальноєвропейські принципи приватного права. Окрема увага приділяється захисту слабкої сторони у міжнародних договорах – споживачів та працівників [8, с.65]. Крім того, проєкт упроваджує сучасну європейську концепцію «звичайного осідку» як основної прив'язки особистого закону фізичної особи, а також детально врегульовує процедури редоміциляції юридичних осіб.

Таким чином, воєнний стан став не лише надзвичайним викликом для міжнародного приватного права України, а й потужним фактором його модернізації. Сучасне міжнародне приватне право поступово відходить від жорстких формальних колізійних конструкцій та перетворюється на комплексний механізм захисту приватних прав у

глобалізованому світі. Війна актуалізувала потребу в адаптивності правового регулювання, розширенні міжнародного співробітництва, посиленні захисту прав людини та гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу. Подальший розвиток міжнародного приватного права в Україні безпосередньо пов'язаний із післявоєнною правовою реконструкцією держави, впровадженням європейських стандартів та створенням ефективних міжнародних механізмів компенсації шкоди, завданої збройною агресією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мирось К. В. Поняття форс-мажорних обставин та правове регулювання в умовах воєнного стану. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2025. № 75. С. 65-68. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.75.14.
2. Про засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) : Лист Торгово-промислової палати України від 28 лют. 2022 р. № 2024/02.07.1. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf (дата звернення: 23.05.2026).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.05.2026).
4. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини : Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#Text (дата звернення: 23.05.2026).
5. Шевченко Л. А. Вплив воєнного стану на застосування норм міжнародного приватного права. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 96-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора О.І. Процевського (Харків, 28 березня 2025 року). 2025. С. 571-573.
6. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 23.05.2026).
7. Про Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного) : Проєкт Закону України № 14394 від 22 січ. 2026 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528 (дата звернення: 23.05.2026).
8. Деркач Е. М., Турченко О. Г. Європеїзація міжнародного приватного права як вектор розвитку законодавства України. Forum Prava. 2026. № 85(1). С. 59-65. DOI: http://doi.org/10.32631/fp.2026.1.07.

Кравченко Владислав Валентинович
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Диджиталізація суспільних відносин та стрімкий розвиток технологій Web 3.0 і Web 4.0 зумовили кардинальну трансформацію складу спадкової маси. Поряд із традиційним майном, до неї дедалі частіше включаються цифрові активи: криптовалюти, NFT-токени, комерційні акаунти, електронні гаманці, персональні профілі у соціальних мережах, цифрові архіви, хмарні сховища та навіть складні ШІ-аватари. У зв'язку з цим інститут цифрової спадщини (digital inheritance) став одним із найбільш складних та дискусійних напрямів сучасного міжнародного приватного права. Особливу складність становить екстериторіальна природа цифрових активів, оскільки вони не мають чіткого фізичного місцезнаходження, можуть одночасно існувати у кількох юрисдикціях та контролюватися транснаціональними технологічними платформами.

Для подолання кризи класичного розуміння об'єктів цивільних прав сучасна правова доктрина дедалі активніше використовує категорію «цифрова річ» (res digitalis) [1, с.51]. В українському законодавстві відповідні підходи частково відображені у ст. 179-1 Цивільного кодексу України, яка закріплює поняття цифрової речі як особливого об'єкта цивільних прав, що існує у цифровому середовищі та має майнову цінність [2]. У сфері спадкування цифрові активи умовно поділяються на дві групи: майнові та особисті. До майнових належать криптовалюти, NFT, токенізована віртуальна нерухомість, доменні імена, монетизовані акаунти та інші цифрові об'єкти, що мають економічну вартість. Такі активи можуть входити до складу спадщини та переходити до спадкоємців у порядку універсального правонаступництва. Натомість особисті цифрові активи – електронна пошта, приватні повідомлення, акаунти в соціальних мережах, цифрові фотографії та персональні архіви створюють конфлікт між спадковими правами спадкоємців і правом померлої особи на приватність та таємницю листування, які охороняються навіть після смерті.

Основна проблема міжнародного приватного права у сфері цифрової спадщини полягає у складності визначення права, що підлягає застосуванню. Традиційні колізійні прив'язки,

зокрема lex rei sitae (закон місця знаходження речі) або lex domicilii (закон доміцилію спадкодавця), виявляються недостатньо ефективними щодо цифрових активів. Наприклад, дані українського користувача можуть зберігатися на серверах в Ірландії, сама цифрова платформа належати американській корпорації, а користувальницька угода передбачати застосування права штату Каліфорнія або Делавер. У результаті виникає юрисдикційний вакуум, за якого національні нотаріуси та суди не мають ефективних механізмів доступу до цифрових активів чи забезпечення виконання рішень іноземними платформами.

Особливе значення у сфері цифрової спадщини мають користувальницькі угоди (Terms of Service, End User License Agreement), які фактично визначають порядок доступу до акаунтів після смерті користувача. Багато технологічних корпорацій, зокрема Apple, Google та Meta, трактують акаунт як персональну ліцензію, що припиняється після смерті особи [1, с.52]. Політики платформ часто передбачають автоматичне видалення або блокування даних померлого користувача, а також забороняють передачу акаунтів третім особам.

Показовим прикладом розвитку судової практики стало рішення Bundesgerichtshof у справі щодо доступу батьків померлої дівчини до її акаунта у Facebook. Суд визнав, що цифровий акаунт є частиною спадкової маси, а права та обов'язки за договором із соціальною мережею переходять до спадкоємців за принципом універсального правонаступництва аналогічно до банківських договорів або договорів оренди [1, с.53]. У США важливим кроком стало прийняття Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (RUFADAA), який закріпив ієрархію джерел визначення волі спадкодавця щодо цифрових активів [3, с.8]. Першочергове значення мають внутрішні налаштування сервісу, наприклад функція «Спадковий контакт» у системах Apple, далі враховуються положення заповіту, а вже після цього – стандартні умови користувальницької угоди платформи.

Найбільш проблемним сегментом цифрової спадщини залишаються криптовалюти та децентралізовані активи, що функціонують у мережах Bitcoin та Ethereum. На відміну від централізованих платформ, блокчейн-мережі не мають адміністратора чи іншого суб'єкта, до якого спадкоємці могли б звернутися із судовим рішенням. Контроль над активом здійснюється виключно через приватний криптографічний ключ. Якщо власник не передав спадкоємцям seed-фразу або приватний ключ, доступ до активів стає технічно неможливим, а самі криптоактиви фактично назавжди вилучаються з економічного обігу. У зв'язку з цим формується новий підхід, за якого правове регулювання поєднується з технологічними рішеннями [4, с.7]. Одним із таких механізмів є цифрові заповіти на базі смарт-контрактів із використанням алгоритму Dead Man's Switch, який автоматично передає криптоактиви спадкоємцям після тривалої відсутності активності власника. Іншим інструментом стає інститут «цифрових виконавців» (digital executors) – спеціально уповноважених осіб, які мають технічні знання для пошуку, автентифікації та передачі цифрових активів спадкоємцям. Перспективним напрямом також є створення «цифрових сейфів» на основі технологій Web3, які поєднують багаторівневе шифрування з юридичною логікою транскордонного спадкування.

Подальший розвиток технологій Web 4.0 та систем штучного інтелекту створює принципово нові виклики для міжнародного приватного права. Об'єктом спадкування стають уже не лише файли чи акаунти, а цифрові двійники людини, нейропрофілі, інтерактивні ШІ-аватари та алгоритмічні моделі поведінки [1, с.56]. У зв'язку з цим у сучасній правовій доктрині формується концепція четвертого покоління прав людини, до

якої відносять право на когнітивну цілісність, право на захист цифрового образу та посмертне право на «цифрове забуття». Особливо гостро постає проблема використання технологій створення так званих deadbots – цифрових ШІ-клонів померлих осіб. Використання таких технологій без попередньої згоди особи може порушувати людську гідність, право на приватність та моральні права особи після смерті. Тому у правовій науці дедалі активніше обґрунтовується необхідність закріплення права людини за життя визначати долю своєї цифрової ідентичності після смерті, включаючи можливість її повного автоматичного видалення.

Отже, правове регулювання цифрової спадщини у міжнародному приватному праві потребує комплексного переосмислення традиційних підходів до спадкових правовідносин. Екстериторіальний характер цифрових активів, домінування транснаціональних ІТ-корпорацій та стрімкий розвиток децентралізованих технологій вимагають формування нових механізмів міжнародної координації. Перспективним напрямом є розроблення уніфікованого міжнародного акта щодо цифрового успадкування під егідою таких міжнародних інституцій, як UNCITRAL та OECD. Водночас держави повинні законодавчо закріпити пріоритет норм спадкового права над приватними користувальницькими угодами цифрових платформ, а також створити механізми інтеграції державних реєстрів із блокчейн-технологіями для забезпечення юридично визначеного та безпечного переходу цифрових активів до спадкоємців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравчук С. Віртуальна власність та цифрова спадщина: теоретико-правовий аспект. Право та інноваційне суспільство. 2026. № 1 (26). С. 48-61. DOI: https://doi.org/10.37772/2309-9275-2026-1(26)-5.

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.05.2026).

3. Люшенко Д. І., Шарафан Р. В., Туголуков О. Є. Моделювання процесів спадкування цифрових активів із використанням технологій blockchain. Академічні візії. 2025. Вип. 47. Секція «Право». 12 с. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17189081.

4. Вовк М. З. Особливості правового регулювання спадкування цифрових активів та інтелектуальної власності в умовах розвитку блокчейн-технологій. Академічні візії. 2024. Вип. 35. Секція «Право». 10 с. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13903131.

Мотуз Анна Володимирівна
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Глобалізація, стрімкий розвиток допоміжних репродуктивних технологій та зростання рівня безпліддя у світі зумовили появу складного правового й соціального феномену – міжнародного сурогатного материнства. Йдеться про форму репродуктивної допомоги, за якої сурогатна матір, потенційні батьки та місце народження дитини пов'язані з різними державами. Такий характер правовідносин породжує численні колізії, оскільки у світі відсутній єдиний підхід до правового регулювання сурогатного материнства. Одні держави повністю забороняють цю практику, інші допускають її виключно в альтруїстичній формі, а окремі країни дозволяють і комерційне сурогатне материнство. Саме різниця у правових моделях створює найбільші труднощі у сфері міжнародного приватного права.

У світовій практиці сформувалося три основні моделі правового регулювання сурогатного материнства. Перша – заборонна модель, яка передбачає повну заборону як комерційного, так і некомерційного сурогатного материнства. Такого підходу дотримуються Німеччина, Франція, Італія, Швеція, Австрія та Естонія. У цих країнах договори сурогатного материнства вважаються такими, що суперечать публічному порядку держави. Друга модель – альтруїстична, за якої дозволяється лише некомерційне сурогатне материнство з компенсацією витрат, без виплати винагороди сурогатній матері. Подібний підхід застосовується у Великій Британії, Канаді, Австралії, Нідерландах, Португалії та Греції. Третя модель – ліберальна або комерційна, яка допускає укладення оплатних договорів, у тому числі для іноземних громадян. До таких держав належать Україна, Грузія та окремі штати США, зокрема Каліфорнія та Іллінойс [1, с.184].

Україна посідає особливе місце на міжнародному ринку допоміжних репродуктивних технологій завдяки відносно ліберальному законодавству. Відповідно до ч. 2 ст. 123 Цивільного кодексу України, у разі перенесення ембріона, зачатого подружжям, в організм іншої жінки саме подружжя визнається батьками дитини з моменту її зачаття [2].

Сурогатна матір не набуває батьківських прав щодо дитини та не має права залишити її собі. Українське законодавство допускає лише гестаційне сурогатне материнство, тобто сурогатна матір не повинна мати генетичного зв'язку з дитиною. Програма застосовується виключно за медичними показаннями та переважно для офіційно зареєстрованого подружжя. Водночас нормативне регулювання в Україні залишається фрагментарним, адже спеціального закону про сурогатне материнство досі не прийнято, а основні положення містяться у Сімейному кодексі України, Цивільному кодексі України та наказах Міністерства охорони здоров'я.

Найбільш складною проблемою міжнародного сурогатного материнства є колізія законів та невизнання батьківства у країнах громадянства замовників програми. Типовою є ситуація, коли іноземне подружжя укладає договір сурогатного материнства в Україні, після чого українські органи державної реєстрації актів цивільного стану видають свідоцтво про народження із зазначенням іноземного подружжя як батьків дитини. Однак після повернення до своєї держави такі особи стикаються з відмовою у визнанні українських документів [3, с.171]. Наприклад, у Франції чи Німеччині діє принцип, за яким матір'ю дитини визнається жінка, яка її народила. У результаті дитина може опинитися у правовому вакуумі, коли вона не має можливості оперативно отримати громадянство, документи чи належний правовий статус. Саме тому у багатьох державах вимагається окреме судове рішення про встановлення батьківства або підтвердження генетичного зв'язку.

Важливу роль у захисті прав дітей, народжених у результаті міжнародного сурогатного материнства, відіграє практика Європейський суд з прав людини. У справах Mennesson v. France та Paradiso and Campanelli v. Italy суд наголосив, що абсолютна відмова держави визнавати правовий зв'язок між дитиною та її біологічними батьками порушує статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя. ЄСПЛ виходить із принципу пріоритету найкращих інтересів дитини, навіть якщо сама держава негативно ставиться до сурогатного материнства як явища [4; 5; 6]. Суд підкреслює, що невизначеність правового статусу дитини становить загрозу для її особистої ідентичності, соціального забезпечення та сімейного життя.

Окрему дискусію викликає правова природа договору про сурогатне материнство. Найпоширенішим є підхід, відповідно до якого такий договір розглядається як договір про надання послуг, де сурогатна матір здійснює виношування та народження дитини, а результатом є не сама дитина як об'єкт цивільних прав, а факт народження та передача батьківських прав генетичним батькам. Інші науковці намагаються проводити аналогії з договором підряду або навіть оренди репродуктивної функції, однак подібні концепції зазнають гострої критики, оскільки суперечать принципам людської гідності та біоетики. Найбільш обґрунтованою вважається концепція змішаного договору, який поєднує елементи цивільного, сімейного та медичного права [7, с.276-277].

Сучасний розвиток міжнародного сурогатного материнства свідчить про нагальну необхідність міжнародної уніфікації правового регулювання. Над створенням міжнародного механізму визнання батьківства вже тривалий час працює Гаазька конференція з міжнародного приватного права. Основною метою є вироблення універсальних правил, які дозволять мінімізувати випадки правової невизначеності та

забезпечити належний захист прав дітей. Для України актуальним залишається питання прийняття спеціального закону про допоміжні репродуктивні технології або сурогатне материнство. На законодавчому рівні необхідно чітко визначити понятійний апарат, порядок укладення та нотаріального посвідчення договорів, створити державний реєстр відповідних договорів, а також врегулювати питання форс-мажорних обставин, зокрема розірвання шлюбу замовників, смерті батьків чи народження дитини з патологіями. Удосконалення правового механізму сприятиме підвищенню рівня захисту прав усіх учасників цих складних транснаціональних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білянська Н. В., Мосьпак С. Д. Сурогатне материнство в Україні та світі: особливості правового регулювання. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2025. Вип. 3 (20). С. 180–188. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154.3(20).2025.180-188.

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.05.2026).

3. Шамрук Н. Б., Адаменко Є. В. Особливості правового регулювання відносин сурогатного материнства з іноземним елементом. Актуальні проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали круглого столу. 2020. С. 170-172.

4. Mennesson v. France. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["002-9781"]%7D (date of access: 24.05.2026).

5. PARADISO AND CAMPANELLI v. ITALY. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":["001-170359"]%7D (date of access: 24.05.2026).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.05.2026).

7. Коваленко М. С. Договірне регулювання сурогатного материнства у праві України та країн ЄС: порівняльний аналіз. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 275-280. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.40

Мотуз Анна Володимирівна
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ СІМЕЙНІ СПОРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Процеси глобалізації, інтенсифікація європейської інтеграції та масштабні міграційні хвилі XXI століття, зокрема спричинені воєнним станом в Україні, призвели до стрімкого зростання кількості сімейних правовідносин з іноземним елементом. Станом на початок 2025 року мільйони українських громадян перебували за межами держави під режимом тимчасового захисту, що сприяло не лише збільшенню кількості транскордонних шлюбів, а й виникненню значної кількості сімейних конфліктів міжнародного характеру [1, с.138]. Транснаціональні сімейні спори сьогодні є однією з найскладніших категорій міжнародного приватного права, оскільки вони виникають на перетині різних правових систем, культурних традицій, релігійних підходів та національних публічних порядків.

Основною проблемою у вирішенні транскордонних сімейних спорів є колізія правових систем. Україна належить до романо-германської правової сім'ї, де головним джерелом права виступає нормативно-правовий акт, тоді як у державах англо-американської системи значну роль відіграє судовий прецедент. Це створює труднощі у визначенні та застосуванні права щодо таких чутливих питань, як визначення місця проживання дитини, порядок спілкування з нею, аліментні зобов'язання чи поділ майна подружжя. Додаткові складнощі виникають через відмінності між світським та релігійним правом. У деяких державах сімейні відносини регулюються нормами релігійного характеру, що часто суперечить міжнародним стандартам захисту прав людини та принципу рівності сторін [2, с.180-181].

Однією з найгостріших проблем міжнародного сімейного права є так звані «кульгаючі шлюби», коли шлюб або розлучення визнаються чинними в одній державі, але не мають юридичної сили в іншій. Подібні ситуації виникають через різні колізійні прив'язки та неоднакові вимоги національного законодавства щодо форми чи порядку укладення

шлюбу. Значні колізії також спричиняє питання правового визнання одностатевих союзів та реєстрованих партнерств [3, с.114]. У багатьох країнах Європейського Союзу такі форми сімейних відносин офіційно визнаються, тоді як в Україні відповідний правовий механізм поки що відсутній. Це створює проблеми під час вирішення майнових, спадкових чи батьківських спорів за участю громадян України за кордоном.

Для врегулювання подібних конфліктів держави використовують різні системи колізійних прив'язок. Наприклад, законодавство Німеччини передбачає визначення застосовного права за принципом послідовної «драбини»: спільне громадянство подружжя, останнє спільне громадянство, спільне місце проживання, останнє спільне місце проживання або право держави, з якою правовідносини мають найбільш тісний зв'язок. Такий підхід дозволяє більш гнучко враховувати реальний зміст сімейних відносин.

Особливо складною категорією транснаціональних сімейних спорів є міжнародне викрадення дітей одним із батьків. Основним міжнародним актом у цій сфері є Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, метою якої є забезпечення негайного повернення дитини до держави її постійного проживання [4]. Проте на практиці ефективність Конвенції часто знижується через процесуальні затягування або відсутність участі окремих держав у міжнародному механізмі співробітництва. Якщо дитина вивозиться до країни, яка не є учасницею Конвенції, повернення стає надзвичайно складним, оскільки місцеві органи влади нерідко керуються виключно національними чи релігійними інтересами. Водночас навіть у державах-учасницях судові процедури можуть тривати роками, що негативно впливає на психологічний стан дитини та призводить до втрати емоційного зв'язку з одним із батьків.

Важливу роль у формуванні міжнародних стандартів захисту сімейних прав відіграє практика Європейський суд з прав людини. Суд, спираючись на статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, послідовно наголошує на необхідності забезпечення права на повагу до сімейного життя [5]. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що держава зобов'язана забезпечувати оперативне виконання судових рішень у справах щодо дітей, а бездіяльність виконавчих органів може становити порушення права на сімейне життя. Також Суд наголошує на необхідності дотримання принципу пропорційності: будь-яке обмеження контактів між батьками та дитиною повинно бути обґрунтованим та відповідати найкращим інтересам дитини. Окреме значення має практика ЄСПЛ щодо правового захисту одностатевих партнерств, де Суд вказує, що держави повинні забезпечити мінімальний рівень правового визнання таких союзів.

У сучасних умовах міжнародна спільнота прагне мінімізувати негативні наслідки транснаціональних сімейних конфліктів шляхом уніфікації та гармонізації законодавства. Значний вплив мають регламенти Європейського Союзу, спрямовані на координацію юрисдикції, визначення застосовного права та взаємне визнання судових рішень у сімейних спорах. Для України, яка продовжує рух у напрямку європейської інтеграції, особливо важливим є впровадження ефективних механізмів сімейної медіації, розвиток цифрових інструментів контролю за виконанням аліментних зобов'язань, удосконалення інституту шлюбних договорів та розширення можливостей консульських установ щодо надання правової допомоги громадянам за кордоном.

Отже, транснаціональні сімейні спори в умовах глобалізації вже неможливо ефективно вирішувати виключно в межах національної правової системи. Вони

потребують комплексного міжнародного співробітництва, гармонізації колізійних норм, імплементації міжнародних конвенцій та врахування практики ЄСПЛ. Лише шляхом поєднання міжнародних стандартів із національними механізмами захисту прав людини можливо забезпечити ефективний захист прав дитини, стабільність сімейних відносин та справедливість у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мисак О. І., Мудрик А. А. До питання про сімейні правовідносини у контексті сімейного законодавства України та країн Європейського Союзу ускладнені іноземним елементом. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2025. Том 36. С. 138-145. DOI: https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.16.

2. Брага А. Особливості захисту сімейних прав в Україні та деяких країнах ЄС. Юридичний вісник. 2025. № 3. С. 178-184. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2025.20.

3. Чевичалова Ж. В. Міжнародне сімейне право: проблеми уніфікації. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2023. № 1 (45). С. 111-119. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-111-119.

4. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Конвенція Га. конф. з міжнар. приват. права від 25.10.1980 : станом на 29 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text (дата звернення: 24.05.2026).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.05.2026).

Осіпік Каріна Олександрівна,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Плетенець Віктор Миколайович,***
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ (БПЛА)

Стрімкий розвиток технологій безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА) кардинально змінює сучасну криміналістичну практику. БПЛА як новітній науково-технічний засіб дозволяє слідчому ефективно фіксувати обстановку на великих або важкодоступних локаціях – місцях вибухів, масштабних дорожньо-транспортних пригод, пожеж, обвалень будівель, місцях наслідків ракетних ударів. Як зазначає А. А. Гунько, використання безпілотного літального апарату під час огляду місця події є правомірним та надає значно більше переваг порівняно з традиційними методами фіксування (вимірюванням ручною чи лазерною рулеткою, фотозйомкою чи відеофіксацією звичайними технічними засобами), значно зменшує час проведення огляду та забезпечує можливість отримати якісний і достатній доказовий матеріал [1, с. 788]. В умовах воєнного стану, коли значна частина території України є місцем масштабних руйнувань, питання застосування БПЛА при огляді місця події набуває особливої актуальності та потребує комплексного цивільно-процесуального та криміналістичного дослідження. Водночас уже під час фіксації відповідного факту мають враховуватись як умови збройної агресії рф проти України, так і прояви протидії з боку не зацікавлених у розслідуванні осіб [2, с. 170]. У цьому контексті застосування БПЛА постає як один із дієвих інструментів адаптації криміналістичної практики до сучасних реалій.

Поняття БПЛА у правоохоронній практиці визначається як повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном. Як зазначають А. В. Мовчан та М. А. Мовчан, БПЛА можуть бути обладнані системами фото- і відеозапису залежно від технічних характеристик повітряного судна, причому кількість відеокамер і порядок їх

використання на БПЛА (умови польотів, погодні умови, час доби тощо) визначаються згідно з керівництвом з льотної експлуатації БПЛА або відповідно до інструкції виробника [3, с. 106]. Польоти БПЛА здійснюються відповідно до законодавства у галузі державної авіації України. Фіксація обстановки на великих або важкодоступних локаціях з повітря є однією з ключових переваг БПЛА. На думку В. В. Білоуса, першочергова та безсумнівна цінність БПЛА для польової криміналістики полягає в придатності останніх слугувати мобільною платформою для розміщення й переміщення в часі та просторі корисного навантаження у вигляді різноманітних засобів візуального спостереження, кольорової чи спектрозональної фото- й відеозйомки [4, с. 173]. Розвиваючи цю позицію та переходячи від загальних можливостей платформи до конкретних оперативно-тактичних переваг її використання, А. В. Мовчан та М. А. Мовчан акцентують, що висотний відеоконтроль дає змогу одночасно охопити площу розміром до 15 км, своєчасно виявляти місця виникнення конфліктів, вчинення протиправних дій і оперативно управляти наземними нарядами поліції [3, с. 106]. Це є особливо важливим при огляді місць вибухів, де уламки можуть бути розкидані на великій території, а також при огляді масштабних ДТП за участю кількох транспортних засобів. Окрім того, БПЛА забезпечують безпеку слідчо-оперативної групи в умовах потенційно небезпечного середовища – місцях замінувань, обвалень, пожеж. У методичних рекомендаціях, підготовлених колективом авторів наголошується, що для забезпечення безпеки членів слідчо-оперативної групи та запобігання можливим остаточним руйнуванням споруд і приміщень, пошкоджених внаслідок вибуху, під час їх огляду необхідно надавати перевагу застосуванню дистанційних засобів фото- та відеозйомки, зокрема квадрокоптерів, особливо всередині масивних сховищ, ангарів тощо [5, с. 10]. Відповідно, до складу слідчо-оперативної групи, що формується для огляду місця події в умовах збройного конфлікту, безпосередньо включається оператор безпілотного літального апарату для дистанційного сприйняття оточуючої обстановки та передачі її зображення на землю в реальному часі [5, с. 10].

Специфіка фото- та відеофіксації з повітря характеризується низкою тактичних особливостей. Як обґрунтовує А. А. Гунько, процесуальні та тактичні особливості огляду місця події з використанням БПЛА охоплюють три послідовні етапи – підготовчий, робочий та заключний [1, с. 785]. Відповідно до позиції цього ж автора, на підготовчому етапі обираються технічні характеристики БПЛА, режим зйомки, маршрут польоту та параметри роботи камер; на робочому етапі проводиться орієнтуюча, оглядова, вузлова та детальна аерофотозйомка з різних висот і ракурсів, що дозволяє створити повну тривимірну картину обстановки; на заключному етапі дані з БПЛА переносяться на носії інформації слідчого [1, с. 785]. На відміну від наземної фіксації, аерозйомка дозволяє виявити: загальну геометрію місця події; розташування об’єктів і слідів; сліди гальмування і зіткнення; рельєф місцевості; розкидання уламків після вибуху, що неможливо побачити з рівня землі.

Процесуальне оформлення результатів застосування БПЛА підпорядковане загальним правилам Кримінального процесуального кодексу України [6]. Згідно з ч. 1 ст. 103 КПК, процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: у протоколі; на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; у журналі судового засідання [6]. Стаття 104 КПК встановлює загальні

вимоги до протоколу слідчої дії, який обов'язково повинен містити вказівку на застосовані технічні засоби фіксування. Стаття 105 КПК передбачає, що особа, яка проводить процесуальну дію, виготовляє додатки до протоколів – фототаблиці, схеми, плани, відеозаписи. Як вказують А. В. Мовчан та М. А. Мовчан, підготовка та розроблення польотного завдання, у якому визначається початок та кінець роботи систем фото- і відеозапису, розміщених на БПЛА, здійснюються у порядку, визначеному законодавством, із дотриманням відповідних вимог, а польотне завдання затверджує керівник підрозділу поліції; після виконання польотного завдання інформація з карти пам'яті або флеш-карти БПЛА експортується на носій інформації працівника поліції, який ставив завдання, про що робиться позначка в польотному завданні [3, с. 106]. Стаття 237 КПК регулює загальний порядок проведення огляду; саме в її межах застосовується аерофіксація [6]. У протоколі огляду обов'язково зазначається: тип БПЛА, його ідентифікаційні дані, параметри польоту, час і умови фіксації, особа оператора. Як зазначається у відповідних методичних рекомендаціях, спеціаліст-криміналіст під час огляду місця події здійснює відеозапис із використанням безпілотного літального апарата (БПЛА), яким дистанційно керує оператор, що носить окуляри або використовує екран для перегляду відео в реальному часі з камери, встановленої на дроні, при цьому до протоколу огляду місця події додаються, зокрема, відеозаписи, здійснені з використанням безпілотних літальних апаратів [5, с. 14, 18].

Поряд із позитивними сторонами використання БПЛА у криміналістичній практиці існує низка напрямів, які потребують подальшого вдосконалення. По-перше, відсутність детальних методичних рекомендацій щодо тактики застосування БПЛА під час огляду місць подій різних видів (вибухів, ракетних ударів, масштабних ДТП, наслідків руйнувань) ускладнює формування єдиної правозастосовної практики. По-друге, проблема кадрового забезпечення вимагає організації спеціалізованого навчання слідчих, прокурорів і суддів роботі з аерофіксованими доказами, зокрема їх оцінкою та використанням у судовому провадженні. По-третє, доцільним є запровадження сертифікації операторів криміналістичних БПЛА, що забезпечить належний рівень професійної підготовки та підвищить допустимість зібраних доказів. По-четверте, перспективною є інтеграція даних БПЛА з системами 3D-моделювання для створення віртуальних реконструкцій місця події, що особливо актуально для розслідування воєнних злочинів і масштабних руйнувань.

Викладене дозволяє стверджувати, що використання БПЛА під час огляду місця події є важливим напрямом модернізації криміналістичної практики в Україні. БПЛА надають слідчому унікальні можливості для фіксації обстановки на великих та важкодоступних локаціях – місцях вибухів, масштабних ДТП, пожеж і руйнувань внаслідок воєнних дій. Аерофотозйомка та аеровідеозйомка забезпечують повноту і об'єктивність зафіксованої доказової інформації, скорочують час проведення огляду і знижують ризики для життя та здоров'я слідчо-оперативної групи. Процесуальне оформлення результатів застосування БПЛА здійснюється на загальних засадах КПК (ст. 103–106, 237) із обов'язковим зазначенням у протоколі типу засобу, параметрів польотного завдання та умов фіксації. Подальше вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення застосування БПЛА у криміналістиці є необхідною умовою забезпечення ефективності досудового розслідування в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гунько А. А. Особливості застосування безпілотного літального апарату в ході огляду місця події під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 5. С. 785–790. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/22620.

2. Плетенець В. М Особливості виявлення й документування фактів вчинення деяких кримінальних правопорушень проти довкілля в умовах особливих правових режимів. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2023. Спеціальний випуск № 2 (127). 332 с.

3. Мовчан А. В., Мовчан М. А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 3 (9). С. 104–110. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3244/1/16.pdf.

4. Білоус В. В. Особливості впровадження в криміналістичну практику безпілотних літальних технологій, апаратів і систем. Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică. 2016. № 5. С. 170–175. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11669/1/Bilous_170-175.pdf.

5. Особливості проведення огляду місця події в умовах збройного конфлікту : методичні рекомендації / С. В. Обшалов, Д. Б. Санакоєв, К. О. Чаплинський Плетенець В. М та ін. ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

УДК 343

Павликовський В.О.,
головний судовий експерт сектору досліджень зброї ВКВД
Закарпатського НДЕКЦ МВС
м. Ужгород, Україна

ІСТОРІЯ, КОНСТРУКЦІЯ ТА ПРИЧИНИ ПОЯВИ ШУМОВИХ ПАТРОНІВ

Шумові (або холості) патрони, є різновидом патронів, які створюють звуковий ефект пострілу без використання кулі. Вони містять гільзу, капсуль та пороховий заряд, але не мають снаряда, що уражає ціль. Тобто, вони не є боєприпасами. Такі патрони можуть використовуватись для перевірки працездатності зброї і не містять в собі речовин сльозоточивої та дратівної дії (на відміну від газових патронів, що належать до спеціальних засобів самооборони, призначених для викидання суміші сльозоточивої та дратівної дії із застосуванням відповідних пристроїв). Основною особливістю шумових (холостих) патронів є імітація пострілу зі збереженням звуку, спалаху та частково автоматики у відповідній зброї/пристрої. Шумові патрони, окрім застосування цивільними особами у власних цілях (практикування навичок поводження зі зброєю, відлякування тварин тощо), застосовуються також у військовій підготовці, кіноіндустрії, спортивних заходах та церемоніях.

Поява шумових патронів безпосередньо пов'язана з розвитком вогнепальної зброї. Після поширення унітарних металевих патронів у 19 столітті виникла необхідність створення безпечного способу імітації стрільби. Звичайні бойові патрони були небезпечними для навчань та урочистих заходів, тому почались розробки патронів без кулі.

У ранніх варіантах шумових патронів гільзу просто заповнювали порохом і закривали паперовою або картонною прокладкою. Пізніше з'явилися сучасніші конструкції із повністю завальцьованою верхньою частиною дульця гільзи або частково завальцьованою (країв дульця) із додатковим закриттям пижем. Така форма дозволяє утримувати порох усередині патрона без його самовільного висипання назовні.

Особливо активного поширення шумові патрони набули у 20 столітті. Військові підрозділи багатьох країн використовували їх під час навчань для відпрацювання команд, переміщення військ та адаптації солдатів до звуків стрільби. Холості патрони дозволяли проводити тренування в умовах, максимально наближених до бойових, але без ризику ураження людей кулями.

Головною причиною створення шумових патронів стала необхідність безпечної імітації пострілу. Під час військових навчань або театральних постановок використання бойових патронів становило серйозну небезпеку. Шумові патрони дозволили відтворювати звуки стрільби без ризику ураження сторонніх осіб. Ще однією важливою причиною стала потреба у військовій підготовці. Солдати повинні були звикати до гучних звуків пострілів, диму та роботи зброї ще до потрапляння в реальні бойові умови.

Використання шумових патронів давало можливість проводити такі тренування без значних матеріальних затрат і ризику для життя.

Також шумові патрони стали широко використовуватися під час спортивних подій та урочистих церемоній. До прикладу, стартові пістолети на змаганнях працюють саме на холостих патронах, оскільки вони створюють гучний сигнал без вильоту небезпечного уражаючого елемента (кулі). Крім того, шумові патрони застосовують під час військових салютів та історичних реконструкцій.

Окреме місце шумові патрони посіли в кінематографі. Використання справжньої зброї з боєприпасами на знімальному майданчику є небезпечним, тому холості патрони стали стандартним способом створення ефекту реалістичної картини стрільби у фільмах та серіалах.

В експертній практиці наразі надаються, переважно, шумові патрони у металевій капсульованій гільзі, закритій зверху полімерним пижем зеленого кольору, який встановлений у внутрішню частину гільзи (краї якої завальцьовані для унеможливлення випадання пижа) та в поперечному перерізі має «П»-подібну форму. Верхня частина пижа, після пострілу, під тиском порохових газів, розривається і створюється той самий звуковий ефект стрільби. Однак, варто наголосити, навіть без кулі, шумові (холості) патрони можуть бути небезпечними на близькій відстані через високу температуру та тиск газів, що може призвести до різного роду травм (опік, оглушення тощо). Саме тому їх використання однозначно вимагає дотримання суворих правил безпеки.

Отже, шумові (холості) патрони виникли як засіб безпечної імітації пострілу без використання кульових снарядів. Їх поява була обумовлена розвитком вогнепальної зброї, потребами військової підготовки, проведенням урочистих заходів та розвитком кінематографу. Завдяки простій конструкції та можливості створювати реалістичний звуковий ефект, шумові патрони по сьогодні широко використовуються у різних сферах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Blank (cartridge) - Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/ Blank_(cartridge) (дата звернення: 25.05.2026).

2. Патроны ручного огнестрельного оружия и их криминалистическое исследование / М.М. Блюм, А.С. Волнов, А.В. Жук, Т.Ф. Одиночкина, А.И. Устинов, В.В. Филиппов. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. - 296 с., ил., табл. Библиогр.: с. 294-296.

3. Михальов В. О., Бернацький С. Д., Сіденко Ю. Г. Спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії. К.: РВВ МВС України, 2000. - 16 с., з іл.

Паншин Володимир Олегович,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна,***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКП НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО У СПОРАХ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила виникнення складного комплексу приватноправових деліктних відносин з іноземним елементом. Такі відносини охоплюють вимоги фізичних та юридичних осіб про відшкодування майнової та моральної шкоди, а їх регулювання потребує застосування саме інструментів міжнародного приватного права (МПП).

Відповідно до статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлено, що «суди України можуть розглядати будь-які справи з іноземним елементом, якщо шкоду було завдано на території України або якщо відповідач має тут майно» [1]. Це положення створює процесуальну можливість звернення до національних судів із позовами до держави-агресора. Однак у контексті МПП винесення рішення є лише першим етапом. Ключовою проблемою стає подальше визнання та виконання таких судових рішень за кордоном, де фізично знаходяться активи відповідача.

Необхідність пошуку іноземних юрисдикцій для фактичного виконання рішень актуалізує проблему «forum shopping» - пошуку позивачами найбільш сприятливого іноземного суду для подання позову або визнання українського рішення. Це зумовлено тим, що механізми зняття суверенного імунітету щодо російських активів суттєво різняться в правових системах різних держав.

Однією з головних перепон у МПП для реалізації прав потерпілих є питання юрисдикційного імунітету держави. Він традиційно ґрунтується на принципі суверенної рівності держав та закріплений у Конвенції ООН 2004 року [10]. Класичне міжнародне публічне право жорстко захищає цей імунітет, створюючи перешкоди для приватних позовів. Зокрема, у рішенні Міжнародного Суду ООН у справі «Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)» (2012) констатовано, що державний імунітет зберігається навіть у випадках розгляду позовів про відшкодування шкоди, пов'язаних із вчиненням воєнних злочинів [9]. Це рішення фактично заперечує

можливість автоматичного обмеження імунітету на міжнародному рівні, навіть у разі порушення норм *jus cogens*.

Водночас, за наявності таких публічно-правових перепон, міжнародне приватне право шукає власні шляхи захисту прав суб'єктів. Зокрема, у справі Міжнародного Суду ООН «Application of the International Convention... (Ukraine v. Russian Federation)» визнано наявність юрисдикції щодо окремих аспектів відповідальності РФ [5]. Важливе значення має і практика Європейського суду з прав людини. Якщо раніше у справі «Al-Adsani v. United Kingdom» Суд зазначав, що надання імунітету не є порушенням права на суд [4], то в пізніших рішеннях («Cudak v. Lithuania», «Oleynikov v. Russia») наголошено на необхідності пошуку балансу між імунітетом та правом на справедливий судовий розгляд [6].

Справжній прорив у подоланні імунітету здійснюється через національну судову практику. Верховний Суд у постанові від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 зазначив, що «російська федерація не користується судовим імунітетом у справах про відшкодування шкоди, завданої агресією проти України» [2]. Цей новаторський підхід відкрив шлях для розгляду приватноправових деліктів.

Колізійне регулювання таких правовідносин визначається статтею 49 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «зобов'язання, що виникають унаслідок завдання шкоди, регулюються правом держави, на території якої мала місце дія або інша обставина, що спричинила шкоду» [1]. Відповідно, застосовується матеріальне право України (статті 22, 23, 1166 Цивільного кодексу України) [3]. Незважаючи на те, що публічно-правовий обов'язок держави відшкодувати шкоду випливає з актів міжнародного права (Гаазька конвенція IV 1907 року [8], Проєкт статей про відповідальність держав [7]), реалізація цього права фізичними та юридичними особами відбувається саме через приватноправові механізми.

Отже, міжнародне приватне право у спорах щодо відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, стикається з жорсткою колізією між публічно-правовим інститутом державного імунітету та необхідністю захисту порушених приватних прав. Подолання цієї проблеми наразі відбувається завдяки сміливій практиці національних судів (зокрема України), які відмовляють агресору в імунітеті. Надалі головним викликом у цій категорії справ залишатиметься успішне визнання та виконання таких судових рішень в іноземних юрисдикціях із застосуванням стратегій «forum shopping» для звернення стягнення на майно відповідача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 20.02.2026).

2. Постанови Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19; від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20; від 12.10.2022 у справі № 757/57736/20-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 20.02.2026).

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 20.02.2026).

4. Al-Adsani v. United Kingdom, no. 35763/97, ECHR 2001-XI. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 20.02.2026).

5. Application of ICSFT and CERD (Ukraine v. Russian Federation), ICJ. URL: https://www.icj-cij.org/case/166 (дата звернення: 20.02.2026).

6. Cudak v. Lithuania (no. 15869/02), ECHR 2010; Oleynikov v. Russia (no. 36703/04), ECHR 2013. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 20.02.2026).

7. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

8. Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). URL: https://ihl-databases.icrc.org (дата звернення: 20.02.2026).

9. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), ICJ Judgment of 3 February 2012. URL: https://www.icj-cij.org (дата звернення: 20.02.2026).

10. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property (2004). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

Паншин Володимир Олегович,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна,***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКП НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИХОДУ ДЕРЖАВИ З МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ДЛЯ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Сучасні трансформації міжнародних відносин, пов'язані з військово-політичними процесами та економічними змінами, зумовлюють активне використання державами механізмів припинення участі у міжнародних договорах. Такі процеси мають комплексний вплив не лише на сферу публічного права, а й на приватноправові відносини, зокрема договірні, інвестиційні та процесуальні. Головною проблемою в цьому контексті стає визначення долі вже існуючих прав і обов'язків учасників цивільного обороту після того, як договір втрачає чинність.

Законодавство України та міжнародне право містять чіткі відповіді щодо загальних наслідків розірвання договорів. Так, відповідно до статті 24 Закону України «Про міжнародні договори України», припинення та зупинення дії міжнародного договору України здійснюються у формі закону України, указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України. Водночас Закон підкреслює, що припинення дії міжнародного договору звільняє Україну від будь-якого зобов'язання щодо виконання договору і «не впливає на права, зобов'язання чи правове становище України, що виникли в результаті виконання договору до припинення його дії» [5].

Ця норма національного законодавства цілком узгоджується з міжнародними стандартами. Зокрема, статтею 70 (частина 1, пункт «b») Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року закріплено, що припинення договору «не впливає на права, зобов'язання або юридичне становище учасників, які виникли в результаті виконання договору до його припинення» [1]. Таке положення є ключовим для забезпечення стабільності цивільного обороту та захисту прав суб'єктів приватного права.

У науковій доктрині ця позиція також знаходить широку підтримку. Зокрема, А. С. Довгерт підкреслює, що забезпечення стабільності та передбачуваності правового регулювання є однією з ключових вимог сучасного міжнародного приватного права [3]. Це означає, що припинення міжнародного договору не може автоматично нівелювати вже існуючі цивільні правовідносини. У сфері міжнародних комерційних відносин такі договори продовжують діяти відповідно до волі сторін. Це повною мірою узгоджується з принципом автономії волі та обов'язковості договору, гарантуючи передбачуваність

господарської діяльності (зокрема, згідно зі статтями 4 та 43 Закону України «Про міжнародне приватне право» [4]).

Особливо чутливою до припинення дії міжнародних договорів є сфера судового співробітництва. Розірвання договорів про правову допомогу створює практичні труднощі у реалізації процесуальних прав, зокрема щодо визнання та виконання рішень іноземних судів. Однак національне законодавство передбачає компенсаторні механізми. Наприклад, навіть за відсутності діючого міжнародного договору, відповідно до частини 2 статті 462 Цивільного процесуального кодексу України, рішення іноземного суду може бути визнано та виконано в Україні за умови принципу взаємності, причому «вважається, що він існує, оскільки не доведено інше» [7].

У сфері інвестиційних відносин діють додаткові, спеціальні гарантії стабільності. Більшість угод про сприяння та взаємний захист інвестицій містять так звані «застереження про збереження чинності» (sunset clauses). Як яскравий приклад можна навести Договір до Енергетичної хартії 1994 року, стаття 47 якого прямо визначає, що у разі виходу держави з договору його положення продовжують застосовуватися до інвестицій, здійснених до такого виходу, протягом наступних 20 років [2]. Завдяки цьому денонсація не припиняє захисту вже здійснених інвестицій. Крім того, незмінним залишається значення Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року, участь у якій гарантує можливість виконання арбітражних рішень незалежно від політичних змін у двосторонніх відносинах [6].

У цілому, коли міжнародний договір припиняє свою дію, утворюється певний «правовий вакуум», який компенсується національними колізійними нормами. У такому випадку для врегулювання правовідносин з іноземним елементом застосовуються базові положення Закону України «Про міжнародне приватне право» (відповідно до ст. 4 та ст. 43 Закону) [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що вихід держави з міжнародних договорів не припиняє автоматично приватноправові відносини, але трансформує механізми їх регулювання. Ключовим принципом у цій сфері залишається збереження прав і обов'язків, які виникли під час дії договору. Правова система України завдяки колізійним нормам та інституту взаємності здатна забезпечити баланс між інтересами держави та учасників приватноправових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 20.02.2026).
2. Договір до Енергетичної хартії 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_037 (дата звернення: 20.02.2026).
3. Довгерт А. С. Міжнародне приватне право: Зміна парадигми та кодифікація. Київ : Алерта, 2023. 256 с.
4. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 20.02.2026).
5. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15 (дата звернення: 20.02.2026).
6. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070 (дата звернення: 20.02.2026).
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 20.02.2026).

Сабакар Анастасії Григорівни
студентка 3 курсу, ЮД-342 групи
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Гритенко Оксана Анатоліївна,***
доктор юридичних наук, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відкрита військова агресія та встановлення воєнного стану 24 лютого 2022 року призвели до радикального перегляду вітчизняної кримінально-правової парадигми. Довгий час держава рухалася шляхом гуманізації права, проте війна сформувала кардинально інші вимоги. Сьогодні на першому плані опинилися підтримка обороноздатності, захист засад національної безпеки, упередження нових загроз та безумовна каральність діянь, що підривають правопорядок у кризових обставинах.

Центральне місце у цій зміненій системі координат посіла протидія кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки, серед яких найбільш суспільно небезпечним, історично вкоріненим та руйнівним за своїми наслідками діянням є державна зрада (ст. 111 Кримінального кодексу України [1]). Враховуючи безпрецедентні масштаби агресії, страхітливу кількість задокументованих воєнних злочинів, а також внутрішні виклики, пов'язані з розгалуженою діяльністю ворожої агентури, доктринальне осмислення та практичне застосування норм про відповідальність за державну зраду потребує вичерпного наукового аналізу.

Реакція законодавця на екзистенційну загрозу державним інтересам була миттєвою та рішучою. Ключовим нормативно-правовим актом, що докорінно трансформував підходи до кваліфікації та покарання за державну зраду, став Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX [2]. Цей закон не просто переглянув санкції, а й концептуально змінив диспозицію статті, адаптувавши її до реалій повномасштабної війни.

Відповідно до оновленої редакції частини першої статті 111 КК України [1], державна зрада визначається як діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Законодавець чітко виокремив та деталізував три альтернативні форми об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення:

1. Перехід на бік ворога в період збройного конфлікту або в умовах воєнного стану.
2. Шпигунство.
3. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Особливого доктринального та практичного інтересу набуває співвідношення понять «збройний конфлікт» та «воєнний стан» у контексті кваліфікації. Як зазначається у наукових дослідженнях, до 24 лютого 2022 року державна зрада у формі переходу на бік ворога могла бути кваліфікована виключно як діяння, вчинене в період збройного конфлікту. У науковій площині, зокрема за визначенням професора М. І. Хавронюка, збройний конфлікт розглядається як ситуація, що відбувається поза межами правового режиму воєнного стану – у разі фактичного початку воєнних дій без офіційного оголошення такого стану, або як юридичний синонім до поняття «бойова обстановка» [3, с. 121]. Збройний конфлікт є іманентним проявом гібридної війни, де основним інструментом виступає створення державою-агресором внутрішніх конфліктів у державі-супротивниці.

На відміну від збройного конфлікту, який не мав чіткого визначення в чинному законодавстві України в аспекті початку та завершення, правовий режим воєнного стану має строгу конституційну та законодавчу регламентацію. Він вводиться та скасовується відповідним Указом Президента України, затвердженим Верховною Радою. Після початку повномасштабного вторгнення та офіційного введення воєнного стану виникла нагальна потреба легалізувати цю обставину в диспозиції кримінального закону. Відтак, внесення змін Законом № 2113-IX уможливило беззаперечну кваліфікацію переходу на бік ворога саме в умовах легально введеного воєнного стану, усунувши будь-які правові прогалини, якими міг би скористатися захист обвинувачених.

Другим фундаментальним і безпрецедентним аспектом Закону № 2113-IX стала зміна санкції за державну зраду. Доповнення статті 111 КК України частиною другою встановило, що діяння, передбачені частиною першою, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану, караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з обов'язковою конфіскацією майна [2]. Для порівняння, частина перша (діяння у мирний час або поза межами воєнного стану) передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Такий радикальний крок законодавця повністю узгоджується з роз'ясненнями та правовими позиціями Верховного Суду. Згідно з пунктом 11 частини 1 статті 67 КК України, вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану визнається обставиною, що обтяжує покарання [1]. Суд неодноразово наголошував, що вчинення злочину в цей екстремальний період свідчить про об'єктивно підвищений ступінь суспільної небезпеки як самого діяння, так і особи винного. Зловмисник, використовуючи найтяжчі для суспільства та держави обставини для вчинення злочину, демонструє особливий цинізм та свідоме нехтування інтересами виживання нації. Тому призначення покарання за злочини проти основ національної безпеки у цей період має бути наближеним до максимальних меж, передбачених кримінальним законом.

Водночас, незважаючи на загальне посилення репресії, законодавець зберіг у частині 3 статті 111 КК України надзвичайно важливу заохочувальну норму [2]. Згідно з нею, громадянин України звільняється від кримінальної відповідальності, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Цей механізм є критично необхідним інструментом контррозвідувальної діяльності Служби безпеки України. В умовах війни можливість звільнення від

відповідальності стимулює осіб, які були завербовані ворожими спецслужбами, добровільно здаватися, що дозволяє нейтралізувати ворожу агентуру ще на етапі готування до злочину та зберігати життя українських громадян і цілісність інфраструктури.

Новаторським, сміливим та глибоко дискусійним напрямом сучасних наукових досліджень в українському праві є переосмислення економічних та корупційних злочинів вищих посадових осіб держави через призму їхньої кваліфікації як державної зради. Дослідники стверджують, що системні розкрадання державного бюджету в умовах війни не можуть розглядатися виключно як загальнокримінальні корисливі злочини [3, с. 123].

Зокрема, обґрунтовується позиція, що привласнення чи розтрата окремими високопосадовцями фінансових ресурсів, які були цільовим чином виділені для фінансування життєво необхідних потреб Збройних Сил України, має кваліфікуватися інакше [3, с. 124]. Метою і, що важливіше, об'єктивним наслідком таких дій є не просто особисте незаконне збагачення окремої особи, а пряме, цілеспрямоване послаблення обороноздатності воюючої країни. Відтак, частина наукової спільноти вважає, що діяння такого масштабу містять об'єктивні ознаки державної зради, оскільки посягають на економічну безпеку та обороноздатність – прямі об'єкти статті 111 КК України.

Звісно, на практиці Верховний Суд поки що розмежовує ці поняття. Наприклад, у постанові щодо злочинів за статтею 191 КК (привласнення, розтрата майна) Суд вказав, що якщо особу засуджено за ст. 191 КК, але їй не було конкретно інкриміновано кваліфікуючу ознаку «шляхом зловживання службовим становищем», такий злочин не може формально вважатися корупційним, а отже, до особи не застосовується законодавча заборона на звільнення від відбування покарання з випробуванням [4]. Це підкреслює високу роль формалізму у праві та потребу в доопрацюванні антикорупційного та безпекового законодавства.

Отже, законодавство про державну зраду є найбільш чутливим, точним індикатором здатності держави захистити власний суверенітет і право на існування. Його подальше вдосконалення має відбуватися не шляхом постійного посилення санкцій (які вже досягли свого максимуму), а шляхом звуження розмитих оціночних понять, усунення конкуренції норм щодо колабораціонізму, забезпечення неухильного дотримання процесуальних прав обвинувачених задля легітимізації вироків на міжнародній арені та формування уніфікованої, передбачуваної практики Великої Палати Верховного Суду. Лише такий комплексний підхід гарантуватиме ефективність кримінальної юстиції в умовах безпрецедентних історичних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану. Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text

3. Черняк Р. А. Кримінальна відповідальність за державну зраду, вчинену в умовах воєнного стану. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2023. Випуск 64. С. 120-125. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/23.pdf

4. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за 2023 рік. Liga Zakon. 2024. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS01256

Сіренко Марія Романівна
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Юр'єв Денис Сергійович***
старший викладач кафедри кримінального процесу
ФПФОДР НПУ ДДУВС,
підполковник поліції

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Кримінальне провадження як форма державної реакції на вчинення злочину може завершуватися не лише ухваленням обвинувального вироку, а й закриттям – тобто припиненням процесуальної діяльності без вирішення справи по суті в судовому порядку. В умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, цей інститут набув нових вимірів: зміни у соціальній і безпековій обстановці, мобілізація слідчих і прокурорів, масове переміщення населення, загибель та зникнення учасників провадження, а також безпрецедентне навантаження на органи досудового розслідування суттєво ускладнили реалізацію процесуального порядку закриття кримінальних проваджень [1]. Дослідження процесуальних аспектів цього інституту в умовах правового режиму воєнного стану є актуальним як з наукового, так і з практичного погляду.

Правову основу інституту закриття кримінального провадження становить глава 24 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (далі – КПК України). Стаття 284 КПК України визначає вичерпний перелік підстав для закриття провадження, що поділяються на реабілітуючі та нереабілітуючі [2]. До реабілітуючих належать, зокрема: встановлена відсутність події кримінального правопорушення, відсутність складу кримінального правопорушення в діянні особи, непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення. До нереабілітуючих – смерть підозрюваного або обвинуваченого (крім випадків, необхідних для його реабілітації), звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених законом, а також закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності [2]. Воєнний стан не змінив цього переліку, однак суттєво вплинув на практику його застосування.

Одним із найбільш значущих процесуальних аспектів закриття проваджень в умовах воєнного стану є питання смерті підозрюваного або обвинуваченого (пункт 5 частини першої статті 284 КПК України) [2]. Масштаб бойових дій та загибель значної кількості осіб, у тому числі тих, щодо яких здійснювалося кримінальне переслідування, зумовили помітне зростання кількості проваджень, закритих саме з цієї підстави. Водночас встановлення факту смерті у зоні бойових дій нерідко є практично неможливим у стандартний спосіб через відсутність документів, недоступність території або

неможливість проведення судово-медичної експертизи. Ця проблема безпосередньо пов'язана з нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, який визначає особливості функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану, у тому числі органів досудового розслідування [3].

Окремої уваги потребує питання закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. В умовах воєнного стану набула особливого поширення підстава, передбачена статтею 44 Кримінального кодексу України (далі – КК України), – закінчення строків давності [4]. Слід, однак, враховувати, що відповідно до статті 49 КК України строки давності не застосовуються до осіб, які вчинили злочини проти миру та безпеки людства, а воєнний стан фактично призупинив перебіг строків давності для осіб, які ухиляються від слідства або суду [4]. Це означає, що для певних категорій проваджень воєнний стан суттєво обмежив застосування давнісних підстав для закриття.

Процесуальний порядок прийняття рішення про закриття провадження, визначений статтями 283–285 КПК України, передбачає, що слідчий або прокурор зобов'язані скласти постанову про закриття кримінального провадження, направити її копії всім учасникам та роз'яснити право на оскарження [2]. В умовах воєнного стану дотримання цих вимог суттєво ускладнене через переміщення потерпілих і свідків, неможливість встановити актуальне місце проживання учасників провадження та перебої у роботі поштового зв'язку. Дослідники зазначають, що повідомлення учасників провадження про закриття справи в умовах воєнного стану є однією з найбільш проблематичних процесуальних дій, оскільки порушення права особи бути поінформованою може стати підставою для скасування постанови про закриття за результатами оскарження [5, с. 47].

Ковтун О. А. та Дрозд В. Г. у своєму дослідженні проблем кримінального провадження в умовах воєнного стану акцентують увагу на тому, що збільшення кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами, колаборацією діяльністю та державною зрадою, поставило перед органами досудового розслідування додаткову проблему: необхідність розмежування підстав для закриття провадження та підстав для його зупинення [6, с. 113]. Стаття 280 КПК України передбачає вичерпний перелік підстав для зупинення провадження, серед яких – захворювання підозрюваного або оголошення його в розшук. В умовах воєнного стану слідчі нерідко зупиняють провадження у зв'язку з перебуванням підозрюваного на тимчасово окупованій території або за межами України, тоді як за відсутності інформації про його місцеперебування правильним рішенням могло б бути закриття у зв'язку з непричетністю або за іншими реабілітуючими підставами [6, с. 115].

Суттєвим процесуальним аспектом є й оскарження постанови про закриття кримінального провадження. Відповідно до статті 303 КПК України, рішення про закриття провадження може бути оскаржено до слідчого судді протягом десяти днів з дня отримання копії постанови [2]. В умовах воєнного стану суди зіткнулися з практичними труднощами при розгляді таких скарг: частина слідчих суддів переміщена, доступ до матеріалів провадження обмежений, а строки судового розгляду нерідко порушуються через об'єктивні обставини. Законодавець відреагував на ці виклики рядом змін до процесуального законодавства, зокрема Законом України від 24 березня 2022 року № 2155-IX, що врегулював особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану [7].

Закриття кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених в умовах воєнного стану або безпосередньо пов'язаних із ним, потребує особливо виваженого підходу з

урахуванням міжнародних зобов'язань України. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема положень Женевських конвенцій 1949 року та додаткових протоколів до них, держава зобов'язана ефективно розслідувати воєнні злочини та не допускати їхньої безкарності [8]. Закриття провадження щодо воєнного злочину без належних правових підстав може кваліфікуватися як порушення цих зобов'язань і тягнути відповідальність на міжнародному рівні. Баулін Ю. В. та інші дослідники у цьому контексті підкреслюють, що принцип невідворотності кримінальної відповідальності за воєнні злочини обмежує дискреційні повноваження прокурора щодо закриття відповідних проваджень [9, с. 88].

Таким чином, закриття кримінального провадження в умовах воєнного стану є інститутом, що функціонує в принципово нових умовах і потребує відповідного процесуального забезпечення. Перебіг строків, встановлення фактів, повідомлення учасників та оскарження рішень – кожен із цих елементів процесуального порядку зазнав суттєвого впливу правового режиму воєнного стану. Перспективними напрямами вдосконалення є: доповнення статті 284 КПК України спеціальними процесуальними правилами для умов воєнного стану; законодавче врегулювання порядку встановлення факту смерті підозрюваного в умовах бойових дій; закріплення механізмів сповіщення учасників провадження з урахуванням реалій переміщення населення; а також чітке визначення критеріїв, за яких закриття провадження щодо злочинів, пов'язаних із збройним конфліктом, є неприпустимим з огляду на міжнародні зобов'язання України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 15.05.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 15.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 15.05.2026).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 15.05.2026).
5. Гловюк І. В. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: теоретичні та практичні проблеми. Вісник кримінального судочинства. 2022. № 1–2. С. 40–55.
6. Ковтун О. А., Дрозд В. Г. Проблеми зупинення та закриття кримінального провадження в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 110–117. URL: https://lsej.org.ua/4_2023/25.pdf (дата звернення: 15.05.2026).
7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей здійснення правосуддя в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20 (дата звернення: 15.05.2026).
8. Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols. International Committee of the Red Cross. URL: https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions (дата звернення: 15.05.2026).
9. Баулін Ю. В. Кримінально-правові засади притягнення до відповідальності за воєнні злочини в умовах збройного конфлікту. Право України. 2022. № 6. С. 82–95.

Сококренко Нікіта В'ячеславович
курсант навчальної групи ДР-081-24-1,
2 курсу, факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
рядовий поліції
Науковий керівник: ***Корогод Світлана Володимирівна***
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
доктор філософії у галузі права, доцент, майор поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ВИДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Поняття кримінального правопорушення відіграє ключову роль у системі кримінального права, оскільки його визначення безпосередньо впливає на кваліфікацію діянь, призначення санкцій та забезпечення принципу справедливості. Трансформація вітчизняного законодавства призвела до заміни класичної термінології на універсальне поняття «кримінальне правопорушення», що об'єднало в собі різні за ступенем тяжкості посягання з метою оптимізації досудового розслідування та зменшення навантаження на судову систему [3, с. 154]. Цей концептуальний крок також сприяв гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, зокрема з Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. У сучасній кримінально-правовій науці сформувалися три основні підходи до визначення цього феномену: формальний, матеріальний та формально-матеріальний. Чинний Кримінальний кодекс України базується на формально-матеріальному (змішаному) підході, який вимагає обов'язкового врахування як прямої законодавчої заборони діяння, так і його реальної суспільної небезпечності [2, с. 65].

Відповідно до статті 11 Кримінального кодексу України, матеріальна та юридична сутність кримінального правопорушення розкривається через систему з шести обов'язкових ознак: діяння (дія або бездіяльність), суспільна небезпечність, кримінальна протиправність, винність, вчинення діяння належним суб'єктом та караність [1, с. 40]. Первинною ознакою є саме діяння – кримінальне право реагує виключно на конкретний усвідомлений і вольовий акт поведінки людини у формі активної дії чи пасивної бездіяльності, а не на її думки, переконання чи соціальний статус. Суспільна небезпечність є фундаментальною матеріальною властивістю, яка відображає об'єктивну здатність діяння

завдати істотної шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам або створити реальну загрозу настання такої шкоди. Протиправність виступає формально-юридичним вираженням цієї небезпечності та означає, що діяння прямо заборонене нормами кримінального закону, що відповідає принципу «nullum crimen sine lege» [2, с. 68].

При цьому кримінальна відповідальність об'єктивно неможлива без встановлення вини особи, тобто її внутрішнього психічного ставлення до вчиненого у формі умислу або необережності. Окремою вагомою ознакою, яку виділяє законодавець, є вчинення діяння суб'єктом кримінального правопорушення – тобто фізичною, осудною особою, яка досягла визначеного законом віку, адже суспільно небезпечні діяння неосудних осіб чи малолітніх розглядаються крізь іншу юридичну призму. Логічним наслідком наявності всіх зазначених ознак є караність, яка полягає у правомірній загрозі застосування до винної особи заходів державного примусу, передбачених санкцією відповідної норми.

Юридичною конструкцією, що дозволяє структурувати ці ознаки у процесі правозастосування, є склад кримінального правопорушення, який становить нерозривну сукупність чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони [4, с. 15]. Об'єкт і об'єктивна сторона формують зовнішню характеристику посягання, фіксуючи сферу соціальних благ та матеріальні обставини діяння (наслідки, причинний зв'язок). Натомість суб'єкт і суб'єктивна сторона відображають внутрішній вимір правопорушення, деталізуючи статус особи та її цілеспрямоване психологічне ставлення до наслідків [4, с. 88]. Підсумовуючи, слід констатувати, що встановлення повної та точної відповідності між фактичними обставинами діяння та всіма елементами складу є єдиною законною підставою для кваліфікації правопорушення та його відмежування від суміжних деліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берш А. Я., Кедик В. П., Кузьмін Е. Е. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина : навчально-методичний посібник. Одеса : Астропрінт, 2022. [328 с.].
2. Грищук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2019. [666 с.].
3. Мірошниченко Н. М. Щодо визначення поняття кримінальне правопорушення. Право і суспільство. 2015. № 6, ч. 2. [С. 153–157].
4. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.) Склад злочину : закон, теорія та практика : монографія. Суми : Університетська книга, 2023. [200 с.].

Степаненко Богдан Олександрович,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Юніна Марина Петрівна***
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
ФПФПКІПНПУ, кандидат юридичних наук, доцент

КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ БАТЬКІВСТВА

Транскордонне сурогатне материнство є одним із найбільш дискусійних інститутів сучасного міжнародного приватного права. Розрив між стрімким розвитком допоміжних репродуктивних технологій та фрагментарністю їх правового регулювання на міжнародному рівні породжує гостру колізійну проблематику, зокрема у сфері встановлення батьківства дітей, народжених внаслідок міжнародних угод про сурогатне материнство. Різноманітність національних підходів – від повного дозволу до законодавчої заборони – зумовлює ситуацію, за якої правовий статус дитини залишається невизначеним або «кульгаючим» залежно від правопорядку тієї чи іншої держави.

Правовою основою регулювання відносин сурогатного материнства в Україні є насамперед Сімейний кодекс України (далі – СК України), статті 123, 136 та 139 якого закріплюють, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона, зачатого подружжям, батьками дитини визнаються саме подружжя, а не сурогатна мати [1]. При цьому відповідно до частини п'ятої статті 136 та частини другої статті 139 СК України ані сурогатна мати, ані подружжя, записане батьками дитини, не може оспорювати відповідно материнство і батьківство [1]. Колізійні норми, що визначають застосовне право у міжнародних відносинах, передбачені Законом України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV, зокрема статтями 60–66, що регулюють питання батьківства з іноземним елементом [2]. Разом із тим зазначений закон не містить спеціальних норм щодо транскордонного сурогатного материнства, що утворює суттєву прогалину в регулюванні.

Центральною колізійною проблемою є відмінність критеріїв встановлення материнства у різних правових системах. Традиційний принцип *mater semper certa est* («матір завжди достовірно відома») ґрунтується на біологічному зв'язку через виношування та пологи, і саме він діє у більшості держав ЄС, де сурогатне материнство або заборонено, або не регулюється. В Україні, навпаки, закріплено протилежний підхід: материнство визначається не за фактом виношування, а за генетичним походженням і волевиявленням

замовників. Ця суперечність призводить до того, що свідоцтво про народження, видане в Україні на ім'я замовників, може бути відмовлено у визнанні в державі їхнього постійного проживання, що позбавляє дитину юридичного батьківства і, як наслідок, громадянства, права на спадщину та інших пов'язаних прав. Nishitani Y. у своєму дослідженні констатує, що відсутність визнання батьківства в державі проживання замовників є однією з найпоширеніших практичних проблем транскордонного сурогатного материнства, а єдиним можливим виходом часто є лише процедура всиновлення або усиновлення через суд, що є тривалою і непередбачуваною [3, p. 323].

Значний вплив на формування правових підходів щодо визнання батьківства, встановленого внаслідок транскордонного сурогатного материнства, справляє практика Європейського суду з прав людини. У справі *Paradiso and Campanelli v. Italy* (Велика палата, 2017) ЄСПЛ визнав, що угоди про сурогатне материнство порушують делікатні етичні питання та можуть суперечити законним інтересам держав, пов'язаних із захистом дітей від торгівлі людьми, які Суд охарактеризував як «дуже вагомі громадські інтереси» [4, §§ 203–204]. Водночас у подальшій практиці ЄСПЛ наголошував, що відмова держав реєструвати батьківство, встановлене за кордоном у результаті сурогатного материнства, потребує особливої обачності з огляду на права дитини: у справі *C v. Italy* (2023) Суд констатував порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з відмовою національних судів внести до реєстру актів цивільного стану ім'я біологічного батька, зазначеного в іноземному свідоцтві про народження [5].

На рівні міжнародної уніфікації ключову роль відіграє діяльність Гаазької конференції з міжнародного приватного права (далі – ГКМПП). Група експертів ГКМПП з питань батьківства та сурогатного материнства у своєму Підсумковому звіті від 1 листопада 2022 року підтвердила нагальну необхідність розробки обов'язкових міжнародно-правових інструментів: окремої Конвенції про визнання іноземних судових рішень щодо батьківства загалом та Протоколу про батьківство, встановлене внаслідок міжнародних угод про сурогатне материнство [6]. Зазначений звіт констатує, що різноманіття національних підходів до колізійного регулювання батьківства та відсутність єдиних стандартів визнання призводять до нестабільності правового статусу дітей, народжених від сурогатних матерів [6]. Робоча група ГКМПП, що продовжила роботу з 2023 по 2025 рік, у підсумковому звіті листопада 2025 року констатувала недостатню готовність держав до прийняття обов'язкового інструменту, запропонувавши розглянути можливість розробки м'якого права [7].

Серед конкретних механізмів вирішення колізій у доктрині виділяють два основні підходи: колізійний (вибір застосовного права) та метод визнання іноземних рішень. Перший підхід передбачає застосування колізійних норм держави, де вирішується питання батьківства, – зазвичай права держави місця проживання дитини або держави, де відбулися пологи. Другий підхід – визнання іноземного судового рішення або адміністративного акту – є більш гнучким, проте наштовхується на застереження про публічний порядок, яке нерідко слугує підставою для відмови у визнанні батьківства дитини сурогатного материнства в державах, де така практика заборонена.Правові аспекти транскордонного сурогатного материнства аналізуються у вітчизняній науковій літературі, зокрема питання міжнародного визнання правовідносин сурогатного материнства та договірної природи відповідних угод досліджуються у контексті прогалин національного законодавства [8; 9].

Таким чином, колізійно-правове регулювання транскордонного сурогатного материнства в частині визначення батьківства залишається однією з найбільш проблемних сфер міжнародного приватного права. Відсутність спеціальних колізійних норм у вітчизняному законодавстві, суперечність між українським підходом до встановлення материнства та стандартами держав ЄС, а також непередбачуваність застосування застереження про публічний порядок у закордонних юрисдикціях – усе це породжує реальні правові ризики для дітей, народжених в Україні від іноземних замовників. Перспективними напрямами є: доповнення Закону України «Про міжнародне приватне право» спеціальними колізійними нормами щодо батьківства у справах із міжнародним елементом; участь України у розробці міжнародно-правових інструментів ГКМПП у цій сфері; а також закріплення принципу найкращих інтересів дитини як основного критерію при вирішенні колізій батьківства у транскордонних справах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 12.05.2026).
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 12.05.2026).
3. Nishitani Y. Surrogacy under the Shadow of Globalization. New York University Journal of International Law and Politics. 2024. Vol. 56, № 1. P. 311–335. URL: https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2024/08/Nishitani_56-1-311-335.pdf (дата звернення: 12.05.2026).
4. European Court of Human Rights (Grand Chamber). Paradiso and Campanelli v. Italy, Application no. 25358/12, Judgment of 24 January 2017. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170359 (дата звернення: 12.05.2026).
5. European Court of Human Rights. C v. Italy, Application no. 47196/21, Judgment of 31 August 2023. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 12.05.2026).
6. Hague Conference on Private International Law. Final Report of the Experts' Group on the Parentage/Surrogacy Project: The Feasibility of One or More Private International Law Instruments on Legal Parentage. Prel. Doc. No 1 of November 2022. URL: https://assets.hcch.net/docs/6d8eeb81-ef67-4b21-be42-f7261d0cfa52.pdf (дата звернення: 12.05.2026).
7. Hague Conference on Private International Law. Final Report of the Working Group on Parentage/Surrogacy on the Feasibility of a possible Convention on the Recognition of Judgments on Legal Parentage. November 2025. URL: https://assets.hcch.net/docs/09215fe7-6f22-4777-9fd4-ad292efd00b9.pdf (дата звернення: 12.05.2026).
8. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні. Liha-Pres Academic. 2024. URL: http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/347/10374/23420-1 (дата звернення: 12.05.2026).
9. Лефтерова О. І. Визначення походження дитини в міжнародному приватному праві : дис. … д-ра філос. у галузі 08 Право : 081 / О. І. Лефтерова ; наук. керівник Л. М. Токарчук ; Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. Одеса, 2026. 259 с. (дата звернення: 12.05.2026).

Ткаченко Катерина Олександрівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Кривопуск Олександ Григорович***
доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор філософії

МЕЖІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ДОПИТУ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Допит є однією з найпоширеніших та водночас найскладніших слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Його ефективність значною мірою залежить не лише від обсягу доказової інформації, якою володіє слідчий, але й від його здатності встановити психологічний контакт із допитуваною особою, правильно оцінити її поведінку, мотивацію та емоційний стан. Саме тому у процесі допиту неминуче застосовується певний психологічний вплив. Він є складовою комунікативної взаємодії між слідчим і допитуваним та виступає важливим інструментом для отримання повної і правдивої інформації. Разом із тим використання психологічних методів під час допиту породжує важливе правове та етичне питання: де проходить межа між допустимим психологічним впливом і неправомірним психічним насильством. Це питання є одним із найбільш дискусійних у криміналістиці та кримінальному процесуальному праві.

Психологічний вплив у контексті слідчої діяльності розглядається як цілеспрямований процес передачі інформації та організації комунікації з метою викликати певну реакцію у допитуваної особи, вплинути на її поведінку та сприяти формуванню позиції, яка відповідає інтересам встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні [1, с.61]. Такий вплив здійснюється через вербальні та невербальні засоби комунікації: інтонацію, темп мовлення, постановку запитань, використання пауз, зміну емоційного тону бесіди тощо. Важливо підкреслити, що психологічний вплив не є виключно інструментом тиску. У більшості випадків він спрямований на стимулювання пам'яті, активізацію мислення, створення атмосфери довіри та формування у допитуваної особи внутрішньої мотивації до правдивих показань [2, с.276].

До основних ознак психологічного впливу під час допиту належать цілеспрямованість, інформаційний характер, технологічність та вибірковість [2, с.275]. Цілеспрямованість означає, що дії слідчого завжди орієнтовані на досягнення конкретного результату – отримання правдивих та повних відомостей про обставини кримінального правопорушення. Інформаційний характер впливу полягає у тому, що він

реалізується через передачу певної інформації або її інтерпретацію. Технологічність проявляється у використанні науково обґрунтованих криміналістичних тактичних прийомів, розроблених на основі психологічних досліджень поведінки людини. Вибірковість означає, що психологічний вплив спрямовується на конкретні психологічні механізми поведінки особи, наприклад на подолання установки на приховування інформації або неправдиві показання.

Однак застосування психологічного впливу під час допиту повинно чітко відмежовуватися від психічного насильства. Психічне насильство є протиправним впливом на психіку людини, що здійснюється з метою зламати її волю та примусити до певної поведінки. Воно може проявлятися у формі погроз, залякування, приниження гідності, створення атмосфери страху або психологічного тиску, який позбавляє людину свободи вибору. У міжнародному праві поняття психологічного насильства розглядається як умисна поведінка, що призводить до істотного порушення психічної цілісності особи шляхом примушування чи погроз [3, с.162].

Виділяється кілька критеріїв допустимості тактичних прийомів психологічного впливу під час допиту. Першим таким критерієм є правдивість і достовірність інформації. Слідчий не має права свідомо вводити особу в оману шляхом повідомлення неправдивих відомостей або створення фальшивих доказів. Другим критерієм є збереження свободи вибору для допитуваного. Особа повинна мати реальну можливість відмовитися від надання показань або обрати іншу лінію поведінки без страху негативних наслідків. Третім критерієм є моральність застосовуваних методів. Поведінка слідчого повинна відповідати нормам професійної етики та поважати честь і гідність людини [2, с.276].

Особливу дискусію у криміналістичній науці викликає питання допустимості так званих «слідчих хитрощів» або тактичних маневрів. Частина науковців виступає проти використання будь-яких форм обману під час допиту, вважаючи, що такі дії підривають довіру до правосуддя та суперечать принципу законності. Інші дослідники допускають застосування певних тактичних прийомів, пов'язаних із маневруванням інформацією, наприклад демонстрацію поінформованості слідчого або створення враження про наявність значної доказової бази [2, с.277]. При цьому наголошується, що допустимими можуть бути лише ті прийоми, які не передбачають прямого обману та не пов'язані з фальсифікацією доказів. Демонстрація предметів або документів, що не мають жодного відношення до справи, або навмисне повідомлення неправдивих фактів розглядається як неприпустимий метод.

Методи психологічного впливу, що застосовуються під час допиту, умовно поділяються на прямі та непрямі [3, с.168]. До прямих методів належать переконання, навіювання та попередження про юридичну відповідальність. Переконання є найбільш гуманним і водночас ефективним методом впливу. Воно передбачає апеляцію до логіки, моральних переконань та життєвого досвіду допитуваної особи. Слідчий може звертати увагу на важливість правдивих показань для встановлення справедливості або на можливі правові наслідки приховування інформації. Навіювання полягає у впливі на підсвідомі механізми сприйняття інформації та часто реалізується через інтонацію, повторення певних тверджень або створення відповідної емоційної атмосфери. Попередження про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань або за надання завідомо

неправдивих показань має не лише процесуальне значення, але й виконує психологічну функцію, стимулюючи особу до правдивої поведінки.

До непрямих методів психологічного впливу відносять різноманітні тактичні прийоми, які створюють певну психологічну ситуацію під час допиту. Одним із таких прийомів є використання технічних засобів фіксації – аудіо- або відеозапису. Усвідомлення того, що показання фіксуються технічно, часто підвищує відповідальність допитуваної особи за свої слова та знижує ймовірність надання неправдивих відомостей. Іншим прикладом є використання поліграфа («детектора брехні»). Хоча результати поліграфного дослідження не завжди мають безпосередню доказову силу, сама пропозиція пройти таке дослідження може викликати у особи страх викриття та стимулювати її до зізнання [4, с.68-69]. До непрямих методів також відносять різні комунікативні техніки, наприклад зміну темпу допиту, використання пауз, поступове пред'явлення доказів, а також зміну послідовності запитань з метою виявлення суперечностей у показаннях.

Отже, межі психологічного впливу під час допиту визначаються поєднанням правових, етичних та психологічних критеріїв. Допустимий вплив спрямований на активізацію пам'яті, формування довірливого контакту та стимулювання особи до добровільного надання правдивих показань. Неприпустимим є будь-який вплив, що позбавляє людину свободи волевиявлення або здійснюється шляхом погроз, обману чи приниження гідності. Законодавство України прямо забороняє домагатися показань шляхом насильства, погроз чи інших незаконних методів. Водночас конкретні межі допустимих тактичних прийомів продовжують залишатися предметом наукових дискусій і формуються на основі судової практики та розвитку криміналістичної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сєдих Ю. О. Ісланкін С. М.Деякі питання щодо застосування методів психологічного впливу під час допиту неповнолітніх. Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. С. 60-62.

2. Яїцька Д.І. Психологічний вплив та психічне насильство під час допиту: сутність і межі допустимості. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. С. 275-278. DOI: 10.32782/2524-0374/2019-5/65.

3. Лефтеров В. О., Третьякова Т. М. До проблеми психологічного тиску на учасників кримінального процесу під час проведення слідчих експериментів та допитів. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологічні науки». 2019. № 3(14). С. 159-169.

4. Сокиран Ф. М. Застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елемент психологічного впливу. Криміналістичний вісник. 2020. № 2 (34). С. 66-74.

Ткаченко Катерина Олександрівна
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна***
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ПРАВА СУДАМИ УКРАЇНИ

Особливості застосування іноземного права судами України є одним із найбільш складних та водночас важливих інститутів міжнародного приватного права. У сучасних умовах активного розвитку міжнародних економічних, сімейних, спадкових, трудових та комерційних відносин українські суди дедалі частіше стикаються зі справами, у яких присутній іноземний елемент. Такий елемент може проявлятися у громадянстві сторін, місці проживання учасників правовідносин, місці укладення чи виконання договору, місцезнаходженні майна або виникненні юридичного факту за кордоном. У зв'язку з цим виникає необхідність застосування не лише національного законодавства, а й норм права іноземної держави.

Основною правовою базою для застосування іноземного права в Україні є Закон України «Про міжнародне приватне право», а також положення Цивільного процесуального кодексу України та міжнародні договори, ратифіковані Україною. Саме Закон України «Про міжнародне приватне право» визначає порядок встановлення застосовуваного права, межі його застосування та механізми взаємодії національного суду з іноземними правовими системами [1]. Особливістю міжнародного приватного права є використання колізійних норм, які не регулюють відносини безпосередньо, а лише вказують, право якої держави повинно бути застосоване у конкретній ситуації.

Одним із ключових принципів у сфері міжнародного приватного права є принцип автономії волі сторін. Відповідно до статті 5 Закону України «Про міжнародне приватне право», сторони можуть самостійно обрати право, яке буде регулювати їхні договірні відносини. Це означає, що учасники міжнародного договору мають право визначити, законодавство якої держави застосовуватиметься до укладеного між ними правочину. Такий вибір може стосуватися як договору в цілому, так і його окремих частин. Принцип автономії волі є проявом диспозитивності приватноправових відносин та сприяє стабільності міжнародного цивільного обороту. Проте свобода вибору права не є абсолютною, оскільки вона обмежується імперативними нормами та застереженням про публічний порядок [2, с.96].

У випадках, коли сторони не здійснили вибір застосовуваного права, суд застосовує колізійні прив'язки, передбачені законодавством. Найчастіше використовується принцип найбільш тісного зв'язку правовідносин із певною державою. Наприклад, щодо договірних зобов'язань може застосовуватися право держави, де проживає або має основне місце діяльності сторона, яка здійснює характерне виконання договору. У сімейних правовідносинах важливу роль відіграє громадянство сторін або місце їхнього спільного проживання, а у спадкових правовідносинах – останнє місце проживання спадкодавця чи місце знаходження нерухомого майна.

Особливістю українського підходу є те, що іноземне право розглядається не як факт, який повинні доводити сторони, а як питання права. Це означає, що суд зобов'язаний самостійно встановлювати зміст норм іноземного законодавства за принципом ex officio [3, с.107]. Відповідно до статті 8 Закону України «Про міжнародне приватне право», при застосуванні права іноземної держави суд повинен встановити зміст його норм відповідно до їх офіційного тлумачення, практики застосування та доктрини у відповідній іноземній державі [1]. Такий підхід значно ускладнює діяльність суду, оскільки суддя фактично повинен дослідити іншу правову систему та правильно визначити спосіб застосування її норм.

Для встановлення змісту іноземного права суди використовують різні механізми. Насамперед суд може самостійно здійснювати пошук нормативних актів, судової практики та офіційних роз'яснень іноземного законодавства. Водночас через мовний бар'єр, складність доступу до офіційних джерел та специфіку іноземної правової системи цього часто недостатньо. Тому суди залучають експертів у сфері іноземного права, науковців, адвокатів або спеціалістів, які можуть надати висновок щодо змісту відповідних норм. У міжнародній практиці широко використовується афідевіт – письмовий експертний висновок фахівця з іноземного права, який підтверджує зміст та практику застосування відповідної норми [2, с.109].

Крім того, суд може звертатися із запитами до Міністерство юстиції України, інших компетентних органів або дипломатичних установ. Такі запити можуть направлятися через міжнародні договори про правову допомогу або дипломатичні канали через Міністерство закордонних справ України. Проте на практиці отримання відповіді нерідко займає значний проміжок часу, що призводить до затягування розгляду справи. Саме тому важливу роль відіграє сприяння сторін процесу. Учасники справи можуть подавати тексти законодавства іноземної держави, офіційні переклади, висновки експертів, копії судових рішень іноземних судів та інші документи, які допомагають суду встановити зміст іноземного права.

Водночас застосування іноземного права має певні межі та обмеження. Одним із найважливіших механізмів захисту національного правопорядку є застереження про публічний порядок (ordre public) [1, с.94]. Відповідно до статті 12 Закону України «Про міжнародне приватне право», норма іноземного права не застосовується, якщо наслідки її застосування є явно несумісними з основами правопорядку України. Застереження про публічний порядок застосовується у виняткових випадках, коли іноземна норма суперечить фундаментальним принципам українського права, конституційним засадам, правам людини чи основам моралі. При цьому сама лише відмінність правових систем не може бути підставою для відмови у застосуванні іноземного права.

Окреме значення мають імперативні норми права України. Навіть якщо до правовідносин підлягає застосуванню іноземне право, суд може застосувати норми

українського законодавства, які мають особливе значення для забезпечення державних інтересів чи захисту прав учасників правовідносин. Такі норми діють незалежно від права, обраного сторонами або визначеного колізійними нормами. Найчастіше це стосується валютного регулювання, захисту прав споживачів, трудових гарантій або питань національної безпеки.

Практика застосування іноземного права українськими судами свідчить про наявність значних труднощів. Однією з головних проблем є складність встановлення змісту іноземних норм, особливо якщо йдеться про держави англосаксонської правової системи, де важливу роль відіграє судовий прецедент [4, с.16]. У таких системах недостатньо встановити лише текст закону – необхідно також врахувати судову практику, юридичну доктрину та принципи тлумачення норм. Складною є і проблема перекладу юридичних термінів, оскільки деякі поняття не мають точних аналогів у національному законодавстві України.

Ще однією проблемою є тривалі строки отримання інформації через міжнародні канали правової допомоги. Через це суди іноді змушені зупиняти провадження у справі до моменту отримання офіційної відповіді. Крім того, в Україні досі недостатньо розвинена централізована система доступу судів до іноземного законодавства та судової практики, що значно ускладнює оперативне застосування іноземного права.

Таким чином, застосування іноземного права судами України є складним багаторівневим процесом, який поєднує колізійне регулювання, міжнародну правову співпрацю та необхідність забезпечення національних інтересів держави. Українські суди поступово адаптуються до сучасних міжнародних стандартів та практик, однак ефективність застосування іноземного права значною мірою залежить від удосконалення механізмів отримання інформації про іноземне законодавство, розвитку міжнародної правової взаємодії та створення централізованих електронних баз даних іноземного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 15.05.2026).

2. Токарчук Л. М. Застосування судами України норм іноземного права: виклики правозастосування. Правова держава. 2025. № 60. С. 91-104. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.60.348095.

3. Карлінська С. І. Особливості цивільного судочинства у справах із «іноземним елементом». Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 106-109. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/23.

4. Стецик Н. Залучення матеріалів іноземної прецедентної практики до розгляду справ про права людини: доктринальна перспектива для Конституційного Суду України. Український часопис конституційного права. 2024. № 3. С. 13-33. DOI: https://doi.org/10.30970/jcl.3.2024.2.

Ткаченко Катерина Олександрівна
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Карпенко Олександр Миколайович***
старший викладач кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ТАБЕЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Служба в Національній поліції України є однією з найбільш складних та ризикованих форм професійної діяльності, яка вимагає від працівників значних психофізіологічних і фізичних навантажень. Особливого загострення ці виклики набули в умовах воєнного стану, коли війна суттєво підвищила рівень стресового навантаження на особовий склад через необхідність виконання нетипових завдань, роботу на деокупованих територіях та безпосередню участь у відсічі збройній агресії. Серед усіх заходів державного примусу делеговане поліції право на застосування вогнепальної зброї є найжорсткішим і найсуворішим. Застосування зброї на ураження є кульмінаційним етапом службової діяльності, що вимагає від поліцейського миттєвого прийняття рішень в умовах гострого дефіциту часу та високого психоемоційного напруження. У зв'язку з цим формування психологічної стійкості та стрілецької готовності правоохоронця постає критично важливим завданням системи Міністерства внутрішніх справ України.

Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку базується на чіткій міжнародній та національній правовій регламентації. Міжнародні стандарти, закріплені в Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку ООН та Декларації про поліцію Парламентської асамблеї Ради Європи 1979 року, визначають послідовний алгоритм дій: комунікація, переконання, фізична сила, спеціальні засоби та, як крайній захід, застосування вогнепальної зброї. Використання сили та зброї допускається лише за умови крайньої необхідності та з дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності [1; 2].

На національному рівні основоположне значення має Конституція України, відповідно до ст. 3 якої людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю [3]. Порядок та виняткові випадки застосування вогнепальної зброї визначені ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», яка передбачає її використання для відбиття нападу, захисту громадян, звільнення заручників, затримання осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини, а також в інших випадках, прямо передбачених законом [4]. Водночас ст. 365 КК України передбачає кримінальну відповідальність за перевищення влади або

службових повноважень працівником правоохоронного органу [5]. Особливості діяльності поліції в умовах збройної агресії визначаються також Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, який встановлює особливий правовий режим та розширені повноваження сил безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки та громадського порядку [6].

У науковій літературі психологічна стійкість під час застосування вогнепальної зброї розглядається як складова психофізичної готовності правоохоронця, яка об'єднує кілька взаємопов'язаних компонентів. Насамперед йдеться про психологічну готовність, що полягає у здатності контролювати власний емоційний стан, зберігати ясність мислення в екстремальних умовах, долати тривожність та підтримувати впевненість у своїх діях. Важливе значення має також вогнева або стрілецька готовність, яка включає досконале знання матеріальної частини зброї, правил безпеки та формування стійких автоматизованих навичок стрільби [7, с.48]. Залежно від часу виникнення стрілецька готовність може бути короткочасною, тривалою або постійною, а за формою – очікуваною чи раптовою. Не менш важливою є фізична готовність, яка передбачає розвиток сили, витривалості, координації та спритності. Саме фізичний стан значною мірою впливає на точність стрільби, оскільки правильне дихання та контроль рухів дозволяють мінімізувати тремтіння рук, що посилюється під впливом стресу [8, с.280]. Окрему роль відіграє тактико-спеціальна готовність, яка охоплює вміння діяти відповідно до тактичних принципів ближнього бою, швидко оцінювати обстановку та ефективно взаємодіяти з напарниками, правопорушниками й оперативними підрозділами.

Реальний вогневий контакт є одним із найсильніших стресових факторів у професійній діяльності поліцейського. Зазвичай такі зіткнення відбуваються на коротких дистанціях і тривають лише кілька секунд, однак за цей час організм зазнає надзвичайно потужного психофізіологічного навантаження. Наукові дослідження засвідчують, що в момент критичного інциденту виникає феномен стресу критичних інцидентів, який супроводжується прискореним серцебиттям, підвищенням артеріального тиску, посиленим потовиділенням, погіршенням координації рухів та іншими фізіологічними реакціями. Одночасно відбуваються когнітивні та сенсорні зміни: звужується поле уваги, погіршується зорове сприйняття, знижується здатність до швидкої оцінки ситуації. У результаті ефективність стрільби в реальних умовах суттєво поступається показникам, досягнутим під час тренувань у тирі. За даними досліджень, відсоток влучань може знижуватися майже втричі, а лише незначна частина поліцейських здатна повною мірою реалізувати навички, набуті під час стандартної професійної підготовки [9, с.258].

Психологічне навантаження не завершується після припинення вогневого контакту. Навіть повністю правомірне застосування зброї може спричинити серйозні довгострокові наслідки для психічного здоров'я поліцейського. Одним із таких наслідків є так звана травма в результаті стрілянини та посттравматичний стресовий розлад, який проявляється нав'язливими спогадами, повторними кошмарами, тривожністю, гіперзбудливістю та порушеннями сну. Значна частина правоохоронців, які застосовували зброю на ураження, стикається із труднощами психічної адаптації та залишає службу протягом наступних років. Поширеним явищем є також професійне вигорання, яке проявляється емоційним виснаженням, депресивними станами, безсонням та погіршенням загального самопочуття. Додатковим чинником психологічного дистресу виступає моральний конфлікт, пов'язаний

із необхідністю позбавлення людини життя. Така ситуація нерідко суперечить особистим моральним або релігійним переконанням поліцейського, породжуючи почуття провини, сорому та внутрішньої спустошеності. Посилює психологічний тиск і суспільна увага, адже випадки застосування зброї часто стають предметом широкого обговорення в засобах масової інформації та соціальних мережах.

Важливим напрямом підвищення психологічної стійкості правоохоронців є вдосконалення системи професійної підготовки та психологічного забезпечення. Наразі психологічна підтримка в Національній поліції України регулюється відповідними нормативними актами Міністерства внутрішніх справ, які передбачають надання психологічної допомоги після застосування зброї. Водночас існуюча система переважно спрямована на подолання наслідків стресу, а не на його попередження. У зв'язку з цим актуальним є впровадження сучасних методів підготовки, максимально наближених до реальних умов службової діяльності. Йдеться про проведення тренувань із моделюванням швидкоплинних вогневих контактів, стрільби на надкоротких дистанціях, використання засобів індивідуального захисту та відпрацювання дій в умовах обмеженої видимості..

Отже, психологічна стійкість поліцейського під час застосування табельної вогнепальної зброї є складним багатокомпонентним явищем, що формується під впливом правової, психологічної, фізичної, стрілецької та тактичної підготовки. Вона визначає здатність правоохоронця діяти ефективно, законно та безпечно в умовах екстремального ризику. Підвищення рівня психологічної стійкості потребує комплексного підходу, який поєднує вдосконалення професійної підготовки, модернізацію системи психологічного забезпечення та впровадження сучасних методів профілактики стресових розладів. Саме такий підхід сприятиме захисту життя і здоров'я поліцейських, підвищенню ефективності їхньої діяльності та зміцненню довіри суспільства до правоохоронної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб : Міжнар. док. Орг. Об'єдн. Націй від 23.07.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text (дата звернення: 31.05.2026).

2. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку : прийняті Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, Куба, 27 серп. – 7 верес. 1990 р.). URL: https://pravo.org.ua/oldsitelink/files/Criminal%20justice/rezol.pdf (дата звернення: 31.05.2026).

3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 31.05.2026).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : станом на 12 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 31.05.2026).

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 31.05.2026).

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 31.05.2026).

7. Боровик М. О., Надутий А. В., Лукін Б. П. Визначення компонентів психофізичної готовності поліцейських до застосування табельної вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. Право і безпека. 2023. № 1 (88). С. 44-55. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.04.

8. Катеринчук І. П., Катеринчук О. І. Застосування зброї поліцейськими: психологічний фактор. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 1, т. 1. С. 278-281. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.48.

9. Волков Ю. Психологічне вигорання поліцейських після застосування вогнепальної зброї на ураження. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 4. С. 256-261. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-4-256-261.

Ткаченко Катерина Олександрівна
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Резворович Кристина Русланівна
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ТРАНСКОРДОННИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В умовах глобалізації, цифровізації та стрімкого розвитку інформаційних технологій питання транскордонного захисту прав інтелектуальної власності набуває особливої актуальності. Інтелектуальна власність сьогодні є одним із ключових ресурсів світової економіки, адже результати творчої, наукової та технічної діяльності становлять основу розвитку сучасного суспільства. Водночас поширення цифрових платформ, соціальних мереж, електронної комерції та глобального доступу до інформації значно ускладнило процес охорони прав авторів, винахідників, дизайнерів і правовласників.

Основною проблемою транскордонного захисту є визначення права, яке має застосовуватися до правовідносин з іноземним елементом. У міжнародному приватному праві сформувалося кілька ключових підходів до вирішення цього питання. Найбільш поширеним є принцип lex loci protectionis – закон держави, на території якої вимагається правовий захист. Суть цього підходу полягає в тому, що кожна держава самостійно визначає обсяг і способи охорони прав інтелектуальної власності на своїй території [1, с.26-27]. Цей принцип закріплений у ч. 2 ст. 5 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 року, відповідно до якої обсяг охорони та способи захисту визначаються законодавством тієї держави, де вимагається захист [2]. Аналогічний підхід міститься у Регламенті ЄС «Рим II» щодо права, застосовуваного до недоговірних зобов'язань, а також у ст. 37 Закону України «Про міжнародне приватне право» [3].

Застосування принципу lex loci protectionis забезпечує територіальний характер охорони прав інтелектуальної власності. Наприклад, якщо порушення авторського права відбулося у Франції, то суд застосовуватиме французьке законодавство незалежно від громадянства автора чи місця створення твору. Водночас такий підхід породжує певні труднощі, оскільки один і той самий об'єкт може одночасно охоронятися різними правовими режимами у кількох країнах. Це призводить до фрагментарності правового регулювання та ускладнює судовий захист.

Іншим підходом є lex originis – закон держави походження об'єкта інтелектуальної власності. Відповідно до цього принципу застосовується право тієї держави, де твір був

уперше створений, оприлюднений або зареєстрований. Такий підхід частково використовується у США та Франції, особливо щодо авторських прав на твори, які не потребують офіційної реєстрації [1, с.27-28]. Прихильники lex originis вважають, що він дозволяє уникнути множинності правових режимів та забезпечити більшу передбачуваність правового статусу об'єкта. Однак цей підхід не став універсальним, оскільки суперечить традиційному принципу територіальності інтелектуальної власності.

Особливістю транскордонних правовідносин у сфері інтелектуальної власності є так зване «розщеплення статуту». Це означає, що до різних аспектів правовідносин можуть застосовуватися різні правові системи. Так, питання виникнення, чинності, реєстрації та захисту прав зазвичай регулюються за принципом lex loci protectionis, тоді як договірні відносини, зокрема ліцензійні угоди, франчайзинг чи передання майнових прав, підпорядковуються lex contractus або lex voluntatis – праву, обраному сторонами договору [1, с.30]. Наприклад, українська компанія може укласти ліцензійний договір із німецьким правовласником та визначити застосовним право Англії, однак у випадку порушення авторського права на території Польщі суд застосовуватиме польське законодавство.

Важливу роль у розвитку транскордонного захисту прав інтелектуальної власності відіграють міжнародні організації та регіональні інтеграційні об'єднання. Найбільш впливовою міжнародною інституцією у цій сфері є Всесвітня організація інтелектуальної власності, яка координує міжнародне співробітництво у сфері охорони авторського права, патентів, торговельних марок і промислових зразків. Саме в межах WIPO були укладені ключові міжнародні договори: Бернська конвенція, Паризька конвенція про охорону промислової власності, Договір WIPO про авторське право та інші міжнародні акти [4, с.218].

Особливе значення для гармонізації законодавства має діяльність Європейський Союз. Європейський Союз активно формує концепцію Єдиного цифрового ринку, метою якої є створення уніфікованого простору для функціонування цифрових послуг та ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Одним із найважливіших актів у цій сфері стала Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку [5]. Вона встановила нові правила відповідальності онлайн-платформ за контент, який завантажують користувачі. Зокрема, ст. 17 Директиви покладає на цифрові платформи обов'язок вживати заходів для запобігання незаконному розміщенню об'єктів авторського права. Це стало важливим кроком у боротьбі з цифровим піратством, адже раніше відповідальність платформ була значно обмеженішою.

Крім того, Європейський Союз створив систему Єдиного патентного суду (UPC), яка спрямована на забезпечення єдиного механізму розгляду патентних спорів у державах-членах [6, с.878]. Така система має спростити захист патентних прав, зменшити витрати на судові процеси та забезпечити єдність судової практики. До створення UPC власники патентів були змушені звертатися до судів кожної окремої держави, що значно ускладнювало захист прав.

Особливо складним є транскордонний захист прав інтелектуальної власності у сфері модної індустрії. Мода характеризується швидким оновленням колекцій, коротким життєвим циклом товарів та високим рівнем копіювання дизайнерських рішень. У Європейському Союзі та Україні дизайн одягу може охоронятися одразу кількома правовими інститутами. Насамперед це промислові зразки – як зареєстровані, так і незареєстровані. Незареєстрований промисловий зразок в ЄС діє протягом трьох років із моменту оприлюднення та є особливо зручним для сезонних колекцій, оскільки не потребує складної процедури реєстрації [7, с.45-46].

У сучасних умовах значний вплив на розвиток транскордонного захисту прав інтелектуальної власності мають новітні технології. Особливу увагу привертає технологія блокчейн, яка створює нові можливості для фіксації та управління правами інтелектуальної власності. Блокчейн дозволяє створювати незмінні цифрові реєстри, у яких можна зафіксувати дату створення твору, автора та іншу важливу інформацію. Це може слугувати доказом авторства у разі виникнення спору.

Ще одним перспективним напрямом є використання смарт-контрактів. Смарт-контракт являє собою програмний алгоритм, який автоматично виконує умови договору після настання визначених обставин. У сфері інтелектуальної власності це дозволяє автоматизувати ліцензування контенту, збір роялті та контроль за використанням цифрових творів. Наприклад, музичний файл може автоматично надаватися користувачеві після оплати, а автор миттєво отримуватиме винагороду без участі посередників.

Отже, транскордонний захист прав інтелектуальної власності є складною та багаторівневою системою, яка поєднує норми міжнародного приватного права, міжнародного публічного права та національного законодавства. Сучасні виклики цифрової епохи потребують подальшої гармонізації правових механізмів, уніфікації колізійних норм і створення ефективних міжнародних інструментів захисту. Для України важливим завданням є адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу та міжнародних договорів WIPO, а також впровадження сучасних технологічних механізмів охорони прав інтелектуальної власності. Лише комплексне поєднання міжнародного співробітництва, сучасних правових підходів і цифрових технологій здатне забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності у глобальному цифровому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мироненко І. Колізійне регулювання відносин інтелектуальної власності з іноземним елементом: сучасні тенденції. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2026. № 70. С. 25-33. DOI: https://doi.org/10.15330/apiclu.70.2.25-2.33.

2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Конвенція Всесвіт. орг. інтелект. власності від 24.07.1971 : станом на 31 трав. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 15.05.2026).

3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 15.05.2026).

4. Марченко В. В., Домбровська А. В. Вплив інформаційних технологій на захист і управління правами інтелектуальної власності. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 5. С. 214-218. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.32.

5. Директива № 2019/790/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС від 17.04.2019 № 2019/790/ЄС: станом на 6 черв. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a80#Text (дата звернення: 15.05.2026).

6. Романовський В. В. Зарубіжний досвід захисту інтелектуальної власності в умовах цифровізації. Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2024). Ч. 2. С. 877-881.

7. Самоловова Н. Захист прав інтелектуальної власності в індустрії моди в Україні: дизайнерське рішення. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 44-53.

Циктор Ксенія Артемівна,
здобувач вищої освіти 3 курсу факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Юніна Марина Петрівна***
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
ФПФПКПНПУ, кандидат юридичних наук, доцент

ГАРМОНІЗАЦІЯ НОРМ ЄС ТА УКРАЇНИ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Стратегічний вектор євроінтеграції, що отримав конституційне закріплення та підкріплений Угодою про асоціацію з ЄС 2014 року [1], зумовлює необхідність системного оновлення вітчизняного приватного права у відповідності до стандартів acquis communautaire. Одним із найскладніших напрямів цього процесу є сфера позадоговірних зобов'язань, де правові системи ЄС та України суттєво розходяться як у доктринальних підходах, так і у нормативних рішеннях. Особливої уваги потребують деліктні відносини, ускладнені іноземним елементом: участь суб'єктів різних юрисдикцій одночасно активує колізійний механізм і норми матеріального права, що надає регулюванню двошарового характеру та об'єктивно ускладнює гармонізаційні зусилля [12].

Центральним інструментом уніфікації колізійного регулювання деліктних відносин у праві ЄС є Регламент (ЄС) № 864/2007 (Рим II) [2], ухвалений Європейським Парламентом і Радою 11 липня 2007 року. Його ключове нормативне рішення – запровадження як головної колізійної прив'язки принципу lex loci damni, тобто орієнтації на право держави, де фактично виникли негативні наслідки, а не на місце активних дій заподіювача шкоди (ст. 4 Регламенту) [2]. Цим підхід ЄС принципово розходиться з класичною формулою lex loci delicti commissi, яка тривалий час домінувала у континентально-правовій традиції. Поряд із Регламентом Рим II важливу роль відіграють Директива 2009/103/ЄС у сфері страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів [3] та Регламент (ЄС) № 1215/2012 (Брюссель I bis), що регламентує міжнародну юрисдикцію у справах про заподіяння шкоди [4].

Вітчизняна правова система підходить до врегулювання деліктних відносин з іноземним елементом крізь призму двох ключових актів – Цивільного кодексу України 2003 року [5] та Закону України «Про міжнародне приватне право» 2005 року [6]. Стаття 49 Закону про МПП закріплює прив'язку до права місця вчинення делікту, тоді як стаття 50 встановлює спеціальні правила для окремих видів позадоговірних правовідносин [6]. Таким чином, українська модель і досі тяжіє до принципу lex loci delicti commissi, тоді як право ЄС переорієнтувалося на місце настання шкоди. Ця концептуальна невідповідність, на думку правників, є серйозним гальмом для ефективної правової інтеграції [13].

На рівні матеріально-правового регулювання визначальним орієнтиром для держав ЄС слугує прецедентна практика Суду ЄС. Так, у справі Brasserie du Pêcheur and Factortame (об'єднані справи С-46/93 та С-48/93) було чітко окреслено умови відповідальності держав – членів ЄС за порушення норм союзного права [7]. Водночас актуальним напрямом подальшого зближення систем є імплементація Директиви (ЄС) 2020/1828, яка передбачає механізм представницьких позовів на захист широкого кола споживачів [8]. Відсутність аналогічних інструментів у вітчизняному процесуальному законодавстві вказує на необхідність внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України [9] та Закону України «Про захист прав споживачів» [10]. Окремої уваги потребує питання відшкодування цифрової шкоди, що активно опрацьовується в ЄС у контексті набрання чинності Регламентом (ЄС) 2022/2065 про єдиний ринок цифрових послуг (DSA) [11].

Підбиваючи підсумки, слід наголосити, що зближення правових систем ЄС та України у досліджуваній сфері охоплює два взаємопов'язані виміри. У площині колізійного права нагальним залишається перегляд прив'язок Закону про МПП: поступова відмова від принципу місця вчинення протиправного діяння на користь орієнтира місця настання шкоди, закріпленого Регламентом Рим II, є безумовним пріоритетом [13]. У сфері матеріального права першочерговим завданням є розбудова дієвих механізмів колективного захисту, формування уніфікованих стандартів відшкодування перспективних збитків та шкоди, завданої за допомогою новітніх технологій. Послідовна реалізація означених кроків зміцнить правову передбачуваність у транскордонних відносинах та наблизить Україну до єдиного правового простору Євросоюзу [12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 05.05.2026).

2. Резворович К. Р., Юніна М. П., Фролов М. М. та ін. Міжнародне приватне право : навч. посібник / за заг. ред. К. Р. Резворович. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 92 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15745/1/макет_МПП-Посібник.pdf (дата звернення: 05.05.2026).

3. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). Official Journal of the European Union. L 199. 31.07.2007. P. 40–49. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007R0864 (дата звернення: 05.05.2026).

4. Directive 2009/103/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles. Official Journal of the European Union. L 263. 07.10.2009. P. 11–31. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009L0103 (дата звернення: 05.05.2026).

5. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). Official Journal of the European Union. L 351. 20.12.2012. P. 1–32.

URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R1215 (дата звернення: 05.05.2026).

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 05.05.2026).

7. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 05.05.2026).

8. Judgment of the Court of 5 March 1996. Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland and The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others. Joined cases C-46/93 and C-48/93. ECLI:EU:C:1996:79. URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-46/93 (дата звернення: 05.05.2026).

9. Мироненко І. В. Колізійне регулювання міжнародних комерційних договорів в Україні: сучасні підходи та перспективи розвитку. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Вип. 4. С. 142–151. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310920 (дата звернення: 05.05.2026).

10. Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers. Official Journal of the European Union. L 409. 04.12.2020. P. 1–27. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32020L1828 (дата звернення: 05.05.2026).

11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 05.05.2026).

12. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 30. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12 (дата звернення: 05.05.2026).

13. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act). Official Journal of the European Union. L 277. 27.10.2022. P. 1–102. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065 (дата звернення: 05.05.2026).

Циктор Ксенія Артемівна,
курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Юр'єв Денис Сергійович,***
старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, підполковник поліції

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Інститут угоди про примирення є одним із проявів відновного правосуддя у кримінальному процесі України, що дозволяє вирішити кримінально-правовий конфлікт шляхом досягнення домовленості між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим без повноцінного судового розгляду по суті. Запровадження цього інституту КПК України 2012 року стало суттєвим кроком до гуманізації кримінального судочинства та орієнтації його не лише на покарання винного, а й на реальне відшкодування шкоди потерпілому. Водночас практика застосування угоди про примирення виявила низку проблем, що свідчать про недосконалість законодавчого регулювання та потребу в його вдосконаленні.

Правову основу інституту угоди про примирення становлять глава 35 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [1], зокрема статті 468–476, які визначають види угод у кримінальному провадженні, порядок їх укладення, зміст та наслідки затвердження судом. Відповідно до статті 469 КПК України, угода про примирення може бути укладена у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями Особливої частини Кримінального кодексу України, у яких є потерпілий [1]. Стаття 472 КПК України встановлює обов'язкові умови угоди про примирення: розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строки її відшкодування, узгоджене покарання та згода сторін на призначення покарання без проведення судового розгляду. Важливим нормативним чинником для функціонування інституту примирення стало прийняття Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX [2], яким законодавчо закріплено можливість застосування медіації, зокрема й при укладенні угод про примирення у кримінальних провадженнях.

Інститут угоди про примирення є складовою концепції відновного правосуддя, яка набула поширення у другій половині XX століття як альтернатива суто каральній моделі кримінального судочинства. У сучасній українській доктрині відновне правосуддя розуміється як підхід, за якого злочин трактується насамперед як заподіяння шкоди конкретній особі, а основна мета провадження полягає у відновленні порушених прав потерпілого, а не лише у покаранні винного [3, с. 312]. Саме ця філософія лежить в основі угоди про примирення: держава відступає від монополії на визначення правових

наслідків злочину, надаючи сторонам конфлікту можливість самостійно досягти взаємоприйнятного результату. Водночас така модель передбачає, що воля сторін є дійсно вільною, а не зумовленою нерівністю їхніх процесуальних позицій.

Практика застосування угоди про примирення в Україні виявила суперечність між декларованою метою інституту та реальним механізмом його функціонування. Однією з найбільш гострих проблем є забезпечення добровільності укладення угоди. Статті 469 та 474 КПК України вимагають, щоб суд під час затвердження угоди переконався у відсутності тиску на потерпілого або підозрюваного [1]. Однак на практиці перевірка добровільності нерідко має формальний характер: суд обмежується усним запитанням до сторін без з'ясування реальних обставин укладення угоди. Дослідники звертають увагу на те, що потерпілий у переговорах щодо угоди фактично є слабшою стороною, оскільки не має юридичної підготовки та нерідко перебуває під психологічним тиском з боку захисту, що може призводити до укладення угоди на умовах, які не відповідають реальному розміру шкоди або інтересам потерпілого [3, с. 314].

Суттєвою проблемою є обмеженість кола кримінальних правопорушень, щодо яких допускається укладення угоди про примирення. КПК України не допускає її укладення у провадженнях щодо злочинів, вчинених щодо неповнолітніх, або в разі, якщо шкода завдана інтересам держави чи суспільства, а не конкретній фізичній особі [1]. Ця обмеженість є виправданою з точки зору захисту вразливих категорій потерпілих, проте породжує практичні труднощі у розмежуванні допустимих і недопустимих випадків. За даними аналізу судової статистики Верховного Суду за 2023 рік, з-поміж 1168 судових розглядів з ухваленням вироку на підставі угоди лише незначна частка стосувалася угод про примирення – переважна більшість вироків ухвалювалась на підставі угод про визнання винуватості, що свідчить про недостатнє практичне застосування інституту примирення [5]. Будь-яка невизначеність у критеріях допустимості угоди призводить до різної правозастосовної практики в різних судах і підриває принцип правової визначеності.

Окремою проблемою є роль прокурора в процесі укладення угоди про примирення. На відміну від угоди про визнання винуватості, угода про примирення укладається між потерпілим та підозрюваним без обов'язкової участі прокурора. Водночас стаття 474 КПК України передбачає, що суд надсилає угоду прокурору, який має право висловити заперечення щодо її затвердження [1]. На практиці межі прокурорського втручання залишаються нечіткими: незрозуміло, за якими критеріями прокурор має заперечувати проти затвердження угоди, укладеної між повнолітніми дієздатними особами за їхньою взаємною згодою. Відсутність чітких законодавчих орієнтирів призводить до того, що позиція прокурора нерідко визначається не змістом конкретної угоди, а загальними установками щодо тяжкості вчиненого діяння [4, с. 109].

Важливим аспектом практики застосування угоди про примирення є питання наслідків невиконання її умов підозрюваним після затвердження судом. Стаття 476 КПК України передбачає, що у разі невиконання угоди суд за клопотанням потерпілого скасовує вирок, ухвалений на підставі угоди, та призначає судовий розгляд у загальному порядку [1]. Однак механізм практичної реалізації цього положення є недостатньо розробленим. Потерпілий, як правило, не має юридичних знань для самостійного звернення з відповідним клопотанням, а правова допомога на цьому етапі не є гарантованою, що суттєво знижує ефективність угоди як інструменту реального

відшкодування шкоди [3, с. 315]. З прийняттям Закону України «Про медіацію» та затвердженням у 2024 році Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх з'явились нові інструменти для вирішення цих проблем, проте комплексний механізм захисту потерпілого після затвердження угоди залишається недостатньо розробленим [6].

Таким чином, практика застосування угоди про примирення в кримінальному процесі України свідчить про те, що цей інститут, попри свій значний потенціал як інструменту відновного правосуддя, функціонує з суттєвими вадами, що знижують його ефективність. Перспективними напрямами вдосконалення є: законодавче закріплення чітких критеріїв перевірки судом добровільності угоди та реальності відшкодування шкоди; розширення доступу потерпілих до безоплатної правової допомоги на етапі переговорів щодо угоди; чітке визначення меж прокурорського втручання у процес затвердження угоди про примирення; а також вдосконалення механізму виконання умов угоди та наслідків їх порушення з метою забезпечення реального, а не декларативного захисту прав потерпілого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 11.05.2026).

2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20 (дата звернення: 11.05.2026).

3. Панкратова К. О., Єна І. В. Примирення винного з потерпілим як підстава звільнення від кримінальної відповідальності: матеріальний та процесуальний аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 4. № 86. С. 311–316.

4. Волобуєв А. Ф., Орлова Т. А. Структуризація досудового розслідування: процесуальний і криміналістичний аспекти. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 4 (131). С. 108–120.

5. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. Верховний Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf (дата звернення: 11.05.2026).

6. Про затвердження Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення: наказ Міністерства юстиції України, МВС України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 р. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/v-ukrayini-zatverdzheno-programu-vidnovnogo-pravosuddya-za-uchastyu-nepovnolitnih-pidozryuvanyh-obvynuvachenyh/ (дата звернення: 11.05.2026).

Ченчик Ілля Валерійович
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Резворович Кристина Русланівна***
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Міжнародне приватне право України переживає період принципової трансформації, обумовленої низкою системних чинників. Активна європейська інтеграція, повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, рекодифікація цивільного законодавства, стрімкий розвиток цифрових технологій та глобалізаційні процеси формують принципово нову парадигму регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом. Як обґрунтовано підкреслюють Н. А. Бондар та В. О. Головій, сучасні тенденції розвитку національних правових систем в умовах глобалізації охоплюють адаптацію до глобальних змін, посилення міжнародної співпраці, впровадження інновацій та одночасне збереження національної ідентичності [1, с. 30]. Це обумовлює актуальність дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародного приватного права України.

Питання сучасних тенденцій розвитку міжнародного приватного права досліджували такі вітчизняні науковці, як В. І. Кисіль, А. С. Довгерт, Г. К. Дмитрієва, О. О. Мережко, С. Г. Кузьменко, Р. А. Майданик, Н. А. Бондар, В. О. Головій, В. В. Балдинюк, О. Ю. Юлдашев та інші. У сучасній доктрині міжнародного приватного права домінує підхід, відповідно до якого правова система являє собою складне багатогранне явище, сукупність юридичних засобів регулятивно-організуючого та стабілізуючого впливу на суспільні відносини, що потребує комплексного аналізу під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Водночас в умовах активної європейської інтеграції та цифровізації суспільних відносин комплексне дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародного приватного права України потребує подальшого опрацювання.

Міжнародне приватне право України являє собою сукупність національних і міжнаціональних норм, що регулюють приватноправові відносини з іноземним елементом. Базовим нормативно-правовим актом виступає Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV [2], який встановлює

порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Закон містить колізійні норми щодо правового статусу фізичних та юридичних осіб, правочинів, довіреності, прав інтелектуальної власності, речових прав, договірних та позадоговірних зобов'язань, трудових, сімейних та спадкових відносин з іноземним елементом. Як підкреслюється у науковій доктрині, міжнародне приватне право регулює також відносини за участю держави чи інших суб'єктів міжнародного публічного права, якщо другою стороною таких відносин є фізична чи юридична особа [3]. Конституційно-правовою основою регулювання виступає стаття 9 Конституції України, яка визнає чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства [4]. Окреме значення має Цивільний кодекс України, який містить положення щодо застосування іноземного права у цивільних правовідносинах [5].

Серед ключових тенденцій розвитку міжнародного приватного права України принципове місце посідає гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу в контексті євроінтеграційних процесів. Універсалізація національного права сприяє спрощенню міжнародної співпраці, але водночас потребує знаходження балансу між суверенітетом національних правових систем та необхідністю адаптації національного законодавства до глобальних стандартів, оскільки міжнародне співробітництво робить правові системи більш відкритими і вимагає від держав узгодження національних інтересів із глобальними пріоритетами. У сфері міжнародного приватного права це проявляється в адаптації національних колізійних норм до положень регламентів ЄС: Рим I (право, що застосовується до договірних зобов'язань), Рим II (право, що застосовується до позадоговірних зобов'язань), Брюссель I bis (юрисдикція та визнання судових рішень у цивільних і комерційних справах). Зазначені процеси відображаються у зміні співвідношення міжнародного та національного права, зростанні впливу регіонального права на національне та правовому регулюванні наднаціонального права, що становить характерну рису сучасного етапу розвитку приватноправового регулювання з іноземним елементом.

Не менш значущим напрямом виступає адаптація законодавства до умов воєнного стану та посилення транскордонної співпраці у сфері захисту прав українських громадян. Активною є ратифікація міжнародних договорів у сфері приватного права під час дії правового режиму воєнного стану, зокрема Гаазької конвенції про угоди про вибір суду 2005 року. Принциповою новелою стало впровадження концепції обмеженого імунітету держав у вітчизняну судову практику, що дозволяє розглядати позови проти російської федерації за відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією. Окреме місце займає цифровізація приватноправових відносин з іноземним елементом. Як обґрунтовують Н. А. Бондар та В. О. Головій, цифровізація робить правову систему більш ефективною, але також створює нові виклики, зокрема щодо кібербезпеки та захисту персональних даних [1, с. 33]. У сфері міжнародного приватного права це проявляється в регулюванні транскордонної електронної комерції, обігу криптоактивів, NFT-токенів, договорів, укладених через онлайн-платформи, а також у питаннях транскордонного передавання персональних даних відповідно до Загального регламенту захисту даних ЄС (GDPR).

Принципове значення для подальшого розвитку міжнародного приватного права України має рекодифікація цивільного законодавства, в межах якої здійснюється комплексне оновлення положень про міжнародне приватне право відповідно до сучасних європейських стандартів. Концепція оновлення Цивільного кодексу України передбачає удосконалення колізійних норм щодо договірних зобов'язань, прав інтелектуальної власності, спадкових та сімейних відносин з іноземним елементом. Поряд з цим спостерігається зростання ролі прав людини, які стали спільною цінністю для багатьох правових систем, проте процес їх імплементації безпосередньо залежить від внутрішньополітичної та економічної ситуації в конкретній країні. У сфері міжнародного приватного права це проявляється в посиленні захисту прав фізичних осіб у транскордонних спорах та в удосконаленні механізмів визнання й виконання іноземних судових рішень. Не менш важливою тенденцією виступає мультикультуралізм, спрямований на забезпечення рівноправності та недискримінації для всіх громадян незалежно від їхньої етнічної, релігійної чи культурної належності, що в міжнародному приватному праві відображається у регулюванні шлюбно-сімейних та спадкових відносин з іноземним елементом.

Підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що міжнародне приватне право України переживає період принципової модернізації, обумовленої комплексом євроінтеграційних, цифровізаційних, рекодифікаційних та воєнних чинників. Базовою правовою основою регулювання виступають Конституція України, Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV, Цивільний кодекс України та міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Процес глобалізації об'єктивно вимагає формування достатньої та внутрішньо узгодженої правової бази для забезпечення гармонійного співробітництва країн і вирішення глобальних проблем у сфері приватноправового регулювання з іноземним елементом. Перспективними напрямами вдосконалення міжнародного приватного права України є гармонізація колізійних норм з регламентами ЄС (Рим I, Рим II, Брюссель I bis), завершення рекодифікації цивільного законодавства, посилення механізмів захисту прав українських громадян у транскордонних спорах, упровадження концепції обмеженого імунітету держав, удосконалення регулювання цифрових приватноправових відносин з іноземним елементом та подальша імплементація міжнародних договорів у сфері міжнародного приватного права.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Бондар Н. А., Головій В. О. Тенденції розвитку національних правових систем в умовах глобалізації: окремі аспекти. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 30–34. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.3.

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text.

3. Міжнародне приватне право : навчальний посібник / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ, 2010. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/26_1-Mignar_privat_pravo-Kuzmenko.pdf.

4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

Сергій Шаповал
здобувач освіти 2 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування НПУ
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Вадим Хашев***
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У межах загальної теорії права - правові відносини зазвичай характеризуються, як особливий різновид суспільних взаємозв'язків, що виникають і функціонують на основі норм права. Їх учасниками є суб'єкти, які володіють визначеними законом суб'єктивними правами обов'язками, водночас сама реалізація таких відносин забезпечується й охороняється з боку держави [1, с. 432].

Так, у юридичній довідковій літературі, правові відносини визначаються стисло - як суспільні відносини, регулювання яких здійснюється за допомогою норм права [2, с. 44].

Поняття «відносини», у сучасному тлумачному словнику української мови трактуються, як система зв'язківки і взаємин, що виникають між людьми або іншими суб'єктами [3, с. 141].

Що стосується саме кримінально-правових відносин то, на думку, вітчизняного вченого І.І. Митрофанова такі являють собою: вольовий різновид суспільних відносин, яким надається певна юридична форма внаслідок врегулювання нормами матеріального кримінального права. Такі норми знаходять своє вираження в конкретних правових взаємодіях між уповноваженими та зобов'язаними суб'єктами кримінального права, що перебувають під гарантією держави та спрямовані на реалізацію всіх без винятку функцій кримінального права і досягнення мети (завдань) кримінально-правового регулювання [4, с. 97].

Зазначимо, що кримінально-правові відносини становлять собою такий елемент механізму кримінально-правового регулювання, який виникає, існує та припиняється у зв'язку із: 1) вчиненням кримінального правопорушення або іншої кримінально-правової аномалії (у цьому випадку закон про кримінальну відповідальність передбачає відповідні заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються за вчинення кримінального правопорушення та інших різновидів кримінально-правової аномалії; 2) окремими різновидами поведінки, які не належать до «кримінально-правових аномалій», проте

виключають при цьому суспільну небезпечність і/або протиправність та застосування внаслідок цього заходів кримінально-правового впливу [5].

Таким чином, кримінально-правові відносини - це врегульовані нормами кримінального права суспільні відносини, що виникають між державою та іншими суб'єктами у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення і спрямовані на реалізацію охоронної та регулятивної функцій кримінального права.

Зазначимо, що чинне кримінальне законодавство не містить визначення терміно-поняття кримінальна відповідальність, водночас доктринальні визначення суттєво різняться, у теорії кримінального права існує багато концепцій та поглядів, щодо визначення терміно-поняття кримінальна відповідальність. Частина дослідників ототожнює її з реалізацією санкції кримінально-правової норми, фактично зводячи це поняття до покарання. Інші науковці розглядають кримінальну відповідальність як обов'язок винної особи підлягати дії кримінального закону, а також як форму державного осуду, що здійснюється судом за вчинене кримінальне правопорушення з призначенням покарання або без його застосування.

Історично однією з перших виникла концепція, що розглядала кримінальну відповідальність та покарання як ідентичні поняття. Проте з еволюцією законодавства дана теорія втратила актуальність. Сучасний Кримінальний кодекс України (зокрема розділи IX та XII Загальної частини) чітко розмежовує ці категорії, передбачаючи окремі процедури звільнення як від відповідальності, так і від покарання. Розвиток правової доктрини сприяв появі інших поглядів на природу цього явища: так група вчених (П.Л. Фріс, М.Й. Коржанський, І.М. Даньшин, П. С. Матишевський, А.О. Пінаєв) визначає її як обов'язок особи понести перед державою правові наслідки за скоєний злочин. Критики цього підходу зауважують, що такий обов'язок має лише потенційний характер і не завжди збігається з його фактичною реалізацією у взаєминах між судом та правопорушником. Ряд інших вчених ототожнюють відповідальність із будь-якими примусовими обмеженнями свобод особи, включаючи процесуальні заходи. Однак варто пам'ятати, що заходи процесуального забезпечення (наприклад, тримання під вартою) мають на меті встановлення істини, а не кару, і застосовуються до осіб, чия вина ще не доведена судом. Деякі дослідники розглядають такий вид відповідальності, як офіційний судовий осуд або накладення обмежень, передбачених законом (покарання чи альтернативні заходи). Також існує думка про тотожність відповідальності та кримінально-правових відносин у цілому (цього погляду дотримувався Л. В. Багрій-Шахматов) [6, с.43].

Таким чином, ми підтримуємо позицію, що під терміно-поняттям *кримінальна відповідальність*, доцільно розуміти: «передбачені законом про кримінальну відповідальність обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин, що полягають в її офіційному осуді, можливому покаранні та визнанні судимою" [7].

Отже, кримінально-правові відносини є ключовим елементом механізму реалізації кримінальної відповідальності, оскільки через них забезпечується практичне втілення норм кримінального права. Вони опосередковують взаємодію між державою та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Різноманіття наукових підходів до розуміння кримінальної відповідальності підтверджує складність цієї категорії та її значення для теорії кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) і ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П–С. 736 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків: Вид-во «Школа», 2006. 1008 с.
4. І. І. Митрофанов. Загальне поняття кримінально-правових відносин. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 91–99.
5. Берзін П. С. Механізм кримінально-правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти. Право і громадянське суспільство. 2014. № 1.С. 45–66.
6. Нова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Б 20 Кримінальна відповідальність та її підстава : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університе
7. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів закладів вищої освіти / В.К. Грищук. - Видання 2-ге, змінене та доповнене. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 666 с.